

การศึกษาวิเคราะห์เรื่องโลกในทัศนะของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท
AN ANALYTICAL STUDY OF THE CONCEPT OF WORLD IN THERAVĀDA BUDDHISM

พระมหาอุไร อาตาบิโก (มั่งมี)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์
พุทธศักราช ๒๕๔๐

สมบัติของห้องสมุด มจร.
ศูนย์วัดศรีสุตาราม

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

การศึกษาวิเคราะห์เรื่องโลกในทัศนะของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท

พระมหาอุไร อาตาศปโก (มั่งมี)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์
พุทธศักราช ๒๕๔๐

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**AN ANALYTICAL STUDY OF THE CONCEPT OF WORLD
IN THERAVĀDA BUDDHISM**

PHRAMAHĀ URAI ĀTĀPAKO (MANGMEE)

**A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement For The Degree of
Master of Arts
(Buddhism)**

In
Graduate School
Mahachulalongkorn Buddhist University
Under Royal Patronage

บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย
นิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพระ
พุทธศาสนา

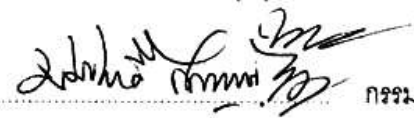

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

ประธานกรรมการ
(พระเมธีรัตนดิลก)

กรรมการ
(พระมหาวิเชียร ปญญาวิชโง)

กรรมการ
(พระมหาประสิทธิ์ พุระมุขรัตน์)

กรรมการ
(อาจารย์ประสิทธิ์ จันทร์ตนา)

กรรมการ
(ดร.สุทธิพงษ์ ศรีวิชัย)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์	พระเมธีรัตนดิลก	ประธานกรรมการ
	พระมหาวิเชียร ปญญาวิชโง	กรรมการ
	ดร.สุทธิพงษ์ ศรีวิชัย	กรรมการ

(๑)

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาวิเคราะห์เรื่องโลกในทัศนะของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท
ผู้วิจัย : พระมหาอุไร อาตาศิปโก (มิ่งมี)
ปริญญา : พระพุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระเมธีรัตนติกุล ป.ธ.๙, พธ.บ., M.A., M.Phil., Ph.D.
: พระมหาวิเชาว์ ปญญาวิโร ป.ธ.๕, พธ.บ., M.Ed., Ph.D.
: ดร.สุทธิพงษ์ ศรีวิชัย ป.ธ.๓, พธ.บ., M.Ed., Ph.D.

วันสำเร็จการศึกษา : ๑๐ เมษายน ๒๕๔๐.

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์เรื่องนี้ ผู้วิจัยมีความคิดและสนใจที่จะศึกษาเรื่องโลกในทัศนะของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ดังนั้น วิทยานิพนธ์ฉบับนี้จึงเกิดขึ้น เพื่อศึกษาอย่างลึกซึ้งในคำสอนและวิเคราะห์คำสอนที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ เช่น พระพุทธเจ้าตรัสเรื่องโลกไว้นั้น พระองค์เน้นถึงเรื่องโลกภายในมากกว่าโลกภายนอก กล่าวคือ ให้เรารู้จักโลกภายใน ซึ่งจะเป็นประโยชน์มากกว่าการรู้จักโลกภายนอก ถ้าทุกคนรู้จักเพียงโลกภายนอกแต่ไม่รู้จักโลกภายใน จะทำให้เป็นคนหลงโลก ด้วยเหตุนี้พระพุทธเจ้าจึงตรัสสอนให้เราศึกษาจากตัวเราเองก่อน แล้วจึงค่อยศึกษาจากผู้อื่นหรือสิ่งอื่น คือเป็นการศึกษาจากภายในไปหาภายนอก ซึ่งจะทำให้เราไม่หลงโลก เพราะเรารู้จักตัวเราเองและรู้จักผู้อื่นหรือสิ่งอื่นไปพร้อม ๆ กัน

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้แบ่งออกเป็น ๕ บท ตามลำดับ ดังต่อไปนี้

บทที่ ๑ กล่าวถึงความเป็นมา ความสำคัญของปัญหา และคำจำกัดความของโลก เช่น โลก หมายถึงแผ่นดินเป็นที่อยู่อาศัย ซึ่งกล่าวถึงโลกโดยรวม

บทที่ ๒ กล่าวถึงการเกิดของโลกและส่วนประกอบต่าง ๆ ของโลกในแง่มุมต่าง ๆ ที่เป็นองค์ประกอบของโลก

บทที่ ๓ กล่าวถึงปรากฏการณ์ของธรรมชาติ ที่เป็นไปตามเหตุปัจจัยบนพื้นฐานของความเป็นจริงตามธรรมชาติ เช่น การเกิดแผ่นดินไหว ไฟไหม้ น้ำท่วม เป็นต้น

บทที่ ๔ กล่าวถึงการแตกสลายของโลกและผลกระทบต่าง ๆ ต่อสรรพชีวิต

บทที่ ๕ กล่าวถึงการสรุป ข้อเสนอแนะ และประเด็นที่น่าสนใจ

Thesis title : An Analytical Study of the Concept of World in Theravāda Buddhism

Researcher : Phamahā Urai Ātāpako (Mangmee)

Degree : Master of Arts (Buddhism)

Thesis Supervisory Committee

: Phra Metheeratanadilok Pali ix, B.A., M.A., M.Phil., Ph.D.

: Phramahā Vichao Panyavajiro Pali v, B.A., M.Ed., Ph.D.

: Dr. Suddhipong Srivichai Pali III, B.A., M.Ed., Ph.D.

Date of Graduation : APRIL 10, 1997

ABSTRACT

This thesis has aimed to study the World in Buddhist point of view, so this thesis appears to study deeply doctrine and doctrine analysis which the Buddha remarked. The Buddha for example, said about The World, he emphasized the inside world more than outside world that is he emphasized our bodier to let us know outside world. In any case, if every one knows just only outside world not inside one it can make us go on our misguided ways. It means that we know only other's bodies and thing but never know self mind and body. This is the character of the one who fascinates the world. Here with the Buddha taught us to study from ourselves then from another. This is the way to study from inside to outside. This way can make us not fascinate the world because we know ourselves, and other at the same time. This thesis is divided into 5 chapters as follows:-

(๓)

Chapter 1 refers to the origin, the significance of problem as well as the definition of the world such as the world means the earth to live in which stated total world.

Chapter 2 deals with the arising of the world and its components in many ways which are the world's factors.

Chapter 3 states natural in accordance with the factors based on natural such as earthquake, conflagration flood etc.

Chapter 4 states the destruction of the world and its effects to leaving beings.

Chapter 5 states Conclusion, suggestion and also the interesting point.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี ก็ด้วยความเอื้อเฟื้อและอนุเคราะห์ของหลาย ๆ ฝ่าย ผู้วิจัยจึงขอเวยนาม เพื่อแสดงความขอบพระคุณ ขอบคุณ ขอบใจ และอนุโมทนาไว้ ณ ที่นี้ ดังนี้ คืออาจารย์เจ้าคุณพระเมธีรัตนดิลก ผู้ประสิทธิ์ประสาทความรู้ และให้คำแนะนำ ให้คำปรึกษามาด้วยดี ดร.พระมหาวิเชียร ปญญาวชิโร อาจารย์ผู้เสียสละคอยตรวจแก้ไขและชี้แนะวิธีทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ และดร.สุทธิพงษ์ ศรีวิชัย อาจารย์ผู้ให้คำปรึกษามาตลอด

พระมหาชัยฤทธิ์ เตชสุโร เจ้าอาวาสวัดท้ายเมือง จังหวัดนนทบุรี เอื้อเฟื้อพระไตรปิฎกและสถานที่ พระมหาธวัช เขมธโช เอื้อเฟื้อพระไตรปิฎกทั้ง ๒ ฉบับ พระครูใบฎีกาสันน ทยรกุโธ เจ้าหน้าที่ห้องสมุดบัณฑิตวิทยาลัย อำนวยความสะดวกในการค้นคว้าหาข้อมูลต่าง ๆ ดร.พระมหาอำนาจ อัสสุการี ดร.บัว พลรัมย์ ได้ชี้แนะข้อมูลในการค้นคว้า พระมหาสุรเดช สุรสกโก นายไพโรจน์ แสงแก้ว ช่วยอนุเคราะห์การพิมพ์คอมพิวเตอร์ และพระอุปัชฌาย์ อาจารย์ทุกท่านได้ให้การบรรพชาอุปสมบท และให้วิชาความรู้ต่าง ๆ ด้วยดีเสมอมา

คุณพ่อเอม คุณแม่ลอย มั่งมี ผู้ให้กำเนิด คุณบุญชอบ บัวอุไร คุณบำรุง ยิ่งสม คุณอนรรฆภรณ์ เหมนิธิ คุณภักดีสุภาวงศ์ เสนาะกิน คุณวนิดา ชันธวงศ์ คุณแสงระวี วัฒนเกษตร มูลนิธิพระธรรมกาย เจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ และอีกหลาย ๆ ท่านที่ได้ให้ความอุปถัมภ์ในการพิมพ์ดีดและค่าใช้จ่ายในการทำวิจัยครั้งนี้

ขอกราบขอบพระคุณ ขอบคุณ และขออนุโมทนาต่อผู้มีพระคุณและผู้มีอุปการคุณไว้ ณ ที่นี้ ที่ได้มีความเมตตาอนุเคราะห์ ทำให้ผลงานวิจัยฉบับนี้ สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ผู้วิจัยขอมอบส่วนแห่งคุณความดีเหล่านี้ให้แก่บรรพการและผู้มีอุปการคุณทุก ๆ ท่าน

พระมหาอุไร อาตปโก (มั่งมี)

๑๐ มีนาคม ๒๕๔๐

(๕)

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	(๑)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(๒-๓)
กิตติกรรมประกาศ	(๔)
สารบัญ	(๕-๖)
คำอธิบายคำย่อ	(๗-๘)
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๔
๑.๔ คำจำกัดความที่ทำกรวิจัย	๔
๑.๕ วิธีดำเนินการวิจัย	๔
๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย	๕
บทที่ ๒ การเกิดขึ้นของโลก	๖
๒.๑ ความหมายของคำว่าโลกและการเกิดขึ้นของโลก	
ในทางพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท	๖
๒.๑.๑ ความหมายของคำว่าโลก	๖
๒.๑.๒ การเกิดขึ้นของโลกตามทัศนะพระพุทธศาสนา	๑๐
๒.๒ โลก ๓	๑๙
๒.๒.๑ สังขารโลก	๑๙
๒.๒.๒ สัตว์โลก	๔๓
๒.๒.๓ โอกาสโลก	๔๗
๒.๓ ลักษณะของโลก	๔๙
๒.๔ ความเป็นมาของมนุษย์และสรรพสัตว์ทั้งหลาย	๕๔
๒.๕ การแบ่งเพศของมนุษย์	๖๐
๒.๖ มูลเหตุการเกิดผู้นำการปกครอง	๖๒
๒.๗ เหตุแห่งการเกิดขึ้นของชนชั้นต่าง ๆ	๖๔

	(๖)
บทที่ ๓ ปราบฏกการณ์ทางธรรมชาติ	๖๖
๓.๑ การเกิดแผ่นดินไหว	๖๖
๓.๒ เหตุให้เกิดแผ่นดินไหว ๘ ประการ	๖๙
๓.๓ อทินนาทานเป็นเหตุให้เกิดมิคสัญญี	๗๔
๓.๔ ความเจริญของอายุ	๗๙
๓.๕ ความเสื่อมของอายุ	๙๑
บทที่ ๔ การแตกสลายของโลก	๑๐๑
๔.๑ มูลเหตุให้เกิดโลกแตกสลาย	๑๐๑
๔.๒ ผลกระทบจากการแตกสลายของโลก	๑๐๙
๔.๓ พระพุทธศาสนาได้ชี้แนะทางออกจากปัญหาให้แก่มนุษย์	๑๑๕
๔.๔ ความสุขและความทุกข์ที่เกี่ยวข้องกับโลกหรือโลกธรรม ๘ ประการ	๑๒๑
๔.๕ วัฏจักรของจักรวาลตามหลักของพระพุทธศาสนา	๑๓๑
บทที่ ๕ สรูปและข้อเสนอนะ	๑๓๖
๕.๑ สรูป	๑๓๖
๕.๒ ข้อเสนอนะ	๑๓๗
บรรณานุกรม	๑๓๘
ประวัติผู้วิจัย	๑๔๑

บัญชีคำย่อในการทำวิจัย

๑. คำย่อที่เกี่ยวกับพระไตรปิฎก

อจ. อฏฐก.	=	อจ.คฤตตรนิกาย	อฏฐกนิบาต
อจ.ติก.	=	อจ.คฤตตรนิกาย	ติกนิบาต
อจ.ทสก.	=	อจ.คฤตตรนิกาย	ทสกนิบาต
อจ.นวก.	=	อจ.คฤตตรนิกาย	นวกนิบาต
อจ.สตตก.	=	อจ.คฤตตรนิกาย	สตตกนิบาต
อภิ. ยมก.	=	อภิธมฺมปิฎก	ยมก
อภิ. วิ.	=	อภิธมฺมปิฎก	วิภังค
ขุ. อิติ.	=	ขุททกนิกาย	อิติวุตตก
ขุ. อุ.	=	ขุททกนิกาย	อุทาน
ขุ. จ.	=	ขุททกนิกาย	จูฬนิตฺเทส
ขุ. ชา.	=	ขุททกนิกาย	ชาตก
ขุ. ธ.	=	ขุททกนิกาย	ธมฺมปท
ที. ปา.	=	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวคฺค
ที. ม.	=	ทีฆนิกาย	มหาวคฺค
ที. สී.	=	ทีฆนิกาย	สีลขนฺธวคฺค
ม. อุ.	=	มชฺฌิมนิกาย	อุปริปณฺนาสก
ม. มุ.	=	มชฺฌิมนิกาย	มูลปณฺนาสก
สํ. นิ.	=	สํยุตฺตนิกาย	นิทานวคฺค
สํ. ส.	=	สํยุตฺตนิกาย	สคาถวคฺค
สํ. สฬ.	=	สํยุตฺตนิกาย	สฬายตนวคฺค

พระไตรปิฎกที่ใช้ในการทำวิจัยนี้ คือ พระไตรปิฎกภาษาบาลีอักษรไทย ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐, พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง ๒๕๒๑ และพระสูตรและอรรถกถา ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๕ ซึ่งมีหลักการใช้อ้างอิงใช้ระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า เช่น ขุ.ธ. ๒๕/๑๗๑/๔๗ หมายถึง คัมภีร์ขุททกนิกาย ธมฺมปท เล่มที่ ๒๕ ข้อที่ ๑๗๑ หน้าที่ ๔๗ เป็นต้น

(๘)

๒. คำขอเกี่ยวกับอรรถกถา อรรถกถาในที่นี้ หมายถึง อรรถกถาภาษาไทยฉบับพระสูตร และอรรถกถา มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๕ การใช้อ้างอิงในที่นี้จะระบุชื่อคัมภีร์/เล่ม/หน้า เช่น สุมังคลวิลาสินี ๑๓/๓๙๔ หมายถึง สุมังคลวิลาสินี เล่มที่ ๑๓ หน้าที่ ๓๙๔

บทที่ ๑ บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

โลกที่รู้จักกันในปัจจุบันนี้ เป็นโลกทางธรณีวิทยา จักรวาลวิทยา และวิทยาศาสตร์ เรียก
รวม ๆ ว่า โลกทางจักรวาลวิทยา ส่วนโลกที่ผู้วิจัยจะกล่าวถึงหรือ หมายถึง โลกในทัศนะของพระพุทธ
ศาสนา ซึ่งเป็นหลักธรรมคำสอนที่แท้จริง พระพุทธเจ้าจึงตรัสสอนเรื่อง "โลก" ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับ
สรรพสัตว์อันมีโลกมนุษย์เป็นแกนกลางไว้อย่างไร ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงได้ทำการวิจัยในเรื่องนี้

โลกที่เราอาศัยอยู่นี้ตกอยู่ภายใต้อำนาจความหลงระเหิง เพราะมวลมนุษยชาติสติ
สัมปชัญญะ อันเป็นเครื่องผูกมัดสัตว์ให้ตกอยู่ในอำนาจของมัน ดังนั้น โลกในทางพระพุทธศาสนา พระ
พุทธเจ้าได้ตรัสจำแนกไว้เป็นส่วน ๆ คือ โลกโดยตรง หมายถึง แผ่นดินอันเป็นที่อยู่อาศัย โลกโดยอ้อม
หมายถึง หมู่สัตว์ผู้อาศัยอยู่บนพื้นดิน มีความเกี่ยวพันกันจนแยกไม่ออก โลกจะเจริญหรือเสื่อมขึ้น
อยู่กับหมู่สัตว์ผู้อาศัยอยู่บนพื้นดินซึ่งเป็นโลกประเภทหลังนี้

พระธรรมโกศาจารย์ (ชอบ อนุจารี) ได้กล่าวถึงความสำคัญของมวลมนุษยโลกไว้ว่า
“มนุษย์ที่มีปัญญาเท่านั้น ที่เป็นผู้สร้างความสำเร็จให้แก่โลก และทั้งจะเป็นผู้ทำลายโลกด้วย หากเรา
เกิดมีใจไร้คุณธรรมในเวลาใดขึ้น”^๑ จะเห็นได้ว่าโลกนอกจากจะเป็นไปตามธรรมชาติ แล้วผู้อาศัยยัง
เป็นส่วนช่วยพยุงและผลักดันด้วย ดังที่พุทธทาสกล่าวไว้ว่า “โลกนี้ตกอยู่ในสภาพเหมือนกับวัตถุที่ไม่มี
เจ้าของ ไม่มีใครรับผิดชอบแก้ไขสิ่งที่ไม่มีเจ้าของ ไม่มีใครรับผิดชอบนั้น เป็นการละเมอเพื่อฝัน เป็น
การเพื่อลองฝีไม้ลายมือ ปลดปล่อยไปตามบุญตามกรรมในที่สุด “คนไข” คือโลกก็ต้องทรุดหนักหรือ
ตาย”^๒

๑ พระธรรมโกศาจารย์(ชอบ อนุจารี). เมื่อเราบวช. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุณพิมพ์อักษรกิจ, ๒๕๑๓).

หน้า ๓๔๗-๓๔๘.

๒ พุทธทาสภิกขุ, บรมธรรม ภาคต้น. (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๒๕), หน้า ๑๙๐.

ปัญหาของโลกปัจจุบันมีอยู่หลาย ๆ ปัญหา เช่น ปัญหาทางเศรษฐกิจ ปัญหาทางเทคโนโลยีการคมนาคม การแบ่งแยกและการแย่งชิงอำนาจเชื้อชาติ และปัญหาทางศาสนา ปัญหาต่างๆ เหล่านี้ล้วนแล้วแต่รุนแรงทั้งสิ้น ก่อความปั่นป่วนให้เกิดขึ้นแก่โลกเสมอมา ปัญหาที่เกิดขึ้นแก่โลกนั้น มี ๒ ปัญหาหลัก ๆ คือ

๑. ปัญหาเกิดจากภัยธรรมชาติ
๒. ปัญหาเกิดโดยการกระทำของมนุษย์

ปัญหาที่เกิดขึ้นจากภัยธรรมชาติเป็นการเกิดขึ้นตามปกติ ไม่มีใครสามารถยั้งยั้งได้ เช่น จากแผ่นดินไหว ภูเขาไฟระเบิด ลมพายุพัดพา น้ำป่าไหลหลาก มนุษย์สามารถป้องกันตัวโดยการเรียนรู้และเข้าใจธรรมชาติตามความเป็นจริง

ส่วนปัญหาที่เกิดขึ้นโดยการกระทำของมนุษย์นั้น หมายถึงปัญหาที่มนุษย์ก่อขึ้นมาเอง ไม่ว่าจะเป็นการทำลายธรรมชาติ สร้างสิ่งที่เป็นมลพิษ สร้างเศรษฐกิจตามแนววัตถุนิยมเพียงอย่างเดียวโดยไม่คำนึงถึงความหายนะที่ตามมา ในที่สุดจึงเป็นปัญหาทั้งระยะสั้นและระยะยาว ผูกกันเป็นลูกโซ่เกาะเกี่ยวกันไปจนกลายเป็นปัญหาโลกปัจจุบันนี้และก็จะมิต่อไปเรื่อย ๆ พระพุทธศาสนามองปัญหาที่เกิดขึ้นมาบนโลกนั้นเกิดจากกิเลสตัณหาของมนุษย์นั่นเอง ถ้าสามารถลดละกิเลสตัณหาของมนุษย์ได้ ปัญหา ก็จะลดละหรือหมดไปในที่สุด

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่สามารถจะแก้ปัญหาให้แก่โลกได้ ถ้ารู้จักเลือกเฟ้นและนำหลักธรรมที่เหมาะสมกับสถานการณ์ พระพุทธศาสนาสามารถให้คำชี้แนะวิธีแก้ปัญหาไว้หลายแห่ง เช่น ในอัสสาทสูตร พระพุทธเจ้าตรัสว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ถ้าอัสสาทะ* ในโลกจักไม่มีแล้วไซ้ สัตว์ทั้งหลายก็จะไม่พึงติดใจในโลก เพราะเหตุที่อัสสาทะในโลกยังมีอยู่ สัตว์ทั้งหลายจึงติดอยู่ในโลก

ถ้าอาทินพ** ในโลกจักไม่มีแล้วไซ้ สัตว์ทั้งหลายก็จะไม่พึงเบือนายในโลก เพราะเหตุที่อาทินพในโลกมีอยู่ สัตว์ทั้งหลายจึงเบือนายในโลก

* อัสสาทะ แปลว่า ความยินดี ความเพลิดเพลิน

** อาทินพ แปลว่า ความขมขื่น โทษที่ไม่น่ายินดี

ถ้านิสสรณะ*** ในโลกจักไม่มีแล้วไซ้ สัตว์ทั้งหลายก็จะไม่พึงออกจากโลกได้ ก็เพราะเหตุที่นิสสรณะในโลกมีอยู่ เพราะเหตุนั้น สัตว์ทั้งหลายจึงออกจากโลกได้

ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายย่อมไม่รู้ชัดซึ่งอัสสาหะ อาทินพ นิสสรณะ ของโลกอย่างถูกต้องตามจริงตราบใด สัตว์ทั้งหลายก็ยังมีใจถูกกักขัง ยังติด ยังไม่หลุด ยังไม่พ้นจากโลกนี้ ทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก จากหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ทั้งที่เป็นเทวดาและมนุษย์อยู่ตราบนั้น เมื่อใด สัตว์ทั้งหลายรู้แจ้งชัดซึ่งอัสสาหะ อาทินพ นิสสรณะ ของโลกอย่างถูกต้องตามจริงแล้ว เมื่อนั้น สัตว์ทั้งหลายจึงจะมีใจไม่ถูกกักขัง ออกจากโลกได้ หลุดไปจากโลกนี้ ทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก จากหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ ทั้งที่เป็นเทวดาและมนุษย์”

โลกที่วุ่นวายอยู่ทุกวันนี้เพราะมีอัสสาหะ อาทินพและชักนำ และมนุษย์ก็ยินยอมตามไป โดยดี ไม่มีข้อแม้ใด ๆ ทั้งสิ้น โลกจึงกลายเป็นโลกมืดทางจิตวิญญาณ

การศึกษาวิเคราะห์ การเกิดขึ้น การตั้งอยู่ และความดับสลายของโลกนั้นก็เพื่อให้รู้ความเปลี่ยนแปลงโดยความเป็นไปของโลก จะนำหลักธรรมคำสั่งมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ในทางปฏิบัติซึ่งจะทำให้รู้จักโลกในทางพระพุทธศาสนาอย่างถูกต้อง

การศึกษาวิเคราะห์นี้ จะมุ่งประเด็นการวิจัยในแง่มุมต่าง ๆ เช่น โลกในทัศนะของพระพุทธศาสนา ปรากฎการณ์ทางธรรมชาติ ซึ่งทำให้เกิดแผ่นดินไหว การแตกสลาย และการเปลี่ยนของโลก ว่ามีอิทธิพลต่อจิตใจของมนุษย์ และเพื่อศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมที่กล่าวถึงโลกอย่างถ่องแท้ ทั้งในแง่ทฤษฎีและหลักการนำไปปฏิบัติ ซึ่งจะชี้แนะทางออกให้มนุษย์อย่างถูกต้องต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาโลกในทัศนะของพระพุทธศาสนา
๒. เพื่อศึกษาวิเคราะห์สาเหตุที่ทำให้โลกเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับสลายไป มีปัญหาต่อวิถีชีวิตมนุษย์อย่างไร
๓. เพื่อศึกษาว่าพระพุทธศาสนาชี้แนะทางออกจากปัญหาให้แก่มนุษย์อย่างไรบ้าง

*** นิสสรณะ แปลว่า ความออกไป, ความไม่ติด.

3 มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕).

เล่มที่ ๓๔ ข้อที่ ๕๔๕, หน้าที่ ๕๑๓.

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑. โลกในทัศนะของพระพุทธศาสนากว่าถึงนั้นเป็นโลกประเภทไหน
๒. โลกมีองค์ประกอบอย่างไร
๓. พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญเกี่ยวกับโลกอย่างไร

๑.๔ คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

๑. โลก หมายถึง แผ่นดินเป็นที่อยู่อาศัย, หมู่สัตว์ผู้อาศัย^๔
๒. โลกตามนัยจักรวาทที่ป็นนั้นมี ๓ ประเภท คือ ๑. สังขารโลก โลกคือสังขาร ๒. สัตวโลก โลกคือหมู่สัตว์ ๓. โอกาสโลก โลกคือแผ่นดิน
๓. โลกอีกนัยหนึ่ง คือ ๑. มนุษยโลก โลกมนุษย์ ๒. เทวโลก โลกสวรรค์ ทั้ง ๖ ชั้น ๓. พรหมโลก โลกของพรหม^๕
๔. ในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๒๕ โลก หมายถึง แผ่นดิน, โดยปริยายหมายถึงหมู่มนุษย์^๖
๕. “พระพุทธศาสนา” หมายถึง คำสอนของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท

๑.๕ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้มุ่งศึกษาเอกสารเป็นหลัก โดยศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลในส่วนของเรื่องโลก จากคัมภีร์พระไตรปิฎก ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๐๐ คัมภีร์อรรถกถา คัมภีร์ฎีกา อนุฎีกา คันฐี อัญญสาลี สัททนีติ จักรวาทที่ป็น และไตรภูมิกถา เป็นต้น

๔ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๒๕๙.

๕ กรมศิลปากร, จักรวาทที่ป็น ฉบับหอสมุดแห่งชาติ, กรุงเทพมหานคร: หจก.เซ็นทรัลเอ็กซ์เพรสศึกษาการพิมพ์ ๒๕๒๓, หน้า ๒๒๑.

๖ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๕), หน้า ๗๓๗.

๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

๑. ทำให้ทราบว่าโลกทัศน์ของพระพุทธศาสนามีความเป็นมาอย่างไร เกิดจากอะไร และมีลักษณะ อย่างไร

๒. ทำให้ทราบว่าทำไมจึงเรียกว่าโลก และทำให้รู้จักโลกอย่างแจ่มแจ้ง

๓. เมื่อทราบความเป็นไปของโลกแล้ว จะปรับตัวเข้ากับความเป็นไปได้ได้อย่างเหมาะสม

๔. เป็นข้อมูลในการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับโลกในเชิงเปรียบเทียบ ระหว่างโลกในทัศนะของพระพุทธศาสนากับคำว่าโลกในทัศนะของจักรวาลวิทยา

บทที่ ๒ การเกิดขึ้นของโลก

๒.๑ ความหมายของคำว่าโลกและการเกิดขึ้นของโลกในทางพระพุทธศาสนา

๒.๑.๑ ความหมายของคำว่าโลก

โลกที่จะกล่าวถึงนี้ เป็นเรื่องของโลกทางพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงการเกิด การตั้งอยู่ และการแตกดับของโลก ถือว่าเป็นการศึกษาเรื่องโลกที่มีความหมายโดยรวม ไม่ว่าโลกฝ่ายวัตถุนิยม จิตนิยมและเทวนิยม ก็ล้วนตกอยู่ในลักษณะเดียวกันทั้งหมด คือ เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และแตกดับไปในที่สุด หรือที่เรียกอีกอย่างว่า ล้วนแล้วแต่ตกอยู่ในกฎของไตรลักษณ์ ได้แก่ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ที่เป็นไปตามเหตุปัจจัยปรุงแต่งนั้น ๆ เพราะว่ามีองค์ประกอบหลัก ๆ คือ ธาตุทั้ง ๔ ได้แก่ ดิน น้ำ ลม ไฟ เกาะกลุ่มกันอย่างผสมผสาน รวมตัวกันแน่น เนื่องจากการรวมตัวกันของสสาร หรือวัตถุธาตุ ที่ไม่มีอำนาจสิ่งใดเป็นตัวกำหนดการ หรือเป็นผู้สร้าง การรวมตัวของวัตถุต่าง ๆ นั้น เป็นไปตามกฎธรรมชาติจะเรียกว่า ธรรมชาติกำหนดตัวเองก็ไม่ผิดนัก เมื่อมีการรวมกันอย่างนี้ จะมีผลเกิดขึ้นจนเป็น ๒ ลักษณะ คือ ลักษณะแรกทำให้เกิดมีสิ่งมีชีวิตเกิดขึ้น เช่น คน สัตว์ ชีวิต เรียกว่าพวกที่มีใจครอง นี้ถือว่าเป็นผลพลอยได้จากการผสมผสานของวัตถุธาตุทั้ง ๔ นั้น หาได้มีอยู่ก่อนการผสม ผูกส่วนของธาตุทั้ง ๔ นั้นไม่ อุปมาเหมือนความแดงของหมาก ได้มีอยู่ในพลู พูน และผลหมาก อย่างใดอย่างหนึ่งก็หาไม่ ต้องผสมกัน ผูกผสานจึงจะแดงออกมาได้ เรียกว่าอาศัยซึ่งกันและกันเกิดขึ้น ลักษณะที่ ๒ ทำให้เกิดเป็นสิ่งมีชีวิตเกิดขึ้น แต่มีรูปร่างต่าง ๆ กัน เช่น บ้างก็กลม บ้างก็แบน บ้างก็สั้น บ้างก็ยาว บ้างก็ดำ บ้างก็สูง บ้างก็เรียว บ้างก็ขรุขระ บ้างก็เหลว บ้างก็แข็ง เรียกทั้ง ๒ ประการที่เกิดจากธาตุ ๔ นี้ว่า “โลก” เพราะเป็นสิ่งที่จะแตกสลายไปตามกาลเวลา ไม่คงอยู่ยั่งยืนตลอดไป

พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า “โลโก ภิกฺขเว ตถาคเตน อภิสมฺพทุโร, โลกสฺมา ตถาคโต วิสฺ- ยุตโต, โลกสมฺพโย ภิกฺขเว ตถาคเตน อภิสมฺพทุโร, โลกสมฺพโย ตถาคตสฺส ปหิโน, โลกนิโรโร ภิกฺขเว ตถาคเตน อภิสมฺพทุโร, โลกนิโรโร ตถาคตสฺส สจฺจิกโต.”^๑

ดูกรภิกษุทั้งหลาย พระตถาคตตรัสรู้โลกแล้ว พราจากโลกแล้ว ตรัสรู้เหตุเกิดโลกแล้ว ละเหตุ

๑ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ขุ.อิติ, ๒๕/๑๑๒/๓๓๒ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐).

ยอมเป็นต่าง ๆ กันบ้าง เป็นพื้นดินก็มี เป็นที่ราบก็มี เป็นที่ไมเสมอมิภูเขาตาดาศาไปก็มี เป็นที่ลุ่มมีบึงมีหนองเองประปรายก็มี มีต้นไม้ขึ้นงอกงามเป็นป่าดงดิบก็มี แห่งแล้งเหี้ยนเตียนหาต้นไม้ไม่ได้เลยก็มี โดยที่ลุ่มมีหิมะปกคลุมอยู่ก็มี เช่นนี้ ย่อมเป็นไปตามอำนาจแห่งอุตุนิยมคือดินฟ้าอากาศบ้าง เป็นทะเลแคบ กว้าง เว้งว้าง มีน้ำเค็มแผ่ไปบ้าง แต่ละสิ่ง ๆ ย่อมเป็นของชวนดูก็มี พื้นที่มีสีต่าง ๆ มีหญ้าขึ้นเขียวชอุ่ม มีต้นไม้เล็ก ๆ ขึ้นเป็นหย่อม ๆ เป็นป่าละเมาะ มีลำธารไหลผ่านไป มีแม่น้ำน้อยใหญ่วกไปมา เป็นคูกเป็นแหลมมีหาดทรายสีต่าง ๆ บ้าง มีเกาะในระหวางมีบึงมีหนอง อันดอกไม้ต่างพรรณ เป็นหินต่างชนิดต่างมีสีมีหลายต่าง ๆ บ้างก็มีต้นไม้ขึ้นปกคลุมเขียวระอุรมเย็น บ้างก็มีธารน้ำใสสะอาดไหล ในระหวาง ถึงที่เป็นโกรกเป็นกระพักยอมไหลตกลงมาเป็นน้ำตกใจน กระเซ็นเป็นฝอยเป็นละอองที่ต้องแสงแดดฉายกลายเป็นสีต่าง ๆ อย่างรุ่งกินน้ำบันลือเสียงสนั่น บ้างก็มีถ้ำกว้างบ้าง แคบบ้าง มีทางลัดเลี้ยวเป็นชั้นเดียวบ้าง เป็นหลายชั้นบ้างมีปล่องแสงสว่างส่องลงมาถึงบ้าง มีดบัง มีคราบน้ำหยดเป็นสัณฐานต่าง ๆ เป็นเว้งน้ำก็มี เป็นพวงพุ่มน้อยก็มี เป็นมานสองไขก็มี เป็นตุ้จรูปตึกตาก็มี เป็นอย่างอื่น ๆ อีกก็มี เป็นไม้เลื้อย ย่อมเป็นต่างประเภท ไม้ดอก ไม้ผล ไม้ไม่มีแก่น ไม้มีเนื้อแน่น ไม้ต้น ไม้กอ ไม้เลื้อย ไม้มีแก่น ไม้มีโพรง ไม้ต่างชนิด ทะเลอยู่ในระหวางแผ่นดิน ที่ลึกเป็นสีคราม บ้างก็มีเกาะใหญ่บ้างเล็กบ้าง ประปรายเป็นหย่อม ๆ บ้างก็มีหาดทรายหาดกรวดสีต่าง ๆ ที่เป็นหาดทรายมีหย่อมต่างพรรณอันคลื่นซัดขึ้นมาตาดาศา ที่เป็นทะเลสาบ ย่อมงามด้วยเกาะและหาดคู่กัน แต่มีจำกัดให้แลเห็นสั้นเข้ามา เหล่านี้เป็นของธรรมดาต่างชั้นไว้ แต่ลำพังก็เป็นที่บันเทิงใจอยู่แล้ว ได้อาศัยหมู่มนุษย์แต่งเพิ่มเติมยอมวิจิตรพิสดารยิ่งขึ้น ตั้งกันอยู่เป็นบ้านเป็นเมืองเป็นประเทศ มีตึกโรงงาน มีตลาดขายของต่าง ๆ ตัดถนนหนทางและขุดคลองเป็นที่ไปมา มีไร้เรือกลอน มีสำนักงานที่ว่าการต่าง ๆ โรงขายอาหาร โรงสุรา โรงมหรสพ โดยที่ผู้คนครุโศภณดี สำนักที่หักคนจรมมา มีสโมสรนานาแห่ง คณะชนเพื่อบำรุงค้าขายก็มี เพื่อบำรุงศิลปวิทยาาก็มี เพื่อบำรุงการเล่นก็มี เพื่อบำรุงกิจการอย่างอื่นอีกก็มี มีโรงเรียนเป็นที่ศึกษาศิลปวิทยาต่างประเภท มีวัดเป็นที่ศึกษาและปฏิบัติกิจพระศาสนา มีอย่างอื่น ๆ อีกเหลือจะพรรณนาให้ถี่ถ้วน ประมวลความว่า ปัญญาความคิดของหมู่มนุษย์เจริญขึ้นเพียงใด การตกต่งถิ่นฐานของเขาให้คงงาม เพื่อความสุขและเพื่อความสะอาด ย่อมไพบุลย์ขึ้นเพียงนั้น

หมู่สัตว์ผู้อาศัยนั้นเล่า ย่อมเป็นต่าง ๆ กัน จักพรรณนาถึงหมู่มนุษย์ก่อน เพียงประเภทเดียวยอมเป็นต่าง ๆ กันโดยสัญชาติ โดยภาษา โดยรูปพรรณสัณฐานภายนอก และโดยใจ โดยอิริยาศย โดยคุณสมบัติ โดยธรรมภายใน กรรมยอมจำแนกให้เป็นต่าง ๆ กันออกไปอีกเป็นคนดีคนเลว เป็นคนชั้นสูงเป็นคนชั้นต่ำ เป็นคนมั่งมีเป็นคนจน เป็นคนเจริญเป็นคนเสื่อม มีเครื่องหมายแต่งกายเพิ่มความงามแห่งรูปสมบัติ หรือช่วยตัดแปลงความไม่สวยให้ดีขึ้น มีขนบธรรมเนียมปรุงความแห่งกิริยาช่วยประกอบต่างพยายามเพื่อเลี้ยงชีวิตของตน ต่างชวนช่วยในการทำงานที่เป็นอุปการะแก่กัน

ต่างช่วยทำความสะอาดให้แก่กัน ทำสิ่งเกื้อกูลแก่ความเป็นอยู่ทั้งของกินของใช้ให้บริบูรณ์ยิ่งขึ้น ที่ขัดกันต่างคิดตัดรอนกัน ที่แย้งกันต่างคิดแข่งขันกัน ที่ทำความบริบูรณ์ให้เสื่อมให้ชะงัก เป็นอย่างนี้ ไม่เฉพาะบุคคลเท่านั้น เป็นทั้งหมดทั้งคณะตลอดถึงสัญชาติ ต่างต้องแสวงหาและสะสมกำลังและอำนาจไว้สู้กันต้านทานกัน หมุมมนุษย์เอง สามัคคีกันแล้ว เป็นผู้แต่งโลกให้งามขึ้น บริบูรณ์ขึ้นกว่าที่เป็นมาโดยธรรมดา เป็นอริกันแล้ว เป็นผู้ทำลายโลกให้ยับเยิน

สวนสัตว์ดิรัจฉานเล่า มีประเภทต่าง ๆ เป็นอนันต์พันพรรณนา สรุปลงว่า เป็นจตุบาทคือ สี่เท้าก็มี เป็นทวิบาทคือสองเท้าก็มี เป็นพหุบาทคือมีเท้ามากกว่านั้นก็มี เป็นอบาทคือหาเท้ามิได้ก็มี เป็นสัตว์เกิดในครรภ์หรือดื่มนมก็มี เป็นสัตว์เกิดในฟองตองฟักจึงออกมาเป็นตัวก็มี เป็นสัตว์มีมีงะเป็นภักษาก็มี เป็นสัตว์มีติดชาติเป็นภักษาก็มี ต่างชนิดต่างแย้งกันเป็นอยู่ ต่างเบียดเบียนกัน ต่างล้างผลาญกันลง มนุษย์กับสัตว์ดิรัจฉานต่างสังหารกันอีก แต่ดิรัจฉานไม่อาจผลาญมนุษย์ได้มากเท่าเขา ทำมัน หมูสัตว์ผู้อาศัยปฐพีนี้แล กล่าวโดยเฉพาะ คือมนุษย์ ย่อมเป็นผู้หวงห้ามถิ่นของตน และแย่งเอาถิ่นของฝ่ายอื่น ทำทั้งการแต่งและการทำลายโลกที่อาศัย

ในโลก คือชุมชนมนุษย์ ทั้งถิ่นที่พำนัก สิ่งอันให้โทษโดยส่วนเดียวเปรียบด้วยยาพิษก็มี สิ่งอันเป็นอุปการะเปรียบด้วยอาหารและเภสัชก็มี แต่ใช้ในทางผิดอาจให้โทษก็ได้^๔ ในคัมภีร์โลกุปตติ ได้ให้ความหมายของโลกไว้ว่า “การที่รูปแบบแห่งตนปรากฏขึ้นมาด้วยอำนาจเวลาที่เป็นไปก็ดี ด้วยอำนาจการสืบต่อจนเป็นกลุ่มก้อนขึ้นมาก็ดี โดยไม่มียกเว้นก่อนที่โลกอันมีความเป็นไปเกี่ยวเนื่องกับปัจจัยตามสมควรจะได้อุบัติขึ้นมา”^๕ ความเป็นจริงนั้นโลกตามความหมายนี้มีส่วนประกอบหลัก ๆ สองประการคือ “สัตว์กับวัตถุ เรียกว่าสัตว์โลก ก็แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ มนุษย์กับดิรัจฉาน ในสองประเภทนี้ มนุษย์มีจำนวนน้อยกว่าดิรัจฉานมาก ดูแต่ในครัวเรือนเดียวกันก็แล้วกัน คนมี ๙-๑๐ คน แต่มีปลวก มด จิ้งจก ตั๊กแตน ฯลฯ นับไม่ถ้วน พวกวัตถุ ได้แก่ แผ่นดิน ภูเขา ต้นไม้ น้ำ และอากาศ”^๖

^๔ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. ธรรมวิจารณ์. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๔/๒๕๓๖), หน้า ๑-๕

^๕ กรมศิลปากร. โลกุปตติ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๓๓). หน้า ๑-๕.

^๖ พันตรี ปิ่น มุฑกันต์. บันทึกธรรม. (กรุงเทพมหานคร: อมรการพิมพ์, ๒๕๐๖). หน้า ๒๑๖.

พระพุทธเจ้าได้ตรัสเรื่องโลกไว้ในอชิตมาณวกปัญหานิเทศ ดังพระบาลีว่า “โลโกติ นิริย-
โลโก ตีระจฺจานโลโก ปิตติวิสัยโลโก มนุสฺสโลโก เทวโลโก ชนฺธโลโก ธาตุโลโก อายตฺนโลโก อโย โลโก
ปโร โลโก พุรฺหมโลโก เทวโลโก อโย วุจฺจติ โลโก.”^๗ ซึ่งมีความหมายว่า โลกนรก โลกดิรัจฉาน โลกเปรต
วิสัย โลกมนุษย์ โลกเทวดา ชนธโลก ธาตุโลก อายตนโลก โลกนี้ โลกหน้า พรหมโลกกับทั้งเทวโลก นี้
เรียกว่าโลก ส่วนในคัมภีร์โลกที่ปกสาร ได้ให้ความหมายของโลกไว้ว่า “เป็นสภาพสลายไป แผลกลาน
ไป”^๘ จะเห็นได้ว่าโลกที่พระพุทธเจ้าตรัสถึงนั้น มีทั้งสัตว์และวัตถุ ซึ่งเป็นส่วนประกอบที่สำคัญของโลก
ดังรูปภาพนี้

ส่วนประกอบของโลก

๒.๑.๒. การเกิดขึ้นของโลกตามทัศนะพระพุทธศาสนา

การเกิดขึ้นของโลกตามที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในพระไตรปิฎกนั้น มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่อง
ถึงกัน ในแง่ของความเป็นไปของสิ่งนั้น ดังที่ปรากฏในโลกสูตรตอนที่ตรัสตอบปัญหาของเทวดาว่า

จสุ โลโก สมุปฺปนฺโน จสุ กุพฺพิติ สนฺถวํ

จฺนฺนเมว อุปาทาย จสุ โลโก วิหฺญญฺตีติ.^๙

เมื่ออายตนะ ๖ เกิดขึ้น โลกจึงเกิดขึ้น โลกย่อมทำความขมเขยในอายตนะ ๖ โลกยึด
ถืออายตนะ ๖ นั้นแหละ โลกย่อมเดือดร้อนเพราะอายตนะ ๖.

๗ มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ชุ.จ. ๓๐/๒/๒๗, ฉบับ มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๐.

๘ กรมศิลปากร, โลกที่ปกสาร ฉบับหอสมุดแห่งชาติ, (กรุงเทพฯพมหนานคร, ห้างหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคล
สหประชาพานิชย์, ๒๕๒๙) หน้า ๓

๙ มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ส.ส. ๑๕/๗๐/๔๖ ฉบับ มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๐.

การอาศัยสัมพันธ์ซึ่งกันเกิดขึ้นนั้น เป็นวัฏจักรของโลกซึ่งต้องเกี่ยวพันกันอยู่อย่างนี้ ดังที่ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวไว้ในหนังสือพุทธธรรมว่า “ความหมายของชีวิตอยู่ที่ชีวิตในทางปฏิบัติ หรือชีวิตที่ดำเนินอยู่เป็นประจำในแต่ละวัน ซึ่งได้แก่การติดต่อเกี่ยวข้องกับโลก สิ่งที่ทำให้ความหมายแก่ชีวิตก็คือการติดต่อเกี่ยวข้องกับโลก หรือพูดอีกอย่างหนึ่งว่า ชีวิตตามความหมายของมนุษย์ คือชีวิตโดยความสัมพันธ์กับโลก ชีวิตในทางปฏิบัติหรือชีวิตโดยทางสัมพันธ์กับโลกนี้ แบ่งออกได้เป็น ๒ ภาค แต่ละภาคมีระบบทำงานซึ่งอาศัยช่องทางที่ชีวิตจะติดต่อเกี่ยวข้องกับโลกได้ ซึ่งเรียกว่า “ทวาร” หมายถึงประตูของทาง ดังนี้

๑. ภาครับรู้และเสพส่วยโลก อาศัยทวาร ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ สำหรับรับรู้และเสพส่วยโลกซึ่งปรากฏแก่มนุษย์โดยลักษณะและอาการต่าง ๆ ที่เรียกว่า อารมณ์ ๖ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์

๒. ภาคแสดงออกหรือกระทำต่อโลก อาศัยทวาร ๓ คือ กาย วาจา ใจ (กายทวาร วจิตวาร มโนทวาร) สำหรับกระทำต่อโลก โดยแสดงออกเป็นการทำ การพูด การคิด (กายกรรม วจกรรม มโนกรรม)

ในคัมภีร์ “โลกุปปตติ” ได้ให้ความหมายการเกิดขึ้นของโลกไว้ว่า “การที่รูปแบบ แห่งตนปรากฏมีขึ้นมาด้วยอำนาจเวลาที่เป็นไปก็ดี ด้วยอำนาจการสืบต่อจนเป็นกลุ่มก้อนขึ้นมาก็ดี โดยไม่ยกเว้นก่อนที่โลกอันมีความเป็นไปเกี่ยวเนื่องกับปัจจัยตามสมควรจะได้อุบัติขึ้นมาว่า ในส่วนที่เสื่อมบ้างเรื่องนี้ก็สำเร็จโดยใจความว่า แม้ความพินาศ (แห่งโลก) ก็ต้องกล่าวถึงเหมือนกัน เพราะแสดงถึงปัจจัยที่มีข้อเกี่ยวข้องกันตามสมควร อธิบายความว่า เพราะความที่โลกอันความเป็นไปเนื่องมาจากปัจจัย จะมีทั้งการดับและการเกิด”^{๑๐} ซึ่งความจริงก็เป็นอย่างนั้น เมื่อโลกเกิดขึ้นจากปัจจัยก็ต้องดับไปตามปัจจัยนั้น ๆ โดยเฉพาะโลกเจตนาอันเป็นมูลเหตุหลัก ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสแก่พระอัญญาโกณฑัญญะว่า “ปถมาเจตนา โลกเจตนา ภพพา จ ภูตา จ ภพปุพฺพจริตฺตา จริตฺตปุพฺพกุสลา ธมฺมา กุสลา ก็ กโร โภกฺลติกา ธมฺมํ ปจฺจริโย ปจฺจยธมฺโม สงฺขารภาโว ภาวสึสาโร ภูมีจฺจริโย จริตธมฺโม..” ดูก่อนโกณฑัญญะ โลกเจตนาอันใดเป็นประณมมูล อันเป็นประณมมูลก่อนนั้น มูลเจตนา อันว่ามูลเจตนา

๑๐ พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม, (กรุงเทพมหานคร: มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,

บริษัท ด้านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๓๔, หน้า ๓๓.

๑๑ กรมศิลปากร, โลกูปปตติ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ, ๒๕๓๓, หน้า ๑๙.

นั่น ปฐมมัลโลกา อันว่าโลกอันใดเป็นโลกประณมมูลเป็นโลกเกิดก่อนโลกว่าเป็นมูล แห่งโลกเป็น
ประณม... นตฺถิ โลก นวโลกา สมณเณ วา พุราหฺมณเณ วา เทเวณ วา ปถวียา วา เกณจิ วา สญฺญู
นาม พยาริตเต อมฺหาทีเส นตฺถิ อุตฺตมฺโโล... ดูก่อนโกณฑัญญะ ในกาลเมื่อโลกทั้งหลายยังไม่ตั้งขึ้น ยัง
ไม่เกิดขึ้นมาเลยนั้น สมณะกัฏี พราหมณ์กัฏี เทวดากัฏี สัตว์ดิรัจฉานกัฏี แม่นดินกัฏี น้ำกัฏี ไฟกัฏี ต้น
ไม้กัฏี หญ้ากัฏี ยังไม่เกิดมีสักอย่างเลย มีแต่ซลตอากาศ อยู่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น ในกาลครั้งนั้นมี
เพียง อุทฺธย เพียง ๒ อย่างเท่านั้น คือ มหนตฺกาล และ คิมฺหนตฺกาล อุทฺธย ๒ ประการนั้น ก็บังเกิดขึ้น
มาประสพพบกับปฐมก่อนแล้ว ก่อให้เกิดเป็นธาตุลม เลี้ยงอุทฺธย ๒ อย่างนั้น มีชาติสายก่อน ต่อจาก
นั้น วาโยธาตุ นั้นก็บังเกิดให้เป็น อาโปธาตุ คือธาตุน้ำ”^{๑๒}

ในอัครคัมภีร์พุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “ดูกรวาเสฏฐะและภารทวาชะ มี
สมัยบางครั้งบางคราว โดยล่องไปแห่งกาลอันยาวนาน โลกนี้ก็จะพินาศไป เมื่อโลกกำลังพินาศอยู่ โดย
มากหมู่มสัตว์ย่อมเวียนไปเกิดในชั้นอากาศสรรพหมี ในชั้นอากาศสรรพหมีนั้น สัตว์เหล่านั้นมีความสำเร็จ
ได้โดยทางใจ มีปิติเป็นภิกษา มีรัศมีเอง ทองเที่ยวไปในอากาศ ดำรงอยู่ในวิมานอันแสงงาม ย่อม
ดำรงอยู่ได้สิ้นกาลยี่ดียวานาน ดูกรอนวาเสฏฐะและภารทวาชะ มีสมัยอีกบางครั้ง โดยอันล่องไปแห่งกาล
ยี่ดียวานาน โลกนี้ย่อมเจริญขึ้น เมื่อโลกกำลังเจริญขึ้น โดยมากเหล่าสัตว์ก็จะพากันเคลื่อนจากพวก
อากาศสรรพหมีมาสู่ความเป็นอย่างนี้อีก และสัตว์เหล่านั้นมีความสำเร็จได้โดยทางใจ มีปิติเป็นภิกษา
มีรัศมีเอง ทองเที่ยวไปในอากาศได้ ดำรงอยู่ในวิมานอันงดงาม ย่อมดำรงอยู่ตลอดกาลยี่ดียวานาน
ดูกรอนวาเสฏฐะและภารทวาชะก็โดยสมัยนั้นแล จักเวลานี้ก็จะกลายเป็นน้ำไปหมด มีความมืด มองไม่
เห็น ทั้งดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ก็ยังไม่ปรากฏ กลางวันกลางคืนก็ไม่ปรากฏ เดือนหนึ่ง กึ่งเดือนหนึ่ง
ก็ยังไม่ปรากฏ ฤดูและปีก็ยังไม่ปรากฏ หญิงชายก็ยังไม่ปรากฏ หมู่มสัตว์ทั้งหลายก็ถึงการนับว่าสัตว์ตั้ง
นี้ อย่างเดียวกัน ดูกรอนวาเสฏฐะและภารทวาชะ ในกาลบางครั้ง โดยอันล่องไปแห่งกาลยี่ดียวานาน
จันดินก็เกิดลอยอยู่บนน้ำปรากฏแก่สัตว์เหล่านั้น เหมือนน่านมสฺตที่บุคคลเคี้ยวแล้วทำให้เย็นสนิท
แล้วปรากฏเป็นฝายอยู่ข้างบนจะนั้น และได้สมบุรณด้วยสี กลิ่น รส มีสีคล้ายเนยใสอย่างดีและเนยข้น
อย่างดีจะนั้น และได้มีรสอันน่าชอบใจเหมือนอย่างน้ำผึ้งอันปราศจากโทษจะนั้น ดูกรอนวาเสฏฐะและ
ภารทวาชะที่นั่นแลมีสัตว์บางตนมีชาติโลเลกล่าววาทานผู้เจริญ สิ่งทีลอยอยู่นี้ จะเป็นอะไร
ดังนี้ แล้วเขานั้วร่อนเองวันดินขึ้นมาลิ้มดู จันดินก็ได้ซาบซาบไปทั่ว ความอยากจึงเกิดขึ้นแก่เขา

๑๒ กรมศิลปากร, โลกูปปัตติ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ, ๒๕๓๓, หน้า ๑๑๘-๑๑๙.

ดูก่อนวาเสฏฐะและภารทวาชะ สัตว์เหล่านี้นั้นแล ก็ถึงทิวฐานคติของสัตว์นั้นก็พากันเอานิ้วขอนง้วนดินนั้นขึ้นมาลิ้มดู เมื่อสัตว์เหล่านั้น กำลังเอานิ้วขอนง้วนดินนั้นขึ้นมาชิม ง้วนดินก็แผ่พานไปทั่วสรรพางค์ และค้นหาก็เกิดขึ้นแก่สัตว์เหล่านั้น ดูก่อนวาเสฏฐะและภารทวาชะ ที่นั้นแล สัตว์นั้นจะพากันพยายามเอามือปั้นง้วนดินทำให้เป็นคำเพื่อที่จะบริโภค ดูก่อนวาเสฏฐะและภารทวาชะ เมื่อใดสัตว์เหล่านั้นพยายามที่จะเอามือปั้นง้วนดินทำให้เป็นคำเพื่อจะบริโภค เมื่อนั้นรัศมีของสัตว์เหล่านั้นก็จะหายไป เมื่อรัศมีเฉพาะตัวหายไป ดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ก็ปรากฏขึ้นมา หมูควานักษัตรก็จะปรากฏ เมื่อหมูควานักษัตรปรากฏแล้ว กลางคืนและกลางวันก็ปรากฏ เมื่อกกลางคืนและกลางวันปรากฏแล้ว เดือนหนึ่ง ก็เดือนก็ปรากฏขึ้นมา เมื่อเดือนหนึ่ง และกึ่งเดือนหนึ่งปรากฏแล้ว ฤดูและปีก็ปรากฏขึ้น ดูก่อนวาเสฏฐะและภารทวาชะ ด้วยเหตุเพียงประมาณเท่านั้นแล โลกนี้ก็ยอมเจริญขึ้นมาอีก

ดูก่อนวาเสฏฐะและภารทวาชะ ครั้งนั้นแล สัตว์เหล่านั้นพากันบริโภคง้วนดิน มีง้วนดินเป็นกัษาเป็นอาหาร ได้ดำรงอยู่ตลอดกาลยี่ดยาวนาน ดูก่อนวาเสฏฐะและภารทวาชะ สัตว์เหล่านั้นบริโภคง้วนดิน มีง้วนดินนั้นเป็นกัษาเป็นอาหารได้ตั้งอยู่ตลอดกาลยี่ดยาวนานโดยประการใดแล ความแข็งแรงก็เกิดมีในกายของสัตว์เหล่านั้น ความมีผิวพรรณดีก็ปรากฏชัดขึ้นมา สัตว์บางพวกก็มีผิวพรรณดี บางพวกก็มีผิวพรรณเลว บรรดาสัตว์เหล่านั้น สัตว์เหล่าใดมีผิวพรรณดี สัตว์เหล่านั้นก็ดูหมิ่นสัตว์ที่มีผิวพรรณเลวว่า เรามีผิวพรรณดีกว่าสัตว์เหล่านั้น สัตว์เหล่านั้นมีผิวพรรณเลวกว่าดังนี้ เมื่อสัตว์เหล่านั้นเกิดมีมานะถือตัวเพราะการดูหมิ่นเรื่องผิวพรรณเป็นปัจจัย ง้วนดินก็ได้อันตรธานหายไป เมื่อง้วนดินหายไปแล้ว สัตว์เหล่านั้นจึงประชุมกัน ครั้นประชุมกันแล้วต่างก็พากันทอดถอนใจว่า รสดี รสดีดังนี้ แม้ในทุกวันนี้พวกมนุษย์ได้ของมีรสดีบางอย่างเท่านั้น ก็พากันกล่าวอย่างนี้ว่า รสดี รสดีดังนี้ หมูพราหมณ์ทั้งหลายพากันอนุสรณ์ถึงอักขระที่รู้กันว่าเป็นของเลิศเป็นของเก่านั้น แต่หารู้ถึงความหมายของอักขระนั้นเลย

ดูก่อนวาเสฏฐะและภารทวาชะ ครั้งนั้นแล เมื่อง้วนดินของสัตว์เหล่านั้นหายไป กะบิดินก็ปรากฏขึ้นเหมือนเห็ด กะบิดินนั้นถึงพร้อมด้วยสี กลิ่น รส ได้มีสีเหมือนเนยใสที่ปรุงอย่างดีหรือเนยชั้นอย่างดี และได้มีรสเหมือนน้ำผึ้งซึ่งปราศจากโทษฉะนั้น ดูก่อนวาเสฏฐะและภารทวาชะ ครั้งนั้นแล สัตว์เหล่านั้นก็ได้พยายามเพื่อจะบริโภคกะบิดิน สัตว์เหล่านั้น บริโภคกะบิดินนั้นแล้ว มีกะบิดินนั้นเป็นกัษาเป็นอาหาร ได้ดำรงอยู่ตลอดกาลยี่ดยาวนาน ดูก่อนวาเสฏฐะและภารทวาชะ สัตว์เหล่านั้นเมื่อบริโภคกะบิดินมีกะบิดินเป็นอาหาร ได้ดำรงอยู่ตลอดกาลยี่ดยาวนานโดยประการใดแล ความเป็นผู้กล้าแข็ง โดยประมาณโดยยิ่ง ก็ได้ปรากฏขึ้นในกายของสัตว์เหล่านั้น และความเป็นผู้มีผิวพรรณงดงามก็ได้ปรากฏชัดขึ้นโดยประการนั้น สัตว์บางพวกก็มีผิวพรรณดี บางพวกก็มีผิวพรรณเลว บรรดา

สัตว์เหล่านั้น สัตว์เหล่าใดมีผิวพรรณดี สัตว์เหล่านั้นก็พากันดูหมิ่นสัตว์ที่มีผิวพรรณเลวกว่า ว่าพวกเรา มีผิวพรรณงามกว่าสัตว์เหล่านี้ สัตว์เหล่านี้มีผิวพรรณเลวกว่าพวกเรา ดังนี้ เมื่อสัตว์เหล่านั้นต่างพากันมีมานะขึ้น เพราะการดูหมิ่นผิวพรรณเป็นปัจจัยกะบิตินก็อันตรธานหายไป เมื่อกะบิตินหายไปแล้ว เครือ ดินได้ปรากฏขึ้นมา เครือดินนั้นได้ปรากฏเหมือนผลมะพร้าวฉะนั้น เครือดินนั้นสมบูรณ์ด้วยสี กลิ่น รส ได้มีสีเหมือนเนยใสที่ปรุงอย่างดีหรือเหมือนเนยข้นอย่างดีฉะนั้น และได้มีรสอย่างน่าชอบใจเหมือน น้ำผึ้งซึ่งปราศจากโทษฉะนั้น ดูก่อนวาเสฏฐะและภราทวาชะ ครั้งนั้นแล สัตว์เหล่านั้นได้พยายามเพื่อ จะบริโภครูปร่าง สัตว์เหล่านั้นบริโภครูปร่าง ได้มีเครือดินนั้นเป็นภักษาเป็นอาหาร ได้ดำรงอยู่ตลอด กาลยืดยาวนานโดยประการใดแล ความเป็นผู้กล้าแข็งโดยประมาณโดยยิ่งก็ได้ปรากฏในกายสัตว์ เหล่านั้น และความเป็นผู้มีผิวพรรณดีปรากฏขึ้นอย่างชัดเจน สัตว์บางพวกมีผิวพรรณดี บางพวกมีผิว พรรณเลว บรรดาสัตว์เหล่านั้น สัตว์เหล่าใดมีผิวพรรณดี สัตว์เหล่านั้นย่อมดูหมิ่นหมู่มสัตว์ที่มีผิวพรรณ เลวกว่า ว่าพวกเรามีผิวพรรณดีกว่าสัตว์เหล่านี้ สัตว์เหล่านี้มีผิวพรรณเลวกว่าพวกเราทั้งหลายดังนี้ เมื่อสัตว์เหล่านั้นต่างก็เกิดมีมานะถือตัวเพราะมานะว่ามีผิวพรรณดีนั้นเป็นปัจจัย เครือดินก็ได้ อันตรธานหายไป เมื่อเครือดินหายไปแล้ว เหล่าสัตว์ก็ประชุมกัน ครั้นประชุมกันแล้วก็ทอดถอนใจว่า เครือดินได้มีแก่เราหนอ เครือดินของเราได้สูญหายไปหมดแล้วหนอ ดังนี้ ในสมัยนี้มีมนุษย์ทั้งหลายพอ ถูกทุกขกรรมบางอย่างถูกต้องก็พากันกล่าวว่า ของนี้ได้มีแล้วแก่เรา ของนี้เราได้สูญหายไปหมดแล้ว ดังนี้ พวกพราหมณ์ ย่อมอนุสรณ์ถึงอักษระ อันควรรู้ซึ่งเป็นของดีเป็นของแก่นั่นแล แต่ว่าพวก พราหมณ์เหล่านั้น หารู้ทั่วถึงใจความของอักษระนั้นไม่

ดูก่อนวาเสฏฐะและภราทวาชะ ครั้งนั้นแล เมื่อเครือดินของสัตว์เหล่านั้นสูญหายไปแล้ว ชาวสาสิซึ่งบังเกิดในที่ที่ไม่ต้องไถ ไม่มีรำไม่มีแกลบ บริสุทธิ์ มีกลิ่นหอม มีเมล็ดเป็นข้าวสารก็ปรากฏ ขึ้นมา สัตว์ทั้งหลายก็พากันขนเอาข้าวสาสิชนิดใดมา เพื่อเป็นอาหารเย็นในเวลาเย็น ตอนเช้าข้าวสาสิ ชนิดนั้นก็สูงอกขึ้นมาแทน ความบกพร่องไปหาได้ปรากฏไม่ ดูก่อนวาเสฏฐะและภราทวาชะ ครั้งนั้น แลเหล่าสัตว์ทั้งหลายพากันบริโภครูปร่างข้าวสาสิซึ่งเกิดสูงเองในที่ที่ไม่ต้องไถ มีข้าวสาสินั้นเป็นภักษาเป็น อาหาร ได้ดำรงอยู่ตลอดกาลยืดยาวนาน...^{๑๓} จะเห็นได้ว่าการเกิดขึ้นของโลกนั้น มีวิวัฒนาการมาโดย ตลอด จากวงดินที่มีลักษณะขึ้นเหมือนนมสด ต่อมาก็จับกันหรือประสานกันเป็นก้อนเหมือนเห็ด ต่อจากนั้นก็มีต้นไม้ต้นหญ้าออกมางอกงาม นั้นหมายถึงสรรพสัตว์มีชีวิตเกิดขึ้นมาพร้อมกัน จึงทำให้

๑๓ มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระสูตรและอรรถกถา ๒๕๒๕ เล่มที่ ๑๕. ข้อที่ ๕๖-๕๙. หน้า ๑๕๐-๑๕๕.

โลกกลายเป็นโลกที่สมบูรณ์ ไม่เหมือนดวงดาวอื่นในจักรวาลนี้ โลกเรานี้ก็เป็นดาวดวงหนึ่งที่ปรากฏขึ้นมาในจักรวาล เหมือนเห็ดที่ปรากฏขึ้นมาในพื้นที่หนึ่ง ต่อมาก็มีวิวัฒนาการไปเรื่อย ๆ ตามกาลเวลา ซึ่งเป็นความจริงตามธรรมชาติอย่างนั้น

ในอัครคัมภีร์สุตเรื่องนี้ สุชีพ ปุญญานุภาพ ได้แสดงความคิดเห็นไว้ในพระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชนไว้ดังนี้ “พระสุตเรื่องนี้ มีลีลาการแสดงความเป็นมาของโลก แต่แสดงแล้วก็ยกธรรมเป็นจุดสูงสุดในเทวดาและมนุษย์ วรรณะทั้ง ๔ ก็มาจากพวกเดียวกัน ไม่มีใครวิเศษกว่ากัน แต่ภายหลังคนเข้าใจผิดห่มกันไปเอง การแสดงเรื่องความเป็นไปของโลก อาจวินิจฉัยได้เป็น ๒ ประการ คือ ประการแรก เป็นการเอาหลักของศาสนาพราหมณ์มาเล่า แต่อธิบายหรือตีความเสียใหม่ให้เข้ารูปเข้ากับรอยกับคตินิยมทางพระพุทธศาสนา อันนี้ชี้ให้เห็นว่าพราหมณ์เข้าใจของเก่าผิด จึงหลงยกตัวว่าประเสริฐ อีกอย่างหนึ่ง เป็นการเล่าโดยมิได้อ้างอิงคติพราหมณ์ โดยถือว่าเป็นของพระพุทธเจ้าแท้ ๆ ก็แปลกดีเหมือนกัน เพราะถ้าเทียบส่วนใหญ่กับส่วนเล็ก ในทางวิทยาศาสตร์แล้วปริมาณที่มีโปรตอนเป็นศูนย์กลาง มีอิเล็กตรอนเป็นดั่งวงวน รวมทั้งมีนิวตรอนเป็นส่วนประกอบด้วยนั้น มีลักษณะใกล้เคียงกับสุริยะระบบ ซึ่งมีดวงอาทิตย์เป็นศูนย์กลาง มีดาวเคราะห์ (PLANETS) เช่น โลกเรา และดาวศุกร์ ดาวเสาร์ เป็นต้น วนรอบคล้ายอิเล็กตรอน มีบางโอกาสที่ปริมาณอาจถูกแยก ถูกทำลาย เพราะเหตุผลภายนอก เช่นที่นักวิทยาศาสตร์จัดทำอันโต สุริยะระบบ (SOLAR SYSTEM) ก็ เช่นเดียวกัน อาจถูกทำลายหรือสลายตัว แล้วเกิดใหม่ได้ เพราะมีระบบสุริยะอื่นเข้ามาใกล้หรือมีเหตุอื่นเกิดขึ้น ในการเกิดเช่นเดียวกัน เมื่อทำลายได้ก็รวมตัวได้ ในเมื่อธาตุไฮโดรเจนกับออกซิเจนรวมตัวกันเป็นน้ำ พวก ผุ่น ผงที่แหลกก็เข้ามารวมตัวกับน้ำได้และชั้นแข็งขึ้นในที่สุด เป็นเรื่องเสนอชวนให้คิด แต่มิได้ชวนให้ติดโนเกิร์ตสาระ เพราะสาระสำคัญอยู่ที่การถือธรรมะเป็นใหญ่ เป็นหลักของสังคมทุกชั้น^{๑๔} การมองของนักวิชาการศาสนาและนักปราชญ์ของไทยท่านนั้นนั้น เป็นการมองถึงรายละเอียดที่เป็นส่วนประกอบโลกให้กระจ่างขึ้น ทุกสิ่งทุกอย่างอาศัยซึ่งกันและกันเกิดขึ้น ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในโพธิสูตรว่า

“อิมสมิ สติ อิทํ โหติ อิมสสุปปาทา อิทํ อุปชฺชติ, ยทิทํ อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารรา, สงฺขารปจฺจยา วิญญฺญาณํ, วิญญฺญาณปจฺจยา นามรูปิ, นามรูปปจฺจยา สฬายตฺนํ, สฬายตฺนปจฺจยา ผลฺโล,

๑๔ สุชีพ ปุญญานุภาพ, พระไตรปิฎกสำหรับประชาชน, (กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,

ในคัมภีร์จักรวาทพีธีปนี ได้กล่าวถึงโลกจักรวาลว่า “ชื่อว่าโลกจักรวาลนั้นคือโลกธาตุสมจริง ดังคำที่กล่าวไว้ในอรรถกถาทั้งหลายว่า จักรวาลหนึ่งแม่ทั้งสิ้นนั้น คือโลกธาตุอันหนึ่ง แม่ในปฏิภานนั้นๆ ก็กล่าวไว้ว่า โลกธาตุชื่อว่าจักรวาลก็จริง โลกธาตุนั้นท่านเรียกว่า จักรวาลอันเป็นเช่นกับมณฑลแห่งภรรณวถดวงไว้โดยรอบ แม่ในโลกที่ปกรสารปกรณก็กล่าวไว้ว่า ชื่อว่าจักรวาลอันหีนดวงไว้ดังงามไปด้วยเขาสิเนรุ เขาสัตตบริภณท์ ทวีปใหญ่ทั้งสี่ทวีป ทวีปน้อยสองพันทวีป และมหาสมุทร”^{๑๗} ตามความหมายนี้โลกจะกลมเหมือนล้อเกวียนหรือลอร์ด และมีองค์ประกอบต่าง ๆ เช่น ภูเขาอันใหญ่สมุทรและสรรพสัตว์ตลอดถึงสิ่งอื่น ๆ เป็นส่วนประกอบด้วย

ดร.จินดา จันทร์แก้ว ได้แปลงานเขียนของ K.N. Jayatilleke เรื่อง “โลกจักรวาลในทัศนะของพระพุทธศาสนา” (The Buddhist Conception of the Univers) ไว้ว่า “คนอินเดียและคนกรีกสมัยโบราณได้คิดค้นเกี่ยวกับธรรมชาติกำเนิดและขอบเขตแห่งเอกภพมาก่อนแล้ว อะแนกซิมันเดอร์ (Anaximander) นักปราชญ์กรีกประมาณศตวรรษที่ ๖ ก่อนคริสตกาล ได้คาดคะเนว่า มีโลกต่าง ๆ มากมายเกิดขึ้นและกลับหายไปใต้อาณาเขตที่กำหนดลักษณะได้ อีกศตวรรษต่อมา นักปราชญ์นิยมนชาวกรีกสองท่าน คือ เลิวคิปปูล (Luecippus) และเดโมคริตุส (Democritus) ผู้ตั้งสมมติฐานขึ้นว่ามีปริมาณเหลือคณานับและความเว้งว่างนั้น การคาดคะเนดังกล่าวนี้ เกิดมาจากจินตนาการและการคิดหาเหตุผล อนึ่ง โลกทั้งหลายที่ท่านเหล่านั้นพูดถึงก็ไม่ใช่สิ่งอื่นใด นอกจากเป็นดวงอาทิตย์ ดวงดาว ดวงจันทร์ โลกเทวดา และดวงดาวต่าง ๆ ที่เราสามารถสังเกตเห็นได้เท่านั้น การคาดคะเนของชาวอินเดียก่อนพุทธกาลก็มีลักษณะคล้ายคลึงกัน นอกจากนี้ก็มีข้อพิเศษตรงที่ว่า นักคิดอินเดียบางคนอ้างว่าตนรู้ความจริงนี้ เพราะบรรลุถึงอภิญญา และดูเหมือนจะมีทัศนะแตกต่างกันออกไปมากกว่าแนวทัศนะที่เราได้จากชาวกรีก

คัมภีร์พระไตรปิฎกได้สรุปแนวลักษณะของนักคิดเหล่านี้ไว้ ๔ แบบตามนัยแห่งพุทธตรรกที่ว่าด้วยประโยคเลือกดังนี้

ก. ขอบเขตของเอกภพ

๑. ผู้ที่เห็นว่าเอกภพมีที่สิ้นสุด (คือจำกัดทุกมิติ)

๒. ผู้ที่เห็นว่าเอกภพไม่มีที่สิ้นสุด (คือไม่จำกัด)

๓. ผู้ที่เห็นว่าเอกภพมีที่สิ้นสุดในบางส่วน และไม่สิ้นสุดในบางส่วน

๔. ผู้ที่ปฏิเสธแนวทัศนะทั้ง ๓ ข้างต้น และมีความเห็นว่าเอกภพมีที่สิ้นสุดก็ไม่ใช่ ไม่มีที่

สิ้นสุดก็ไม่ใช่

ทัศนะสุดท้ายนี้ ยืนยันโดยนักคิดผู้ที่ว่า เอกภพคืออวกาศเป็นสิ่งที่ไม่จริงและเมื่อเป็นเช่นนี้ คุณศัพท์ที่ใช้อย่างอวกาศ เช่น มีที่สุด หรือไม่มีที่สุด ย่อมไม่อาจใช้กันกับเอกภพได้ ด้วยเหตุนี้แหละ เอกภพจึงมีที่สุดก็ไม่ใช่ ไม่มีที่สิ้นสุดก็ไม่ใช่

ข. กำเนิดของเอกภพ

๑. ผู้ที่เห็นว่าเอกภพมีที่เริ่มต้น คือมีเวลาเริ่มต้น
๒. ผู้ที่เห็นว่าเอกภพไม่มีจุดเริ่มต้น
๓. ผู้ที่เห็นว่าเอกภพมีจุดเริ่มต้นในบางส่วน ไม่มีจุดเริ่มต้นในบางส่วน
๔. ผู้ที่เห็นว่าเที่ยงแท้ก็ไม่ใช่ ไม่เที่ยงแท้ก็ไม่ใช่

นักคิดกลุ่มที่ ๓ ยืนยันว่าเอกภพ มีกำเนิดขึ้นตามคราวตามสมัย ส่วนสารหรือแก่นแท้ของเอกภพเป็นนิรันดร ส่วนกลุ่มที่ ๔ เห็นว่าเพราะเหตุที่กาลเป็นสิ่งที่ไม่จริงจึงไร้ความหมายอย่างที่จะพูดว่า เอกภพมีเวลาเริ่มต้น หรือไม่มีเวลาเริ่มต้น คือจะพูดว่าเที่ยงแท้แน่นอนก็พูดไม่ได้ จะพูดว่าไม่เที่ยงไม่นิรันดร หรือไม่มีจุดเริ่มต้นก็พูดไม่ได้อีก พอมาถึงยุคพระพุทธศาสนาความคิดเห็นเกี่ยวกับเอกภพจึงสามารถไปกันได้กับภาพแห่งเอกภพ ที่ประกาศโดยดาราศาสตร์ปัจจุบัน ข้อนี้ น่าสังเกตอย่างยิ่งเพราะไม่เคยมีแนวคิดอื่นใดที่สอดคล้องหรือมาใกล้เคียงกับการค้นพบดาราศาสตร์สมัยใหม่มาก่อนเลย ไม่ว่าจะ เป็นซีกโลกตะวันออกหรือตะวันตก...”^{๑๘} ความคิดของคนโลกตะวันออกและซีกตะวันตกตอนแรก ๆ นั้นไม่ลงรอยกัน แต่ในยุคสมัยพระพุทธเจ้านั้น กลับมีแนวความคิดเห็นลงรอยกันเป็นอย่างดี “...ด้วยเหตุนี้ ความก้าวหน้าทางดาราศาสตร์ จึงมีผลทำให้เกิดการพัฒนาแนวความคิดเกี่ยวกับคำว่า “เอกภพ” ตามลำดับ แนวความคิดแรกสุดถือว่าโลกเป็นศูนย์กลางแห่งเอกภพหรือจักรวาล ซึ่งมีดวงดาวต่าง ๆ หมุนอยู่รอบ ๆ ต่อมามีความเชื่อว่า ดวงอาทิตย์เป็นศูนย์กลางแห่งเอกภพ โดยเน้นระบบ สุริยจักรวาล ความก้าวหน้าในความคิดเห็นได้เกิดขึ้นอย่างแท้จริง

สรุปได้ว่าระบบสุริยะเป็นเพียงส่วนหนึ่งในบรรดาระบบเช่นนั้นในดาราจักร หรือจักรวาลเท่านั้น และดาราจักรมีลักษณะเป็นกระจุก และจักรวาล ประกอบด้วยสิ่งมากมายมหาศาล ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาใช้คำว่า “โลก” ซึ่งใช้ได้หลายความหมาย แต่ในที่นี้เราจำกัดความหมายของคำว่า “โลก” เฉพาะที่ดำรงอยู่ในอวกาศเท่านั้น อันได้แก่โอกาสโลกนั่นเอง โอกาสโลกตามความหมายในอรรถกถา หมายถึง โลกในอวกาศและมักอ้างถึงข้อความในพระบาลีเสมอ ในคัมภีร์กำหนดเท่ากับ

๑๘ มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พุทธจักร, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘)

โอกาสที่พระจันทร์และดวงอาทิตย์โคจรส่องแสงสว่างไสวไปทั่ว มีอยู่หนึ่งโลกธาตุ...”^{๑๙} จะเห็นว่าสวนประกอบของจักรวาลนั้นมีมากมาย และมีมากอนนักดาราศาสตร์ในอดีต ซึ่งจะชี้ให้เห็นว่าคนในสมัยนั้นก็สนใจในเรื่องดาราศาสตร์มานานแล้ว แต่อาจเรียกเป็นอย่างอื่นและนักปราชญ์เมื่อรู้แล้วไม่ยึดติดในความรู้นั้น ๆ ให้เป็นเรื่องทุกข์หรือสร้างปัญหาภายในจิตใจ คือเหยื่อล่อให้มนุษย์ติดจนเพลิดเพลิด ซ่องติดอยู่ในโลก ต้องหมุนเวียนในวัฏสงสารโดยลำดับ คนฉลาดจึงเป็นที่ต้องการของสังคมทุกระดับชั้น โลกมีความเพลิดเพลิดเป็นเครื่องผูกมัดไว้ ซึ่งมีวิตกเป็นเครื่องขัดพาไปให้เกิดความยึดติด และเกิดค้นหาอุปาทาน ในโลกอันอวิชชาครอบงำโดยสิ้นเชิง จึงขาดโอกาสที่จะพัฒนาจิตใจตนเองให้มีศักยภาพสูงขึ้นไปเพื่อที่จะให้หลุดพ้นไปจากโลกได้

๒.๒ โลก ๓

โลก ตามที่ปรากฏในอรรถกถาขุดกัณณิมาณวกปัญหานั้นแบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ

๒.๒.๑ สังขารโลก

๒.๒.๒ สัตว์โลก

๒.๒.๓ โอกาสโลก

แต่ละประเภทมีรายละเอียดดังนี้

๒.๒.๑ สังขารโลก

สังขารโลก แบ่งออกเป็น ๑๒ ประเภท คือ

๑. โลก ๑ คือสัตว์ทั้งหลายดำรงอยู่ได้ด้วยอาหาร

๒. โลก ๒ คือนามและรูป

๓. โลก ๓ คือเวทนา ๓

๔. โลก ๔ คืออาหาร ๔

๕. โลก ๕ คืออุปาทานชั้น ๕

๖. โลก ๖ คืออายตนะภายใน ๖

๗. โลก ๗ คือวิญญานรูป ๗

๘. โลก ๘ คือโลกธรรม ๘

๙. โลก ๙ คือสัตตาวาส ๙

^{๑๙} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พุทธจักร, ๒๕๓๔, หน้า ๒๒-๒๓.

๑๐. โลก ๑๐ คืออายตนะ ๑๐

๑๑. โลก ๑๑ คืออายตนะ ๑๒

๑๒. โลก ๑๒ คือธาตุ ๑๔

๑. โลก ๑ ในโลกที่ปกสารได้อธิบายโลกทั้ง ๑๒ ประเภทไว้ว่า “...ถามว่า โลก ๑ คืออะไร คำเฉลยก็คือ สรรพสัตว์ดำรงอยู่ได้ด้วยอาหาร ในข้ออื่น ๆ ก็พึงทราบโดยนัยเดียวกันนี้ คำว่า ๑ พึงเข้าใจว่าหมายถึงจำนวนเป็นประเภทหรือเป็นอย่าง หมายความว่า ประเภท ๑ หรืออย่างที่เรียกว่าโลก หมายความว่า เป็นสภาพสลายไปแหลกลานไป ส่วนที่ดำรงอยู่ได้เพราะอาหาร พึงเข้าใจว่า ดำรงได้เพราะปัจจัย อธิบายว่า มีความเป็นไปสืบเนื่องด้วยปัจจัย อันที่จริง คำว่าอาหาร ในที่นี้ มีความหมายว่าปัจจัย ดูกำว่าอาหารในประโยคเป็นต้นว่า นี่เป็นอาหารแห่งการบังเกิดกามฉันทะที่ยังไม่เกิด คำว่าอาหารในประโยคนี้ หมายความว่า ปัจจัย

๒. โลก ๒ คือ นามและรูปนั้น “พึงทราบอธิบายในข้อนี้ว่านามและรูป คำว่านาม ไม่คลุมถึงพระนิพพาน เพราะพระนิพพานนั้นเป็นภาวะแห่งอโลก (ภูมิอันมิใช่โลก) มีคำทักท้วงว่า ก็คำว่าดำรงอยู่ได้เพราะอาหารนี้ แม้ธรรมคือมรรคผลก็ย่อมถึงความ เป็นโลก เพราะความเป็นสภาพที่มีความเป็นไปสืบเนื่องด้วยปัจจัยมิใช่หรือ เฉลยว่าไม่ถึงความเป็นโลก เพราะธรรมคือทุกขสังขันธ์เป็นธรรมที่พึงกำหนดรู้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประสงค์ว่าโลก ในที่นี้ อีกนัยหนึ่ง สภาพใดที่ถูกถือโดยธรรมว่า ย่อมสลาย ย่อมแหลกลานไป สภาพนั้นชื่อว่าโลก โลกุตตรธรรมอันเว้นแล้วขาดการถือเอาความหมาย นั้นเป็นสภาพที่ชื่อว่าโลกจึงไม่มี พึงเห็นว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงถือว่า โลกียจิต ๘๑ ดวง และเจตสิก ๕๒ ดวง ด้วยศัพท์ว่า “นาม” พึงทราบว่าเป็น รูป ๒๔ ทั้งหมด ด้วยสามารถแห่งมหาภูตรูปและอุปาทายรูป พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงถือเอาแล้วด้วยศัพท์ว่า “รูป”

๓. โลก ๓ คือเวทนา ๓ นั้น “เวทนา ๓ คือ สุขเวทนา ทุกขเวทนา และอุเบกขาเวทนา” ซึ่งเป็นการรับรู้อารมณ์หรือเสวยอารมณ์ทั้งที่เป็นสุข เป็นทุกข์ และไม่สุขไม่ทุกข์คือเฉย ๆ พระราชวรมณี ได้ให้ความหมายของเวทนาไว้ว่า

๒๐ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ฉบับพระสูตรและอรรถกถา, ๒๕๒๕, เล่มที่ ๖๗, หน้า ๒๘๗.

๒๑ กรมศิลปากร, โลกที่ปกสาร ฉบับหอสมุดแห่งชาติ, ๒๕๒๙, หน้า ๓.

๒๒ เรื่องเดียวกันหน้า ๔.

๒๓ กรมการศาสนา, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๓/๒๕๒๑), เล่มที่ ๑๑, ข้อที่ ๒๒๘, หน้า ๑๙๘.

“เวทนาแปลกันว่า การเสวยอารมณ์ หรือการเสพของอารมณ์ คือ ความรู้สึกต่อสิ่งที่ถูกรับรู้ ซึ่งจะเกิดขึ้นทุกครั้งที่มีการรับรู้ เป็นความรู้สึกสุข สบาย ถูกใจ ชื่นใจ หรือทุกข์ บีบคั้น เจ็บปวด หรือไม่ก็เฉย ๆ อย่างใดอย่างหนึ่ง ข้อที่ควรทำความเข้าใจอย่างหนึ่งเกี่ยวกับเวทนา เพื่อป้องกันความสับสนกับสังขาร คือ เวทนาเป็นกิจกรรมของจิตในขั้นรับ กล่าวคือเกี่ยวข้องกับผลที่อารมณ์มีต่อจิตเท่านั้น ยังไม่ใช่ขั้นที่เป็นฝ่ายจำนนหรือกระทำต่ออารมณ์ ซึ่งเป็นกิจกรรมของสังขาร ดังนั้น คำว่า ชอบ ไม่ชอบ ชอบใจ ไม่ชอบใจ แสดงถึงอาการจำนนหรือกระทำต่ออารมณ์ดังจะเห็นได้ในลำดับกระบวนการธรรม เช่น

-เห็นรูปที่น่าปรารถนานานาใคร→เกิดความสุขสบาย→ก็ชอบใจ(ต่ออารมณ์นั้น)

(จักขุ+อภิวรรณ→จักขุวิญญาณ)→(สังขาร,ราคะ)

-ได้ยินเสียงที่น่าปรารถนานำรำคาญ→เกิดความทุกข์ไม่สบาย→ก็ไม่ชอบใจ(ต่ออารมณ์นั้น)

(โสต-อภิวรรณ→โสตวิญญาณ)→(ทุกขเวทนา) →(สังขาร,โทสะ)

เวทนา มีความสำคัญมาก เพราะเป็นสิ่งที่มุ่งประสงค์ เสาะแสวง(หมายถึงสุขเวทนา) และเป็นสิ่งเกลียดกลัวหลีกเลี่ยง(ทุกขเวทนา) สำหรับสัตว์ทั้งหลาย เมื่อมีการรับรู้เกิดขึ้นแต่ละครั้ง เวทนาจะเป็นตัวต่อและเป็นต้นทางแยกขึ้นชี้แนะหรือส่งแรงผลักดันแก่องค์ธรรมอื่น ๆ ที่จะดำเนินไปทางใดอย่างใด เช่น ถ้ารับรู้อารมณ์ใดแล้วสุขสบาย ก็กำหนดหมายอารมณ์นั้นมากและในแง่หรือแนวทางที่จะสนองตอบเวทนานั้น และคิดปรุงแต่งเพื่อให้ได้อารมณ์มาเสวยต่อไปอีก ดังนี้ เป็นต้น”^{๒๔}

๔. โลก ๔ คือ อาหาร พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “จตุตธาโร อาหารา กวฬิงกาโร อาหาราโร โอิฬาริโก วา สุขุโม วา, ผลุโส ทุตติโย, มโนสญฺเจตนา ตตติยา, วิญญานํ จตุตถํ”^{๒๕} ซึ่งแปลว่า อาหาร ๔ อย่าง คือ ๑) กวฬิงการอาหาร อาหารคือคำขวหายาบหรือละเหยียด ๒) ผัสสาหาร อาหารคือผัสสะ ๓) มโนสญฺเจตนาหาร อาหารคือมโนสญฺเจตนา ๔) วิญญานาหาร อาหารคือวิญญาน อาหารเหล่านี้ทำหน้าที่แตกต่างกันตามสภาวะนั้น ๆ

อาหารแปลว่า สิ่งที่หนุนนำผลที่เกิดขึ้นแล้ว หรือสิ่งที่นำผลมา ซึ่งทำหน้าที่คอยค้ำจุนรูปธรรมและนามธรรมให้ดำรงอยู่ได้ และเจริญเติบโตต่อไป โดยหมายเอาสิ่งหล่อเลี้ยงกายและใจของมนุษย์และสรรพสัตว์ทั้งหลาย ซึ่งทำหน้าที่แต่ละส่วนกัน เช่น กวฬิงการอาหาร อาหารคือสิ่งที่บุคคลจะต้องกลืนกินกัน ที่คนทั่วไปบริโภคอยู่ในชีวิตประจำวัน มีข้าวสุกเป็นต้น พร้อมทั้งกับข้าวคาวหวาน ทุกชนิดอาหารเหล่านี้ส่งผลมาให้ ๓ ลักษณะ คือ ๑) บรรเทาความหิวกระหายเก่า ๒) ป้องกันความ

^{๒๔} พระธรรมปิฎก (เป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม, ๒๕๓๘, หน้า ๑๙.

^{๒๕} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ที. ปา. ๑๑/๓๑๑/๒๐๓ ฉบับมหาจุฬาเทปิก, ๒๕๐๐.

หิวใหม่ ๓)ทำให้ร่างกายมีกำลัง ผัสสาหาร หมายถึงอาการกระทบกันระหว่างอายตนะภายนอกกับอายตนะภายใน และวิญญาณเป็นปัจจัยนำผลมาคือ เวทนา เช่น “ผัสสาปัจจุยา เวทนา เวทนาอมเกิดมี เพราะผัสสะเป็นปัจจัย”^{๒๖} มโนสัญญาเจตนาหารนั้น หมายถึง ความจงใจ หรือความตั้งใจในการกระทำ พูดและคิดในสิ่งใด ก็เป็นมโนสัญญาเจตนาหารในการกระทำ พูด คิดนั้น ๆ ซึ่งเป็นปัจจัยนำผลคือ กรรม มาให้ ส่วนวิญญาณาหารนั้น หมายถึงวิญญาณ ๒ ประเภท คือ ๑) วิญญาณธาตุ ได้แก่ธาตุรู้ เพราะวิญญาณธาตุมี ซึ่งได้มาผสมกับธาตุไม่รู้ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟและอากาศ ๒) วิญญาณชั้นร้ ได้แก่ วิญญาณ ๖ คือ จักขุวิญญาณ โสตวิญญาณ ฆานะวิญญาณ ชิวหาวิญญาณ กายวิญญาณ และ มโนวิญญาณ เกิดขึ้นเพราะ อายตนะภายนอกและอายตนะภายในมากระทบกัน จึงให้เกิดเวทนาขึ้นมาตามสภาวะนั้น ๆ

๕. โลก ๕ คืออุปาทานชั้นร้ ตามที่ภิกษุรูปหนึ่งทูลถามพระพุทธเจ้าเรื่อง อุปาทานชั้นร้แล้วพระพุทธเจ้า ได้ตรัสตอบเป็นลักษณะสนทนาว่า “อด ไช โส ภิกษุ สเก อาสเน นิสิติตวา ภควนตํ เอตทโวจ อิเม นุ ไช ภนุเต ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา. เสยฺยติทํ. รูปฺปาทานกฺขนฺโธ เวทฺฐูปาทานกฺขนฺโธ สญฺญูปาทานกฺขนฺโธ สงฺขารูปาทานกฺขนฺโธ วิญฺญาณูปาทานกฺขนฺโธติ. แปลว่า ครั้นนั้น ภิกษุรูปนั้น นั่งบนอาสนะของตนแล้ว ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อุปาทานชั้นร้ คือ รูปปาทานชั้นร้ เวทฐูปาทานชั้นร้ สัญญูปาทานชั้นร้ สงฺขารูปาทานชั้นร้ วิญฺญาณูปาทานชั้นร้ มี ๕ ประการ เท่านั้นหรือหนอแล.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า “ดูก่อนภิกษุ อุปาทานชั้นร้มี ๕ ประการเหล่านี้ คือ ๑) รูปปาทานชั้นร้ ๒) เวทฐูปาทานชั้นร้ ๓) สัจญูปาทานชั้นร้ ๔) สงฺขารูปาทานชั้นร้ ๕) วิญฺญาณูปาทานชั้นร้”^{๒๗} นอกจากนี้แล้วพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสถึงมูลเหตุให้เกิดอุปาทานชั้นร้ว่า “ดูก่อนภิกษุ อุปาทานชั้นร้มีฉันทะเป็นมูล”^{๒๘} อันเกิดจากการปรารถนาของคน จึงทำให้เกิดการยึดติดในสิ่งนั้น ๆ ด้วยความหลงไม่รู้จริงตามสภาพของมันที่ควรจะเป็น เพราะอำนาจของอวิชชาครอบงำไว้

๖. โลก ๖ คืออายตนะภายใน ที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ใน “สังคิตฺตสูตร” นั้น คือ

๑) จักขวยตนะ อายตนะคือตา ๒) โสตายตนะ อายตนะคือหู ๓) ฆานายตนะ อายตนะคือจมูก

๒๖ โรงพิมพ์เสียงเสียง, ธรรมวิภาค ปริจเฉทที่ ๒ ฉบับมาตรฐาน, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เสียงเสียง ๒๕๓๕)

หน้า ๑๒๔.

๒๗ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ม.อุป. ๑๔/๘๖/๖๗ ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก, ๒๕๐๐.

๒๘ เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

๒๔
๔) ชิวหายตนะ อายตนะคือลิ้น ๕) กายายตนะ อายตนะคือกาย ๖) มนายตนะ อายตนะคือใจ”
จะเห็นได้ว่าโลกในแง่ของอายตนะนั้นอาศัยซึ่งกันและกันเกิดขึ้น ไม่ได้เกิดขึ้นมาลอย ๆ โดยขาดเหตุ
ปัจจัย

พันเอกปิ่น มุทุกันต์ ได้กล่าวถึงอายตนะไว้ดังนี้ “ทุกอย่างนักวิทยาศาสตร์เขาจะทำ “ที่ตัด
ต่อ” ไว้ เช่น

- ช่างไฟฟ้า เมื่อเขาต่อไฟจากภายนอกเข้าในอาคารสถานที่ เขาจะติดตั้งเครื่องตัดต่อไว้แห่ง
หนึ่ง เรียกว่า คัทเอ๊าท์ หรือสะพานไฟ ถ้าเจ้าของผู้ชักลิวไฟฟ้าเป็นอันตรายแก่คนหรือบ้านเรือน เขา
จะไปตัดตรงนั้น คือยกสะพานไฟเสีย และถ้ายกไว้แล้วอยากให้กระแสไฟฟ้าเข้าบ้าน เขาก็จะไปต่อตรง
นั้นเข้าเหมือนเดิม บ้านใดใช้ไฟฟ้าไม่ได้ติดตั้งสะพานไฟไว้ย่อมจะเสี่ยงต่ออันตรายมาก อาจถูกไฟดูด
ตายหรืออาจถูกไฟไหม้บ้านก็ได้

- รถยนต์ เขาก็มีที่ตัดต่อระหว่างเครื่องยนต์กับเพลลาไว้ เรียกว่า คลัทช์ (Clutch) ถ้าคนขับยังไม่
อยากให้เครื่องยนต์ไปหมุนเพลลา ล้อ เขาก็จะตัดคลัทช์เสีย ถ้าอยากให้มันหมุนไปก็ต่อคลัทช์นั้นเข้า คน
ใช้รถยนต์ที่ไม่เรียนรู้เรื่องคลัทช์ไว้ย่อมเสี่ยงต่ออันตราย เพราะถ้าไม่ยอมให้เครื่องยนต์มันดึงเอาตัวรถ
ไปไม่รู้จะตัดตรงไหน ถ้าอยากให้มันไถก็ไม่รู้ว่าจะต่อตรงไหน

- เครื่องรับวิทยุ ช่างเขาก็ทำปุ่มสำหรับต่อไว้ ถ้าเจ้าของอยากฟังเสียงจากภายนอกก็หมุนปุ่มนั้น
ต่อเอาเสียงเข้า ถ้าไม่ยอมฟังเสียงก็ตัดปุ่มนั้น ใครมีเครื่องรับวิทยุแต่ไม่รู้จักปุ่มตัด-ต่อก็ลำบาก อยาก
ฟังเสียงก็ไม่ได้ฟัง เสียงมันดังอยู่แล้วอยากให้มันหยุดก็ห้ามไม่ได้ คงไม่ได้หลับแน่นอน

เช่นเดียวกัน ตัวคนเรานี้เป็นเครื่องยนต์พิเศษชนิดหนึ่ง ธรรมชาติเป็นผู้สร้างมา ทางศาสนา
เรียกว่า “สรีรยนต์” ในสรีรยนต์นี้ธรรมชาติได้สร้างเครื่องตัด-ต่อกับโลกภายนอกไว้ คืออายตนะ

คนที่ครองร่างกายแต่ไม่รู้จักอายตนะ ก็เหมือนคนไข้ ก็เหมือนคนไข้ไฟฟ้าไม่รู้จักสะพานไฟ
เหมือนคนใช้รถยนต์ไม่รู้จักคลัทช์ เหมือนคนใช้วิทยุไม่รู้จักปุ่มเปิดปิด ย่อมจะเสี่ยงต่ออันตราย คือไม่
อาจควบคุมให้ปลอดภัยได้ เมื่อตนจะรับประโยชน์จากโลกภายนอกก็ไม่มีที่ต่อ และไม่รู้ที่ตัดขาดจาก
ที่ต่อโลกเมื่อถูกอารมณ์แผดเผาใจ

อายตนะภายใน ๖* คือ ๑) ตา หมายถึงประสาทที่เห็นรูปต่าง ๆ ได้อยู่ในลูกนัยน์ตา บาง
ที่เรียกว่า จักขุประสาท (ไม่ใช่หมายถึงลูกตา) ๒) หู หมายถึงประสาทที่รับฟังเสียงได้ อยู่ในช่องหู บาง

๒๔* กรมการศาสนา, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง, ๒๕๒๑, เล่มที่ ๑๑ ข้อที่ ๓๐๔, หน้าที่ ๒๔๑.

* อายตนะภายใน ๖ บางครั้งเรียกอินทรีย์ ๖

ที่เรียกว่า โสตะประสาท ไม่ไช่หมายถึงใบหู) ๓) จมูก หมายถึงประสาทที่สูดกลิ่นได้ อยู่ในรูจมูก บางทีเรียกว่า ฆานะประสาท (ไม่ไช่หมายถึงโครงจมูก) ๔) ลิ้น หมายถึงประสาทที่ลิ้มรสได้ อยู่ที่แผ่นลิ้น บางทีเรียกว่า ชิวหาประสาท ไม่ไช่หมายถึงแผ่นเนื้อที่เป็นลิ้นทั้งหมด) ๕) กาย หมายถึงประสาทที่รับสัมผัส(สิ่งที่มากระทบกาย) ได้ กระจายอยู่ตามผิวหนังรอบกาย บางทีเรียกว่า กายประสาท (ตามร่างกายนั้นบางแห่งไม่มีกายประสาท เช่น ที่ผม ที่เล็บ) ๖) ใจ หมายถึงจิต”^{๓๐} รับรู้สิ่งนึกคิดซึ่งมาจากการสัมผัสจาก ทางตา หู จมูก ลิ้น และกาย ผ่านเข้ามาทางใจ ใจก็จะปรุงแต่งตามเหตุปัจจัยนั้น ๆ ที่ลงเข้ามา

๗. โลก ๗ คือวิญญานฐิติ ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสไว้ใน มหานิทานสูตรนั้นยังตรัสถึงอายตนะ ๒ ด้วย เป็นการอิงอายตนะเช่นกัน เช่น

“สตุต ไช อีมา อานนุท วิญญานฐิติโย, เทว อายตนาณิ. กตมา สตุต? สนุदानนุท สตุตตานานตุดกายา นานตุดตสญญโน, เสยฺยถาปิ มนุสฺสา เอกกจฺเจ ๑ เทวา เอกกจฺเจ ๑ วินิปาติกา, อัยฺ ปฐฺมา วิญญานฐิติ.

สนุदानนุท สตุตตา นานตุดกายา เอกตุดตสญญโน, เสยฺยถาปิ เทวา พุรุมุภายิกา ปฐฺมานิพฺพตฺตา จตุอปายา สตุตตา ๑, อัยฺ พุติยา วิญญานฐิติ.

สนุदानนุท สตุตตา เอกตุดกายา นานตุดตสญญโน, เสยฺยถาปิ, เทวา อาภสฺสรา, อัยฺ ตติยา วิญญานฐิติ.

สนุदानนุท สตุตตา เอกตุดกายา เอกตุดตสญญโน, เสยฺยถาปิ เทวา สุกฺกิณฺหา อัยฺ จตุตฺตา วิญญานฐิติ.

สนุदानนุท สตุตตา สพฺพโส รูปสญฺญานํ สมตฺติกฺกมา ปฏฺิขสญฺญานํ อตฺถงฺคมา นานตุดตสญฺญานํ อมนสิการา “อนนฺโต อากาโส”ติ อากาसानญฺจายตฺนุปคา, อัยฺ ปญฺจมา วิญญานฐิติ.

สนุदानนุท สตุตตา สพฺพโส อากาसानญฺจายตฺนํ สมตฺติกฺกมฺม “อนนฺตํ วิญญานนฺติ วิญญานญฺจายตฺนุปคา, อัยฺ ฉฏฺฐา.

สนุदानนุท สตุตตา สพฺพโส วิญญานญฺจายตฺนํ สมตฺติกฺกมฺม “นตฺถิ กิณฺจ”ติ อากิณฺจญฺญายตฺนุปคา, อัยฺ สตุตฺตา วิญญานฐิติ.

๓๐ พ.อ.ปิ่น มุทุกันต์, แนวสอนธรรมะ ตามหลักสูตรนักธรรมตรี. (กรุงเทพฯมหานคร: กมลการพิมพ์, ๒๕๑๔)

อสัญญีสัตตตายตนํ เวนสญญาตนเมว ทุตติยํ”^{๓๑}

ดูก่อนอาสนนํ วิญญาณฐิติ ๗ อายุตนะ ๒ เหล่านี้ วิญญาณฐิติ ๗ คือ -

๑. สัตว์มีกายต่างกัน มีสัญญาต่างกัน ได้แก่พวกมนุษย์ และพวกเทพบางพวก พวกวินิบาตบางพวก นี่เป็นวิญญาณฐิติที่ ๑

๒. สัตว์มีกายต่างกัน มีสัญญาอย่างเดียวกัน ได้แก่พวกเทพผู้นับเนื่องในชั้นพรหมผู้บังเกิดด้วยปฐมฌาน และสัตว์ผู้เกิดในอบาย ๔ นี่เป็นวิญญาณฐิติ ที่ ๒

๓. สัตว์มีกายอย่างเดียวกัน มีสัญญาต่างกัน ได้แก่พวกเทพชั้นอภัสสรา นี่เป็นวิญญาณฐิติที่ ๓

๔. สัตว์มีกายอย่างเดียวกัน มีสัญญาอย่างเดียวกัน ได้แก่พวกเทพชั้นสุภกิณหะ นี่เป็นวิญญาณฐิติที่ ๔

๕. สัตว์ที่เข้าถึงชั้นอากาสนัญจายตนะด้วยมนสิการว่า อากาสนาที่สุดมิได้ เพราะล่วงรูปสัญญา เพราะไม่ใส่ใจถึงนานัตตสัญญาโดยประการทั้งปวง นี่เป็นวิญญาณฐิติที่ ๕

๖. สัตว์ที่เข้าถึงชั้นวิญญาณัญจายตนะมนสิการว่า วิญญาณหาที่สุดมิได้ เพราะล่วงชั้นอากาสนัญจายตนะโดยประการทั้งปวง นี่เป็นวิญญาณฐิติที่ ๖

๗. สัตว์ที่เข้าถึงอกิญจัญญายตนะด้วยมนสิการว่า ไม่มีอะไร เพราะล่วงชั้นวิญญาณัญจายตนะโดยประการทั้งปวง นี่เป็นวิญญาณฐิติที่ ๗

ส่วนอายุตนะอีก ๒ คือ ๑)อสัญญีสัตตตายตนะ ๒) เวนสญญาณาสัญญาตนะ

โลกอันเป็นที่เกิดของสรรพสัตว์นั้นมีอายุตนะเป็นเครื่องประสานต่อกันให้เป็นระบบเดียวกัน ให้รับรู้รับทราบกันต่อไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด โดยอาศัยประสาทสัมผัสที่ส่งต่อกันอย่างมีระบบ จึงทำให้เกิดปัจจัยเป็นที่อาศัยเกิดของสรรพสิ่งทั้งหลายเรียกว่า “วิญญาณฐิติ” หมายถึง ภูมิเป็นที่ตั้งแห่งวิญญาณคือ ชีวิตหลังจากการตายไปแล้ว สัตว์เหล่านั้น เมื่อกิเลสยังมีอยู่ มีการกระทำกรรมอยู่ กิเลสและกรรมเหล่านั้น จะประสานแรงกันทำหน้าที่สร้างปฏิสนธิวิญญาณ ให้ไปถือปฏิสนธิในกำเนิดนั้นต่อไป ดังนั้นสรรพสัตว์ จึงมีสภาพแตกต่างกันตามภพตามฐานนั้น ๆ ที่เกิดขึ้น

ในโลกที่ปกสาร ได้อธิบายความหมายของวิญญาณฐิติว่า พวกมนุษย์ทั้งหมด เทวดาในชั้นกามาวจรทั้ง ๖ วินิบาตบางพวก ท่านกล่าวว่า เป็นพวกมีกายต่างกัน มีสัญญาต่างกัน บรรดามนุษย์อันหาประมาณมิได้ ในจักรวาลอันหาประมาณมิได้ มนุษย์แม้ ๒ คน ที่เหมือนกันเป็นคนเดียว

๓๑ มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ที. มห. ๑๐/๑๒๗/๖๑-๖๒, ที ป. ๑๑/๓๓๒/๒๒๒,๑๑/๓๕๗/๒๕๔, อัง.สตุตถ.
๒๓/๔๔/๓๕ ฉบับมหาจุฬาฯเดปฎีก, ๒๕๐๐.

กัน ด้วยอำนาจผิวพรรณสัณฐานเป็นต้นไม่มีเลย ในบางแห่งพื้นองค์แผดย่อมเป็นเหมือนคนเดียวกัน ด้วยผิวพรรณหรือสัณฐานพื้นองค์แผดนั้นก็ยิ่งแปลกด้วยอาการ มีการมอง การเหลียว การพูด การหัวเราะ การเดิน และการยืน เป็นต้น ด้วยอำนาจปฏิสนธิสัญญา ก็เป็นดิเหตุกะบ้าง เหตุกะบ้าง เหตุกะบ้าง เพราะเหตุนั้น มนุษย์แม้ทั้งหมด เป็นพวกมีกายต่างกันมีสัญญาต่างกัน อนึ่ง ในพวกเทวดา ชั้นกามาวจรทั้ง ๖ บางพวกมีกายสีเขียว บางพวกมีกายสีเหลือง เป็นต้น และปฏิสนธิเทวดา เหล่านั้น เป็นดิเหตุกะบ้าง เป็นเหตุกะบ้าง เพราะเหตุนี้ จึงเป็นพวกมีกายต่างกัน มีสัญญาต่างกัน ลอนวินิปาติกะบางพวก เป็นพวกที่พ้นจากอบาย ๔ ได้แล้ว ฟังเห็นเซนยักษิณีอุตตรมารดา ปิยักรมารดาผู้มีธรรมอันบริโศกแล้ว เป็นต้น เพราะพวกเหล่านี้มีร่างกายต่าง ๆ กัน ด้วยสามารถผิวพรรณ เป็น ผิวขาว ผิวดำ ผิวต่าง และผิวคล้ำ เป็นต้น และด้วยอำนาจแห่งสัณฐานคือ ผอม อ้วน เตี้ย สูง แม้ปฏิสนธิสัญญาเล่าก็ต่างกันด้วยอำนาจเหตุกะ ดิเหตุกะ เหมือนของพวกมนุษย์ แต่ว่าพวกวินิปาติกะเหล่านั้น มีศักดิ์ใหญ่เหมือนเทวดา มีศักดิ์น้อย เหมือนคนกำพร้า มีอาหารและเครื่องนุ่งห่มหาได้ยาก อย่างคนที่ถูกความทุกข์บีบคั้น บางพวกเสวยทุกข์ในกาฬปักษี(ข้างแรม) และเสวยสุขในชุนหปักษี(ข้างขึ้น) เพราะเหตุนี้ ท่านจึงเรียกในชื่อว่า วินิปาติกะ ตามความหมายว่าความตกต่ำจากเหตุอันเป็นเครื่องก่อความสุข ย่อมมีแก่สัตว์นั้นนั้น เหตุนี้ สัตว์นั้นจึงชื่อว่า วินิปาติกะ เพราะความที่มีความตกต่ำจากเหตุที่จะก่อความสุข ถึงจะมีภาพแห่งเทวดา ก็มิได้มีความสุขเหมือนเทวดา เพราะไม่มีทรัพย์สมบัติ แต่บรรดาวินิปาติกะเหล่านั้น พวกใดมีปฏิสนธิเป็นเหตุกะ พวกนั้นย่อมมีการตรัสรู้ธรรมได้ (ดังเซนยักษิณีปิยักรมารดา) มีเรื่องย่อ ๆ ว่ายักษิณีปิยักรมารดา ฟังการสังวรวิธยายธรรมของพระอนุรุทธเถระ ในย่ำรุ่ง เมื่อห้ามลูกกล่าวว่า ปิยักร เจ้าอย่าทำอันตรายธรรม พระภิกษุกำลังกล่าวบทแห่งธรรม พวกเราผู้แจ้งบทแห่งธรรมสูงยิ่งแล้ว ฟังปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลแก่พวกเราได้ พวกเราฟังสำรวมในสัตว์มีประมาณ ไม่ฟังพูดเท็จทั้งที่รู้ดีอยู่ ฟังศึกษาความที่ตนเป็นผู้มีศีลดี ฟังเป็นผู้พ้นไปจากกำเนิดปีศาจได้ ให้ลูกน้อยทราบดีอย่างนี้แล้ว บรรลุโสดาปัตติผลในวันนั้นนั้นแล อุตตรมารดา ฟังธรรมของพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นพระโสดาบัน

ข้อความที่กล่าวมานี้แสดงว่าพวกวินิปาติกะแล้วนี้ก็ย่อมนับได้ว่า มีร่างกายต่างกัน สัญญาต่างกันนั้นแล เพราะร่างกายและปฏิสนธิต่างกัน

อนึ่ง พวกที่ประกอบด้วยพรหมกาย กล่าวคือ พรหมปารีสัชชะ พรหมปุโรหิต และมหาพรหมอันบังเกิดแล้วด้วยปฐมฌาน ซึ่งแตกต่างโดยประเภทธรรม ปานกลาง และประณีต และพวกสัตว์ที่บังเกิดในอบายทั้ง ๔ ท่านกล่าวว่า “มีกายต่างกันมีสัญญาเป็นอันเดียวกัน” จริงอยู่ใน

บรรดาพวกที่ประกอบด้วยพรหมกายเหล่านี้ ร่างกายของมหาพรหมย่อมงดงามสง่าโดยประมาณกว่าพวกพรหมปุโรหิตและมหาพรหมเหล่านั้น บางพวกยังเจิดจายกว่าพวกพรหมชั้นต่ำ ๆ แม้ด้วยอำนาจเป็นอันเดียวกัน และเหมือนสัตว์ในอบายทั้ง ๔ เหล่านั้นด้วย จจริงอยู่ร่างกายของสัตว์บางพวกโภจนรกประมาณ ๑ คาวุต อัดภาพของบางพวกก็มีประมาณกึ่งโยชน์ แต่ของพระเทวทัตต์ประมาณ ๑๐๐ โยชน์ แม้ในพวกดิรัจฉาน บางพวกมีร่างกายเล็ก บางพวกก็มีร่างกายใหญ่ แม้พวกเปรตเล่า บางพวกก็มีร่างกายประมาณ ๖๐ ศอก บางพวกก็ประมาณ ๘๐ ศอก บางพวกก็มีผิวพรรณดี บางพวกก็มีผิวพรรณทราม พวกอสุรกาฬก็ถูกระเป็นเช่นนั้น อนึ่ง พวกเปรตได้ชื่อว่า “เปรตหลังยาว” มีอัดภาพถึง ๖๐ โยชน์ก็มี แต่ปฏิสนธิสัญญาของพวกเปรตทั้งปวง ก็เป็นเหตุกะอกุศลวิบากทั้งนั้น เพราะเหตุนั้น แม้พวกที่เกิดในอบายก็ย่อมนับได้ว่า เป็นพวกมีร่างกายต่างก็มีสัญญาอย่างเดียวกัน

แต่พวกที่บังเกิดในหุติยฉานภูมิ คือ ปริตตภา อัปปรมาณ อภัสสรา ท่านกล่าวว่า มีร่างกายอย่างเดียวกัน มีสัญญาต่างกัน เพราะร่างกายของพวกนั้นทั้งหมดเจิดจายทั้งนั้น แต่ปฏิสนธิ สัญญาข้อมต่าง ๆ กัน ด้วยอำนาจแห่งวิบากของหุติยฉานและตติยฉาน อนึ่ง พวกที่บังเกิดใน ภูมิตติยฉาน คือ ปริตตสุกะ อัปปรมาณสุกะ และสุกกินหะ มีร่างกายอย่างเดียวกัน มีสัญญาอย่างเดียวกัน เพราะร่างกายตามนัยที่กล่าวแล้ว และปฏิสนธิด้วยอำนาจแห่งวิบากของจตุตถฉานของพวกนั้นเป็นอย่างเดียวกัน แม้พวกที่เกิดในชั้นเวทปผละก็เท่ากับวิญญาณฐิติที่ ๔ นี้แหละ เพราะร่างกายและปฏิสนธิสัญญา ด้วยอำนาจวิบากของปัญจฉานมีรูปเป็นอย่างเดียวกัน

อาจารย์ทั้งหลายพากันกล่าวว่า “ก็สุทธาวาส ดำรงในฝ่ายวิวิฏฐะ (ทวนความหมุน) เพราะท่านที่ไปบังเกิดในโลกที่ว่างพระพุทเจ้า แม้ตลอด ๑,๐๐๐ กัป แม้จะตลอดดองไชย เมื่อพระพุทเจ้าอุบัติอยู่ จะบังเกิดภายใน ๑,๖๐๐ กัป ย่อมเป็นเหมือนที่ตั้งแห่งป้อมค่ายของพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้มีธรรมจักรอันพระองค์ให้หมุนไปแล้ว เพราะเหตุนั้น จึงไม่จัดเป็นวิญญาณฐิติ ไม่จัดเป็นสัตตาวาส แต่พระมหาสิวะเดระเล่าว่า สุทธาวาส ย่อมจัดเป็นวิญญาณฐิติที่ ๔ และสัตตาวาสที่ ๔ เพราะพระสูตรนี้ว่า “สัตตาวาสที่เราไม่เคยอยู่แล้วด้วยระยะทางยี่ดียวานานนั้นไม่เป็นภาพที่พึงหาได้ง่ายเลย ยกเว้น เทพชั้นสุทธาวาส ดังนี้” คำนั้นคล้อยตามได้ เพราะเหตุที่พระสูตรไม่เป็นพระวณะที่พึงกล่าวคำนี้ เพราะเหตุนั้น จึงถือว่าสัตว์ในภูมิทั้ง ๙ มีปริตตสุกะเป็นต้น มีอนิฏฐ์เป็นที่สุดไม่นับเสด็จอุบัติ พวกสัญญาสัตว์บวชในลัทธิดีเปรตีย์ กระทำบริกรรมในวาโยกสิณให้ฉานที่ ๔ บังเกิดแล้วออกจากฉานนั้น บังเกิดความมั่นใจความพอใจว่า “ความไม่มีแห่งสิ่งที่ชื่อว่าจิตนั้นแหละเป็นความดี เพราะความทุกข์อันมีการถูกฆ่าจงจำเป็นต้นเป็นปัจจัย ย่อมบังเกิดเพราะอาศัยจิตเมื่อจิตไม่มี ความทุกข์นั้นก็ไม่มี” เป็นผู้มีฉานไม่เสื่อม กระทำกาละ ย่อมพากันบังเกิดในอสังขณิภด้วยอำนาจรูปปฏิสนธิ บุคคลใดตั้งอิริยาบถใดในมนุษย์โลก บุคคลนั้นบังเกิดด้วยอิริยาบถนั้น ยืนอยู่แล้ว หรือนั่งแล้วตลอด ๕๐๐ กัป ความบังเกิดแห่งวิญญาณในอสังขณิภนั้นของบุคคล

เหล่านั้น ไม่มีด้วยอำนาจแห่งการบำเพ็ญ การพรากจิตด้วยอาการอย่างนี้แล อสังขณีสัตว์พวกนั้น ย่อมขจัดเป็นวิญญานฐิติ เพราะความไม่มีแห่งวิญญาน อนึ่ง เนวสังขณานาสังขณายตนะ ย่อมไม่ถึงการสงเคราะห์เข้าในวิญญานฐิติ เพราะเหตุที่สังขญาเป็นธรรมชาติที่ละเอียดด้วยประการใด ชื่อว่าวิญญานก็หาไม่ได้และจะเป็นธรรมชาติมิใช่วิญญาน โดยประการทั้งปวงก็หาไม่ได้ หมายความว่า จะเป็นอวิญญานก็หาไม่ได้ เพราะความเป็นธรรมชาติละเอียด เพราะความไม่ปรากฏแห่งกิจของวิญญาน เพราะความที่แห่งวิญญานก็ถึงความ เป็นธรรมชาติละเอียดเป็นส่วนเหลือของสังขารดุจดั่งสังขญา ฉะนั้น เพราะเหตุนี้ จึงไม่ถึงการสงเคราะห์เข้าในวิญญานฐิติ อันมีกิจของวิญญานปรากฏ เพราะเหตุนี้ วิญญานฐิติ ๔ เหล่านี้ คือ

๑. เทวดาในชั้นกามาวจรทั้ง ๖ และมนุษย์กับทั้งที่วินิปาติกะ มีร่างกายต่างกัน มีสังขญาต่างกัน

๒. พวกที่บังเกิดในปฐมฌานภูมิ และพวกที่บังเกิดในอภาย มีร่างกายต่างกันมีสังขญาต่างกัน

๓. พวกที่บังเกิดในทุติยฌานภูมิ มีร่างกายต่างกันมีสังขญาต่างกัน

๔. พวกที่บังเกิดในตติยฌานภูมิ และพวกที่บังเกิดในจตุตถฌานภูมิที่เหลืออกเว้น อสังขณีสัตว์ มีร่างกายอย่างเดียวกันมีสังขญาอย่างเดียวกัน

พวกอรุปรมาณชั้นต่ำ มีอากาศานัญจายตนะเป็นต้น ๓ เว้นเนวสังขณานาสังขณายตนะเสียรวมเป็น ๗ พึงทราบว่าเป็นวิญญานฐิติ^{๑๒} โลกที่กล่าวมานั้น เป็นที่อาศัยเกิดของสรรพสัตว์ทุกประเภทมีร่างกายปรากฏตามสภาวะของภพภูมิเหล่านั้น ๆ และนอกจากนี้แล้วยังมีการรับรู้ที่แตกต่างกันด้วย

๕. โลก ๘ คือโลกธรรม ๘ นั้น พระพุทธเจ้าได้ตรัสโลกธรรมสูตรและโลกวิปัตติสูตรว่า ด้วยโลกธรรมสำหรับปุถุชนและอริยสาวกไว้ว่า อฏฐิเม ภิกขเว โลกธมฺมา โลกํ อนุปริวตฺตฺนฺติ, โลก ๑ อฏฐ โลกธมฺเม อนุปริวตฺตฺนฺติ. กตฺมา อฏฐ ? ลาโภ ๑ อลาโภ ๑ ยสโย ๑ อโยโย ๑ นินฺทา ๑ ปลฺลสา ๑ สฺขํ ๑ ทุกฺขํ ๑. อิม โช ภิกขเว อฏฐ โลกธมฺมา โลกํ อนุปริวตฺตฺนฺติ, โลก ๑ อิม อฏฐ โลกธมฺเม อนุปริวตฺตฺนฺตีติ.

ลาโภ อลาโภ ๑ ยสโยโย ๑

นินฺทา ปลฺลสา ๑ สฺขํ ทุกฺขญฺจ

เอเต อนิจฺจา มนุเชสุ ธมฺมา

๑๒ กรมศิลปากร, โลกที่ปกสาร ฉบับหอสมุดแห่งชาติ, ๒๕๒๙, หน้า ๔-๕.

* ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐, หน้า ๑๓๒ เป็นทุติยโลกธมฺมสูตร.

ออสสุตตา วิปริณามธมมา^{๓๓}

ดูกรภิกษุทั้งหลาย โลกธรรม ๘ ประการนี้ ย่อมหมุนเวียนไปตามโลก ย่อมหมุนเวียนไป
ตามโลกธรรม ๘ ประการเหล่านี้ คือ ลภ ๑ ความเสื่อมลภ ๑ ยศ ๑ ความเสื่อมยศ ๑ นินทา ๑
สรรเสริญ ๑ สุข ๑ ทุกข์ ๑ ดูกรภิกษุทั้งหลาย โลกธรรม ๘ ประการนี้แล ย่อมหมุนเวียนไปตามโลก
และโลกย่อมหมุนเวียนไปตามโลกธรรม ๘ ประการเหล่านี้ ๕

ธรรมในหมู่มนุษย์เหล่านี้ คือ ลภ ๑ ความเสื่อมลภ ๑ ยศ ๑
ความเสื่อมยศ ๑ นินทา ๑ สรรเสริญ ๑ สุข ๑ ทุกข์ ๑ เป็นสภาพ
ไม่เที่ยง ไม่แน่นอน มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา

ในอรรถกถา วินิจฉัยว่า “ชื่อว่า โลกธรรมเพราะเป็นธรรมของโลก ชื่อว่าผู้พ้นจากโลก
ธรรมเหล่านี้ไม่มี แม้พระพุทธเจ้าทั้งหลายก็ยังมี เพราะเหตุที่นั่นนั่นแล จึงตรัสว่า โลก อนุปริ-
วตตุนติ ย่อมหมุนไปตามโลก ความว่าย่อมติดตามไปไม่ลดละ ได้แก่ไม่กลับจากโลก บทว่า
โลก ๑ อฏฐโลกธมฺเม อนุปริวตตติ ความว่า และโลกนี้ย่อมติดตาม ไม่ละโลกธรรมเหล่านี้อธิบาย
ว่า ไม่กลับจากธรรมเหล่านั้น

ในบทว่า ลภ โอลภ ๒ พึงทราบว่าเป็นการมาถึง เมื่อลภมาถึง ความไม่มิลภก็มาถึงเหมือนกัน
แม้ในโลกธรรมเมื่อเสื่อมยศเป็นต้น ก็มีนัยนี้เหมือนกัน บทว่า อเวกฺขติ วิปริณามธมฺเม ได้
แก่พิจารณา อย่างนี้ว่า ธรรมเหล่านี้มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา...”^{๓๔}

อย่างไรก็ตาม โลกธรรม ๘ ซึ่งเป็นของมีอยู่ประจำโลกทุกคนที่อยู่ในโลก ย่อมถูกโลก
ธรรมกระทบทั้งนั้น ไม่เว้นแม้แต่พระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ทั้งหลายก็ไม่พ้นจากโลกธรรมนี้ แต่
เมื่อถูกโลกธรรมกระทบระหว่างพระอริยเจ้ากับปุถุชน มีความรู้สึกต่างกัน พระอริยเจ้าไม่หลงระเวิง
กับฝ่ายอิฏฐารมณฺ์และไม่เศร้าใจกับฝ่ายอนิฏฐารมณฺ์ ส่วนปุถุชนผู้ไม่ศึกษาโลกธรรมตามความ
เป็นจริงแล้วได้อิฏฐารมณฺ์ ก็ดีใจและลุ่มหลง เมื่อถูกอนิฏฐารมณฺ์ ก็เสียใจระทมทุกข์

พันเอกปิ่น มุทุกันต์ ได้ให้ความหมายของคำว่า “โลกธรรม ธรรมประจำโลก แต่แปล
อย่างนี้ ช่วยให้เข้าใจผิด คือให้เห็นไปว่า โลกธรรมเป็นข้อปฏิบัติของชาวโลก เพราะคำว่า “ธรรม”
ในความรู้สึกของชาวบ้านเราถือว่าเป็นความดีทั้งนั้น แต่ในทางบาลีซึ่งเป็นที่มาของภาษา คำว่า
ธรรม แปลได้หลายอย่าง, คำว่า โลกธรรมนี้ ถ้าจะแปลให้ตรงความมุ่งหมาย ต้องแปลว่า “เรื่อง
โลก”

๓๓ มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ที่.ปาฎิ. ๑๑/๓๓๗/๒๒๙.๑๑/๓๕๙/๒๖๔.๑๖.อฏฐก.

๒๓/๕/๑๓๑.๒๓/๖/๑๓๒ ฉบับมหจุฬาเดปฎิ, ๒๕๐๐.

๓๔ มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระสูตรและอรรถกถา. เล่มที่ ๓๗. หน้า ๓๐๙.

เรื่องโลกรรรมก็คือเรื่องงของทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็นธรรมชาติของโลกเป็นสิ่งที่มิประจำอยู่
คู่โลก มีทั้งฝ่ายที่นาชื่นชม นานาปรารถนาซึ่งเรียกว่าอภิวรรณ และฝ่ายชมชื่นที่ไม่นาปรารถนา ซึ่ง
เรียกว่าอนิฏฐารณณ์ ดังมีตัวอย่างต่อไปนี้ สถานที่ต่าง ๆ มีเรื่องของมันประจำอยู่ เช่น ทะเลก็มี
คลื่นซัดกันโครม ๆ การที่คลื่นซัดกันนั้นเป็นเรื่องของทะเล เรื่องของทุ่งนา ก็มีคันนา มีวัว มีควาย
เรื่องของป่า มีต้นไม้ มีเถาวัลย์ เรื่องของภูเขา มีกรวด มีหิน ฯลฯ ทุกสิ่งทุกอย่าง เขามีเรื่องของเขา
อยู่อย่างนั้น

เรื่องของโรงหนัง เขาก็ฉายหนัง เรื่องของโรงลิเก เขาก็แสดงลิเก ไม่ว่าจะเข้าไปหรือ
ไม่ เขาก็ฉายก็เล่นตามเรื่องของเขาอยู่อย่างนั้น

โลกที่เราอยู่นี้ มันก็มีเรื่องที่เรียกว่า เรื่องของโลกหรือโลกรรรม เราจะมาเกิดในโลกนี้
หรือไม่มาเกิด โลกของเขาที่มีเรื่องอยู่อย่างนี้

การเรียนเรื่องโลกมีประโยชน์มาก คนที่อยู่ในโลกแต่ไม่รู้เรื่องของโลกย่อมเป็นคนที่ไม่
ไป ด้วยความทุกข์ เพราะคนที่ต้องการอย่างหนึ่ง แต่โลกกลับมีเรื่องอย่างหนึ่งให้ซึ่งตนไม่ต้องการ
หรือคนต้องการให้โลกเป็นอย่างนี้ แต่โลกกลับเป็นไปเสียอย่างนั้น หนักเข้าเสียอกเสียใจเป็นทุกข์
และอาจปล่อยตนให้ตกไปในทางชั่วทางเสียก็ได้ การเรียนรู้เรื่องของโลกโดยถูกต้อง เป็นทางทำให้
เรามีความทุกข์น้อยลงและตั้งมั่นอยู่ในความดีได้

คู่ที่ ๑ ไฉลลภ - เสื่อมลภ

ลภ หมายถึงการได้มาซึ่งสิ่งอันพึงใจ คือใครต้องการสิ่งใด ครั้นได้สิ่งนั้นก็จัดว่าเป็น
ลภหรือพูดอย่างชาวบ้านเราว่า ไฉลลภ, การได้ที่จัดว่าเป็นลภนั้นจำเพาะการได้สิ่งอันพึงใจของผู้
ได้เท่านั้น ถ้าได้สิ่งอันไม่พึงใจ คือได้สิ่งที่ไม่อยากได้ แต่เรียกว่าเป็นเคราะห์ ของสิ่งเดียวกันอาจ
เป็นลภสำหรับคนหนึ่งและเป็นเคราะห์สำหรับอีกคนหนึ่งก็ได้ เนื่องจากการดำรงชีวิตของคน
เราต้องอาศัย วัตถุประสงค์ต่าง ๆ เช่น เงิน ข้าว น้ำ เสื้อผ้า ยานพาหนะ และบ้านเรือน ตลอดจนอุป
สัตว์ต่าง ๆ เพราะฉะนั้น คนเราจึงมีความต้องการสิ่งเหล่านี้ทุกคน เมื่อได้มา ก็ถือว่าเป็นลภ และ
รู้สึกหวงแหนไว้เพื่อตน ครั้นสิ่งที่ตนได้มานั้น มีอันพิบัติสูญหายไป ซึ่งเรียกว่าเสื่อมลภ จิตใจก็เป็น
ทุกข์ด้วยความเสียดายแต่ไม่ว่าใครจะเสียดายหรือไม่ก็ตาม ทุกสิ่งทุกอย่างก็ย่อมเป็นไปตามวิถี
ทางของมัน คือเกิดขึ้นแล้วก็เสื่อมไป จนแล้วกลับรวย รวยแล้วกลับจน เป็นไปได้ทั้งนั้น เพราะมัน
เป็นเรื่องของโลก

คนที่ไม่ได้ศึกษาเรื่องลภตามความเป็นจริงมักจะมีความคิดผิด ๆ เช่น

๑. ใฝ่หาลภในทางทุจริตต่าง ๆ เช่น ยักยอก ฉ้อโกง ตลอดจนปล้นสะดม

๒. เมื่อได้ลาภสมหวัง มักจะมีความเหอเหมิ หลงไหลในลาภ และใช้ลาภที่ได้มาเป็นทุนสร้างความชั่วซ้ำขึ้นในตน

๓. ครั้นไม่ได้ลาภสมหวัง ก็น้อยเนื้อต่ำใจจนถึงทอดอาลัยตายอยากในชีวิต บางทีก็คิดลงโทษคนนั้นคนนี้ ว่า ทำให้ตนมีอันเป็นไป

๔. เมื่อลาภวิบัติสูญเสียไป ก็เสียใจเป็นทุกข์จนเกินเหตุ

ส่วนผู้ศึกษาเรื่องโลกธรรมให้เข้าใจแจ่มแจ้งตามความเป็นจริงแล้วส ย่อมเข้าใจความเป็นจริงว่า การได้ลาภก็ดี การเสื่อมลาภก็ดี เป็นธรรมดาของโลก สมบัติกับวิบัติเป็นของคู่กัน รู้ตัวอย่างนี้แล้วย่อมพยายามประคองใจของตน ไม่ให้ทุกข์จนเกินเหตุ และไม่ให้หลงไปทางที่ผิด

คู่ที่ ๒ ไฉยศ - เสื่อมยศ

ยศ แปลว่า ความยิ่งใหญ่ หรือความเด่น ซึ่งหมายถึงความยิ่งใหญ่ของคนหรือความเด่นของตน คนเรามีความยิ่งใหญ่ได้ ๓ ทาง คือ

ก. ยิ่งด้วยความยิ่งใหญ่ เรียกว่า อิศริยยศ

ข. ยิ่งด้วยพวกพ้อง เรียกว่า บริวารยศ

ค. ยิ่งด้วยชื่อเสียง เรียกว่า เกียรติยศ

สรุปความว่า ยศมีอยู่ ๓ อย่าง คือ อิศริยยศ บริวารยศ และเกียรติยศ ซึ่งยศแต่ละอย่างมีนิยามความหมายและสาระตละสำคัญดังนี้

อิสริยยศ หมายถึง ความเป็นใหญ่ เช่น ยศทหาร ยศ หรือตำแหน่ง หน้าที่ปกครองคนอื่นในทางพลเรือน สมณศักดิ์และฐานะตำแหน่งทางสงฆ์ ความเป็นหัวหน้า ความเป็นประมุข หรือแม้แต่ความเป็นผู้มีอิสระแก่ตัว รวมเรียกว่า อิศริยยศ

บริวารยศ หมายถึง ความมีพวกพ้อง คือมีคนรักใคร่นับถือ ไม่ว่าจะอยู่ในฐานะเพื่อนฝูง หรือผู้ร่วมงานก็ตาม ถ้ามีความรักใคร่นับถือกัน ก็เรียกว่าเป็นบริวารของกัน ความเป็นคนมีบริวารมาก นับว่าเป็นความเด่นอย่างหนึ่งของคนเรา

เกียรติยศ หมายถึง ความเป็นผู้มีชื่อเสียง แต่ชื่อเสียงที่นับว่าเป็นเกียรติ หมายถึง ชื่อเสียงที่เกิดจากความดีเท่านั้น เช่น เราทำคุณประโยชน์อย่างยิ่งใหญ่ หรือมีคุณค่าดีเป็นที่นิยมของคนทั้งหลายแล้วคนสรรสรรเสริญ อย่างนี้เรียกว่าเป็นผู้มีเกียรติยศ

อย่างไรก็ตามยศ เป็นสิ่งหนึ่งซึ่งตกอยู่ภายใต้กฎกรรมดา คือ มีเกิดดับ เพราะฉะนั้น ผู้มียศในวันนี้ อาจกลายเป็นผู้ไร้ยศในวันหน้าก็ได้ และโดยทำนองเดียวกัน ผู้ไร้ยศในวันนี้ถ้าทำความดียิ่งขึ้น อาจเป็นผู้มียศในวันหน้าก็ได้

คนที่ไม่ศึกษาเรื่องยศตามความเป็นจริง มักจะทำผิดต่อยศได้หลายทาง เมื่อยังไม่มี ยศ ก็เราร่อนกระวนกระวายเพราะอยากได้ยศ ครั้นเมื่อเสื่อมยศ ก็เศร้าสร้อยน้อยใจ ประพடுத்தซ้ำซ้ำ ซักตัวออกห่างความดี

การรู้เรื่องยศและเข้าใจเรื่องยศตามความเป็นจริง ย่อมทำจิตใจให้ยอมรับความเป็นจริง ย่อมทำให้จิตใจเป็นสุข ไม่เห่อเหิมเสริมตัวเมื่อได้ยศและไม่เดือดร้อนวุ่นวายจนเกินไปเมื่อเสื่อมยศ

คู่ที่ ๓ ได้รับสรรเสริญ - ถูกนินทา

สรรเสริญ ได้แก่ การกล่าวขวัญถึงความดี เรากล่าวขวัญถึงความดีของใครจะต่อหน้า หรือลับหลังผู้นั้นก็ตาม เรียกว่า สรรเสริญ โดยทำนองเดียวกัน ถ้าใครกล่าวขวัญถึงความดีของเรา ก็เรียกว่า เราสรรเสริญ การที่มีผู้สรรเสริญเช่นนี้ เรียกก่าย ๆ ว่า ได้รับสรรเสริญ

นินทา ได้แก่ การพูดถึงความไม่ดีของผู้อื่นในที่ลับหลัง เช่น พูดถึงความผิดของใครในที่ลับหลังของเขา เรียกว่านินทาเขา และผู้นั้นเป็นผู้ถูกเรานินทา โดยทำนองเดียวกัน ถ้ามีใครพูดถึงความไม่ดีของเรา ในที่ลับหลังเรา ก็เรียกว่าเขานินทาเรา และเราเป็นผู้ถูกนินทา แต่ทั้งนี้ต้องเข้าใจด้วยว่า การพูดที่เป็นการนินทานั้นหมายถึง การพูดด้วยเจตนาจะประจานความไม่ดีของเขา ถ้าพูดเพื่อการอย่างอื่น เช่น ครูเล่าถึงความประพฤติของคนใดคนหนึ่งให้นักเรียนฟัง เพื่อมิให้นักเรียนถือเป็นตัวอย่าง หรือมีหน้าที่หยิบยกความผิดของผู้ใดผู้หนึ่ง ขึ้นปรึกษาหารือกัน เพื่อหาทางแก้ไข เป็นต้น ไม่จัดว่าเป็นการนินทา การนินทานั้นจำเพาะพูดด้วยเจตนาประจานเท่านั้น

การสรรเสริญ เป็นที่พอใจของผู้ได้รับ เพราะทำให้เบิกบานมีความสุข ส่วนการนินทาไม่มีใครชอบ คือไม่มีใครอยากให้คนอื่นมานินทาตน แต่เป็นธรรมดาของโลกอีกเหมือนกัน ที่คนเราทุกคนจะต้องถูกโลกธรรมทั้งสองอย่างมากระทบใจ ไม่มีใครเลยที่ได้รับแต่สรรเสริญอย่างเดียว และไม่มีใครอีกเหมือนกันที่ถูกนินทาโดยส่วนเดียว แม้แต่พระพุทธองค์ผู้สิ้นกิเลสแล้วไม่คิดชั่วชั่วชั่ว ก็ไม่พ้นจากคนนินทา

คนที่ไม่ศึกษาเรื่องโลกธรรม เมื่อได้รับสรรเสริญยอมมัวเมาประมาท และเมื่อถูกนินทาย่อมทุกข์ระกำใจ แต่ผู้ได้ศึกษาโลกธรรมตามจริงยอมเป็นผู้มีสติ คอยตักเตือนตนไม่ให้วันไหวจนเกินไป ในเมื่อถูกนินทา หรือได้รับสรรเสริญ

คู่ที่ ๔ ได้สุข - ได้ทุกข์

โลกธรรมนี้ เป็นคู่รบยอด คือสภาพความเป็นอยู่ของคนเรา เมื่อว่าอย่างรบยอดแล้ว มีอยู่สองสภาพ คือ สุขกับทุกข์ แม้โลกธรรมสามคู่ข้างต้น ถ้าจะว่าถึงผลกันแล้วก็รวมลงในข้อนี้ด้วยเหมือนกัน การที่คนเราอยากได้ลาภ อยากได้ยศ อยากได้สรรเสริญ ที่แท้คืออยากได้สุข และที่พากันเกลียดความเสื่อมลาภ ความเสื่อมยศ และการถูกนินทา ที่แท้คือการเกลียดทุกข์

สุข และ ทุกข์ ในโลกธรรมข้อนี้ หมายถึง ความสุขและความทุกข์ ที่เกิดจากเหตุสารพัด
อย่าง เหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ เช่น เจ็บป่วย ถูกจับกุมฟ้องร้อง ถูกทวงหนี้ สอบตก ถูกดู ถูกตำ พราด
จากของรัก สูญเสีย ฯลฯ

คนทุกคนชอบความสุข ไม่ชอบความทุกข์ แต่ธรรมชาติของโลกบังคับ ทำให้การดำรง
ชีวิต ต้องประสบความทุกข์บ้าง ความสุขบ้าง ต่างแต่ว่าใครจะมีอย่างไหนน้อย และอย่างไหนจะ
มาถึงเราก่อนหรือหลังเท่านั้น

สิ่งที่แน่นอนที่สุด คือ ความสุขกับความทุกข์จะเกิดขึ้นแก่เราสลับกันไป เมื่อเรามีความ
สุขก็พึงทราบว่า หมดสุขนั้นแล้วความทุกข์ก็จะมา และเมื่อเราอยู่ในทุกข์ก็พึงปลอบใจตัวเองไว้ว่า
ต่อจากทุกข์ก็จะเป็นความสุข เช่นเดียวกับกลางวันกลางคืนที่เกิดขึ้นสลับกัน เมื่อเราเห็นกลางวัน ก็
รู้ว่าต่อจากกลางวันก็จะเป็นกลางคืน และเมื่อกลางคืนมาก็รู้ว่ากลางวันก็จะตามหลังกลางคืนมา
ด้วย

ผู้ไม่รับรู้ในโลกธรรมตามความเป็นจริง ย่อมหลงใหลเมื่อได้สุข และน้อยเนื้อเสียใจจน
ถึงกับฆ่าตัวตาย หรือทำความผิดคิดชั่วเผอิญกับความทุกข์^{๓๕}

๙. โลก ๙ คือ สัตตาวาส ๙ นั้น พระพุทธเจ้า ตรัสไว้มนัสัตตาวาสสูตร สังคีตสูตรและ
ทศุตตสูตร ดังนี้

“นวยิเม ภิกฺขเว สตฺตาวาสา. กตเม นเว ? สนฺติ ภิกฺขเว สตฺตา นานตฺตกาเย นาน
ตฺตสฺสญฺญิโน. เสยฺยถาปิ มนุสฺสา เอกจฺเจ จ เทวา เอกจฺเจ จ วิณีปาทิกา. อัยฺ ปฐฺโม สตฺตาวาโส.

สนฺติ ภิกฺขเว สตฺตา นานตฺตกาเย เอกตฺตสฺสญฺญิโน, เสยฺยถาปิ เทวา พุรฺหมกาเยกา.
ปฐฺมาภินิพฺพตฺตา. อัยฺ ทฺติโย สตฺตาวาโส.

สนฺติ ภิกฺขเว สตฺตา เอกตฺตกาเย นานตฺตสฺสญฺญิโน, เสยฺยถาปิ เทวา อาภสฺสรา. อัยฺ ตฺติ
โย สตฺตาวาโส.

สนฺติ ภิกฺขเว สตฺตา นานตฺตกาเย เอกตฺตสฺสญฺญิโน, เสยฺยถาปิ เทวา สุกฺกิณฺหา. อัยฺ
จตฺตโถ สตฺตาวาโส.

สนฺติ ภิกฺขเว สตฺตา อสฺสญฺญิโน อปฺปฏิสฺสเวทฺธิโน, เสยฺยถาปิ เทวา อสฺสญฺญิสตฺตา. อัยฺ
ปญฺจโม สตฺตาวาโส.

สนฺติ ภิกฺขเว สตฺตา สพฺพโส รุปสฺสญฺญานํ สมตฺติกฺกมา ปฏฺิสมฺสญฺญานํ อตฺตงฺคมา
นานตฺตสฺสญฺญานํ อมฺนสิการา “อนฺนโต โสภาโส” ติ อากาสาณญฺจายตฺนุปฺคา. อัยฺ ฉฺฉริฐฺ สตฺตา-
วาโส.

๓๕ พันเอกปิ่น มุกข์นิตย์, แนวสอณธรรมะ ตามหลักสูตรนักรธรรมตรี, หน้า ๔๐๗, ๔๑๑.

สนธิ ภิกขเว สตฺตา สพฺพโส อากาสาณญฺจายตนํ สมตฺติกมฺม “อนนฺติ วิญญาณนฺ”ติ
วิญญาณญฺจายตนูปคา. อยํ สตฺตโม สตฺตาวาโล

สนธิ ภิกขเว สตฺตา สพฺพโส วิญญาณญฺจายตนํ สมตฺติกมฺม “นตฺติ กิณฺจิ”ติ
อากิณฺจญฺจายตนูปคา. อยํ อฏฺฐโม สตฺตาวาโล.

สนธิ ภิกขเว สตฺตา สพฺพโส อากิณฺจญฺจายตนํ สมตฺติกมฺม เวนสญฺญา
นาสญฺญาตฺนูปคา. อยํ นวโม สตฺตาวาโล อิมे โข ภิกขเว นวสตฺตาวาสาติ”^{๓๖}

ดูกรภิกษุทั้งหลาย สัตตาวาส ๙ ชั้น ๙ ชั้นเป็นใจ ดูกรภิกษุทั้งหลาย สัตว์พวกหนึ่งมี
กายต่างกัน มีสัญญาต่างกัน เหมือนมนุษย์ เทวดาบางพวกและวิปาคะสัตว์บางพวก นี่เป็นสัตตาวา
สชั้นที่ ๑

สัตว์พวกหนึ่งมีกายต่างกัน มีสัญญาอย่างเดียวกัน เหมือนเทวดา ผู้อยู่ในชั้นพรหม ผู้
เกิดในภูมิปรุณฺณมาน นี่เป็นสัตตาวาสชั้นที่ ๒ ๕

สัตว์พวกหนึ่งมีกายอย่างเดียวกัน มีสัญญาต่างกัน เหมือนเทวดาชั้นอาภัสสระ นี้
เป็นสัตตาวาสชั้นที่ ๓ ๕

สัตว์พวกหนึ่งมีกายต่างกัน มีสัญญาเดียวกัน เหมือนเทวดาชั้นสุภกิณฺหะ นี่เป็นสัต
ตาวาสชั้นที่ ๔ ๕

สัตว์พวกหนึ่งไม่มีสัญญา ไม่เสวยเวทนา เหมือนเทวดาผู้เป็นอัสัญญีสัตว์ นี่เป็นสัตตาวา
สชั้นที่ ๕

สัตว์พวกหนึ่ง ผู้เข้าถึงชั้นอากาศาณญฺจายตนะ โดยค้ำนึ่งเป็นอารมณ์ว่าอากาศหาที่สุด
มิได้ เพราะล่องรูปสัญญาโดยประการทั้งปวง เพราะดับปฏิสมสัญญา เพราะไม่ได้ใจถึง
นาคตตสัญญา นี่เป็นสัตตาวาสชั้นที่ ๖ ๕

สัตว์พวกหนึ่งผู้เข้าถึงชั้นวิญญาณญฺจายตนะ โดยค้ำนึ่งเป็นอารมณ์ว่าวิญญาณหาที่
สุดมิได้ เพราะล่องอากาศาณญฺจายตนะ โดยประการทั้งปวง นี่เป็นสัตตาวาสชั้นที่ ๗ ๕

สัตว์พวกหนึ่งผู้เข้าถึงชั้นอากิณฺจญฺจายตนะ โดยค้ำนึ่งถึงเป็นอารมณ์ว่า อะไรหน้อย
หนึ่งไม่มี เพราะล่องวิญญาณญฺจายตนะโดยประการทั้งปวง นี่เป็นสัตตาวาส ชั้นที่ ๘

สัตว์พวกหนึ่งผู้เข้าถึงชั้นเวสสญฺญานาสัญญายตนะ เพราะล่องอากิณฺจญฺจายตนะ
โดยประการทั้งปวง นี่เป็นสัตตาวาสชั้นที่ ๙ ดูกรภิกษุทั้งหลาย สัตตาวาส ๙ ชั้นนี้แล ๕

อรรถกถา ได้วินิจฉัย สัตตสัญญาสูตรว่า “บทว่า สตฺตาวาสา ได้แก่ ที่อยู่ของสัตว์ทั้ง
หลาย อธิบายว่าที่เป็นที่อยู่. ในบทนั้น แม้สุทธาวาสก็เป็นสัตตาวาสเหมือนกัน แต่ท่านมิได้จัดไว้

๓๖ มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, อัง.นวก. ๒๓/๒๔/๓๒๔. ที.ปา. ๑๑/๓๔๑/๒๓๒.๑๑/๓๕๙/๒๗๒. ฉบับมหา
จุฬาเตปิฎก, ๒๕๐๐.

เพราะสุทธาวาสก็ได้มีตลอดกาลทั้งหมด ด้วยว่าสุทธาวาสเป็นเซนกันกับที่พักของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เมื่อพระพุทธเจ้ามิได้ทรงอุปติตลอดอสงไขยกัป ที่นั้นก็วางเปล่า เพราะเหตุนั้น ท่านจึงไม่จัดไว้ เพราะสุทธาวาสมิได้มีตลอดกาลทั้งหมด. บทที่เหลือในสูตรนี้ ฟังทราบโดยนัยที่กล่าวแล้ว ในวิญญานฐิตินั้นแล.”^{๓๗}

ในโลกที่ปกสาร กล่าวว่ “ข้อที่ว่ สัตตาวาส (ที่อยู่ของสัตว์) ๙ ก็ได้แก่ วิญญานฐิติ ๗ ที่กล่าวแล้วในหนหลังนั้นแล บวกกับอสังญีสัตว์และอรุปี ๔ ท่านจึง เรียกว่ สัตตาวาส ๙

ผู้ที่บังเกิดในสุดตีสวนกามาจร ท่านกล่าวว่ มีร่างกายต่างกัน มีสัญญาต่างกัน เพราะปฏิสนธิสัญญาและแม่ร่างกายต่าง ๆ กัน

ผู้ที่บังเกิดในปฐมฌานภูมิและบังเกิดในอบายภูมิทั้ง ๔ ท่านว่ มีร่างกายต่างกัน มีสัญญาอย่างเดียวกัน

ผู้ที่บังเกิดในทุติยฌานภูมิ มีร่างกายอย่างเดียวกัน มีสัญญาต่างกัน

ผู้ที่บังเกิดในรูปฌานภูมิชั้นสูง มีร่างกายอย่างเดียวกัน มีสัญญาอย่างเดียวกับวิญญานฐิติเป็น ๗ กับอรุปีฌานภูมิชั้นต่ำ ๓ ภูมิ

อสังญีสัตว์ ท่านมิถือเอาในวิญญานฐิติเหล่านี้ เพราะไม่มีวิญญานในกาลทุกเมื่อ และอรุปีภูมิที่ ๔ ก็มิถือเอา เพราะทรมจากวิญญานที่ปรากฏ

เพราะรวมแม่ทั้ง ๒ ภูมิ ท่านกล่าวว่ สัตตาวาส ๙ ดังนี้แล

สัตว์ทั้งหลายยอมอยู่อาศัย ในสถานที่เหล่านี้ เหตุนี้สถานที่เหล่านี้จึงชื่อว่า สัตตาวาส ได้แก่ สัตตนิกายันต่างโดยประเภทมีนาคที่มีร่างกายต่างกัน มีสัญญาต่างกันเป็นต้น จริงอยู่ สัตตนิกายเหล่านี้ ย่อมควรซึ่งความเป็นสถานอันฟังเรียกว่า สัตตาวาส) เพราะความที่สัตว์ทั้งหลายที่นับเนื่องกับสัตตนิกายนั้น เป็นสถานที่นับเนื่องกับสถานที่นั้น ด้วยอาการอย่างทีกล่าวแล้วนั้น เป็นประดุจที่รองรับ เหมือนอย่างทีเรียกต้นไม้กิ่งไม้ เพราะเหตุที่อวัยวะ(ส่วนย่อย) เป็นที่รองรับส่วนรวม เหตุในการถือว่แม่สุทธาวาสก็เป็น สัตตาวาส ข้าพเจ้าได้กล่าวแล้วในหนหลังนั้นแล”^{๓๘}

๑๐. โลก ๑๐ คือ आयตนะ ๑๐ ทีพระพุทธเจ้าตรัสไว้ในทสุตตสูตร และธัมมทหายวิภังค์ ธรรมปิฎก

“กตเม ทส ธมมา ปริญญูยฺย ? ทสายนานิ จกุชฺชายนฺติ โสตายตฺนํ สทฺทายนฺติ ฆานายตฺนํ คนฺธายนฺติ ชิวฺหายตฺนํ รสายนฺติ กายายตฺนํ โภฏฺฐพฺพายตฺนํ อิมํ ทส ธมมา

^{๓๗} มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา, ๒๕๒๕, เล่มที่ ๓๗, หน้า ๘๐๒.

^{๓๘} กรมศิลปากร, โลกที่ปกสาร ฉบับหอสมุดแห่งชาติ, ๒๕๒๙, หน้า ๘-๙.

ปริญญูญยา.^{๓๙}

ธรรม ๑๐ อย่างที่ควรกำหนดรู้เป็นใจน ? ได้แก่ อายุตนะ ๑๐ คือ นัยนตา, รูป, พุ, จมูก, กลิ่น, ลิ้น, รส, กาย, โภการูปพะ ธรรม ๑๐ อย่างเหล่านี้ควรกำหนดรู้.

ในโลกที่ปกสาร ให้ความหมายว่า อายุตนะ ๑๐ หมายถึง อายุตนะ ๑๐ ที่ท่านกล่าวไว้ คือ อายุตนะ ๕ (ภายใน) มี จักขวยตนะ เป็นต้น อายุตนะ ๕ (ภายนอก) มีรูปายตนะ เป็นต้นด้วย อำนาจแห่งรูปธรรมล้วน ๆ ยกเว้นมนายตนะอันเป็นสภาวะ ส่วนอรูปและธัมมายตนะ อันรวม สภาวะมีรูปอรูป เป็นต้น แต่อายุตนะ ๑๐ เหล่านั้นแหละ รวมกับมนายตนะและธัมมายตนะ ท่าน กล่าวหา อายุตนะ ตามหา ก็เพราะเหตุไรเล่าบรรดาอายุตนะเหล่านั้น มีจักขุ เป็นต้น ท่านจึงเรียกว่า อายุตนะ เฉลยว่า จักขุ เป็นต้น ชื่อว่าอายุตนะ เพราะเป็นสภาพขวนขวาย เพราะแผ่ความเจริญ และเพราะนำไปสู่ความยึดเยื่อ จริงอยู่ธรรมทั้งหลาย คือ จิต และเจตสิก อันมีบรรดาจักขุและรูป เป็นต้น เป็นทวารและเป็นอารมณ์ ย่อมขวนขวายระมัดเม้น สืบต่อพยายามด้วยกิจมีการเสวย อารมณ์ เป็นต้นของตน ๆ อนึ่งอายุตนะเหล่านี้ ย่อมแผ่ธรรมเหล่านี้อันเป็นตัวอย่าง (ความเจริญ) คือให้ความเหล่านั้นขยายกว้างออกไป อนึ่ง อายุตนะเหล่านี้ย่อมนำไป ย่อมให้อาจเป็นไปสู่ความ ยึดเยื่ออย่างยิ่ง คือ ทุกข์ในสารอันเป็นไปแล้วในการเวียนว่ายอันไม่รู้ที่สุด ตราบเท่าที่สัตว์เหล่านั้น ยังหวนกลับไม่ได้ เพราะเหตุนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสเรียกว่า อายุตนะ อีกนัยหนึ่ง ชื่อว่า อายุตนะ เพราะหมายความที่ที่อยู่ประจำ เพราะหมายความว่าจะบังเกิด เพราะหมายความที่ ประชุม เพราะหมายความว่าจะแหล่งกำเนิด และเพราะหมายความว่าจะตัวการ (คือเหตุบังคับ) จริงอย่างนั้น ในทางโลก ที่อยู่ประจำเรียกกันว่าอายุตนะ ในคำเป็นต้นว่า อิสุสรายตน์ ที่อยู่ ของพระอิศวร วาลุทเวายตน์ ที่อยู่ของท้าววาลุเทพ บ่อเกิดในคำเป็นต้นว่า สุนณฺดาตน์ บ่อ ทอง รตนายตน์ บ่อแก้ว อนึ่งในทางศาสนา อายุตนะเป็นสถานที่ประชุมในคำเป็นต้นว่า “เมื่อที่ ประชุมเป็นที่ยังใจให้รื่นรมย์ ผู้วิหคยอมสละเลขที่ประชุม นั้น แหล่งกำหนด ในคำเป็นต้นว่า ทักซิณนาบถ เป็นแหล่งกำเนิดฝูงโค เหตุบังคับในคำเป็นต้นว่า เมื่อเหตุมีอยู่ สติย่อมถึงความ เป็น คุณควรเป็นสักขีในอารมณ์นั้น ๆ นั้นแล ก็แม้ธรรมคือจิตและเจตสิกนั้น ๆ ย่อมเหมือนอยู่ประจำ ในอายุตนะมีจักขุ เป็นต้น เพราะมีความเป็นไปเนื่องด้วยอายุตนะนั้น เพราะเหตุนี้ อายุตนะมี จักขุ เป็นต้น จึงชื่อว่า เป็นที่อยู่ประจำของธรรมเหล่านั้น และธรรมเหล่านั้น ย่อมเคลื่อนกล่นใน อายุตนะมีจักขุ เป็นต้น เพราะต้องอาศัยอายุตนะเหล่านั้น และเพราะมีอายุตนะเหล่านั้นเป็น อารมณ์ เพราะเหตุนี้ อายุตนะมีจักขุ เป็นต้น จึงชื่อว่าบ่อเกิดของธรรมเหล่านั้น และจักขุ เป็นต้น ยังได้ชื่อว่า เป็นสถานที่ประชุมของธรรมเหล่านั้น เพราะประชุมลงในจักขุเป็นต้นนั้น ๆ ด้วยอำนาจ

^{๓๙} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ที.ปา ๑๑/๓๖๐/๒๗๔ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๐.

เป็นวัตถุ เป็นทวาร และเป็นอารมณ์ (ของธรรมเหล่านั้น) อนึ่งจักขุเป็นต้น ยังได้ชื่อว่าเป็นแหล่งกำเนิดของธรรมเหล่านั้น เพราะธรรมเหล่านั้นบังเกิดในจักขุเป็นต้นนั้นแหละ ด้วยภาวะที่มีจักขุเป็นต้นเป็นที่อาศัยและเป็นอารมณ์ อนึ่ง จักขุเป็นต้นนั้นแลยังเป็นเหตุบังคับของธรรมเหล่านั้น เพราะธรรมเหล่านั้นมิได้ เมื่อจักขุเป็นต้นไม่มี ก็เป็นอันว่า ธรรมมีจักขุเป็นต้น ชื่อว่าอายตนะ เพราะอรรถกตาที่กล่าวแล้วอีกด้วย ที่เป็นจักขุอายตนะ เพราะวิเคราะห์ว่า จักขุนั้นด้วย อายตนะด้วย เป็นจักขุอายตนะ จักขุเป็นอายตนะ แม้อายตนะที่เหลือ ก็มีความหมายอย่างนี้”^{๔๐}

๑๑. โลก ๑๑ คือ อายตนะ ๑๒ ในธัมมมททยวิภังค์ และอายตนะ ตรัสไว้ ดังนี้

“ตตฺถ กตฺมานิ ทฺวาทสยตฺตานานิ? จกฺขฺวายตฺนํ ฐฺปายตฺนํ โสตฺยตฺนํ สทฺทฺยตฺนํ มานายตฺนํ คุนฺธายตฺนํ ชิวฺหฺยตฺนํ รสยตฺนํ กายายตฺนํ ใญฺฐรฺฐฺพฺยตฺนํ มนฺยตฺนํ ธมฺมฺยตฺนํ อิมานิ วุจฺจฺนฺติ ทฺวาทสยตฺตานานิ.”^{๔๑}

อายตนะ ๑๒ คือ จักขุอายตนะ ฐฺปายตนะ โสตฺยตนะ สทฺทฺยตนะ มานายตนะ คุนฺธายตนะ ชิวฺหฺยตนะ รสยตนะ กายายตนะ ใญฺฐรฺฐฺพฺยตนะ มนฺยตนะ มนฺยตนะ ธมฺมฺยตนะ เหล่านี้เรียกว่า อายตนะ ๑๒

จากเนื้อหาสาระของคำว่า “อายตนะ” ดังกล่าวมานี้ชี้ให้เห็นว่าเชื่อมต่อเพื่อให้เกิดความรู้ นั้น หมายถึงการที่อายตนะภายใน คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เชื่อมต่อกับโลกคือ สภาพแวดล้อมภายนอก อันได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และสิ่งที่ใจนึก แต่โลกนั้นปรากฏลักษณะอาการแก่มนุษย์เป็นส่วน ๆ ด้าน ๆ ไป เท่าที่มนุษย์จะมีแดนหรือเครื่องมือสำหรับรับรู้ คือ เท่าจำนวนอายตนะ ๖ ที่กล่าวมาแล้วเท่านั้น ดังนั้น อายตนะทั้ง ๖ จึงมอยู่เป็นคู่ ๆ ปรากฏอยู่ในโลก เป็นสิ่งที่รับรู้เช่นเดียวกัน แต่เป็นฝ่ายภายนอก ในที่นี้จะได้แยกประเภทออกจากกันอีกครั้งหนึ่งเพื่อป้องกันความสับสน กล่าวคือท่านเรียกอายตนะพวกแรกว่า “อายตนะภายใน” (แดนต่อความรู้ภายใน) อายตนะภายนอก ๖ อันได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส สิ่งต้องกาย และสิ่งที่ใจนึก โดยทั่วไปนิยมเรียกว่า “อารมณ์” แปลว่า สิ่งอันเป็นที่สำหรับจิตมาหวังอยู่ หรือ สิ่งสำหรับยึดหวังของจิต แปลง่าย ๆ ว่าสิ่งที่ถูกรับรู้หรือสิ่งที่ถูกรู้นั่นเอง

จากสาระสำคัญของอายตนะดังกล่าวมา จะเห็นได้ว่าเมื่ออายตนะ(ภายใน) ซึ่งเป็นแดนรับรู้ กระพบกับอารมณ์(อายตนะภายนอก) ซึ่งเป็นสิ่งที่ถูกรู้ก็จะเกิดความรู้จำเพาะของอายตนะแต่ละอย่าง ๆ ขึ้น เช่น ตากระทบรูป เกิดความรู้เรียกว่า เห็น หูกระทบเสียง เกิดความรู้เรียกว่า ได้ยิน เป็นต้น ความรู้จำเพาะแต่ละด้านนี้เรียกว่า “วิญญาณ”

^{๔๐} กรมศิลปากร, โลกที่ปกสาร ฉบับหอสมุดแห่งชาติ, ๒๕๒๙, หน้า ๙.

^{๔๑} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, อภ.วิ ๓๕/๙๘๐/๔๘๘, ฉบับมหาจุฬาเบญจกั, ๒๕๐๐.

แปลว่า ความรู้แจ้งอารมณ์ ดังนั้น จึงมีวิญญาน ๖ อย่าง เท่ากับอายตนะและอารมณ์ ๖ คู่ คือ วิญญานทางตา ได้แก่ เห็น วิญญานทางหู ได้แก่ ได้ยิน วิญญานทางจมูก ได้แก่ ได้กลิ่น วิญญานทางลิ้น ได้แก่ รุ้รส วิญญานทางกาย ได้แก่ รุ้สิ่งตอังกาย วิญญานทางใจ ได้แก่ รุ้ อารมณ์ทางใจ หรือเรื่องในใจ

สรุปได้ว่า อายตนะ ๖ อารมณ์ ๖ มีชื่อในภาษาธรรม และมีความเกี่ยวข้องกัน ดังนี้

๑. จักขุ - ตา	เป็นแดนรับรู้	รูป	- รูป	เกิดความรู้คือ	จักขุวิญญาน	- เห็น
๒. โสตะ - หู	"	สัททะ	- เสียง	"	โสตวิญญาน	- ได้ยิน
๓. มานะ - จมูก	"	คันธะ	- กลิ่น	"	ฆานวิญญาน	- ได้กลิ่น
๔. ชิวหา - ลิ้น	"	รส	- รส	"	ชีวหาวิญญาน	- รุ้รส
๕. กาย - มโน	"	โณฏฐัพพะ	- เสียง	"	กายวิญญาน	- รุ้สิ่งตอังกาย
๖. มโน - ใจ	"	ธรรม	- เรื่องในใจ	"	มโนวิญญาน	- เรื่องในใจ

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าวิญญานจะต้องอาศัยอายตนะและอารมณ์กระทบกันจึงจะเกิดขึ้นได้ก็จริง แต่การที่อารมณ์เข้ามาปรากฏแก่อายตนะ ก็ไม่ใช่จะทำให้วิญญานเกิดขึ้นได้เสมอไป จำต้องมีความใส่ใจ ความกำหนดใจ หรือความไม่ใส่ใจประกอบอยู่ด้วย วิญญานนั้น ๆ จึงจะเกิดขึ้นดังตัวอย่าง ในบางคราว เช่น เวลาหลับสนิท เวลาฟุ้งซ่าน หรือใจลอยไปเสีย เวลาใจจดจ่อแน่วแน่อยู่กับกิจอย่างใดอย่างหนึ่ง ตลอดจนขณะอยู่ในสมาธิ รูปและเสียงเป็นต้นหลาย ๆ อย่างที่ผ่านเข้ามาอยู่ในวิสัยที่จะเห็น จะได้ยิน แต่หาได้เห็น ได้ยินไม่ หรือตัวอย่างง่าย ๆ ขณะเรียนหนังสือใจจดจ่ออยู่ จะไม่รู้สึกร่างส่วนของร่างกายที่แตะอยู่กับโต๊ะเก้าอี้ ตลอดจนมือที่แตะกระดาษและนิ้วที่แตะปากกาหรือดินสอ ในเมื่อมีอายตนะและอารมณ์เข้ามาถึงกันแล้ว แต่วิญญานไม่เกิดขึ้นเช่นนี้ ก็ยังไม่เรียกว่าการรับรู้ได้เกิดขึ้น การรับรู้จะเกิดขึ้นต่อเมื่อองค์ประกอบเกิดขึ้นครบทั้งสามอย่างคือ อายตนะ อารมณ์ และวิญญาน ภาวะนี้ในภาษาธรรมมีคำเรียกโดยเฉพาะว่า “ผัสสะ” หรือ “สัมผัส” แปลตามรูปศัพท์ว่าการกระทบ แต่มีความหมายทางธรรมว่า การประจวบหรือบรรจบพร้อมกันแห่งอายตนะ อารมณ์และวิญญาน พุดอย่างเข้าใจกันง่าย ๆ สัมผัสคือ การรับรู้นั่นเอง ผัสสะ หรือสัมผัส หรือการรับรู้ นี้ มีชื่อเรียกเป็นอย่าง ๆ ไปตามทางรับรู้คือ อายตนะนั้น ๆ ครบจำนวน ๖ คือ จักขุสัมผัส โสตสัมผัส ฆานสัมผัส กายสัมผัส มโนสัมผัส..^{๔๒}

โลก ๑๒ คือ ธาตุ ๑๘ ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสไว้ในพุทธสาธุสูตร ธาตุอนันตสูตร

๔๑ มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. อภ. วิ ๓๕/๔๘๐/๔๘๘. ฉบับมหาจุฬาเดปฏิกั. ๒๕๐๐.

๔๒ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). พุทธธรรม. ๒๕๓๘. หน้า ๓๔-๓๖.

และในธัมมทวิปิภังค์ มีดังนี้

“กิตตาวตทา ปน ภนฺเต “ธาตุกฺุสโล ภิกฺุชฺฐิตี” อลํ วจนาติ. อฏฺฐารส โช อีมา อานนฺท ธาตุโย, จกฺุชฺฐธาตฺุ รูปธาตฺุ จกฺุชฺฐวิญญานธาตฺุ. โสธาตฺุ สทฺุทธาตฺุ โสตฺุวิญญานธาตฺุ, ฆานธาตฺุ คนฺุธาตฺุ, ฆานวิญญานธาตฺุ, ชิวหาธาตฺุ รสาธาตฺุ ชิวหาวิญญานธาตฺุ, กายธาตฺุ โฝฏฺฐพฺุพฺุธาตฺุ กายวิญญานธาตฺุ, มโนธาตฺุ ธมฺุมธาตฺุ มโนวิญญานธาตฺุ. อีมา โช อานนฺท อฏฺฐารสธาตฺุโย ยโต ชานาติ ปสฺุสฺสตี. เจตฺุตฺุตฺุตฺุตฺุ โช อานนฺท “ธาตุกฺุสโล ภิกฺุชฺฐิตี” อลํ วจนาติ.”^{๔๓} พระอานนท พุทธภาษิตว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ควรเรียกว่า ภิกษุผู้ฉลาดในธาตุ ด้วยเหตุเท่าไร

พระพุทธเจ้าตรัสว่า ดูกรอานนท ธาตุนี้มี ๑๘ อย่างแล ได้แก่ ธาตุคือจักขุ ๑ ธาตุคือรูป ๑ ธาตุคือจักขุวิญญาน ๑ ธาตุคือโสต ๑ ธาตุคือเสียง ๑ ธาตุคือโสตวิญญาน ๑ ธาตุคือมานะ ๑ ธาตุคืออกลิณ ๑ ธาตุคือฆานวิญญาน ๑ ธาตุคือชีวหา ๑ ธาตุคือรส ๑ ธาตุคือชีวหาวิญญาน ๑ ธาตุคือกาย ๑ ธาตุคือฝอฏฐัพพะ ๑ ธาตุคือกายวิญญาน ๑ ธาตุคือมโน ๑ ธาตุคือธัมมารมณ ๑ ธาตุคือมโนวิญญาน ๑ ดูกรอานนท เหล่านี้แล ธาตุ ๑๘ อย่างด้วยเหตุที่ภิกษุผู้รู้ผู้เป็นอยู่ จึงควรเรียกได้ว่า ภิกษุผู้ฉลาดในธาตุ

ในคัมภีร์วิสุทฺุทธิมรรคได้อธิบายธาตุ ๑๘ ไว้ว่า “จักขุธาตุนั้นได้แก่จักขุ โสธาตุนั้นได้แก่ฆานธาตุนั้นได้แก่จกฺุชฺฐ ชิวหาธาตุนั้นได้แก่อกลิณ กายธาตุนั้นได้แก่ธาตุทั้งปวง อวัยวะน้อยใหญ่ทั้งปวง นอกไปจากจักขุโสตฆานะและชีวหาแล้ว ก็ได้ชื่อว่ากายธาตุทั้งสิ้น ส่วนมโนธาตุนั้นได้แก่ปัญจทวาราวชชนจิต ๑ สัมปฏิจฉันทนจิต ๑ จิตทั้ง ๒ ดวงนี้ ได้ชื่อว่ามโนธาตุ รูปธาตุนั้นได้แก่สรรพรูปทั้งปวง สทฺุทธาตุนั้นได้แก่สรรพเสียงทั้งปวง คันฺุธาตุนั้นได้แก่กลิ่นทั้งปวง รสาธาตุนั้นได้แก่สรรพรสทั้งปวง โฝฏฐัพพธาตุนั้นได้แก่สรรพสิ่งทั้งปวง อันเราท่านได้สัมผัสถูกต้อง ธัมมธาตุนั้นได้แก่เจตสิก ๕๒ นั้นเอง และจักขุวิญญานธาตุ ฆานวิญญานธาตุ ชิวหาวิญญานธาตุ กายวิญญานธาตุนั้นได้แก่จักขุวิญญาน โสตฺุวิญญานธาตฺุฆานวิญญานธาตฺุ ชิวหาวิญญานธาตฺุ และกายวิญญานธาตฺุ อันเกิดสำหรับในปัญจทวาราวิติ”^{๔๔} การอธิบายของวิสุทฺุทธิมรรคนั้นเป็นการแยกกลุ่มของแต่ละธาตุให้เห็นชัด เพื่อช่วยต่อการศึกษาในเรื่องธาตุนั้น ๆ โดยเฉพาะและเป็นข้อสังเกตในการศึกษาต่อไป

^{๔๓} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ม.จุป. ๑๔/๑๒๕/๑๑๒, ส.นิ. ๑๖/๘๕/๑๓๗ อภ.วิ. ๓๕/๙๘๑/๔๘๘

ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๐.

^{๔๔} มหาวงศ์ ชาญบาลี, คัมภีร์พระวิสุทฺุทธิมรรค เลม.เดียวจบ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บรรณาคาร ๒๕๒๗), หน้า ๖๑๑-๖๑๒.

อรรถกถาธาตุสูตร วินิจฉัยว่า “ความที่ธรรมมีสภาพต่างกัน ได้ชื่อว่าธาตุ เพราะกา
เป็นสภาวะ กล่าวคือมีอรรถวามิใช่สัตว์ และอรรถวาเป็นของสูญ ดังนี้ ชื่อว่า ความแตกต่างแห่ง
ธาตุ ในบทเป็นต้นว่า จกฺขุธาตุ ความว่า จกฺขุปลสท ชื่อว่าจกฺขุธาตุ, รูปารมณฺ์ ชื่อว่า รูปธาตุ, จิตที่
มีจกฺขุประสทเป็นที่อาศัย ชื่อว่าจกฺขุวิญญานธาตุ, โสตปสท ชื่อว่าโสตวิญญานธาตุ, ฆานปสท
ชื่อว่าฆานธาตุ, คันธารมณฺ์ ชื่อว่าคันธธาตุ, จิตที่มีฆานปสทเป็นที่อาศัย ชื่อว่าฆานวิญญานธาตุ,
ชีวหาปสท ชื่อว่าชีวหาธาตุ, รสธารมณฺ์ ชื่อว่า รสธาตุ, จิตที่มีชีวหาปสทเป็นที่เป็นอาศัย ชื่อว่า
ชีวหาวิญญานธาตุ, กายปสท ชื่อว่า กายธาตุ, โมฏฐัพพารมณฺ์ ชื่อว่า โมฏฐัพพ-ธาตุ, จิตที่มีกาย
ปสทเป็นที่อาศัย ชื่อว่ากายวิญญานธาตุ, มโนธาตุ ๓ ชื่อว่า มโนธาตุ, ขันธ ๓ มีเวทนาเป็นต้น
สุขุมรูป และนิพพาน ชื่อว่า ธมฺธาตุ, มโนวิญญาน แม้ทั้งหมด ชื่อว่ามโนวิญญาน
ธาตุ ก็ในข้อนี้ ธาตุ ๑๖ อย่าง เป็นกามาวจรภูมิ ธาตุ ๒ ในที่สุดเป็นไปในภูมิ ๔”^{๕๕} จะเห็นได้ว่า
การวินิจฉัยของอรรถกถา คล้ายกับในวิสุทธิมรรค ซึ่งมีการแยกอธิบายเป็นกลุ่มไม่คละเคล้ากัน
และสมิทิสสูตร พระพุทธเจ้าได้ตรัสตอบ พระสมิทิตที่ถามถึงองค์ประกอบของโลก ดังนี้

“...ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่เรียกว่า “โลก โลก” ดังนี้ ด้วยเหตุเพียงเท่าไร จึงเป็นโลก
หรือบัญญัติโลก ?”

ดูกรสมิทิต จกฺขุ รูป วิญญาน ธรรมที่พึงจะรู้แจ้งด้วยจกฺขุวิญญาน มีอยู่ ณ ที่ใด โลก
หรือการบัญญัติว่าโลกก็มีอยู่ ณ ที่นั่น ฯลฯ ใจ ธรรมารมณฺ์ มโนวิญญาน ธรรมที่จะพึงรู้แจ้งด้วย
มโนวิญญาน มีอยู่ ณ ที่ใด โลกหรือการบัญญัติว่าโลกก็มีอยู่ ณ ที่นั่น”^{๕๖}

พระอานนทกล่าว “ดูกรอาวุโสทั้งหลาย ฌมย่อมทราบเนื้อความแห่งอุเทศที่พระผู้มีพระ
ภาคทรงแสดงโดยย่อ ไม่ทรงจำแนกเนื้อความให้พิสดารนี้ โดยพิสดารได้... บุคคลย่อมมีความ
สำคัญในโลกว่าโลก ถือโลกด้วยธรรมอะไรเล่า ดูกรอาวุโสทั้งหลาย บุคคลย่อมมีความสำคัญใน
โลกว่าโลก ถือว่าโลกด้วยจกฺขุ... ด้วยหู...ด้วยจมูก.. ด้วยลิ้น... ด้วยกาย... ด้วยใจ... ดูกรอาวุโสทั้ง
หลาย บุคคลย่อมมีความสำคัญในโลกว่าโลก ถือว่าโลกด้วยธรรมอันใด ธรรมนี้เรียกว่า “โลก” ใน
วินัยของพระอรียะ...”^{๕๗} นอกจากนี้แล้วพระพุทธเจ้าได้ตรัสความเกิดขึ้นของโลกและความดับของ
โลกไว้ในโลกสูตร แต่ในที่นี้จะนำอ้างเฉพาะแต่ความเกิดขึ้นของโลกเท่านั้น

๕๕ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ฉบับพระสูตรและอรรถกถา, ๒๕๒๕, เล่มที่ ๒๖, หน้า ๔๐๘.

๕๖ กรมการศาสนา, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง, ๒๕๒๑, เล่มที่ ๑๘, ข้อที่ ๗๕, หน้า ๔๕.

๕๗ กรมการศาสนา, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง, ๒๕๒๑, เล่มที่ ๑๘, ข้อที่ ๑๕๖, หน้า ๑๑๙.

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงความเกิดและความดับแห่งโลก เธอทั้งหลายจงฟัง ก็ความเกิดขึ้นแห่งโลกเป็นไฉน ? ความเกิดขึ้นแห่งโลกนั้น คือ อาศัยจักขุและรูปเกิดจักขุวิญญาณรวมธรรม ๓ ประการนี้แลเป็นผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัย จึงเกิดเวทนา เพราะเวทนาเป็นปัจจัย จึงเกิดตัณหา เพราะตัณหาเป็นปัจจัย จึงเกิดอุปาทาน เพราะอุปาทานเป็นปัจจัยจึงเกิดภพ เพราะภพเป็นปัจจัย จึงเกิดชาติ เพราะชาติเป็นปัจจัย จึงเกิดชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส นี่เป็นความเกิดแห่งโลก ฯลฯ อาศัยใจและธรรมารมณฺ์ เกิดมโนวิญญาณ รวมธรรม ๓ ประการนี้เป็นผัสสะ... ดูกรภิกษุทั้งหลาย นี้แลเป็นความเกิดแห่งโลก.”^{๔๔} “จะเห็นได้ว่าสังขารโลกดังที่กล่าวมานั้นก็คือ โดยสภาวะ โดยเหตุเป็นแดนเกิด โดยความดับ โดยอุปายแห่งความดับ ดังเช่นที่พระองค์ตรัสไว้ใน อรรถกถาขุททกนิกาย จุฬนิเทศว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราไม่กล่าวว่าควรรู้ควรเห็นควรถึงที่สุดโลกด้วยการไปของผู้ที่ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย ไม่จุติ ไม่อุบัติ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรายังไม่บรรลु ไม่กล่าวถึงที่สุดโลก ที่สุดทุกข์ อนึ่ง ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจะไม่มีบัญญัติโลก เหตุเกิดโลก การดับโลก และปฏิบัติทาการให้ถึงการดับโลก ในเพราะซากอันมีสัญญา มีใจประมาณวานหนึ่งนั่นเท่านั้น”^{๔๕} ดังที่ปรากฏในอุเทศว่า

๑. โลก ๑ ได้แก่ โลกคือภพ
๒. โลก ๒ คือ ภพโลกเป็นสมบัติ ๑ ภพโลกเป็นวิบัติ ๑
๓. โลก ๓ คือเวทนา ๓
๔. โลก ๔ คืออาหาร ๔
๕. โลก ๕ คืออุปาทานขันธ์ ๕
๖. โลก ๖ คืออายตนะภายใน ๖
๗. โลก ๗ คือวิญญาณฐิติ ๗
๘. โลก ๘ คือโลกธรรม ๘
๙. โลก ๙ คือสัตตดาวาส ๙
๑๐. โลก ๑๐ คืออุปกิเลส ๑๐
๑๑. โลก ๑๑ คือกามภพ ๑๑
๑๒. โลก ๑๒ คืออายตนะ ๑๒
๑๓. โลก ๒๔ คือ ธาตุ ๑๔^{๕๐}

^{๔๔} กรมการศาสนา, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง, ๒๕๒๑, เล่มที่ ๑๘, ข้อที่ ๑๕๖, หน้า ๑๐๘.

^{๔๕} มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา, ๒๕๒๕, เล่มที่ ๖๗, หน้า ๒๘๖.

^{๕๐} มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา, ๒๕๒๕, เล่มที่ ๖๗, ข้อที่ ๕๘๒, หน้า ๔๕๔.

จะเห็นได้ว่า โลกทั้ง ๑๓ ก็คล้ายกับอรรถกถาดังที่กล่าวมาแล้วนั้น แต่ในที่นี้จะนำเสนอเฉพาะข้อที่แตกต่างกันเท่านั้น คือ ข้อ ๑,๒,๑๐,๑๑,๑๒

คำว่า ภาพ ในอุเทศว่า สหุภพวาทิตฺโต ดังนี้ คือ “ภาพ ๒ ได้แก่กรรมภาพ ๑ ปุณภาพ (ภาพใหม่) อันมีในปฏิสนธิ ๑ กรรมภาพเป็นโชน ปุณฺญาภิสังขาร อปุณฺญาภิสังขาร อนฺเณชาก็สังขาร นี้เป็นกรรมภาพ.

ปุณภาพอันมีในปฏิสนธิเป็นโชน รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญานในปฏิสนธิ นี้เป็นปุณภาพอันมีในปฏิสนธิ

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเป็นไปดวง ทรงลวงเลย ทรงกำลวงซึ่งกรรมและปุณภาพอันมีในปฏิสนธิ เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ทรงถึงที่สุดโลก เป็นไปดวงภพทั้งปวง.”^{๕๑}

โลก ๒ คือ ๑) ภวโลกสมบัติ ๒) ภวโลกวิบัติ

โลก ๑๐ คือ ๑) “โอภาเส” แสงสว่างเกิดแต่วิปัสสนาจิต ชานออกจากสรีราพพ ๒) ปิติทั้ง ๕ มีขุททกาทิปิตเป็นอาทิ เกิดพร้อมด้วยวิปัสสนาจิต ๓) “ปลุสทุธิยัคค์” เกิดด้วยวิปัสสนาให้ระงับความกระวนกระวายในกายและจิตนั้น ๔) “อธิโมกฺโข” คือศรัทธาอันมีกำลัง ประกอบด้วยวิปัสสนาจิต ๕) “ปกฺคโห” คือความเพียร อันประกอบด้วยวิปัสสนาจิต มิได้หย่อนมิได้คร้านัก ๖) “สุขํ” คือ วิปัสสนาสุขอันประณีตยิ่งนัก ๗) “ญฺานํ” คือ วิปัสสนาอันกล้ายิ่งนัก ๘) “อุปฏฺฐานํ” คือสติอันประกอบด้วยวิปัสสนาจิต อาจเพื่อจะระลึกซึ่งกิจอันกระทำกาลช้านานเป็นอาทิ ๙) “อุเปกฺขา” คือวิปัสสนูปেকฺขา อันบังเกิดมรยัสถ์ในสังขาร และอาวัชชูปেকฺขา อันบังเกิดในมโนทวาร มรยัสถ์ในสังขาร ๑๐) “นิกฺกนฺตฺติ” คือ ตัดหน้าอันมีอาการอันละเอียด กระทำอาลัยในวิปัสสนา

แลธรรม ๑๐ ประการ มีอาทิ คือ โอภาส ชื่อว่า อุปกิเลส เพราะเหตุบังเกิดมานะทิฏฐิสำคัญว่าอาตมาถึงมรรคผล เป็นที่เศร้าหมองแห่งวิปัสสนา มิให้เจริญขึ้นไปได้ ไหยยับยั้งหยุดความเพียรแต่เท่านั้น^{๕๒}

โลก ๑๑ คือ ๑) ขบายภูมิ ๔ ได้แก่ นรยภูมิ, ตีรจฺวาน, โยนิภูมิ, เปตติวิสัยภูมิ, อสุรกายภูมิ, ๒) มนุสสภูมิ ๑ ได้แก่ โลกมนุษย์ ๓) เทวภูมิ ๖ ได้แก่ จาตุมมหาราชิกาภูมิ, ดาวตีสภูมิ,

๕๑ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา, ๒๕๒๕, เล่มที่ ๔๕๓, หน้า ๔๕๔.

๕๒ มหาวงศ์ ชาดุมบาลี, คัมภีร์วิสุทธิมรรคผล เล่มเดียวจบ, ๒๕๒๗, หน้า ๗๐๗-๗๐๘.

• ปิติ ๕ คือ ๑) ขุ ททกาทิปิตี ปลาบปล้ำใจเล็กน้อย พอชนลูก หรือน้ำตาไหล ๒) ชนิกาปิตี ปลาบปล้ำใจชั่วขณะ เกิดขึ้นบ่อย ๆ ๓) โลกกันติกาปิตี ปลาบปล้ำใจถึงขั้นตัวโยกโคลง ๔) อุพเพงคาปิตี ปลาบปล้ำใจจนตัวลอย ๕) ผรณาปิตี ปลาบปล้ำใจซาบซ่านไปทั่วทั้งกายและใจ

ยามาภูมิ, ตุสิตาภูมิ, นิมมานรติภูมิ, ปรมิมิตวสวัตตีภูมิ^{๕๓}

๒.๒.๒ สัตว์โลก

สัตว์โลก ตามที่กล่าวไว้ในโลกที่ปกสาร “ก็ชื่อว่า “สัตว์” เพราะเป็นผู้ที่ติดและข้องอยู่อย่างวิเศษในอารมณ์มีรูปเป็นต้น ที่ชื่อว่า โลก เพราะหมายความว่าเป็นสถานที่สัตว์จะดูได้ถึงกุศลกรรมและอกุศลกรรม ทั้งวิบากของกรรมนั้น ๆ (รวมคำสองคำเข้าด้วยกันคือ สัตต และ โลก) สมมติให้ชื่อว่าสัตตโลก สัตตโลกนั้นมี ๒ โดยประเภท คือ ภัพพโลก (โลกฝ่ายดี) ๑ อภัพพโลก (โลกฝ่ายไม่ดี) ๑ สัตตโลก ที่ท่านกล่าวโดยจำแนกเป็นกามโลก ๑ รูปโลก ๑ อรูปโลก ๑ โลกนี้ทั้งหมดย่อมมี ๔ ประเภท ด้วยการจำแนกตามกำเนิด คือ อันทชชะ (พวกที่เกิดแต่ไข่) ๑ ชลาพุชะ (พวกที่เกิดจากครรภ์) ๑ สังเสทชะ (พวกที่เกิดจากเถาไคล) ๑ โอปปติกชะ (พวกที่ผุดเกิด) ๑ ท่านประกาศกำเนิดแม่ ๔ ย่อมมีในเขตโลก ในดิรัจฉาน ในกัมภเทพ ในมนุษย์ และในอสูร คติจำแนก ๕ คือ นรก ๑ เปตวิสัย ๑ ดิรัจฉาน ๑ มนุษย์ ๑ และเทวดาทั้งหมด ๑ พระพุทธเจ้าผู้มีจักขุปราศจากมลทินทั้ง ๕ ตรัสไว้พวกเวปจิตตาสูตฺร จัดเข้าในพวกเทวะชั้นดาวดึงส์ พวกอสูรที่ชื่อว่า กาลกัญชีกาสูรจัดเข้าในหมู่เปรต ด้วยประการทั้งปวง โลกพึงมี ๕ อย่าง แม้ด้วยอำนาจแห่งคติ ด้วยประการอย่างนี้^{๕๔}

สัตว์โลก ที่กำเนิดในโลกนั้น ๆ โลกที่ปณี แบ่งไว้ ๗ ประการ คือ ๑) โลกนรก(นिरยภูมิ) ๒) โลกเปรต(เปตวิสัย) ๓) โลกอสุรกาย(อสุรกาย) ๔) โลกเดรัจฉาน(เดรัจฉานภูมิ) ๕) โลกมนุษย์ (มนุษยภูมิ) ๖) โลกสวรรค์(เทวภูมิ) ๗)พรหมโลก(พรหมภูมิ) ส่วนที่กล่าวไว้ในโลกที่ปกสารนั้นแบ่งไว้ ๕ ประเภท คือ ๑) นรก ๒) เปรต ๓) ดิรัจฉาน ๔)มนุษย์ ๕) สวรรค์ เพราะท่านวัดเปรตและอสุรกายเป็นสัตว์ประเภทเดียวกัน^{๕๕} นอกจากนี้แล้วยังได้จัดเทวดาและพรหม เป็นประเภทเดียวกัน เพราะถือว่าอยู่บนสวรรค์ และพระพุทธเจ้า ได้ตรัสตอบคำถามของอชิตมาณพ ที่ทูลถามเรื่องโลกว่า มีอะไรปิดบัง ปกคลุม หุ้มห่อ ครอบไว้ ดังนี้

“โลกนรก โลกดิรัจฉาน โลกเปรตวิสัย โลกมนุษย์ โลกเทวดา ชั้นธโลก ธาตุโลก อายตนะโลก โลกนี้ โลกหน้า พรหมโลกกับทั้งเทวโลก นี้เรียกว่า “โลก” โลกอันอวิชชานี้ปิดบัง ปกคลุม

^{๕๓} พ.อ.ทวิช เปล่งวิทยา, คบธรรม (คลังปริยัติธรรม ๑-๒-๓).. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เสียงเชียงใหม่)

หน้า ๒๑.

^{๕๔} กรมศิลปากร, โลกที่ปกสาร ฉบับหอสมุดแห่งชาติ, ๒๕๒๙, หน้า ๑๓.

^{๕๕} เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน ๑๓.

หุ้มห่อ ครอบไว้ เพราะฉะนั้น จึงเรียกว่า โลกอันอวิชชาหุ้มห่อไว้”^{๕๖} ในธรรมวิภาค ปริจเฉทที่ ๒ ให้ความหมายดังนี้ “สัตวโลก ได้แก่สังขารที่มีวิญญาณ สงเคราะห์ทั้งมนุษย์ทั้งดิรัจฉาน”^{๕๗} คัมภีร์วิสุทธิมรรค กล่าวว่า “สัตวโลก(เห็น) ว่า โลกเที่ยงบ้าง โลกไม่เที่ยงบ้าง”^{๕๘} นั้นเป็นการมองถึงภาพของสรรพสัตว์ทุกชนิดที่มีแนวคิดที่แตกต่างกันออกไปโดยความรู้เฉพาะตน

นรก เป็นโลกที่หาความสุข ความเจริญมิได้ เป็นโลกชั้นต่ำสุดของโลกทั้งหลายในบรรดาโลกทั้ง ๗ นั้น “นิรยภูมิ หรือโลกนรกนี้ มีอาณาเขตกว้างใหญ่ไพศาลหนักหนา แบ่งเป็นเขตเป็นประเทศ ใหญ่ก็มี เล็กก็มี เหมือนอย่างมนุษย์โลกเรา นี้ ผิดกันแต่ว่า สถานที่แต่ละแห่งเหล่านั้นในโลกนรกไม่นิยมเรียกว่า เป็นรัฐหรือประเทศ แต่นิยมเรียกสถานที่แต่ละแห่งนั้นว่า “ขุม” ประเภทใหญ่ที่สุด เรียกว่า “มหานรก มีอยู่ทั้งหมด ๔ ขุมด้วยกัน ซ้อนเรียงรายกันอยู่เป็นชั้น ๆ คือ ๑) สัตยชีวนรก ๒) กาฬสุตตนรก ๓) สังฆาตนรก ๔) โรจรวนรก ๕) มหาโรจรวนรก ๖) ตาปนนรก ๗) มหาตาปนนรก ๘) อเวจีนรก”^{๕๙} สัตว์ที่เกิดในนรกแต่ละขุมนั้น บุรพกรรมแตกต่างกันไป ตามแต่กรรมที่เคยทำไว้ในปางก่อน

เปรต เป็นภพภูมิที่หาความสุขมิได้ ไม่มีที่อยู่เป็นหลักแหล่ง ในโลกที่ป็นกล่าวไว้ว่า เปตติวิสัยภูมิ หรือเรียกง่าย ๆ ว่า โลกเปรตภูมินี้ เป็นภูมิที่ห่างไกลจากความสุข ไม่มีสถานที่อยู่ โดยเฉพาะสัตว์ที่ไปเกิดในภูมิกำเนิดเปรตนี้แล้ว แม้จะมีความทุกข์น้อยกว่าสัตว์นรกทั้งหลายก็จริง ถึงกระนั้นก็ยังห่างไกลจากความสุขเป็นอันมาก ฉะนั้น จึงต้องเรียกภูมินี้ว่า เปตติวิสัยภูมิ โลกที่อยู่ของสัตว์ที่ห่างไกลจากความสุข^{๖๐} อรรถกถาได้กล่าวถึงมูลเหตุของการเกิดเป็นเปรตดังนี้

“จริงอยู่ เปรตวัตถุนี้ เกิดด้วยเหตุ ๒ อย่าง คือ ๑) ด้วยเหตุที่เกิดขึ้นแห่งเรื่อง ๒) ด้วยอำนาจความและคำในสองเรื่องนั้น ที่เกิดด้วยวัตถุปฏิบัติเหตุ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัส นอกนั้น พระนารถเถระเป็นต้น เป็นผู้ถาม พวกเปรตนั้น ๆ เป็นผู้ตอบแก่”^{๖๑} ที่กล่าวถึงโลกในโลกันตบัญญัติ

๕๖ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ฉบับพระสูตรและอรรถกถา, ๒๕๒๕, เล่มที่ ๖๗, ข้อที่ ๖๔, หน้า ๑๒.

๕๗ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, ธรรมวิภาค ปริจเฉทที่ ๒, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหา มกุฏราชวิทยาลัย, ๓๔/๒๕๓๔), หน้า ๒๔.

๕๘ มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรคแปล ภาคที่ ๑ ตอนที่ ๒, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหา มกุฏราชวิทยาลัย ๗/๒๕๓๖), หน้า ๒๖๕.

๕๙ พระธรรมธีรราชมหาเถระ (วิลาส ญาณวโร ป.ธ ๙), โลกที่ป็น, (กรุงเทพฯ: บริษัทธรรมสาร ๒/๒๕๓๖), หน้า ๒๕-๒๖.

๖๐ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๑.

๖๑ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา, ๒๕๒๕, เล่มที่ ๔๙, หน้า ๓-๔.

ดังนี้ เบื้องบนของนรกทั้งหลาย ที่ด้านหนึ่งของปาหิมพานต์ ในชุมพูทวีปมีดงทิบ ณ ที่นั้นมีแดนเปรต ราชอาณาจักรมีนามว่า “มหิทถิกะ” ครองความเป็นพญา อันเป็นใหญ่มีอิสระของฝูงเปรตทั้งหลายทั้งปวงอยู่ในโยนนคร ตระกูลเปรตมี ๑๒ ตระกูล คือ ๑) วันดาละ พวกเปรตที่กินสิ่งถูกคายแล้ว ๒) กุณปะชาทก พวกเปรต ที่กินซากศพ ๓) คูณชาทก พวกเปรตที่กินคูณ ๔) อัคคิชาลมุข พวกเปรตที่มีเปลวเพลิงในปาก ๕) สุกิมุขพวกเปรตที่มีปากเท่ารูเข็ม ๖) ตันหัชชิตะ พวกเปรตที่ถูกความอยากเบียดเบียน ๗) สุนิขณาปิตะ พวกเปรตที่ถูกแผดเผา ๘) สัตตังคะ พวกเปรตที่มีนอกรั่วรดตน ๙) ปัพพัตตังคะ พวกเปรตที่มีครางเป็นนุภูเขา ๑๐) อชกระ พวกเปรตที่มีร่างกายเป็นงูเหลือม ๑๑) เวมานิกะ พวกเปรตที่มีเรือนอยู่ (เวมานิกเปรต) ๑๒) มหิทถิกะ พวกเปรตที่มีฤทธิ์มากเปรต ๑๒ ตระกูล เหล่านี้ย่อมปรากฏใน มนุษย์โลกนี้ ^{๖๒}

อสุรกาย เป็นโลกแห่งขบเซา ไม่มีความรื่นเริง บรรเทิงใจแต่ประการใด “อสุรกายภูมิ” ที่ได้ชื่อว่า อสุรกายภูมิ ก็เพราะว่าสัตว์ทั้งหลายที่กรรมชักนำไปบังเกิดในภูมินี้แล้ว จะไม่มีความรำเริงเลยเป็นอันขาด ตลอดเวลาที่มีชีวิตอยู่ในโลกอสุรกายนี้ ไม่มีความสนุกสนานรำเริง ไม่มีการเล่นให้ได้รับความบรรเทิงใจในบางครั้งเหมือนมนุษย์โลกของเรา แม้แต่สักหน่อยหนึ่งเลย ฉะนั้นภูมินี้จึงชื่อว่า อสุรกายภูมิ ภูมิที่อยู่ของสัตว์ซึ่งปราศจากความรำเริงสนุกสนาน สัตว์ทั้งหลายที่อุบัติเกิดในภูมินี้ บางทีท่านเรียกชื่อว่า กาลกัญชิกาอสุรกาย เพราะเหตุที่สัตว์เหล่านั้นมีสภาพที่เหมือนกันอยู่อย่างหนึ่งคือ มี मुखวารของปากเล็กยิ่ง ประมาณเท่ารูเข็มที่ไขกันอยู่ในมนุษย์โลกเท่านั้น ^{๖๓} เป็นภูมิที่แห่งแล้ง

ในด้านความสนุกสนาน ใจคอไม่สนุกรำเริงแบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ ๑) เทวอสุรกาย มีสภาพเป็นเทวดาชนิดหนึ่ง ๒) เปรตอสุรกาย มี ๓ จำพวก คือ จำพวกหนึ่งมีรูปร่างใหญ่โต แต่ปากเท่ารูเข็ม เรียกว่า กาลกัญชิกเปรตอสุรกาย จำพวกที่ ๒ กลางวันเสวยทุกข์ กลางคืนเสวยสุขอยู่ในวิมาน เรียกว่า เวมานิกเปรตอสุรกาย และจำพวกที่สามนี้ชอบรบราฆ่าฟันกันเอง เรียกว่า อาวุธิกเปรตอสุรกาย ๓) นiryaso อสุรกาย คือ อสุรกายประเภทสัตว์นรก ซึ่งเกาะอยู่ตามขอบจักรวาล ^{๖๔} ส่วนอสุรกายที่กล่าวไว้ในโลกบัญญัติแบ่งเป็นสี่ทิศแต่ละทิศนั้นมีจอมอสูรเป็นใหญ่อยู่ประจำทิศนั้น ๆ ได้แก่ปุรัตติมทิศ มีเวปจิตติเป็นใหญ่ ทิศทักษิณ มีลัมปรี เป็นใหญ่ ทิศปัจฉิม มีพินนะ เป็นใหญ่ ทิศอุดร มีปหาราทะ เป็นใหญ่ เป็นการบอกเอกลักษณ์ของแต่ละภาวะของตนเอง

^{๖๒} กรมศิลปากร, โลกบัญญัติ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อักษรไทย(น.ส.พ.ฟ้าเมืองไทย ๒๕๒๔) หน้า ๘๔.

^{๖๓} พระธรรมธีรราชมหามุนี(วิลาส) ญาณวโร ป.ธ.๙, โลกทิปนี, ๒๕๓๖, หน้า ๑๐๔.

^{๖๔} พ.อ.ทวิช เปล่งวิทยา, คบธรรม (คลังปริยัติธรรม ๑-๒-๓) ธัมมานุกรม, หน้า ๘๗๑-๘๗๒.

ดิรัจฉาน เป็นอบายภูมิตั้งสูงสุดและเป็นอันดับสุดท้าย 'ดิรัจฉานภูมิ หรือโลกดิรัจฉาน' ที่ชื่อว่า [ดิรัจฉานภูมิ] ก็เพราะว่าสัตว์ทั้งหลายที่เกิดในภูมินี้ มีความชื่นชมยินดีในเหตุ ๓ ประการ คือ การกิน ๑ การนอน ๑ การประกอบเมถุนกิจ ๑ ซึ่งมีความเป็นอยู่ดีขึ้นไปกว่าพวกสัตว์นรก เปรต และอสุรกาย เพราะเหตุที่มีอกุศลบางเบา แม้จะประสบความยากลำบากยากแค้นประการใดก็ดี สัตว์ที่เกิดในภูมินี้ ก็ยังพอมีความชื่นชมยินดีอยู่บ้าง คือ ยินดีในเหตุ ๓ ประการ ดังกล่าวมา ฉะนั้น ภูมินี้จึงชื่อว่า ดิรัจฉานภูมิ โลกของสัตว์ที่มีความยินดีในเหตุ ๓

คำว่าดิรัจฉานภูมินี้ ยังมีความหมายอีกอย่างหนึ่งก็คือ หมายความว่า โลกของสัตว์ผู้ไปโดยขวางจริงอยู่สัตว์ที่เกิดในภูมินี้เวลาจะไปไหนมาไหนต้องไปตามขวางหรือตามยาวต้องคว่ำอก ไป ฟังดูดิรัจฉานที่อยู่ขวาง ๆ ตัวมันคว่ำอกไป เช่น หมู สุนัข เป็ด ไก่ เขาจะไปไหนแต่ละที ต้องไปตามขวางลำตัวคว่ำอกไปทั้งนั้น ผิดกับมนุษย์เราซึ่งไปตามตรง ศรีระเป็นอวัยวะเบื้องบนอยู่สูงสุด ^{๖๕}

เมื่อกล่าวโดยประเภท สัตว์ดิรัจฉานนั้นมี ๔ ประเภทด้วยกันคือ ๑) อปทดิรัจฉาน ประเภทที่ไม่มีขา ได้แก่ งู ปลา ไล่เดือ น เหล่านี้เป็นต้น ๒) ทวิปทดิรัจฉาน ประเภทที่มีขา ๒ ขา ได้แก่ ไก่ เป็ด นกตะกรุม แร้ง กา เหล่านี้เป็นต้น ๓) จตุปทดิรัจฉาน ประเภทที่มีขา ๔ ขา ได้แก่ หมู หม่า วัว ควาย ช้าง ม้า เหล่านี้เป็นต้น ๔) พหุปทดิรัจฉาน ประเภทที่มีขามากกว่า ๔ ขาขึ้นไป ได้แก่ ตะเข็บ ตะขาบ เหล่านี้เป็นต้น ^{๖๖}

□ มนุสสภูมิ หรือโลกมนุษย์ คือภูมิที่อยู่อาศัยของมนุษย์ผู้มีใจสูง งามอาจกล้าหาญในการประกอบกรรมต่าง ๆ กล้าหาญประกอบกรรมทั้งที่เป็นกุศลและอกุศล ซึ่งไม่มีสัตว์ในภพภูมิใดที่จะกล้ากระทำได้อย่างเต็มที่สมบูรณ์เหมือนกับมนุษย์ภูมินี้ ที่สมบูรณ์พร้อมทั้งสถานที่ บุคคลและ ทานวัตถุที่จะเป็นเหตุปัจจัยให้ไปเกิดในภพภูมิต่อ ๆ ไป องค์ประกอบของการเกิดเป็นมนุษย์นั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้ในมหาตัตถสัจจสูตรว่า

“ติณฺณํ โข ปน ภิกฺขเว สนนฺนิปาตา คพฺภุสฺสา วกฺกนฺติ โหติ, อธิ มาตาปิตโร จ สนนฺนิปติ ตา โหนฺติ, มาตา จ น อุตฺตฺนํ โหติ, คนฺธพฺโพ จ น ปจฺจุปฺภุสฺสิโต โหติ, เนว ตาว คพฺภุสฺสาวกฺกนฺติ โหติ, อธิ มาตาปิตโร จ สนนฺนิปติ ตา โหนฺติ, มาตา จ อุตฺตฺนํ โหติ, คนฺธพฺโพ จ ปจฺจุปฺภุสฺสิโต โหติ, เนว ตาว คพฺภุสฺสาวกฺกนฺติ โหติ, ยโต จ โข ภิกฺขเว มาตาปิตโร จ สนนฺนิปติ ตา โหนฺติ, มาตา จ อุตฺตฺนํ โหติ, คนฺธพฺโพ จ ปจฺจุปฺภุสฺสิโต โหติ, เนว ตาว คพฺภุสฺสาวกฺกนฺติ โหติ, ยโต จ โข ภิกฺขเว มาตา-

๖๕ พระธรรมสารมahanani วิลาส ญาณวโร ป.ธ.๙, โลกทิปนี, หน้า ๑๑.

๖๖ เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๑๒.

ปิตโร ๑ สนฺนิปติตา โหนฺติ มาตา ๑ อุตฺถิ โหติ. คนฺธพฺโพ ๑ ปจฺจปฺภุจฺจฺโติ. เอวํ ติณฺณํ สนฺนิปติตา คพฺภุสฺสวาทกฺกนฺติ โหติ. ตเมนนํ ภิกฺขเว มาตา นว วา ทส มาเส คพฺภํ กุจฺฉินา ปริทฺหติ มาตา สํสเยน ครุ- ภารํ. ตเมนนํ ภิกฺขเว มาตา นว นฺนํ วา ทส นฺนํ วา มาसानํ อจฺเจเยน วิชายติ มาตา สํสเยน ครุ- ภารํ. ตเมนนํ ชาตํ สมนํ สเกน โลหิเตน โปเสติ.^{๖๗} □ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะความประชุมพร้อมแห่งปัจจัย ๓ ประการ ความเกิดแห่งทารกก็มี สัตว์ในโลกนี้ มารดาบิดา อยู่ร่วมกัน แต่มารดาอย่าไม่มีระดู และทารกที่จะเกิดยังไม่ปรากฏ ความเกิดแห่งทารกก็ยังไม่มาก่อน สัตว์ในโลกนี้ มารดาบิดาอยู่ร่วมกัน มารดามีระดู แต่ทารกที่จะมาเกิดยังไม่ปรากฏ ความเกิดแห่งทารกก็ยังไม่เกิดขึ้น ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อใด มารดาบิดาอยู่ร่วมกันด้วย มารดามีระดูด้วย ทารกที่จะมาเกิดก็ปรากฏด้วย เพราะความประชุมพร้อมแห่งปัจจัยทั้ง ๓ ประการนี้ ความเกิดแห่งทารกจึงมี ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มารดาอย่ามรภัษาทารกนั้น ด้วยท้องแก่เดือนบ้าง สิบเดือนบ้าง เมื่อล่วงไปเก้าเดือนหรือสิบเดือนมารดาก็คลอดทารกผู้เป็นภาระหนักนั้น ด้วยความเสีงชีวิตมาก และเลี้ยงทารกเป็นภาระหนักนั้น ซึ่งเกิดแล้วด้วยโลหิตของตน ด้วยความเสีงชีวิตมาก. จะเห็นได้ว่าองค์ประกอบของการเกิดเป็นมนุษย์นั้น ต้องครบทั้ง ๓ องค์ประกอบจะขาดอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้

ส่วนโลกสวรรค์(เทวภูมิ) และพรหมโลก(พรหมภูมิ) ทั้งสองโลกนี้จะไม่กล่าวไว้ในที่นี้

ให้ดูในวิมานวัตถุ ขุททกนิกาย พระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๖ *

๒.๒.๓ โอกาสโลก

โอกาสโลก คือ แผ่นดินอันเป็นที่อยู่อาศัยของสรรพสัตว์ หรือดวงดาว หรือดวงจักรดาราทั้งหลายอันเป็นที่อยู่ของสัตว์ในภพในภูมินั้น ๆ ของตน ๆ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสกล่าวว่า “โอกาสโลก ได้แก่แผ่นดินอันเป็นที่อาศัยแห่งหมู่สัตว์ฯ ...และเป็นที่อาศัยของสังขารคือพวกกระบินไม้ันั้นด้วย”^{๖๘} □ ดังนั้นโอกาสโลกจึงเป็นเหมือนภาชนะรองรับสรรพสิ่งทุกชนิด และหมุนเวียนไปตามเหตุปัจจัยปรุงแต่งนั้น ๆ ในโลกูปปัตติ กล่าวว่ “โลก ย่อมหมุนเวียนไปพันครั้ง トラบเท่าที่พระจันทร์และพระอาทิตย์ยังหมุนเวียนเปลี่ยนไปสองทิศทั้งหลายให้สว่างไสวอยู่ พระจันทร์ พระอาทิตย์และโลกทั้งสามนั้น ย่อมหมุนเวียนต่างกันไป ในโลกธาตุนี”^{๖๙}

๖๗ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ม.มู ๑๒/๔๐๘/๓๖๔ ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐.

๖๘ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, ธรรมวิภาคปริจเจทที่ ๒, หน้า ๒๘

๖๙ กรมศิลปากร, โลกูปปัตติ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ, หน้า ๑๙.

* ดูคัมภีร์ โลกทีปนี, ที่กล่าวถึงเทวดาและพรหมอย่างละเอียด.

จะเห็นได้ ว่าการโคจรของดวงดาวต่าง ๆ นั้น พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้นานแล้ว ดังที่ตรัสไว้ในพรหมนิมิตตสูตรว่า

“ยาวตา จันทิมสุรียา ปริหรนติ ทิสา ภนฺติ วิโรจนา
ดาว สหสฺสุธา โลโก เอตฺถ เต วตฺตตี วโส.
ปโรปรญฺจ ชานาสิ อโถ รากฺวิราคินิ,
อิตฺตภาวญฺญถาภาวํ สุตฺตานิ อาคตี คตฺนติ.”^{๗๐} □

ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ ยอมโคจรสองทิศให้สว่างอยู่เท่าใด อำนาจของท่านเป็นไปในโลกนี้ อนึ่ง ท่านย่อมรู้คนดี คนเลว ยังมีความกำหนด หรือปราศจากความกำหนด รู้ความเป็นอย่างนี้และความเป็นอย่างอื่น ความมาความไปของสัตว์ทั้งหลาย

อรรถกถาพรหมนิมิตตสูตร ได้ให้ความหมายไว้ว่า “คำว่า พระจันทร์ และพระอาทิตย์ เทียบส่องแสงไฟโรจน์อยู่ในทิศทั้งหลายตลอดที่มีประมาณเท่าใด ความว่า พระจันทร์พระอาทิตย์ เทียบส่องแสงไฟโรจน์อยู่ในทิศทั้งหลาย หรือทิศทั้งหลายสว่างไฟโรจน์อยู่เพราะพระจันทร์และพระอาทิตย์นั้น ในที่มีประมาณเท่าไร คำว่า โลกมีประมาณเท่านั้นพันเท่า ความว่าโลกคำนวณโดยประมาณเท่านั้นได้พันเท่า หมายถึงจักรวาลพันหนึ่งรวมทั้งจักรวาลนี้ คำว่า อำนาจของเธอย่อมเป็นไปในพันจักรวาลนี้ คำว่าเธอย่อมรู้ซึ่งสัตว์อื่นที่ยิ่งกว่าสัตว์อื่น (คือต่างชั้นกัน, แดกต่างกัน) คือเธอย่อมรู้จักสัตว์ที่มีระดับต่างกัน คือ สูง ต่ำ เลว ประณีต ในจักรวาลนี้”^{๗๑} จะเห็นได้ว่าโลกของเรานั้นมีความสัมพันธ์กับดวงจันทร์และดวงอาทิตย์อย่างต่อเนื่องถึงกัน โลกที่ปกสารให้ความหมายว่า “จักรวาลวัดทางยาว ๑,๒๐๓,๐๐๐ โยชน์ วัดวงรอบ ๓,๖๑๐,๓๕๐ โยชน์ แผ่นดินนี้นับโดยทางหนาประมาณ ๒๔๐,๐๐๐ โยชน์ น้ำรองแผ่นดินตั้งอยู่บนลมโดยความหนา ๔๘๐,๐๐๐ โยชน์ ลมรองน้ำพัดขึ้นสู่ท้องฟ้าประมาณ ๙๖๐,๐๐๐ โยชน์ นี่เป็นความดำรงเป็นอันดีของโลก”^{๗๒} นี้เป็นเรื่องคำนวณคาดคะเนเอาของคนสมัยก่อน ซึ่งไม่มีเครื่องวัดที่แน่นอนนักในสมัยนั้น

พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในโกสลสูตรว่า

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ย่อมหมุนเวียนส่องทิศให้สว่างไฟโรจน์อยู่ในที่มีประมาณเท่าใด โลกธาตุพันหนึ่งมีอยู่ในที่มีประมาณเท่านั้น ในโลกธาตุพันหนึ่งนั้นมีดวงจันทร์พันดวง ดวงอาทิตย์พันดวง ชุนเขาสีเนรุหนึ่งพัน ชมพูทวีปพันทวีป อมรโคยานพันทวีป

๗๐ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ม.ม. ๑๒/๕๐๓/๔๔๕, ฉบับ มหาจุฬาเดปิกก์ ๒๕๐๐.

๗๑ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา, ๒๕๒๕, เล่มที่ ๑๙, หน้า ๔๕๓.

๗๒ กรมศิลปากร, โลกที่ปกสาร ฉบับหอสมุดแห่งชาติ, ๒๕๒๙, หน้า ๑๕๕.

อุตตรกรุพันทวีป ปุพพิเทหะพันทวีป มหาสมุทรสี่พัน เทวโลกชั้นมหाराชสีพัน ชั้นจาตุมหาราชิกาหนึ่งพัน ชั้นดาวดึงส์หนึ่งพัน ชั้นยามาหนึ่งพัน ชั้นดุสิตหนึ่งพัน ชั้นนิมมานรดีหนึ่งพัน ชั้นปรนิมิตตวสวัตตีหนึ่งพัน ชั้นพรหมโลกหนึ่งพัน ดูกรภิกษุทั้งหลาย พันโลกธาตุมีประมาณเท่าใด ทำวมหาพรหม โลกกลวเป็นเลิศในพันโลกธาตุนั้น ดูกรภิกษุทั้งหลาย ความเป็นอยู่อย่างอื่นมีอยู่ ความแปรปรวนก็มีอยู่แม้แก่ทำวมหาพรหม ดูกรภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมหน่ายแม้ในพันโลกธาตุนั้น เมื่อหน่ายในพันโลกธาตุนั้น ย่อมคลายกำหนดในความเป็นผู้เลิศ จะป่วยกล่าวไปใยในสิ่งที่เร็วกว่าเล่า”^{๗๓} ตามนัยที่กล่าวมานี้โลกธาตุนั้นคือจักรวาลอันหนึ่งนั่นเอง ดังที่ตรัสไว้ใน จุฬนีสสูตร ว่า

“ดูกรอานนท์ โลกธาตุน้อยอย่างเล็กมีพันจักรวาล

ดูกรอานนท์ พันเท่าแห่งโลกอย่างเล็กซึ่งมีพันจักรวาลนั้น นี้เรียกว่าโลกธาตุน้อยอย่างกลาง มีล้านจักรวาล ข

ดูกรอานนท์ พันเท่าแห่งโลกธาตุน้อยอย่างกลางนั้น นี้เรียกว่าโลกธาตุน้อยอย่างใหญ่ มีประมาณแสนโกฏิจักรวาล”^{๗๔} พระสูตรที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้เหมือนโกศลสูตรแต่ตรัสแยกแยะละเอียดกว่า ซึ่งเป็นลักษณะกาแลกซีในปัจจุบัน ที่นักวิทยาศาสตร์ศึกษากันในแง่วิทยาศาสตร์ “อนึ่ง ดาวฤกษ์ทุกดวงเรียกว่า สุริยะ(ดวงอาทิตย์) ณ ดวงอาทิตย์ทุกดวงจะมีดาวเคราะห์หมุนรอบอยู่ ณ ดาวเคราะห์ เกือบทุกดวงจะมีดวงจันทร์หมุนรอบอยู่ ระบบสุริยะนี้ เรียกว่า หนึ่งจักรวาล ในแต่ละระบบ สุริยะจะมีดาวเคราะห์อยู่หนึ่งดวงที่อยู่ในตำแหน่งที่เหมาะสม กล่าวคือรับความร้อนได้มากพอในเวลากลางวันและถ่ายเทความร้อนได้หมดในเวลากลางคืน ดาวเคราะห์ใดที่มีดุลยภาพแห่งอุณหภูมิภายในหนึ่งรอบหมุนเช่นนี้ ดาวเคราะห์ดวงนั้นจักมีมนุษย์อาศัยอยู่ เรียกว่าชมพูทวีป”^{๗๕}

๒.๓ ลักษณะของโลก

รูปลักษณะของโลกในทัศนะของพระพุทธศาสนานั้น ในคัมภีร์โลกบัญญัติ กล่าวว่า “แผ่นดินปรุพีนี้ เป็นวงกลมโดยรอบ เหมือนดาดสำริด หรือเหมือนหม้อดินเผา ภูเขาจักรวาล ๘ เป็นขอบของผืนแผ่นดินใหญ่นี้ เหมือนขอบปากภาชนะสำริดจะนั้น ภูเขาหลวงสิเนรุอยู่ท่ามกลางมหาปรุพีนี้เหมือนดุมแห่งภาชนะสำริดจะนั้น ภูเขาสิเนรุเกิดมีสันฐานดี เป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัสเหมือน

๗๓ กรมการศาสนา, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง, ๒๕๒๑, เล่มที่ ๒๔, ข้อที่ ๒๙, หน้า ๖๓.

๗๔ กรมการศาสนา, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง, ๒๕๒๑, เล่มที่ ๒๐, ข้อที่ ๕๒๐, หน้า ๒๗๕.

๗๕ ดร.ไชย ณ พล, พระไตรปิฎกฉบับพิเศษ ธรรมธาตุ ธรรมชาติแห่งสรรพสิ่ง, จัดทำโดยสถาบันธรรมาธิปไตย, เคล็ดไทย,ไม่ปรากฏ พ.ศ. ที่พิมพ์, หน้า ๑๐๕.

เสา หรือเหมือนแผ่นกระดาน หรือเสาคันซึ่งไม่ตากเรียบดี ฉะนั้น ภูเขาหลวงสิเนรุฝังลงในน้ำ ๔๐,๐๐๐ โยชน์ สูงพ้นขึ้นไปจากน้ำ ๔๐,๐๐๐ โยชน์ พานา (ไหล) แต่ละไหลประมาณ ๔๐,๐๐๐ โยชน์ ภูเขาหลวงสิเนรุนี้ อยู่ในมหาสมุทร ๒๐,๐๐๐ โยชน์ ไหลของภูเขาสิเนรุส่วนหนึ่ง ๆ ๑๖๐,๐๐๐ โยชน์ วัดรอบ ๖๔๐,๐๐๐ โยชน์*

ภูเขาเขาคันธรลิกกลงไปในน้ำ ๔๐,๐๐๐ โยชน์นั้น สูงขึ้นไปจากน้ำ ๔๐,๐๐๐ โยชน์ วัดตรงก็เท่านั้น ไหลของภูเขาเขาคันธรลิกส่วนหนึ่ง ๆ ๔๒,๐๐๐ โยชน์ วัดรอบ ๙๖๐,๐๐๐ โยชน์

ภูเขาเขาคันธรสีทา สูง ๔๐,๐๐๐ โยชน์ วัดตรงก็เท่านั้น ไหลของภูเขานั้นส่วนหนึ่ง ๆ ๓๒๐,๐๐๐ โยชน์ ภูเขานั้นวัดโดยรอบ ๑,๒๔๐ โยชน์

ภูเขาอิสินธรหยังลงไปในน้ำ ๒๐,๐๐๐ โยชน์ สูงพ้นขึ้นไปจากน้ำ ๒๐,๐๐๐ โยชน์ วัดตรงก็เท่านั้น ไหลของภูเขานั้นส่วนหนึ่ง ๆ ๖๓,๐๐๐ โยชน์ วัดรอบ ๑๔,๐๐๐ โยชน์ ภูเขาอิสินธรสีทา สูง ๒๐,๐๐๐ โยชน์ วัดตรงก็เท่านั้น พานาแต่ละส่วนของภูเขาอิสินธรสีทานั้น ๔๐๐,๐๐๐ โยชน์ วัดโดยรอบ ๑,๖๖๐,๐๐๐ โยชน์

ภูเขากรวิกสีทาจมลิกกลงไปในน้ำ ๑๐,๐๐๐ โยชน์ สูงพ้นขึ้นไปก็เท่านั้น วัดตรงไปก็เท่านั้น พานาของภูเขากรวิกนั้น แต่ละส่วน ๔๒๐,๐๐๐ โยชน์ วัดโดยรอบ ๑,๖๔๐,๐๐๐ โยชน์ ภูเขากรวิกสีทา สูง ๑๐,๐๐๐ โยชน์ วัดตรงไปก็เท่านั้น พานาของภูเขากรวิกสีทานั้นแต่ละส่วน ๔๔๐,๐๐๐ โยชน์ ภูเขากรวิกนั้นวัดโดยรอบ ๑,๗๖๐,๐๐๐ โยชน์

ภูเขาสุทศนะหยังลิกกลงไปในน้ำ ๕,๐๐๐ โยชน์ สูงขึ้นไปก็เท่านั้น วัดตรงไปก็เท่านั้น พานาของภูเขาสุทศนะแต่ละส่วน ๕,๔๐๐,๐๐๐ โยชน์ ภูเขาสุทศนะนั้นวัดโดยรอบ ๑,๘๐๐,๐๐๐ โยชน์ ภูเขาสุทศนะสีทาสูง ๕,๐๐๐ โยชน์ วัดตรงก็เท่านั้น พานาของภูเขาสุทศนะสีทานั้น แต่ละส่วน ๔,๐๖๐,๐๐๐ โยชน์ ภูเขาสุทศนะสีทาวัดโดยรอบ ๑,๘๐๐,๐๐๐ โยชน์

ภูเขาอัสนกัณฑ์ หยังลิกกลงไปในน้ำ ๒๕๐,๐๐๐ โยชน์ สูงขึ้นไปก็เท่านั้น วัดตรงก็เท่านั้น พานาของภูเขาอัสนกัณฑ์นั้น แต่ละส่วน ๑๐๕,๐๐๐ โยชน์ ภูเขาอัสนกัณฑ์ วัดโดยรอบ ๑,๘๖๐,๐๐๐ โยชน์ อัสนกัณฑ์สีทาสูง ๒๕,๐๐๐ โยชน์ วัดตรงก็เท่านั้น พานาของอัสนกัณฑ์สีทานั้น แต่ละส่วน ๔,๐๗๐,๐๐๐ โยชน์ ภูเขาอัสนกัณฑ์สีทาวัดโดยรอบ ๑,๘๔๐,๐๐๐ โยชน์

ภูเขาวินต์กะหยังลิกกลงไปในน้ำ ๑,๒๕๐ โยชน์ สูงขึ้นไปก็เท่านั้น วัดโดยรอบก็เท่านั้น พานาของภูเขาวินต์กะนั้นแต่ละส่วน ๔,๐๗๒,๕๐๐ โยชน์ ภูเขาวินต์กะ วัดโดยรอบ ๑,๘๙๐,๐๐๐

* ๑ โยชน์เท่ากับระยะทาง ๑๖ กิโลเมตร.

โยชน์ ภูเขาวินตกะสีทา ๑,๒๕๐ โยชน์ วัดตรงก็เท่านั้น พาหาของวินตกะสีทานั้นแต่ละสวน ๔๐๗,๕๐๐ โยชน์ ภูเขาวินตกะวัดโดยรอบ ๑,๙๐๐,๐๐๐ โยชน์

ภูเขาเนมินทร หยั่งลงไปในน้ำ ๒,๕๐๐ โยชน์ สูงขึ้นไปก็เท่านั้น วัดทางตรงก็เท่านั้น พาหาของภูเขาเนมินทรนั้นแต่ละสวน ๑,๑๖๐,๒๕๐ โยชน์ วัดโดยรอบ ๑,๙๐๕,๐๐๐ โยชน์ ภูเขาเนมินทรสีทาสูง ๒,๕๐๐ โยชน์ วัดทางตรงก็เท่านั้น ภูเขาพาหาของเนมินทรสีทานั้น แต่ละสวน ๔,๐๗๗,๕๐๐ โยชน์ วัดโดยรอบ ๑,๑๙๑๐,๐๐ โยชน์

ภูเขาจักรวาล หยั่งลึกลงไปใต้น้ำ ๓๐๐ โยชน์ กับ ๒ โยชน์กึ่ง สูงขึ้นไปก็เท่านั้น วัดเส้นตรงก็เท่านั้น ภูเขาจักรวาลนั้นวัดโดยรอบ ๓,๖๑๐,๕๐๐ โยชน์ ภูเขาสีทาในภูเขาจักรวาลไม่ปรากฏ ^{๗๖} ปีนมหาสมุทร ๓๖๓,๒๘๘ โยชน์ ในตอนพาหาของชมพูทวีปทางใต้ จากท่ามกลางทวีปถึงท่ามกลางทวีป ๓๖๐,๖๐๐ โยชน์ จากชมพูทวีปทางเหนือ ๒๗๗,๕๐๐ โยชน์ วัดทางตรงมหาสมุทรด้านนอก ๑,๒๐๒,๘๒๕ โยชน์ ภูเขาจักรวาลนั้นวัดโดยรอบ ๓,๖๐๘,๔๗๕ จากยอดเขาสิเนรุ ถึงยอดเขาสิเนรุ ๑,๒๐๓,๔๕๐ โยชน์ จากท่ามกลางเขาสิเนรุ ๕๑๓,๔๕๐ โยชน์ จากเขาสิเนรุถึงเชิงเขาสิเนรุ ๑,๒๐๓,๐๕๐ โยชน์ ^{๗๖}

ลักษณะของโลกที่ตรัสไว้ใน อรุณวตีสสูตร ดังนี้

“ด้านยาวของจักรวาล มีประมาณ ๑,๒๐๓,๔๕๐ โยชน์ แต่วัดโดยรอบเป็นวงกลมทั้งหมด จึงเป็น ๓,๖๑๐,๓๕๐ โยชน์ โดยความหนาของแผ่นดิน แผ่นดินนี้หนาประมาณ ๒๔๐,๐๐๐ โยชน์

น้ำรองรับแผ่นดินนั้น ตั้งอยู่บนลม โดยความหนาประมาณ ๔๔๐,๐๐๐ โยชน์ ลมรองรับน้ำพัดขึ้นสู่ท้องฟ้า ประมาณ ๙๖๐,๐๐๐ โยชน์ นี่เป็นการดำรงอยู่ด้วยดีแห่งโลก” ^{๗๗} □

นอกจากนี้แล้วในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ได้กล่าวความหนาของแผ่นดินและสิ่งที่รองรับแผ่นดินนั้นด้วยในจักรวาลนั้น

“แผ่นดินนี้ กล่าวโดยความหนา มีประมาณถึงเท่านี้ คือ ๒๔,๐๐๐ โยชน์

สิ่งที่รองรับแผ่นดินนั้น คือขนาดของน้ำรองรับแผ่นดิน คือ

น้ำอันตั้งอยู่บนลม โดยความหนามีประมาณถึงเท่านี้คือ ๔๔๐,๐๐๐ โยชน์” ^{๗๘} □

^{๗๖} กรมศิลปากร, โลกบัญญัติ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ, ๒๕๒๔, หน้า ๒๕-๒๖.

^{๗๗} กรมศิลปากร, โลกปฏิบัติ หอสมุดแห่งชาติ, ๒๕๓๓, หน้า ๗๙.

^{๗๘} มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรคแปล ภาคที่ ๑ ตอนที่ ๒, ๗/๒๕๓๖, หน้า ๒๖๖-๒๖๗.

จะเห็นได้ว่าทั้งสองคัมภีร์นี้ จะกล่าวถึงลักษณะของโลกเหมือนกัน ซึ่งชี้ให้เห็นภาพลักษณะของโลกนั้นเด่นมากขึ้น “จักรวาล ก็คือโลกธาตุ โลกธาตุได้ชื่อว่า จักรวาล ก็เพราะมีภูเขา จักรวาลซึ่งฐานฐานตั้งงจักรรล้อมอยู่โดยรอบเท่านั้นเอง ไม่ใช่จักรวาลอันหนึ่ง โลกธาตุอันหนึ่ง ทานว่าจักรวาลหรือโลกธาตุนั้นมีมากนัก”^{๗๙}

ในคัมภีร์จักรวาททีปนี กล่าวถึงโลกธาตุว่า “ชื่อว่าโลกธาตุเป็น ๓ อย่าง คือ จูฬนิกา(ขนาดเล็ก) มัชฌิมิกา(ขนาดกลาง) ไตรสหัสสิ(ขนาดใหญ่) บรรดาโลกธาตุ ๓ ขนาดนั้น จักรวาลพันหนึ่ง ชื่อว่า จูฬนิกาโลกธาตุ จูฬนิกาคุณด้วยพัน ชื่อว่ามัชฌิมิกาโลกธาตุ ซึ่งมีประมาณ ล้านจักรวาล มัชฌิมิกา คุณด้วยพัน ชื่อว่า ไตรสหัสสิโลกธาตุ ซึ่งมีประมาณร้อยโกฏจักรวาล ไตรสหัสสิ นั้นแล เรียกว่า มหาสหัสสิบ้าง”^{๘๐}

ในสุริยสูตร พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า

“...มีกาลบางครั้งที่ฝนไม่ตกหลายปี หลายร้อยปี หลายพันปี หลายแสนปี เมื่อฝนไม่ตก พืชคาม ภูตคามและดินชาติที่ไซ้เข้ยา ป่าไม้ใหญ่ย่อมเฉา เหี่ยวบ้าง เป็นอยู่ไม่ได้...

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ในกาลบางครั้งบางครั้ง โดยล่วงไปแห่งกาลนาน ดวงอาทิตย์ดวงที่ ๒ ปรากฏ เพราะดวงอาทิตย์ดวงที่ ๒ ปรากฏ แม่น้ำลำคลองทั้งหมด ย่อมงวดแห้ง ไม่มีน้ำ...

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ในกาลบางครั้งบางครั้ง โดยล่วงไปแห่งกาลนาน ดวงอาทิตย์ดวงที่ ๓ ปรากฏ เพราะดวงอาทิตย์ดวงที่ ๓ ปรากฏ แม่น้ำสายใหญ่ ๆ คือ แม่น้ำคงคา ยมุนา อจิรวดี สรรวมนี้ ทั้งหมดย่อมงวดแห้ง ไม่มีน้ำ...

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ในกาลบางครั้งบางครั้ง โดยล่วงไปแห่งกาลนาน ดวงอาทิตย์ดวงที่ ๔ ปรากฏ เพราะดวงอาทิตย์ดวงที่ ๔ ปรากฏ แม่น้ำสายใหญ่ ๆ ที่ไหลมารวมกันเป็นแม่น้ำใหญ่ คือ แม่น้ำคงคา ยมุนา อจิรวดี สรรวมนี้ ทั้งหมดย่อมงวดแห้ง ไม่มีน้ำ

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ในกาลบางครั้งบางครั้ง โดยล่วงไปแห่งกาลนาน ดวงอาทิตย์ดวงที่ ๕ ปรากฏ เพราะดวงอาทิตย์ดวงที่ ๕ ปรากฏ น้ำในมหาสมุทรลึก ๑๐๐ โยชน์ก็ตี ๒๐๐ โยชน์ก็ตี ๓๐๐ โยชน์ ก็ตี ๔๐๐ โยชน์ก็ตี ๕๐๐ โยชน์ก็ตี ๖๐๐ โยชน์ก็ตี ๗๐๐ โยชน์ก็ตี ย่อมงวดลงเหลือเพียง ๗ ชั่วตันตาลก็มี ๖ ชั่วตันตาลก็มี ๕ ชั่วตันตาลก็มี ๔ ชั่วตันตาลก็มี ๓ ชั่วตันตาลก็มี ๒ ชั่วตันตาลก็มี ชั่วตันตาลเดียวก็มี แล้วยังจะเหลือ ๗ ชั่วคน ๖ ชั่วคน ๕ ชั่วคน ๔ ชั่วคน ๓ ชั่วคน ๒ ชั่วคน ชั่วคนเดียว ครึ่งชั่วคน เพียงเอว เพียงเข่า เพียงแค่ข้อเท้า เพียงในรอยเท้าโค น้ำใน

๗๙ มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรคแปล ภาคที่ ๑ ตอนที่ ๒, ๗/๒๕๓๖, หน้า ๒๔๔.

๘๐ กรมศิลปากร, จักรวาททีปนี ฉบับหอสมุดแห่งชาติ, ๒๕๓๓, หน้า ๒๒๕.

มหาสมุทรยังเหลืออยู่เพียงในรอยเท้าโคในที่นั้น ๆ เปรียบ เหมือนในฤดูแล้ง เมื่อฝนเมล็ดใหญ่ ๆ ตกลง น้ำเหลืออยู่ในรอยเท้าโคในที่นั้น ๆ ฉะนั้น เพราะดวงอาทิตย์ดวงที่ ๕ ปรากฏน้ำในมหาสมุทรแม้เพียงชอนี้ก็ไม่มี..

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ในกาลบางครั้งบางคราว โดยลวงไปแห่งกาลนาน ดวงอาทิตย์ดวงที่ ๖ ปรากฏ เพราะดวงอาทิตย์ดวงที่ ๖ ปรากฏ แผ่นดินใหญ่นี้และขุนเขาสิเนรุ ย่อมมีกลุ่มควันพุ่งขึ้น เปรียบเหมือนช่างหม้อเผาหม้อที่ปั้นดีแล้ว ย่อมมีกลุ่มควันพุ่งขึ้น

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ในกาลบางครั้งบางคราว โดยลวงไปแห่งกาลนานดวงอาทิตย์ดวงที่ ๗ ปรากฏ เพราะดวงอาทิตย์ดวงที่ ๗ ปรากฏ แผ่นดินใหญ่นี้และขุนเขาสิเนรุ ไฟจะติดทั่วลูกโซติช่วง มีแสงเพลิงติดเป็นอันเดียวกัน เมื่อแผ่นดินใหญ่และเขาสิเนรุไฟลุกโชน ลมหอบเอาเปลวไฟพุ่งไปจนถึงพรหมโลก เมื่อขุนเขาสิเนรุไฟเผาลูกโซนกำลังละลาย ถูกกองเพลิงใหญ่เผาท่วมตลอดแล้ว ยอดเขาแม้ขนาด ๑๐๐ โยชน์ ๒๐๐ โยชน์ ๓๐๐ โยชน์ ๔๐๐ โยชน์ ๕๐๐ โยชน์ ย่อมพังทลาย เมื่อแผ่นดินใหญ่และขุนเขา สิเนรุถูกไฟเผาผลาญอยู่ ย่อมไม่ปรากฏซี้เถ้าและถ่านเปรียบเหมือนเมื่อเนยใสหรือน้ำมันถูกเปลวไฟเผาผลาญอยู่ ย่อมไม่ปรากฏซี้เถ้าและเขม่า...”^{๔๑}

จากหลักฐานดังกล่าวมาจะเห็นทรงว่าโลกของเรา ตลอดถึงดาวเคราะห์ต่าง ๆ ด้วย พระพุทธเจ้าได้ค้นพบมานานแล้ว ซึ่งเรียกในทางวิทยาศาสตร์ว่ากาแล็กซี่ ซึ่งแยกออกเป็นดาวเคราะห์ต่าง ๆ “อนึ่ง ดวงดาวทั้งหลายทั้งปวงนี้ก็มิได้เป็นอย่างนี้ถาวร ย่อมแปรเปลี่ยนไปเสมอ นับตั้งแต่การระเบิดครั้งแรกของจักรวาล อนุภาคแตกสลายกระจายออกจากกัน ครั้นอนุภาคนิวตรอนรวมตัวกันแล้ว ต่อมาก็เกิดอิเล็กตรอนและโปรตอนเกาะกันเกิดเป็นธาตุ เป็นกลุ่มก้อนของธาตุคือ มวลก๊าซน้ำ และของแข็งขึ้นเกิดเป็นโลก(ดาวเคราะห์ชั้น) หมุนเหวี่ยงอยู่ เมื่อดวงอาทิตย์เกิดขึ้น จึงดึงดวงดาวเคราะห์ทั้งหมดนั้นให้หมุนไปตามแรงเหวี่ยงของตน อำนาจของการระเบิดนั้น ทำให้ดาวเคราะห์ทั้งหลายเหวี่ยงไปตามแรงเหวี่ยงออกจากศูนย์กลางอยู่ ซึ่งมีแรงอยู่สองแรงเสมอที่กระทำต่อวัตถุที่มีศูนย์กลาง (นิวเคลียส) คือแรงเหวี่ยงออกจากศูนย์กลางหนึ่ง และแรงเหวี่ยงเข้าหาศูนย์กลางหรือแรงดึงดูดหนึ่ง”^{๔๒} ลักษณะดังที่กล่าวมานั้น เป็นการดำเนินไปตามเหตุปัจจัยของธรรมชาติ ที่เป็นไปอยู่อย่างนั้น ไม่อาจเปลี่ยนแปลงได้ เพราะเป็นอยู่อย่างนั้นเอง

^{๔๑} กรมการศาสนา, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง, ๒๕๒๑, เล่มที่ ๒๓, ข้อที่ ๖๓, ค หน้า ๑๐๑.

^{๔๒} ดร.ไชย ณ พล, พระไตรปิฎกฉบับพิเศษ ธรรมธาตุธรรมชาติแห่งสรรพสิ่ง, ไม่ปรากฏ พ.ศ., หน้า ๙๔.

๒.๔ ความเป็นมาของมนุษย์และสรรพสัตว์ทั้งหลาย

ความจริงของธรรมชาติ ที่ได้สร้างสรรพสิ่งมานั้นดูเหมือนจะสร้างอย่างเป็นระบบแบบแผนถ้าเราได้ศึกษาอย่างเจาะลึกถึงสภาวะของโลก อันกว้างใหญ่ไพศาลหลายล้านตารางไมล์ในโลกนี้ ซึ่งธรรมชาติสรรค์สร้างวางลงบนพิภพนี้ มากมายสุดที่จะคณานับ “แต่พอจะอนุมานโดยลักษณะได้เป็น ๒ ประเภท คือ

พวกที่ไม่มีใจครอง ต้องอยู่กับที่ เช่น พืชทุกชนิดทั้งชนิดเถาและต้น วิจิตรด้วยกิ่งก้านสาขาคอกและผลงามสล้าง นำพียงยล ทั้งยั้งและหย่น หรือหาไม่ เรียกว่า “อวิญญูญาณกะ” พวก ๑

พวกที่มีใจครอง ไม่ต้องอยู่กับที่ มีปรกติไปมาข้างไหน ๆ ได้เสมอ เช่น มนุษย์ และสัตว์ดิรัจฉาน ช้าง ม้า ไปมาบนพื้นดิน นกบินไปในอากาศ ปลาว่ายในน้ำ ไส้เดือนดำไปในดิน เรียกว่า “สวิญญูญาณกะ” พวก ๑

ใน ๒ พวกนี้ พวกที่ไม่มีใจครอง หากทำให้โลกนี้เจริญขึ้นหรือเสื่อมลงได้ไม่ โลกที่เจริญขึ้นก็ดี เสื่อมลงก็ดี ตกเป็นภาระของพวกที่มีใจครอง แม้ในจำพวกที่มีใจครอง ลำพังสัตว์ดิรัจฉานทั่วไปก็ไม่อาจทำให้โลกเจริญขึ้นหรือเสื่อมลง ดังนั้น ความเจริญและความ เสื่อมลงของโลก จึงเป็นหน้าที่ของมนุษย์พวกเดียว”^{๔๓} ผู้ที่มีอิทธิพลต่อโลกมาก ตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบันและอาจเป็นเช่นนี้ตลอดไป

พระพุทธเจ้า ได้แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ของขบวนการ การเกิดเรียกว่า สมุทยวาร^{๔๔} ซึ่งแสดงการเกิดตามลำดับอันเป็นไปตามขั้นตอนเรียกวิธีนี้ว่า อนุโลมปฏิจจสมุปบาท เช่น

อิสมสัม สติ อิทั โหติ	เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี
อิสมสสุปปาทา อิทั อุပ္ปชฺชติ ^{๔๕}	เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น
อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารา	เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมี
สงฺขารปจฺจยา วิญญานํ	เพราะสังขารเป็นปัจจัย วิญญูญาณจึงมี
วิญญานปจฺจยา นามรูปํ	เพราะวิญญูญาณเป็นปัจจัย นามรูปจึงมี
นามรูปปจฺจยา สฬายตนํ	เพราะนามรูปเป็นปัจจัย สฬายตนะจึงมี
สฬายตนปจฺจยา ผสฺโส	เพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย ผัสสะจึงมี
ผสฺสปจฺจยา เวทนา	เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เวทนาจึงมี
เวทนาปจฺจยา ตณฺหา	เพราะเวทนาเป็นปัจจัย ตัณหาจึงมี

□

๔๓ พระธรรมโกศาจารย์(ชอบ อนุจารี). เมื่อเราบวช. ๒๕๓๓. หน้า ๓๔๖-๓๔๗

๔๔ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ชุ.อ. ๒๕/๑/๙๓ ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐.

ตณฺหาบจฺจยา อุปาทานํ	เพราะตณฺหาเป็นปัจจัย อุปาทานจึงมี
อุปาทานบจฺจยา ภโว	เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย ภพจึงมี
ภวบจฺจยา ชาติ	เพราะภพเป็นปัจจัย ชาติจึงมี
ชาติบจฺจยา ชรามรณํ ^{๔๕}	เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะจึงมี

จะเห็นว่าสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นมาได้นั้น ต้องอาศัยซึ่งกันและกันและจึงจะเกิดขึ้นมาได้ ในวิภังคสูตรได้แสดงถึงชาติไว้ว่า “ชาติ คือ ความเกิด ความบังเกิด ความหยั่งลงเกิด เกิดจำเพาะความปรากฏแห่งขันธ์ ความได้อายตนะครบในหมู่สัตว์นั้นๆ ของสัตว์เหล่านั้น ๆ นี้เรียกว่าชาติ”^{๔๖} ปัจจัยสำคัญ ๆ ที่ก่อให้เกิดสิ่งมีชีวิตนั้นมีองค์ประกอบหลัก ๆ อยู่ ๒ คือ

ก. “อวิชชามูล แสดงลำดับแห่งสังขาร วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ แห่งคัพภไสยก สัตว์อันมีอายตนะอันบังเกิดโดยลำดับ ตั้งแต่รูปแรกกลละรูปนั้น

ข. ฝ่ายตณฺหามูล แสดงซึ่งอุปปาติกะสัตว์ทั้งหลายมีอายตนะเป็นอาทิ บังเกิดพร้อมกันในขณะเดียวกันแต่แรกปฏิสนธิ”^{๔๗}

อนึ่ง อวิชชา คือ โมหะ เป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร อันได้แก่กุศลและอกุศลจิตส่งผลให้สังขารนั้นเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ คือ ปฏิสนธิวิญญาณ ต่อจากนั้นเป็นปัจจัยให้เกิดเป็นนามธรรมและรูปธรรมจึงปรากฏเป็น ตณฺหาขึ้น เมื่อตณฺหาแก่กล้ามีกำลัง ก็เป็นแรงผลักดันให้เกิดอุปาทานขึ้น และอุปาทานนั้นแหละเป็นปัจจัยให้เกิดกามภพ และอุปบัติภพ ภพนั้นเป็นปัจจัยให้เกิดชาติต่อ ๆ ไป ซึ่งเป็นวัฏจักรหมุนเวียนกันอย่างนี้สืบทอดต่อ ๆ ไป

กำเนิดมนุษย์

ตามหลักพระพุทธศาสนา มนุษย์ยุคแรกที่มีขึ้นในโลกนี้นั้น จูติมาจากชั้นพรหม ดังที่ตรัสไว้ในอัครคัมภีร์สูตร ว่า

^{๔๕} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ส.นิ. ๑๖/๑/๑ ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐.

^{๔๖} กรมการศาสนา, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง, ๒๕๒๑, เล่มที่ ๑๖, ข้อที่๗, หน้า ๔.

^{๔๗} มหาวงศ์ ชาญบาลี, พระวิสุทธิมรรค เล่มเดียวจบ, ๒๕๒๗, หน้า ๖๒๑.

“...โดยระยะเวลาที่ยาวช้านาน ที่โลกนี้จะกลับเจริญ เมื่อโลกกำลังเจริญอยู่โดยมาก เหล่าสัตว์พากันมาจุติจากชั้นอภิสรรพรมลงมาเป็นอย่างนี้ และสัตว์นั้นได้สำเร็จทางใจ มีปิติ เป็นอาหารมีรัศมีชานออกจากกายตนเอง สัญจรไปในอากาศ”^{๔๔} เมื่อมาอยู่อาศัยในโลกนี้นานเข้า ร่างกายก็มีการวิวัฒนาการขึ้นเรื่อย ๆ จนเป็นมนุษย์ธรรมดา และแบ่งเพศเป็นชายหญิงสืบเชื้อสายต่อ ๆ กันมาจน ถึงปัจจุบัน มนุษย์ยุคนี้ เรียกว่า “มนุษย์สมัยต้นกัป” เพราะเป็นผู้ที่มีคุณธรรมสูง “ในตอนต้น ๆ นั้น คนทั้งหลายปรากฏชื่อว่า “มनु” ดังนั้น คนทั้งหลายจึงได้รับนามว่า มนุษย์ เพราะเป็นพงษ์เผ่าของคนทีเรียกว่ามनुเหล่านั้น อีกนัยหนึ่ง เพราะมโน (ใจ) ของคนเหล่านั้นสูง เพราะการประกอบด้วยความสามารถ ความกล้าหาญและพรหมจรรย์ เหตุนั้น จึงมีนามว่า มนุษย์. มนุษย์ทั้งหมดมี ๑ เทานั้นเพราะสมัญญา มนุษยชาติ มนุษย์เหล่านั้น จำแนกตามความรู้ความสามารถเป็น ๒ ประเภท คือ

๑. กัปปมนุสสะ มนุษย์ที่สมควรตรัสรู้ธรรม
๒. อกัปปมนุสสะ มนุษย์ที่ไม่สมควรตรัสรู้ธรรม

จำแนกโดยการถือปฏิสนธิเป็น ๓ ประเภท คือ

๑. อเหตุกะ ปฏิสนธิด้วยอเหตุจิต
๒. ทุเหตุกะ ปฏิสนธิด้วยเหตุ
๓. ติเหตุกะ ปฏิสนธิด้วยไตรเหตุ

จำแนกโดยชาติกำเนิด (วรรณะ) เป็น ๔ ประเภท คือ

๑. กษัตริย์	๒. พราหมณ์
๓. แพศย์	๔. สูทร” ^{๔๕}

องค์ประกอบของกำเนิดมนุษย์□

การเกิดเป็นมนุษย์นั้น ต้องมีองค์ประกอบที่ได้สัดส่วนกันพร้อมที่จะก่อตัวขึ้น คือเหตุปัจจัย ดังที่ตรัสไว้ในมหาตณหาสังขยสูตร การถือกำเนิดขึ้นในครรภ์มารดา ต้องประกอบด้วยองค์ประกอบ ๓ ประการ คือ

๑. มาตาปิตโร จ สุนิปติตา โหนติ มารดาบิดาอยู่ร่วมกันด้วย

^{๔๔} กรมการศาสนา, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง, ๒๕๒๑, เล่มที่ ๑๑, ข้อที่ ๕๖, หน้า ๗๖.

^{๔๕} กรมศิลปากร, โลกที่ปกสาร ฉบับหอสมุดแห่งชาติ, ๒๕๒๙, หน้า ๕๔.

๒. มาตา ๑ อุดฺดินิ โหติ มารดาอยู่ในวัยที่มีระดูด้วย

๓. คนุรฺพุโท ๑ ปจฺจุปฺปฏิโตนฺ โหติ^{๙๐} ทารกที่จะมาเกิดก็ปรากฏด้วย

จะเห็นได้ว่าการที่จะเกิดเป็นมนุษย์ได้นั้น ต้องมีองค์ประกอบทั้ง ๓ นี้อย่างครบถ้วน การตั้งครรภ์จึงจะมีขึ้น แต่ถ้าไม่ครบ ๓ องค์ประกอบนี้แล้ว การตั้งครรภ์ก็มีขึ้นไม่ได้ ส่วนว่า “มารดามีระดู” นั้นหมายถึงมารดามีไข่ และในขณะเดียวกันนี้ฝ่ายบิดาก็มีสเปิร์มด้วย เมื่อทั้งไข่และสเปิร์มผสมรวมกันเป็นรูปแล้ว ซึ่งเป็นกรรมพันธุ์ที่ถ่ายทอดมาจากมารดาบิดาโดยทางสายเลือดส่วนความหมายที่ว่า “มีสัตว์มาเกิด” หมายถึงมีการจุติ หรือจุติวิญญาน เคลื่อนเข้ามาปฏิสนธิ จึงเกิดเป็นปฏิสนธิวิญญาน การถือปฏิสนธิวิญญานนี้เองเป็นจิตดวงแรกที่เกิดในชาติใหม่ ส่วนนี้แหละเป็นส่วนนาม ที่สืบต่อมาจากภพก่อน ๆ อันเป็นมูลเหตุ ชักนำเอาบุญ บาป กรรม และกิเลส ตามมาด้วย มนุษย์จึงมีองค์ประกอบหลัก ๆ ๒ อย่าง คือ รูปกับนามเท่านั้น ดังที่พระสารีบุตร) กราบทูลพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับการก้าวลงสู่ครรภ์ ๔ ประเภท ดังนี้

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ยังมีอีกข้อหนึ่ง เป็นข้อธรรมที่เยี่ยม คือพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมในการก้าวลงสู่ครรภ์ การก้าวลงสู่ครรภ์ ๔ เหล่านี้ คือ

๑. สัตว์บางชนิดในโลกนี้ ไม่รู้สึกตัวก้าวลงสู่ครรภ์มารดา ไม่รู้สึกตัวอยู่ในครรภ์มารดา ไม่รู้สึกตัวคลอดออกจากครรภ์มารดา
๒. สัตว์บางชนิดในโลกนี้ รู้สึกตัวก้าวลงสู่ครรภ์มารดาอย่างเดียว แต่ไม่รู้สึกตัวอยู่ในครรภ์มารดา ไม่รู้สึกตัวคลอดจากครรภ์มารดา
๓. สัตว์บางชนิดในโลกนี้ รู้สึกตัวก้าวลงสู่ครรภ์มารดา รู้สึกตัวอยู่ในครรภ์มารดาแต่ไม่รู้สึกตัวคลอดจากครรภ์มารดา
๔. สัตว์บางชนิดในโลกนี้ รู้สึกตัวก้าวลงสู่ครรภ์มารดา รู้สึกตัวอยู่ในครรภ์มารดา รู้สึกตัวคลอดจากครรภ์มารดา”^{๙๑}

จากเนื้อหาสาระแห่งหลักธรรมดังกล่าวมาแสดงให้เห็นว่า หลักธรรมที่เกี่ยวกับการก้าวลงสู่ครรภ์แห่งสรรพสัตว์นี้ เป็นหลักธรรมที่เยี่ยม เพราะมีการจำแนกผู้มาเกิดนั้นมีบุญบารมีต่างกัน แต่ก็มาเกิดเป็นมนุษย์เหมือนกัน ในสมัยคลลิวลาวิณี ได้วิเคราะห์ว่า

“บทว่า อสมฺปชานโน คือ ไม่รู้ ได้แก่ หลงพร้อม บทว่า มาตุ กุจฺฉิ โยกุมมตี คือ ย่อมเข้าไปสู่ครรภ์ด้วยอำนาจปฏิสนธิ.. นิกุมมตี คือแม่เมื่อจะออกไปก็ไม่รู้ คือ หลงพร้อมออกไป(จากครรภ์) นี้จัดเป็นการก้าวลงสู่ครรภ์ของเหล่ามนุษย์ชาวโลกโดยทั่วไปข้อ ๑

^{๙๐} มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ม.ม. ๑๒/๔๐๘/๓๖๔ ฉบับ มหจุฬาเดปิฎก, ๒๕๐๐.

^{๙๑} กรมการศาสนา, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง, ๒๕๒๑, เล่มที่ ๑๑, ข้อที่ ๗๗, หน้า ๙๒.

บทว่า สมุชชาโน หิ โช คือ เมื่อจะก้าวลงสู่ครรภ์ก็เป็นผู้ ไม่หลงก้าวลงสู่ครรภ์ของ หมอสูติมหาสาวกทั้งหลายข้อ ๒

ความจริง พระมหาสาวกเหล่านั้น เมื่อจะก้าวไปสู่ครรภ์เท่านั้นยอมรู้ เมื่ออยู่และออก ย่อมไม่รู้

บทว่า อัย ตติยา ความว่า ข้อนี้จัดเป็นการก้าวลงสู่ครรภ์ข้อที่ ๓ ของพระอัครสาวก ทั้งสอง และพระปัจเจกโพธิสัตว์ทั้งหลาย นัยว่า ท่านเหล่านั้นถูกลมกัมมชวาทพัดให้หันศีรษะลง เบื้องล่าง หันเท้าขึ้นเบื้องบน มาอยู่ที่ปากของคลอด ท่านเหล่านั้นยอมไม่รู้ว่า เราออกไปแล้ว...

บทว่า อัย จตุตถา คือ ข้อนี้เป็นการก้าวลงสู่ครรภ์ข้อที่ ๔ ด้วยอำนาจแห่งพระ สัพพัญญูโพธิสัตว์ทั้งหลาย ความจริงพระสัพพัญญูโพธิสัตว์ทั้งหลาย แม้เมื่อถือปฏิสนธิในครรภ์ มารดายอมรู้ ทั้งเมื่ออยู่ในครรภ์ก็ยอมรู้ และแม้ในเวลาประสูติจากครรภ์ ลมกัมมชวาททั้งหลาย ย่อมไม่สามารถที่จะพัดพา ทำให้พระสัพพัญญูโพธิสัตว์เหล่านั้นให้มีเท้าอยู่ข้างบน และศีรษะอยู่ ข้างล่างได้ พระสัพพัญญูโพธิสัตว์เหล่านั้นเหยียดพระหัตถ์ทั้งสองแล้วลืมพระเนตร ประทับยืน เสด็จ ออกมา..."^{๙๒}

ขั้นตอนของการพัฒนาการเกิดทารกในครรภ์

นับตั้งแต่การเข้าถือปฏิสนธิในครรภ์มารดา การก่อกำเนิดของมนุษย์ได้มี วิวัฒนาการเจริญเติบโตอยู่ในครรภ์มาตลอด ในอีกขสัณยุต อินทกสูตร พระพุทธเจ้าตรัสว่า

ปฐมํ กลลํ โหติ	กลลา โหติ อพพุทํ
อพพุทา ชายเต เปสิ	เปสิ นิพพุตตี มโน
มณา ปสาชา ชายนุติ	เกสา โลมา นชาปิ จ
ยญจสุส ญญชติ มาตา	อนนํ ปานญจ โภชนํ
เตน โส ตตฺถ ยาเปติ	มาตุจฺจจิคฺคโต นโร." ^{๙๓}

รูปนี้เป็นกลละก่อน จากกลละเกิดเป็นอัพพุทะ จากอพพุทะเกิดเป็นเปสิ จากเปสิเกิดเป็นมณะ จากมณะเกิดเป็น ๕ ปุ่ม (ปญฺจสาชา) ต่อจากนั้น ก็มีมม ชน และเล็บ(เป็นต้น) เกิดขึ้น มารดาของทารกในครรภ์บริโภค ขาวน้ำ โภชนาหารอันใด ทารกที่อยู่ในครรภ์นั้น ย่อมมีชีวิตอยู่ได้ด้วย อาหาร ในครรภ์มารดานั้น.

^{๙๒} มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา, ๒๕๒๕, เล่มที่ ๑๕, หน้า ๒๒๘.

^{๙๓} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ส.ส. ๑๕/๒๓๕/๒๔๘ ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๐.

จะเห็นได้ว่า กลละนั้นเป็นเซลล์ที่เล็กที่สุดของร่างกายมนุษย์ที่ก่อกำเนิดขึ้นโดยอาศัยกรรมพันธุ์จากมารดาบิดาโดยเฉพาะ อันเป็นการก่อกำเนิดอย่างสมบูรณ์ในโลกนี้ ถึงจะเป็นส่วนที่เล็กที่สุดอย่างไรก็ตามที่ ก็ถือว่าเป็นมนุษย์แล้ว ในสมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัย ได้กล่าวถึงรูปลักษณะ ของกลละไว้ว่า “กลลระบุของหญิงชายมีขนาดเท่าหยาดน้ำม้นงาที่ยกขึ้นมาด้วยปลายขนทรายข้างหนึ่ง (ติดปลายขนทรายขึ้นมา) ไสแจว” นันแหละคือชีวิต ๆ หนึ่ง หลักชีววิทยาเรียกว่า เซ็อกอพันธ์ (เจิมเซลล์) ซึ่งมีการก่อกำเนิดมาอย่างต่อเนื่อง ในอรรถกถาสารัตถปกาสินี ได้กล่าวอธิบายถึงการเจริญเติบโตของทารกของแต่ละชั้นตอนตามลำดับ ดังนี้

“ในสัปดาห์แรกแห่งการปฏิสนธินั้น เกิดเป็นกลลระบุ คือเป็นหยาดน้ำใสเหมือนน้ำม้นงา ในสัปดาห์ที่ ๒ หลังจากกลลระบุได้เกิดเป็นอพัทรูปขึ้น มีลักษณะเป็นฟอง สีเหมือนน้ำล้างเนื้อ ในสัปดาห์ที่ ๓ หลังจากอพัทรูป ก็ได้เกิดเป็นเปลือรูป ซึ่งมีลักษณะเหมือนชิ้นเนื้อเหลว ๆ มีสีแดง ในสัปดาห์ที่ ๔ หลังจากเปลือรูป ก็ได้เกิดเป็นมณรูปขึ้น ซึ่งมีลักษณะเป็นก้อน มีรูปร่างลักษณะเหมือนไข่ไก่ ในสัปดาห์ที่ ๕ หลังจากมณรูป จึงได้เกิดแยกเป็นบัญญัติสาธา คือ ไตงอกออกมาเป็น ๕ ปุ่ม ได้แก่ เป็นศีรษะ ๑, มือ ๒, เท้า ๒. ต่อจากนั้นมาในระหว่างสัปดาห์ที่ ๑๒ ถึงสัปดาห์ที่ ๔๒ ก็มี ผมห ขน และเล็บ ก็ปรากฏขึ้นตามมา”^{๔๔} ก็นับว่ามีการพัฒนาการเกิดมาโดยตลอดของทารกในครรภ์

กำเนิด ๔

บรรดาสัตว์ทั้งหลายที่เกิดมาอยู่ในภพภูมิทั้ง ๓๑ ภูมินั้น ย่อมอยู่ในกำเนิดทั้ง ๔ กำเนิดนั้น ไม่กำเนิดใดก็กำเนิดหนึ่งในกำเนิดทั้ง ๔ นั้น ในสีหนาทวรรค มหาสีหนาทสูตร พระพุทธเจ้าตรัสว่า

๑. อนุชชา โยนิ	เกิดในไข่
๒. ชลาพุชา โยนิ	เกิดในครรภ์
๓. สัสเสสชชา โยนิ	เกิดในถ้ำไคล
๔. โอปปาติกา โยนิ ^{๔๕}	เกิดผุดขึ้น

สัตว์ที่เกิดในกำเนิดอัญชชะนั้น หมายถึงสัตว์ดิรัจฉานล้วนแต่เพียง เพราะดิรัจฉานจำพวกนี้ออกมาเป็นไขก่อนแล้วจึงฟักออกมาเป็นตัวในภายหลัง เช่น นก ไก่ เป็ด และปลา เป็นต้น

สัตว์ที่เกิดในกำเนิดชลาพุชะนั้น หมายถึงทั้งมนุษย์และสัตว์ดิรัจฉานบางพวก เพราะ

^{๔๔} มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา, ๒๕๒๕, เล่มที่ ๒๕, หน้า๓๔๔-๓๔๕.

^{๔๕} มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ม.ม. ๑๒/๑๕๒/๑๑๓ ฉบับ มหาจุฬาเดปฏิภัก ๒๕๐๐.

มนุษย์เกิดในมดลูกก่อนแล้ว จึงคลอดออกมาเป็นตัวตน ส่วนสัตว์ดิรัจฉานก็เช่นกัน เช่น โค กระบือ ช้าง ม้า และแมว เป็นต้น

สัตว์ที่เกิดในกำเนิดสังเสทชะนั้น หมายถึงการเกิดโดยไม่ต้องอาศัยท้องพ่อแม่ แต่อาศัยต้นไม้ ใบไม้ ดอกไม้ ผลไม้ หรือของโสโครก เจาะและ ชุ่มชื้น เช่น เชื้อโรคต่าง ๆ ตลอดถึง สัตว์มีเซลล์เดียว ได้แก่พวกพลาสมาซียม และอมีบา เป็นต้น

สัตว์ที่เกิดในกำเนิดโอปปาติกะนั้น หมายถึงสัตว์เกิดมาด้วยบุญญาบารมีและอดีตกรรมสงมาให้เกิด ซึ่งไม่ต้องอาศัยท้องแม่ เช่น เทวดา เปรต และพวกสัตว์นรก เป็นต้น

กำเนิดทั้ง ๒ คือ อันทะ และชลาพุชะ นั้น เรียกว่า คัพภเสยยกะ เนื่องจากเกิดอยู่ในครรภ์ของมารดา ก่อนแล้ว จึงคลอดจากครรภ์ต่อมาภายหลัง ส่วนที่เหลือ คือ สังเสทชะ และโอปปาติกะ นั้น เรียกว่า อคัพภเสยยกะ เพราะไม่ต้องอาศัยท้องมารดาเกิด

๒.๕ การแบ่งเพศของมนุษย์ □□

แต่เดิมนั้นมนุษย์เราไม่มีเพศ แต่ศีลธรรมเสมอกันโดยสภาวะจิต เนื่องจากมนุษย์ในสมัยยุคแรกนั้นอยู่ในสภาวะพรหม เพราะพรหมจุติมาเกิดจึงไม่มีเพศปรากฏ ต่อมาเมื่ออยู่ในโลกมนุษย์นาน ๆ เข้า โดยรับประทานอาหารหยาบทำให้เกิดที่รู้มานะความเห็นไม่ลงรอยกันและเหยียดผิวพรรณกันทำให้จิตตกต่ำจึงปรากฏเพศขึ้น ในอัครคัมภีร์สุตตร พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

“.. ดูกรวาเสฏฐะและภารทวาชะ ครั้งนั้น พวกสัตว์ บริโภคข้าวสาลีที่เกิดขึ้นเองในที่ที่ไม่ต้องไถ พวกนั้นรับประทานข้าวสาลีนั้น มีข้าวสาลีนั้นเป็นอาหาร ดำรงมาได้สิ้นกาลช้านาน ก็โดยประการที่สัตว์เหล่านั้นบริโภคข้าวสาลีอันเกิดเองอยู่ สัตว์เหล่านั้นจึงร่างกายแข็งแรงกล้าขึ้นทุกที ทั้งผิวพรรณก็ปรากฏแตกต่างกันออกไป สตรีก็มีเพศหญิงปรากฏ และบุรุษก็มีเพศชายปรากฏ นัยว่า สตรีก็ เพ่งดูบุรุษอยู่เสมอ และบุรุษก็เพ่งดูสตรีอยู่เสมอ เมื่อคนทั้งสองเพศ ต่างเพ่งดูกันอยู่เสมอ ก็เกิดความกำหนัดขึ้น เกิดความเร่าร้อนขึ้นในกาย เพราะความเร่าร้อนเป็นปัจจัย เขาทั้งสองจึงเสพเมถุนธรรมกัน”^{๙๖} จะเห็นได้ว่ามนุษย์ในยุคแรก ๆ นั้น อยู่ด้วยกันอย่างเสมอภาพเมื่ออยู่ในโลกนี้นาน ๆ ๑๒๓ ด้านศีลธรรมเริ่มถดถอยน้อยลงมาเรื่อย ๆ ตามลำดับ โดยมีเหตุปัจจัยภายนอก ชักดึงนำพาไป เพราะความมีกิเลสของคนยังอยู่ ต่อมาจึงมีการเหยียดผิวว่า ผิวของเราสวยกว่า ละเขียวกว่า ผิวของผู้อื่นทรามและหยาบกว่าด้วยเหตุนี้ ดังนั้น เพศหญิงเพศชายจึงปรากฏชัดตั้งแต่นั้นมา

^{๙๖} กรมการศาสนา, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง, ๒๕๒๑, เล่มที่ ๑๑, ข้อที่ ๕๙, หน้า ๗๙.

ในคัมภีร์สุมังคลวิลาสณี ได้กล่าวไว้ว่า “อิตติยา จ” ความว่าเพศหญิงของหญิงในเวลาเป็นมนุษย์ในชาติก่อน ๆ ก็ปรากฏ เพศชายของชายในเวลาเป็นมนุษย์ในชาติก่อน ๆ นั้นก็ปรากฏ ความจริง มาตุคาม เมื่อต้องการได้ความเป็นบุรุษก็พยายามบำเพ็ญกรรมอันเป็นปัจจัยแห่งความเป็นบุรุษโดยลำดับ ก็ยอมสำเร็จได้เป็นบุรุษ เมื่อต้องการเป็นหญิงก็ประพฤติ กามสุมิจจาจาร ยอมสำเร็จได้เป็นหญิง ก็ในเวลานั้น ตามปกติเพศหญิงยอมปรากฏขึ้นแก่มาตุคาม เพศชายก็ปรากฏขึ้นแก่บุรุษ”^{๔๗} ตามคัมภีร์สุมังคลวิลาสณีนี้นั้น เพศสามารถเลือกได้ ตรงกับหลักวิทยาศาสตร์ในปัจจุบันเลือกเพศหญิงเพศชายได้ เพราะว่าในคัมภีร์สุมังคลวิลาสณีนี้นั้นเลือกเพศด้วยตนเอง ส่วนวิทยาศาสตร์นั้นพ่อแม่และแพทย์เป็นผู้เลือกให้ หรืออาจเรียกได้ว่าเลือกเพศตามความต้องการของพ่อแม่

ในคัมภีร์ปฐมมูล ได้กล่าวถึงการแบ่งเพศเหมือนกัน แต่แบ่งเป็น ๓ เพศ คือ มีใจความดังนี้

“อิตติรูป ตวั โลกตถปนันํ ติลิงคเจตนา จตุเรมยํ

ตทา เปลลํ อิตฺถินํ ปริมาณํ ปุสฺสกิตฺติํ ดังนี้

ดูก่อนนาง อิตติรูป ปรปบุปนาสิ จงตกแต่งไว้ซึ่ง ติลิงคเจตนา สามจำพวก ซึ่งสำเร็จด้วยธาตุโลกทั้ง ๔ ให้เป็น ปุริสลิงค, อิตถิลิงค, นปุสกลิงค นั้นเกิด ส่วนว่านางอิตติรูปนั้น เมื่อเห็นว่าชายคนนั้นได้ถูกต้อง ก็นั่งอยู่มิได้พูดจาว่ากระไร ส่วนปุริสลิงครูปผู้นั้น ก็เลยได้อิตถิลิงครูปคนนั้นไปเป็นเมียตามความประสงค์ของตน เมื่อเขาทั้ง ๒ ได้สมสู่อยู่กินด้วยกันตั้งนั้นแล้ว ส่วนชายปุตตังเคยยสังคสีนั้นก็ได้ไปนำเอาซึ่งภักชชะ ๔ จำพวก มาให้แก่นางอิตถิงเคยยสังคสีคนนั้น

ส่วนว่านางอิตถิเคยยสังคสีผู้นั้น ก็ไปเอาภักชชามาผสมกับเทสนียเมทนียแล้วสร้างเป็น มนุสสรูป สามเพศคือ อิตถิลิงค, ปุริสลิงค, นปุสกลิงค

ได้ใส่ปุฐวีธาตุเข้าให้เป็น “สติอันมั่นคง”

ใส่เตโชธาตุเข้าไว้ให้เป็น “พลัง”

ใส่อาโปธาตุเข้าไว้ให้เป็น “วัฒนธรรม”

ใส่วาโยธาตุเข้าไว้ให้เป็น “อินทรีย์”

ใส่จักขุอินทรีย์ไว้ให้รู้ซึ่ง “รูปารมมณ” (คือให้รู้ว่าเป็นรูป)

ใส่สัทอินทรีย์ไว้ให้รู้ซึ่ง “สัททารมมณ” (คือให้รู้ว่าเป็นเสียง)

ใส่อานินทรีย์ไว้ให้รู้ซึ่ง “คนุธารมมณ” (คือให้รู้ว่าเป็นกลิ่น)

^{๔๗} มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา, ๒๕๒๕, เล่มที่ ๑๕, หน้า ๑๘๒.

ไสวอินทริยโวกัโหรูซึ่ง “รสารมมณ” (คือโหรูว่าเป็รล)

ไสกาอินทริยโวกัโหรูซึ่ง “โฏฐพพารมมณ” (คือโหรูว่าสัฒล)

ไสมนินทริยโวกัโหรูซึ่ง “ธมมารมมณ” (คือโหรูว่าเวทนาทังล)

เมื่อสร้างครบทุกประการแล้วก็นำไปไว้ในสถานที่อันสมควร ในกาลนั้นภูมิจิตวิญญานก็มาสิงอยู่ในรูปารมณทัง ๓ เพศนั้นให้เกิดเป็นดวงจิตอยู่นานได้ประมาณ ๑๐ เดือนเรานี้แล้ว ก็ออกมาเป็นรูปมนุษย์ ๓ คนเป็นครั้งแรก”^{๕๔} การแบ่งเพศที่กล่าวไว้ในคัมภีร์ปฐมมูลนั้น เป็นการแยกแยะมาจากคน ๒ คน โดยการสร้างของคนทั้งสองนั้นมาผสมผสานรวมกัน จึงปรากฏเพศทัง ๓ ขึ้นอย่างชัดเจน

๒.๖ มูลเหตุการเกิดผู้นำการปกครอง

ในยุคสมัยแรกของสัตว์ที่เกิดมาในโลกนี้ มีความเป็นอยู่อย่างขาดระเบียบวินัยแก่งแย่งแข่งดีกัน โดยการเหยียดผิวบ้าง ลัทธิขโมยบ้าง และในที่สุดก็มีการทำร้ายฆ่าฟันกันจนเกิดความเดือดร้อนกันทั่วหน้า จึงได้คิดวิธีควบคุมกันขึ้นมา วิธีแบบนี้เรียกว่า “วิธีเลือกผู้นำการปกครอง” ดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ในอัคคัญญสูตร ดังนี้

“...ครั้งนั้นแล พวกสัตว์ที่เป็นผู้ใหญ่จึงประชุมกัน แล้วต่างก็ปรับทุกข์ว่า พ่อเอ๋ย ก็การเลือกเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้จักปรากฏ การดิเตียนจักปรากฏ การพูดเท็จจักปรากฏ การถือทอนไม้จักปรากฏ ในเพราะบาปกรรมเหล่านี้ บาปกรรมเหล่านั้น เกิดปรากฏแล้วในสัตว์ทั้งหลายอย่ากระนั้นเลยพวกเราจักสมมติสัตว์ผู้หนึ่งให้เป็นผู้ว่ากล่าวที่ควรกล่าวได้โดยชอบ ให้เป็นผู้ดิเตียนผู้ที่ควรดิเตียนได้โดยชอบ ให้เป็นผู้จับไล่ผู้ที่ควรจับไล่ได้โดยชอบ ส่วนพวกเราจักแบ่งส่วนข้าวสาลีให้แก่ผู้นั้น ดังนี้

ดูกรวาเสฏฐะและภารทวาชะ ครั้นแล้ว สัตว์เหล่านั้น พากันไปหาสัตว์ที่สวยงามกว่า นำดูกว่า นำชมกว่า นำเลื่อมใสกว่า และนำเกรงขามกว่าสัตว์ทุกคนแล้ว จึงแจ้งเรื่องนี้ว่า ข้าแต่สัตว์ผู้เจริญ มาเกิดพ่อ ขอพ่อจงว่ากล่าวผู้ที่ควรว่ากล่าวโดยชอบ จงดิเตียนผู้ที่ควรดิเตียนโดยชอบ จงจับไล่ผู้ที่ควรจับไล่โดยชอบเถิด ส่วนพวกข้าพเจ้าจักแบ่งข้าวสาลีให้แก่พ่อ... สัตว์ผู้นั้นแลรับคำของ สัตว์เหล่านั้นแล้ว จึงกล่าวผู้ที่ควรว่ากล่าวได้โดยชอบ ดิเตียนผู้ที่ควรดิเตียนได้โดยชอบ จับไล่ผู้ที่ควรจับไล่ได้โดยชอบ ส่วนสัตว์เหล่านั้นก็แบ่งข้าวสาลีให้แก่สัตว์ที่เป็นหัวหน้านั้น”^{๕๕}

^{๕๔} กรมศิลปากร, โลกุบัติติ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ, ๒๕๓๓, หน้า ๑๒๔.

^{๕๕} กรมการศาสนา, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง, ๒๕๒๑, เล่มที่ ๑๑ ข้อที่ ๖๒, หน้า ๘๓.

ลักษณะผู้นำ ๓ ประเภท

ผู้นำที่ดีได้รับยกย่องให้เป็นผู้นำมุสัลวีนในสมัยนั้น ต้องเป็นผู้มีคุณธรรม ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในอัคคัณฺณสูตรว่า

“ดูกรวาเสฏฐะและภราทวาชะ เพราะเหตุที่ผู้ที่เป็นหัวหน้าอันมหาชนสมมติ ดังนี้แล อักขระว่า มหาชนสมมติ จึงอุปติขึ้นเป็นอันดับแรก

เพราะเหตุผู้ที่เป็นหัวหน้า เป็นใหญ่ยิ่งแห่งเขตทั้งหลาย ดังนี้แล อักขระว่า กษัตริย์ กษัตริย์ จึงอุปติขึ้นเป็นอันดับที่สอง

เพราะเหตุผู้ที่เป็นหัวหน้ายังชนเหล่าอื่นให้สุขใจได้โดยธรรม ดังนี้แล อักขระว่า ราชา ราชา จึงอุปติขึ้นเป็นอันดับที่สาม

ดูกรวาเสฏฐะและภราทวาชะ ด้วยประการดังนี้ การบังเกิดขึ้นแห่งพวกกษัตริย์นั้น มีขึ้นได้เพราะอักขระที่รู้จักกันว่าเป็นของดี เป็นของโบราณ อย่างนี้แล เรื่องของสัตว์เหล่านั้น จะต่างกันหรือเหมือนกัน จะไม่ต่างกันหรือไม่เหมือนกัน ก็ด้วยธรรมเท่านั้น ไม่ใช่ นอกจากธรรม...ความจริงธรรมเท่านั้นเป็นของประเสริฐสุดในประชุมชนทั้งในเวลาให้เห็นอยู่ ทั้งในเวลาภายหลัง”^{๑๐๐}

ลักษณะทั้ง ๓ ประการของผู้นำ คือ

๑. ชื่อว่า มหาสมมติ เพราะทรงถูกมหาชนสมมติขึ้น
๒. ชื่อว่า กษัตริย์ เพราะทรงเป็นใหญ่แห่งเขต (นา) แคว้นทั้งหลาย
๓. ชื่อว่า ราชา เพราะทรงทำให้เกิดความยินดีแก่หมู่ชนเหล่าอื่นโดยชอบธรรม

พระพุทธเจ้าทรงเน้นไปที่เป็นผู้มีศีลธรรมและคุณธรรม ซึ่งจะทำให้ผู้ตามเคารพทั้งหลายทั้งโดยตรงและโดยอ้อม (ต่อหน้าและลับหลัง) หรือยอมปฏิบัติตามด้วยความยินยอมทั้งกาย วาจาและใจ เรียกว่า ต้องใช้พระคุณมากกว่าพระเดช หรือใช้สติปัญญามากกว่าใช้อารมณ์ ดังนั้นในการปกครอง ความมั่นคงและความเป็นระเบียบความสงบเรียบร้อยของสังคมได้นั้น ขึ้นอยู่กับหลักธรรมประจำสังคมนั้น ก็คือ “ความยุติธรรม” เรียกได้ว่า ความยุติธรรมนั้นเป็นหัวใจการปกครองเลยก็ว่าได้ สังคมใดก็ตามถึงแม้จะสมบูรณ์ไปด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหาร เพชรนิลจินดา แก้วแหวน เงินทองตลอดถึงทรัพยากรอื่น ๆ จะบริบูรณ์ สักปานใดก็ตาม ถ้าขาดคุณธรรมเสียแล้ว สังคมนั้น ๆ ก็มีแต่ความเดือดร้อนวุ่นวาย เช่น

- ครอบครัวยุแตกแยก เพราะขาดความยุติธรรม
- สังคมแตกความสามัคคี เพราะขาดความยุติธรรม

๑๐๐ กรมการศาสนา, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง, ๒๕๒๑, เล่มที่ ๑๑, ข้อที่ ๖๓, หน้า ๘๔.

- เกิดการปฏิวัติรัฐประหาร เพราะขาดความยุติธรรม
- สงครามเกิดขึ้น เพราะขาดความยุติธรรม

อันที่จริงความยุติธรรมนั้น ก็คือการกระทำที่ชอบด้วยเหตุผลโดยมีปัญญาเป็นเครื่องตัดสินความผิดชอบชั่วดีตามสถานการณ์นั้น ๆ

๒.๗ เหตุแห่งการเกิดขึ้นของชนชั้นต่าง ๆ □□

การเกิดชนชั้นต่าง ๆ นั้นมาจากความคิดเห็นที่ไม่ถูกต้อง ทางพระพุทธศาสนาเรียกความคิดอย่างนี้ว่า “มิจจาทิฏฐิ” เพราะความคิดเห็นแบบนี้เป็นการมองโลกในทัศนะเดียว จึงทำให้ผู้มี โลกทัศน์ในแง่ลบไม่ยอมเปิดโลกทัศน์ในแง่บวก อันเนื่องจากอคติภายในตัวเอง ในอดีตนั้นมูลเหตุแห่งการแบ่งชนชั้น เกิดมาจากอาหารที่มนุษย์สมัยแรกได้รับประทาน เพราะมนุษย์ยุคแรกนี้จุติมาจากพรหม มาเกิดในโลกมนุษย์นี้ ได้รับประทานอาหารที่เกิดโดยธรรมชาติ ผีพรณต่าง ๆ ก็เปลี่ยนแปลงไป บางคนผีสวย บางคนผีทราม บางคนผีละเอียด ในที่สุดการเหยียดผีก็เกิดขึ้นดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ในอัคคัณฐสูตรว่า

“ดูกรวาเสฏฐะและภราทวาชะ สัตว์เหล่านั้นเมื่อบริโภคกะบิดิน มีกะบิดินนั้นเป็นกัษะเป็นอาหาร ได้ดำรงอยู่ตลอดกาลยืดยาวนานโดยประการใดแล ความเป็นผู้กล้าแข็ง โดยประมาณยิ่งก็ได้ปรากฏขึ้นในกายของสัตว์เหล่านั้น และความเป็นผู้มีผีพรณงดงามก็ได้ปรากฏชัดขึ้นโดยประการนั้น สัตว์บางพวกมีผีพรณดี บางพวกมีผีพรณทราม บรรดาสัตว์เหล่านั้น สัตว์เหล่าใดมีผีพรณดี สัตว์เหล่านั้นก็พากันดูหมิ่นสัตว์ที่มีผีพรณทรามว่า พวกเรามีผีพรณงามกว่าสัตว์เหล่านี้ สัตว์เหล่านี้ มีผีพรณทรามกว่าพวกเรา ดังนี้ เมื่อสัตว์เหล่านั้นต่างพากันมีมานะเกิดขึ้น เพราะการดูหมิ่นผีพรณเป็นปัจจัย กะบิดินก็อันตรธานหายไป เมื่อกะบิดินหายไปแล้ว เครื่องดินได้ปรากฏขึ้นมา เครื่องดินนั้นได้ปรากฏคล้ายผลมะพร้าวฉะนั้น เครื่องดินนั้นสมบูรณ์ด้วยสี กลิ่น รส ได้มีสีเหมือนเนยใสปรุงอย่างดีหรือเหมือนเนยข้นอย่างดีฉะนั้น และได้มีรสน่าชอบใจ เหมือนน้ำผึ้งปราศจากโทษฉะนั้น”^{๑๐๑}

จะเห็นได้ว่า การเหยียดผีมีมานานแล้ว และวิวัฒนาการกันมาเรื่อย ๆ จนกลายเป็นก๊กเป็นเหล่า และเป็นเชื้อชาติต่าง ๆ ในที่สุดพุทธศาสนาอุบัติขึ้นมาก็เพื่อกำจัดการถือมิจจาทิฏฐิเหล่านั้น เพื่อจะได้เป็นสัมมาทิฏฐิสร้าง ความเสมอภาพให้เกิดขึ้นในหมู่สัตว์เดียวกัน ดังที่ปรากฏในโลกที่ปกสรวา

“ในมนุษย์ทั้งหมดมี ๑ เท่านั้น เพราะสมัญญาว่า มนุษยชาติ มนุษย์เหล่านั้น พึง

๑๐๑ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา, ๒๕๒๕, เล่มที่ ๑๕, ข้อที่ ๕๘, หน้า ๑๕๓.

จำแนกเป็น ๒ ได้ด้วยอำนาจแห่ง

๑. กัณฑ์มนุษย์ มนุษย์ที่สมควรตรัสรู้ธรรม
 ๒. อกัณฑ์มนุษย์ มนุษย์ที่ไม่สมควรตรัสรู้ธรรม
- มนุษย์ทั้งหมดพึงทราบว่ามี ๓ จำพวกก็ได้ โดยจำแนกเป็น

๑. อเหตุกะ (ปฏิสนธิด้วยอเหตุจิต)
๒. ทุเหตุกะ (ปฏิสนธิด้วยทุเหตุ)
๓. ตีเหตุกะ (ปฏิสนธิด้วยไตรเหตุ)

มนุษย์พึงจำแนกเป็น ๔ พวก โดยประเภทแห่งวรรณะ คือ

๑. วรรณะกษัตริย์	๒. วรรณะพราหมณ์
๓. วรรณะแพศย์	๔. วรรณะศูทร ^{๑๐๒}

ในสมัยกาลวิลาสินี ได้วิเคราะห์คำว่า กษัตริย์ ว่า

คำว่า ขตติโย ขตติโย ดังนี้ เป็นคำที่เกิดขึ้นคำที่สอง บทว่า อกฺขร ความว่า ไม่ใช่เฉพาะอักษรอย่างเดียวเท่านั้น แต่พวกสัตว์เหล่านั้นยังได้ทำการอภิเษกบุคคลเหล่านั้น ด้วยการยกย่องถึง ๓ ครั้งว่าขอให้ท่านจงเป็นใหญ่ในนาของเราดังนี้ บทว่า รกฺษติ แปลว่า ย่อมยังให้ผู้อื่นให้มีความสุข[ීමิເອີບ] บทว่า อคฺคฺญฺเณ ความว่า การบังเกิดขึ้นด้วยอักษร อันเกิดขึ้นในสมัยแห่งโลกเกิดขึ้น ที่รู้กัน ว่าเลิศหรือรู้จักกันในส่วนเลิศ”^{๑๐๓} จะเห็นได้ว่า การเป็นผู้นำที่ได้รับยกย่องจากผู้อื่นนั้น ต้องชี้แนะให้พวกเขามีความสุขเอิบอิ่ม และดำรงอยู่ในความยุติธรรมไม่เอนเอียงไปด้านใดด้านหนึ่ง ไม่รู้อำนาจแห่งอคติ ดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ในสังคีตีสสูตร ว่าด้วยการรู้อำนาจอคติ ๔ ว่า

๑. อนุภาคตี คจฺจติ	ถึงความลำเอียงด้วยความรักใคร่
๒. โมหาคตี คจฺจติ	ถึงความลำเอียงเพราะความโกรธ
๓. โมหาคตี คจฺจติ	ถึงความลำเอียงเพราะความหลง
๔. ภยาคตี คจฺจติ	ถึงความลำเอียงเพราะความกลัว

เป็นที่น่าสังเกตว่า ความเสื่อมโทรมของสังคมทางการเมืองการปกครองไม่ว่าในศาสนจักรและราชอาณาจักร ล้วนแล้วแต่มีอคติ ๔ นี้เป็นมูลเหตุทั้งสิ้น เพียงแต่เรียกชื่อเป็นอย่างอื่นเท่านั้น โดยเรียกว่า ทูจริตบ้าง คอร์รัปชันบ้าง การเห็นแก่หน้าบ้าง การลู่หน้าปะจุมุกบ้าง การเลือกที่รักมักที่ชังบ้าง ไม่ทราบข้อที่แท้จริงบ้าง เป็นต้น เหล่านี้ อันที่จริงแล้วก็คืออคติ ๔ นี้เอง

^{๑๐๒} กรมศิลปากร, โลกที่ปกสาร หอสมุดแห่งชาติ, ๒๕๒๙, หน้า ๕๕

^{๑๐๓} มหาหมฏฐราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา, ๒๕๒๕, เล่มที่ ๑๕, หน้า ๑๔๓.

บทที่ ๓

ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ

สถานการณ์ของโลกมีการเปลี่ยนแปลงไป โดยเพิ่มความรุนแรงมากยิ่งขึ้น ซึ่งปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่เกิดขึ้นนั้น ไม่ว่าจะเป็นแผ่นดินไหว น้ำไหลบ่า ป่าถูกไฟไหม้ ภูเขาไฟระเบิด เกิดภูเขาไฟน้ำแข็งละลายมากลากพาเอาน้ำท่วมอย่างฉับไว และภัยจากพายุต่าง ๆ เหล่านี้ ล้วนแต่เป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติทั้งสิ้น อันเป็นไปตามเหตุปัจจัยของธรรมชาติ ไม่มีอะไรจะยับยั้งได้ เพราะธรรมชาติเป็นไปตามกาลเวลา ตามกาลสมัย โดยมีเหตุปัจจัยเป็นองค์ประกอบแต่ละสถานการณ์นั้น ๆ จะหนักหรือเบาที่ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบของเหตุการณ์นั้น ๆ

๓.๑ การเกิดแผ่นดินไหว

การเกิดแผ่นดินไหวแต่ละครั้งนั้น ก่อความเสียหายและสร้างความน่ากลัวแก่สรรพสัตว์อย่างมาก เพราะการเกิดแต่ละครั้งนั้นไม่มีสัญญาณแจ้งเหตุล่วงหน้าก่อน เพื่อให้สรรพสัตว์ได้เตรียมตัวเตรียมใจบ้าง ซึ่งการเกิดแบบนี้เรียกว่าเกิดขึ้นตามเหตุปัจจัยอันสมบูรณ์พร้อมกัน ในมหาปรินิพพานสูตร พระพุทธเจ้าเจ้าได้ตรัสแก่มารผู้ทูลขอให้พระองค์เข้าสู่พระนิพพานจนเกิดแผ่นดินไหวว่า

“ดูก่อนมารผู้มีบาป ท่านจงมีความขวนขวายน้อยเกิด ความปรินิพพานแห่งพระตถาคตจักมีไม่ช้า โดยล่วงไปอีกสามเดือนแต่นี้ ตถาคตจักปรินิพพาน ลำดับนั้น พระพุทธเจ้าทรงมีพระสติสัมปชัญญะทรงปลงอายุสังขาร ณ ปาวาลเจดีย์ และเมื่อพระพุทธเจ้าทรงปลงอายุสังขารแล้ว ได้เกิดแผ่นดินไหวใหญ่ และชนพองสยองเกล้าน่าสะทึงกลัว ทั้งกลองทิพย์ก็บันลือลั่น”^๑ จะเห็นได้ว่า การเกิดแผ่นดินไหวในการรับอาราธนาของพระผู้มีพระภาคที่มีต่อมารนั้น ก่อความปั่นป่วนให้เกิดขึ้นแก่มวลมนุษย์เป็นอันมาก ในสมัยครั้งนั้น ได้วิเคราะห์การเกิดแผ่นดินไหวว่า

“บทว่า มหาภูมิจาโร ได้แก่มหาปรุพิหวันไหว ได้ยินว่าครั้งนั้นหมื่นโลกธาตุก็หวั่นไหว บทว่า ภีสนโก ได้แก่อเกิดความน่ากลัว บทว่า เทวทูตทมิโยว ผลิสฺส ได้แก่อเหล่ากลองทิพย์ก็บันลือลั่น เมฆฝนก็กระหิมคริมครางดังฤดูแล้ง สายฟ้ามิใช่ฤดูกาลก็แปลบแปลบ ท่านอธิบายว่าฝนตกชั่วขณะ”^๒

๑ กรมการศาสนา, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๒๑), เล่มที่ ๑๐, ข้อที่ ๓๕๕, หน้า ๑๐๓.

๒ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕), เล่มที่ ๑๓, ข้อที่ ๓๙๒.

นอกจากนากลัวแผ่นดินไหวนั้น ยังทำให้ฤดูกาลวิปริตแปรปรวนไปด้วย ฝนฟ้าร้อง แลปลบปลาบในฤดูแล้งราวกับฤดูฝน ซึ่งเป็นสิ่งที่นากลัวมากโดยเฉพาะมนุษย์แล้วจำเป็นต้องศึกษาให้เกิด ความเข้าใจหลักของธรรมชาติให้ถ่องแท้ตามความเป็นจริงในทุก ๆ ด้าน ในเวสสันดรชาดก ปรากฏว่า เมื่อพระเวสสันดร คิดจะบริจาคทานก็เกิดแผ่นดินไหวแล้วตั้งมีใจความว่า “... เมื่อเรา คิดถึงการบริจาคทานอันเป็นความจริง หทัยวันไหวมุงมั่นอยู่ในกาลนั้น ปรุพีมีสินรบุรพตและ หมูไม่เป็นเครื่องประดับได้วันไหว”^๓

แผ่นดินไหว ๗ ครั้ง เพราะการบริจาคทานของพระเวสสันดร

การเกิดแผ่นดินไหว เมื่อครั้งที่พระเวสสันดรบริจาคทานครั้งใหญ่ นั้น มีดังนี้

๑. พระราชทานช้างตัวประเสริฐแก่พราหมณ์ ๔ คน ความว่า “เมื่อบรมกษัตริย์พระราชทานช้างตัวประเสริฐ แก่พราหมณ์ทั้ง ๔ แล้วในกาลนั้น ความน่าสะพึงกลัวชนพองสยองเกล้าได้เกิดมี เมฆมืดลก็วันไหว...”^๔

๒. พระราชทานสตรีเจ็ดร้อยคน แม่โคนมเจ็ดร้อย ทาสีและทาสอย่างละเจ็ดร้อย และ ช้าง ม้า นารีอีกจำนวนมาก ความว่า “...พระเวสสันดรพระราชทานสตรีเจ็ดร้อยคน นั่งประจำอยู่ในรถคนละคนสอดสวมสร้อยสังวาลย์ ตบแต่งด้วยเครื่องทอง มีเครื่องประดับ ผ้าถุง ผ้าห่ม และเครื่องอาภรณ์ล้วนแต่สีเหลือง มีดวงตากว้าง ไบหน้ายิ้มแย้ม ตะโพกงาม เอวบางร่างน้อย แล้วเสด็จออกจากแวนแคว้นของพระองค์ พระราชทานแม่โคนมเจ็ดร้อยตัว พร้อมด้วยภาชนะเงินสำหรับรองรับน้ำนมทุก ๆ ตัว พระราชทานทาสีเจ็ดร้อยและทาสเจ็ดร้อย พระราชทานช้าง ม้า และนารี อันประดับประดาอย่างสวยงาม แล้วเสด็จออกจากแวนแคว้นของพระองค์ ในกาลนั้น แผ่นดินก็วันไหว”^๕

๓. พระราชทานสมบัติพิสดานต่าง ๆ ความว่า “เมื่อพระเวสสันดรเสด็จออกจากพระนคร ทรงเสียวมาทอดพระเนตร แม้ครั้งนั้น แผ่นดินอันมีขุนเขาสินธุและราวป่าเป็นเครื่องประดับก็วันไหว”^๖

๔. พระราชทานกุมารทั้งสอง คือ พระชาติ และพระกัณหา ความว่า “เมื่อพระเวสสันดร

๓ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ฉบับพระสูตรและอรรถกถา, ๒๕๒๕, เล่มที่ ๖๔, ข้อที่ ๑๐๕๐, หน้าที่ ๔๔๖.

๔ เรื่องเดียวกัน เล่มที่ ๖๔, ข้อที่ ๑๐๕๐, หน้าที่ ๔๔๗.

๕ เรื่องเดียวกัน เล่มที่ ๖๔, ข้อที่ ๑๐๘๓, หน้าที่ ๕๐๖.

๖ เรื่องเดียวกัน เล่มที่ ๖๔, ข้อที่ ๑๑๐๐, หน้าที่ ๕๑๒.

ราชาธิ พระราชทานพระกุมารทั้งสองก็บังเกิดมีความบันลือลั่นนาสะพังกิ้ว ขนพองสยองเกล้า เมหนิดลก็ในวันไหน...”^๗

๕. พระนางมัทรีทรงอนุโมทนาทานในการพระราชทานกุมารและกุมารีทั้งสองความว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ หม่อมฉันขออนุโมทนาปุตตทานอันอุดมของฝ่าพระบาท ฝ่าพระบาท จงยังพระหทัยให้เลื่อมใส ขอจงทรงบำเพ็ญทานยิ่ง...” ปฐพีก็บันลือลั่นเสียงสนั่นบันลือไปถึงไตรทิพย์ สายฟ้าแลบแปลบปลาบ เสียงสะท้านปรากฏ ดั่งหนึ่งว่าเสียงภูเขากลมทะเลลาย”^๘

๖. พระราชทานพระนางมัทรีให้เป็นทาน ความว่า “พระเวสสันดรผู้มั่งคั่งสิทิรัฐ ทรงกุ่มหัตถ์พระนางมัทรี จับเต้าน้ำหลังอุทกวารีพระราชทานพระนางให้เป็นทานแก่พราหมณ์ ขณะนั้น เมื่อพระมหาสัตว์ทรงบริจาคพระนางมัทรีให้เป็นทานเกิดความอัศจรรย์ นาสยดสยอง”^๙

๗. เมื่อกษัตริย์ทั้ง ๖ พระองค์พบกันพร้อมพระพักตร์ ความว่า “เมื่อพระญาติทั้งหลาย พร้อมกันแล้ว ขณะนั้นได้เกิดเสียงสนั่นกึกก้อง ภูเขาทั้งหลายสิ้นสะท้าน แผ่นดินไหวสะเทือน ฝนตกลงเป็นทอธาร...”^{๑๐}

ข้อที่น่าสังเกตในการกเกิดแผ่นดินไหวในการบริจาทานของพระเวสสันดรไม่จัดเข้าในเหตุเกิดแผ่นดินไหว ๔ ประการที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ เพราะการบำเพ็ญทานใหญ่ถึงปานนั้น จนแผ่นดินไหว ๗ ครั้ง มิได้เป็นอยู่ทุกยุคทุกสมัยต่อหลายกัปป์หลายกัลป์จึงจะมีขึ้นครั้งหนึ่ง ส่วนเหตุ ๔ ประการ ที่ท่านระบุไว้นั้น ย่อมมีอยู่เนื่อง ๆ และทั้งเป็นเหตุการณ์สำคัญ ๆ เท่านั้น ในมิลินทปัญหา กล่าววว่า

“สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรราชินีมีพระราชโองการถามว่า ภูเนต นาคเสน ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา สมเด็จพระมหากรุณาเจ้ามีพระพุทธปฏิภาตรัสว่า ภิภูชเว ดูก่อนภิภูชผู้ตั้งอยู่ในศีลพื้นแผ่นดินจะกัมปนาทหวาดหวั่นไหวด้วยเหตุ ๔ ประการ และปัจฉัย ๔ ประการเท่านั้น อุตถุญญเณนโม เหตุ และจะมีเหตุอีกเป็นคำรบ ๗ สมเด็จพระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในคัมภีร์ที่โหนดามิได้ ก็ทำไม่พระเวสสันดรโพธิสัตว์เจ้าให้ทานแผ่นดินไหวนี้มีเศษคำรบ ๙ โยมคิด ๆ ก็สงสัย ถ้าว่าพระพุทธปฏิภาตรัสไว้ว่าแผ่นดินจะไหวด้วยเหตุ ๔ ประการ ด้วยปัจฉัย ๔ ประการแน่นอนอนจะนี้ พระพุทธปฏิภาตรัสตอบว่า สมเด็จพระเวสสันดรให้ทานเป็นมหาทานอันใหญ่แผ่นดินไหว ๗ ครั้ง พระ

๗ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา, ๒๕๒๕, เล่มที่ ๖๔, ข้อที่ ๑๑๗๑, หน้า ๕๔๘.
๘ เรื่องเดียวกัน เล่มที่ ๖๔, ข้อที่ ๑๑๙๙-๑๒๐๐, หน้า ๕๖๙.
๙ เรื่องเดียวกัน เล่มที่ ๖๔, ข้อที่ ๑๒๐๗, หน้า ๕๗๑.
๑๐ เรื่องเดียวกัน เล่มที่ ๖๔, ข้อที่ ๑๒๕๖, หน้า ๕๙๑.

พุทธฎีกาดังนี้ก็มีดี แม่สมเด็จพระพิชิตมารตรัสว่า พระเวสสันดรให้มหาทานอันยิ่งใหญ่แผ่นดินไหว ๗ ครั้งจริง พระพุทธฎีกาที่ตรัสว่า ภิกษเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลายอันทรงปาฏิโมกข์สังวรวิสุทธิศีล พุทธาตลั แผ่นดินจะกัมปนาทหวาดหวั่นไหวด้วยเหตุ ๘ ประการและปัจจัย ๘ ประการ พระพุทธฎีกาตรัสจะนี้ โยมคิดดูเห็นว่าพระพุทธฎีกานี้เป็นสองไม่ตองกัน ออญ อุโกโต โภภุโก ปญโญ ปญฺหานี้ มีสองเงื่อน ชื่อว่า อุโกโตโภภุโก นิมนต์พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าวิสัยชานาไปให้สิ้นความสงสัยวิมตักังขาในกาลบัดนี้

เถโร พระนาคเสนผู้มีศีลอันมั่นคงองค์อรหันต์ มีอริยวาจาวิสัยชานาว่า มหาราช ขอถวายพระพรพิตรพระราชสมภาร ซึ่งสมเด็จพระบรมโลกุตตรมาจารย์มีพระพุทธฎีกาโปรดประทานไว้ว่า ภิกษเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ผู้ทรงปาฏิโมกข์สังวรศีล แผ่นดินไหวด้วยเหตุ ๘ ประการและปัจจัย ๘ ประการดังนี้ และมีพระพุทธฎีกาซึ่งได้ตรัสว่า พระเวสสันดรให้มหาทานแผ่นดินไหว ๗ ครั้งนี้เป็นโดยอภิลิขิตกาลที่จะไหวและจะได้ยกเข้าในเหตุ ๘ ประการนี้หามิได้ ต่างกันไม่เหมือนกัน ความอันนี้จะรู้แท้ด้วยกระแสอุปมา มหาราช ขอถวายพระพรพิตรราชสมภาร เปรียบปานดุจเมฆ ๓ ประการ อันมีใน ๓ ฤดู คือ วสันต์ คิมหันต์ เหมันต์ อญฺโญ เมโฆ ถ้าว่าเมฆอื่น คือ ห่าฝนที่ไม่ประกอบในฤดูทั้ง ๓ นั้น บันดาลตกลงมาเหมือนเมฆคือ ๓ ฤดู นั้น ก็ควรจะเรียกว่าเป็นกาลเมฆ ความนี้มีอุปมาอันใด คำที่ว่าพระเวสสันดรให้ทาน แผ่นดินไหว แผ่นดินไหวใช้กาล เป็นวิมุติ มิได้นับเข้าในเหตุ ๘ ประการ ปานดุจอกกาลเมฆ มิได้นับเข้าในเมฆอันประกอบในกาลทั้ง ๓ คือ วสันต์ คิมหันต์ เหมันต์นั้น อนึ่ง อุปมาดุจหนึ่งว่าแม่น้ำ ๕๐๐ สาย อันไหลไปแต่หิมวันตบรรพตนั้น ลำแม่น้ำ ๕๐๐ นั้นมีแต่ ๑๐ สายที่เรียกว่านที และแม่น้ำ ๑๐ สายนี้ คือ คงคา ๑ ยมุนา ๑ อจิรวดี ๑ สรรภู ๑ มหี ๑ สินธุ ๑ สรัสวดี ๑ เอตภวดี ๑ อีตังสา ๑ จันทกาคา ๑ แม่น้ำนอกจากนี้ไปนั้นจะเรียกว่า นที หามิได้ ก็การณา เป็นเหตุไฉน เหตุว่ามีได้มีน้ำไหลอยู่เป็นนิจัตถรายถา จะมีครุวนาอันใด ซึ่งบรมหน่อไทยทานาธิปติศรีพิเศษเวสสันดรทรงพระประสงค์ปลาทมหาทานแผ่นดินไหว ๗ ครั้งนี้ มิได้นับเข้าในเหตุ ๘ ประการ ก็การณา เป็นดังหรือ เหตุว่าทานพระเวสสันดรนั้น มิได้แผ่นดินไหวอยู่ัตถา”^{๑๑}

๓.๒ เหตุให้เกิดแผ่นดินไหว ๘ ประการ

การไหวของแผ่นดินนั้น เป็นภัยธรรมชาติที่เกิดเองตามเหตุปัจจัยที่ประกอบพร้อมกัน ซึ่ง

^{๑๑} พระวิสุทธิวงศาจารย์ (สูง ธัญญาโณ), มิลินทปัญญา, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๗/๒๕๓๕) หน้า ๒๐๕-๒๐๖.

แผ่นดินไหวแต่ละครั้งนั้น สร้างความเสียหายให้แก่มวลสัตว์จำนวนมาก โดยเฉพาะมนุษย์เกิดวิตกกังวลต่อเหตุการณ์มาก ดังที่เกิดแผ่นดินไหว เมื่อครั้งพระพุทธเจ้าทรงปลงอายุสังขารประชาชนเกิดความกลัว พระอานนท์ จึงเข้าไปทูลถามเหตุที่ทำให้แผ่นดินไหว ต่อพระพุทธเจ้าว่ามีเหตุอย่างไรบ้าง

แผ่นดินไหว ๘ ประการ

พระผู้มีพระภาคตรัสเหตุให้เกิดแผ่นดินไหว ๘ ประการ แก่พระอานนท์ว่า

“อภฺรฺร โข อิมเ อานนฺท เเหตุ, อภฺรฺร ปจฺจโย มหโต ภูมิจาลลฺลส ปาตุภาวาย. กตมา อภฺรฺร ?
อຍ် อานนฺท มหาปฺรฺรวิ อุกฺเก ปตฺติฏฺฐิตา, อุกฺกံ วาเต ปตฺติฏฺฐิตံ, วาโต อากาสภฺรฺร โหติ. โส โข อานนฺท
สมโย. ยံ มหาวาตา วายนฺติ, มหาวาตา วายนฺตา อุกฺกံ กมฺเปฺนฺติ. อุกฺกံ กมฺปิตံ ปฺรฺรวิ กมฺเปฺติ; อຍ်
ปฺรฺรโม เเหตุ ปฺรฺรโม ปจฺจโย มหโต ภูมิจาลลฺลส ปาตุภาวาย.

ปฺน จปฺริ อานนฺท สมเณ วา โหติ พฺราหฺมเณ วา อิทฺธิมา เจโตวสิปฺปตฺโต เทโว วา
มหิทฺธิโก มหานาภาโว, ลลลส ปฺริตฺตา ปฺรฺรวิสลฺลญา ภาวิตา โหติ, อปฺปมาณา อาโปสลฺลญา. โส อิมํ
ปฺรฺรวิ กมฺเปฺติ ลงฺกมฺเปฺติ ลมฺปกมฺเปฺติ ลมฺปเวเรติ; อຍ် ทฺติโย เเหตุ ทฺติโย ปจฺจโย มหโต ภูมิจาลลฺลส
ปาตุภาวาย.

ปฺน จปฺริ อานนฺท. ยทา โหสิลลโต ลลิตกายา จวิตฺวา ลโต ลมฺปชานเ มาตุกฺจจฺจิ โเอกกม
ติ. ตทายํ ปฺรฺรวิ กมฺปิตํ ลงฺกมฺปิตํ ลมฺปกมฺปิตํ ลมฺปเวเรติ; อຍ် ตฺติโย เเหตุ ตฺติโย ปจฺจโย มหโต ภูมิจาลลฺลส
ปาตุภาวาย.

ปฺน จปฺริ อานนฺท. ยทา โหสิลลโต ลโต ลมฺปชานเ มาตุกฺจจฺจิมฺหา นิกฺขมฺติ, ตทายํ ปฺรฺรวิ
กมฺปิตํ ลงฺกมฺปิตํ ลมฺปกมฺปิตํ ลมฺปเวเรติ; อຍ် จตฺตโต เเหตุ จตฺตโต ปจฺจโย มหโต ภูมิจาลลฺลส
ปาตุภาวาย.

ปฺน จปฺริ อานนฺท. ยทา ตถาคโต อนฺตฺตรํ ลมฺมาสมฺโพธิ อภิสสมฺพฺพณฺติ, ตทายํ ปฺรฺรวิ กม
ปิตํ ลงฺกมฺปิตํ ลมฺปกมฺปิตํ ลมฺปเวเรติ; อຍ် ปญฺจโม เเหตุ ปญฺจโม ปจฺจโย มหโต ภูมิจาลลฺลส ปาตุภา
วาย.

ปฺน จปฺริ อานนฺท. ยทา ตถาคโต อนฺตฺตรํ รมฺมจกฺกํ ปวตฺเตติ, ตทายํ ปฺรฺรวิ กมฺปิตํ ลงฺกม
ติ ลงฺกมฺปิตํ ลมฺปกมฺปิตํ ลมฺปเวเรติ; อຍ် จฺญฺโร เเหตุ จฺญฺโร ปจฺจโย มหโต ภูมิจาลลฺลส ปาตุภา
วาย.

ปฺน จปฺริ อานนฺท. ยทา ตถาคโต ลโต ลมฺปชานเ อายุสงฺขารํ โอลลสฺซฺชติ, ตทายํ ปฺรฺรวิ
กมฺปิตํ ลงฺกมฺปิตํ ลมฺปกมฺปิตํ ลมฺปเวเรติ; อຍ် ลตฺตโม เเหตุ ลตฺตโม ปจฺจโย มหโต ภูมิจาลลฺลส ปาตุ
ภาวาย.

ปุน จปริ อานนุท. ยทา ตถาคโต อนุปาทิสเสลาย นิพพานธาดุยา ปรินิพพายติ, ตทายั
ปฐวี กมฺปติ สงกมฺปติ สมฺปกมฺปติ สมฺปเวเธติ: อัย อฏฺฐโม เหตุ อฏฺฐโม ปจฺจโย มหโต ภูมิจาลสฺส
ปาตฺถกาวย.

อิเม โข อานนุท อฏฺฐเหตุ อฏฺฐปจฺจยา มหโต ภูมิจาลสฺส ปาตฺถกาวย."^{๑๒}

ดูกรอานนทฺ เหตุ ๔ ประการ ปจฺจย ๔ ประการเหล่านี้แล เพื่อให้แผ่นดินไหวใหญ่
ปรากฏ เหตุ ๔ ประการ คือ

๑. ดูกรอานนทฺ มหาปฐพีนี้ตั้งอยู่บนน้ำ น้ำตั้งอยู่บนลม ลมตั้งอยู่บนอากาศ สมัยที่ลม
ใหญ่พัด เมื่อลมใหญ่พัดอยู่ย่อมย่นน้ำให้ไหว น้ำไหวแล้ว ย่อมย่นแผ่นดินให้ไหว อันนี้เป็นเหตุ เป็น
ปัจจัยข้อที่ ๑ เพื่อให้แผ่นดินไหวใหญ่ปรากฏฯ

๒. อีกประการหนึ่ง เมื่อใด สมณหรือ พราหมณ์ผู้มีฤทธิ์ ถึงความชำนาญในทางจิต
หรือ เทวดามีฤทธิ์มาก มีอำนาจมาก เข้าเจริญปฐวีสัญญาเพียงเล็กน้อยเจริญอาปัสัญญา
อย่างแรงกล้า เขาย่อมย่นแผ่นดินให้สะเทือนสะท้านไปทั่วได้ อันนี้เป็นปัจจัยข้อที่ ๒ เพื่อให้แผ่นดิน
ไหวใหญ่ปรากฏฯ

๓. อีกประการหนึ่ง เมื่อใด พระโพธิสัตว์จตุจากชั้นดุสิต มีสติสัมปชัญญะ ลงสู่พระ
กรรม์พระมารดา เมื่อนั้น แผ่นดินนี้ย่อมสะเทือนสะท้านหวั่นไหว อันนี้เป็นเหตุเป็นปัจจัยข้อที่ ๓
เพื่อให้แผ่นดินไหวใหญ่ปรากฏฯ

๔. อีกประการหนึ่ง เมื่อใด พระโพธิสัตว์ มีสติสัมปชัญญะ ประสูติจากพระกรรม์พระ
มารดา เมื่อนั้น แผ่นดินนี้ย่อมสะเทือนสะท้านหวั่นไหว อันนี้เป็นเหตุเป็นปัจจัยข้อที่ ๔ เพื่อให้แผ่นดิน
ไหวใหญ่ปรากฏฯ

๕. อีกประการหนึ่ง เมื่อใด พระตถาคตตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ เมื่อนั้น
แผ่นดินนี้ย่อมสะเทือนสะท้านหวั่นไหว อันนี้เป็นเหตุเป็นปัจจัยข้อที่ ๕ เพื่อให้แผ่นดินไหวใหญ่
ปรากฏฯ

๖. อีกประการหนึ่ง เมื่อใด พระตถาคตให้พระอนุตรธรรมจักรเป็นไป เมื่อนั้น แผ่นดิน
นี้ย่อมสะเทือนสะท้านหวั่นไหว อันนี้เป็นเหตุเป็นปัจจัยข้อที่ ๖ เพื่อให้แผ่นดินไหวใหญ่ปรากฏฯ

๗. อีกประการหนึ่ง เมื่อใด พระตถาคต มีสติสัมปชัญญะ ทรงปลงอายุ สังขาร เมื่อนั้น
แผ่นดินนี้ย่อมสะเทือนสะท้านหวั่นไหว อันนี้เป็นเหตุเป็นปัจจัยข้อที่ ๗ เพื่อให้แผ่นดินไหวใหญ่
ปรากฏฯ

^{๑๒} มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ที.มหา. ๑๐/๑๗๑/๙๖ ฉบับ มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๐.

๔. อีกประการหนึ่ง เมื่อใด พระตถาคตปรินิพพานด้วยอุปาติเสสนิพพานธาตุ เมื่อนั้น แผ่นดินนี้ย่อมสะเทือนสะท้านหวั่นไหว อันนี้เป็นเหตุเป็นปัจจัยข้อที่ ๔ เพื่อให้แผ่นดินไหวใหญ่ปรากฏ*

ดูกรอานนท์ เหตุ ๔ ประการ ปัจจัย ๔ ประการ เหล่านี้แล เพื่อให้แผ่นดินไหวใหญ่ปรากฏ*

ในคัมภีร์สุมังคลวิลาสินี ได้วินิจฉัยว่า “อัย มหาวาตา ความว่า โดยสมัยหรือในสมัยใด ลมใหญ่ยอมพัด มหาวาตา วายุนตา ได้แกกรรมดว่า ลมอุกเขปกะ เมื่อเกิดขึ้น ก็พัดตัดลมที่อุ่ม น้ำหนา ๙๖๐.๐๐๐ โยชน์ขาดสะบั้น แต่นั้นน้ำก็ตกลงในอากาศ เมื่อน้ำตกลง แผ่นดินก็ตกลง ลมก็ หอบรับน้ำไว้อีกด ้วยกำลังของตนเหมือนน้ำภายในธมกรก แต่น้ำนั้นก็พุ่งขึ้น เมื่อน้ำพุ่งขึ้นแผ่นดิน ก็พุ่งขึ้นน้ำไหวแล้วก็ทำให้แผ่นดินไหวอย่างนี้ การไหวของน้ำและแผ่นดินย่อมมีมาจนตราบเท่าทุก วันนี้ด้วยประการจะนี้ แต่ความพุ่งลงและพุ่งขึ้นของน้ำย่อมไม่ปรากฏเพราะเป็นของหนา

มhituธิโก มหานุกาโว ความว่า สมณะหรือพราหมณ์ชื่อว่าผู้มีฤทธิ์มาก เพราะมีความ สำเร็จมาก ชื่อว่า ผู้มีอำนาจมากเพราะสิ่งที่จะได้รับมาก คือฤทธิ์ให้เกิดแล้ว เกิดความสังเวช เหมือนพระมหาโมคคัลลานะ หรือเมื่อทรงทดลองยอมทำให้แผ่นดินไหว เหมือนสังฆรักขิตสามเณร หลานพระนาคเสนเถระ”^{๑๓}

อีกประการหนึ่ง ในคัมภีร์สุมังคลวิลาสินี ให้ข้อสังเกตไว้ว่า

“ในเหตุเกิดแผ่นดินไหว ๔ ประการนี้

- ครั้งที่ ๑ ไหวด้วยธาตุกำเริบ
- ครั้งที่ ๒ ไหวด้วยอำนาจของผู้มีฤทธิ์
- ครั้งที่ ๓ และ ๔ ไหวด้วยเดชแห่งบุญ
- ครั้งที่ ๕ ไหวด้วยอำนาจแห่งญาณ
- ครั้งที่ ๖ ไหวด้วยอำนาจสาธุการ
- ครั้งที่ ๗ ไหวด้วยอำนาจความเป็นผู้มีกฤณา
- ครั้งที่ ๘ ไหวด้วยการร้องไห้

ครั้งเมื่อพระมหาสัตว์ลงสู่พระครรภ์พระมารดาและออกพระครรภ์นั้น แผ่นดินไหวด้วย อำนาจแห่งบุญของพระองค์ ครั้งตรัสรู้อภิสัมโพธิญาณ แผ่นดินไหวด้วยอำนาจแห่งพระญาณ ครั้ง ประกาศพระธรรมจักรแผ่นดินก็ผกาดขึ้นให้สาธุการไหว ครั้งปลงอายุสังขาร แผ่นดินก็ผกาดด้วย ความกฤณา ทนความเคลื่อนไหวแห่งจิตไม่ได้ก็ไหว ครั้งปรินิพพานแผ่นดินก็ถูกกระหน่ำด้วยกำลัง

๑๓ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา, ๒๕๒๕, เล่มที่ ๑๓, หน้า ๓๙๔.

การร้องไห้ก็ไหว ก็ความนี้พึงทราบด้วยอำนาจเทวดาประจำแผ่นดิน แต่ข้อนี้ไม่มีแก่ฐวีธาตุที่เป็นมหาภูตรูป เพราะไม่มีเจตนา”^{๑๔} ซึ่งเป็นการกล่าวเน้นในด้านฤทธิ์มากกว่าก็เกิดไหวตามธรรมชาติ คัมภีร์โลกบัญญัติ ได้กล่าวถึงลำดับการการณเกิดแผ่นดินไหวไว้ว่า

“...สมัยหนึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระเชตวันอารามของอานาถปิณฑิก เศรษฐีในพระนครสาวัตถี ณ ที่นั้นพระผู้มีพระภาคตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พวกภิกษุพากันรับพระราชดำรัสว่า “พระเจ้าข้า” พระผู้ทรงพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความปรากฏแห่งการไหวของแผ่นดินขนาดใหญ่ มีเหตุปัจจัย ๒ อย่าง คือ

๑. แผ่นดินนี้ตั้งอยู่บนน้ำ น้ำตั้งอยู่บนลม ลมก็ย่อมตั้งอยู่บนอากาศ ภิกษุทั้งหลาย สมัยนั้น มีมหาวาตะลมกระพือกระพัด เมื่อมหาวาตะกระพือกระพัดอยู่ เมื่อน้ำหวั่นไหว แผ่นดินย่อมไหวนี้เป็นเหตุปัจจัยที่หนึ่งแห่งความปรากฏขนาดใหญ่

๒. ภิกษุทั้งหลาย ยังมีอีก เทวดาผู้มีฤทธิ์มาก มีอำนาจมาก แม้เทวดานั้น เมื่อจำนงแผ่นดินก็ไหว ภิกษุผู้มีฤทธิ์มาก มีอำนาจมาก แม้ภิกษุนั้นตั้งจิตอธิษฐาน สำคัญว่าแผ่นดินเป็นชิ้นเล็ก มีความสำคัญว่าน้ำแผ่ไปกว้างอยู่แล้ว ภิกษุนั้นจำนงอยู่ ย่อมให้แผ่นดินไหวได้ นี่เป็นเหตุปัจจัยที่สองแห่งความปรากฏของแผ่นดินไหวขนาดใหญ่

ภิกษุทั้งหลาย เหตุปัจจัยแห่งความปรากฏของแผ่นดินไหวขนาดใหญ่ ๒ ประการนี้แล ในเรื่องนั้นท่านกล่าวคำนี้ไว้ใจความว่า

ลมพัดยั้งน้ำให้ไหว น้ำไหวทำให้แผ่นดินไหว เหตุที่แผ่นดินไหวประการที่หนึ่งที่พระพุทธเจ้าผู้มีพระดำรัสเป็นสัจจะตรัสบอกไว้ ภิกษุก็ดี เทวดาก็ดี ผู้มีฤทธิ์ก็ดี ย่อมทำให้แผ่นดินไหวได้ เหตุแผ่นดินไหวประการที่สอง พระพุทธเจ้าผู้ทรงทรมานบุคคลที่ผู้อื่นทรมานไม่ได้ว่า ภิกษุทั้งหลาย ลมชื่อว่า เวมภะ ย่อมพัดติดต่อกันสม่ำเสมอ ลมเวมภะนั้นพัดขึ้นเบื้องบนก็มี พัดลงเบื้องต่ำก็มี พัดไปทางขวาก็มี พัดเป็นวงกลมสม่ำเสมอก็มี ลมนั้นหนา ๙๖๐,๐๐๐ โยชน์ แผ่กว้าง ๑,๒๐๓,๔๕๐ โยชน์ วัดโดยรอบ ๕,๖๑๐,๓๕๐ โยชน์ น้ำบนลมนั้นมีพื้นเสมอหรือเป็นปริมณฑล ตั้งอยู่บนลมนั้นหนา ๔๘๐,๐๐ โยชน์ แผ่กว้าง ๑๒,๒๐๓,๔๕๐ โยชน์ วัดโดยรอบ ๓,๖๑๐,๒๕๐ โยชน์ แผ่นดินบนน้ำนั้น มีพื้นเสมอเป็นปริมณฑล ตั้งอยู่เบื้องบนของน้ำนั้น แผ่นดินนั้นหนา ๒๔๐,๐๐๐ โยชน์ แผ่กว้าง ๑,๒๐๓,๔๕๐ โยชน์ วัดโดยรอบ ๓,๖๑๐,๓๕๐ โยชน์”^{๑๕}

ในอดีตนั้นการเกิดแผ่นดินไหว อาจเรียกว่า แผ่นดินเดินได้บ้าง จึงได้แบ่งกันเป็นกลุ่ม

๑๔ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ฉบับพระสูตรและอรรถกถา, ๒๕๒๕, เล่มที่ ๑๓, หน้า ๓๙๔.

๑๕ กรมศิลปากร, โลกบัญญัติ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อักษรไทย (น.ส.พ. ฟ้ามืองไทย, ๒๕๒๘), หน้า ๑-๒.

วิพากษ์วิจารณ์กันไปต่าง ๆ นานา เช่น ทักกล่าวไว้ในโลกบัญญัติ ว่า
 “คนพวกหนึ่งพากันกล่าวอย่างนี้ว่า “แผ่นดินนี้เดินไปได้”
 สอนพวกหนึ่งพากันกล่าวว่า ไม่เลย เหตุไรหรือ คือ ถ้าเป็นเช่นนั้น สิ่งที่ยืนไปข้างหน้า
 พังตกไปข้างหลัง แผ่นดินเดินไม่ได้
 ถ้อยคำนั้นฟังถูกกล่าววว่า ไม่เลย เหตุไรหรือ คือ ถ้าเป็นเช่นนั้น สิ่งที่ยืนลงไปบนแผ่น
 ดินนั้น ไม่พึงค้างอยู่ประจำ
 อีกพวกหนึ่งพากันกล่าวว่า “แผ่นดินนี้ไหวได้”
 ถ้อยคำนั้นฟังถูกกล่าวหาว่า ไม่เลย เหตุไรหรือ คือถ้าเป็นเช่นนั้น แผ่นดินนั้น จะไหว
 ติดต่อกันเรื่อย ๆ ไป แต่แท้จริง แผ่นดินมันคง”^{๑๖}
 จะเห็นได้ว่าความคิดเห็นของคนในอดีตนั้น มีการแสดงความคิดเห็นอย่างเสรี และต่าง
 คนต่างอ้างเหตุผล ลบล้างซึ่งกันและกันอย่างน่าศึกษายิ่ง

๓.๓ อทินนาทานเป็นเหตุให้เกิดมิลกัญญา

สังคัมที่เกิดความวุ่นวายทุกวันนี้ อทินนาทานเป็นมูลเหตุและมูลเหตุของการเกิด
 อทินนาทานนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ในจักกวัตติสูตร ว่า

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย ลำดับนั้นท้าวเธอโปรดให้ประชุมอำมาตย์ราชบริพารโหราจารย์
 และมหาอำมาตย์ นายกองช้าง นายกองม้า เป็นต้น ตลอดจนคนรักษาประตู และคนเลี้ยงชีพด้วย
 ปัญญา แล้วตรัสถามจักกวัตติวัตต อันประเสริฐ เขาเหล่านั้นอันท้าวเธอตรัสถามจักกวัตติวัตตอัน
 ประเสริฐแล้ว จึงกราบทูลแก้ถวายท้าวเธอ ท้าวเธอได้ฟังคำทูลแก้ของพวกเขาแล้ว จึงจัดการรักษา
 ป้องกันและคุ้มครอง อันชอบธรรม แต่ไม่ได้พระราชทานทรัพย์ให้แก่คนที่ไม่มีทรัพย์ เมื่อไม่พระราช
 ทานทรัพย์ให้แก่คนที่ไม่มีทรัพย์ ความขัดสนจึงได้ถึงความแพร่หลาย เมื่อความขัดสนถึงความแพร่
 หลาย บุรุษคนหนึ่งจึงขโมยทรัพย์คนอื่นไป เขาช่วยกันจับบุรุษนั้นได้แล้ว แสดงแก่ท้าวเธอพร้อม
 ด้วย กราบทูลว่า พระพุทธเจ้าข้า บุรุษคนนี้ขโมยเอาทรัพย์ของคนอื่นไป

ดูกรภิกษุทั้งหลาย เมื่อเขาพากันกราบทูลอย่างนี้แล้ว ท้าวเธอจึงตรัสค้ำนี้แก่บุรุษคนนั้น
 ว่า พ่อบุรุษ ได้ยินว่า เธอขโมยเอาทรัพย์ของคนอื่นไปจริงหรือ

บุรุษตอบว่า จริง พระพุทธเจ้าข้า

พระราชสา เพราะเหตุไร

บุรุษ เพราะข้าพระพุทธเจ้าไม่มีอะไรจะเลี้ยงชีพ

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ลำดับนั้น ท้าวเธอจึงพระราชทานทรัพย์ให้แก่เขา แล้วรับสั่งว่า พ่อ
บุรุษเธอจงเลี้ยงชีพ จงเลี้ยงมารดา บิดา จงเลี้ยงบุตรภรรยา จงประกอบกิจการงานทั้งหลาย จงตั้ง
ทักษิณาทันมีผลในเบื้องต้น อันเกื้อกูลแก่สวรรค์มีสุขเป็นผล เป็นไปเพื่อสวรรค์ ในสมณพราหมณ์ทั้ง
หลายด้วยทรัพย์นี้เกิด

ดูกรภิกษุทั้งหลาย เขาได้สนองพระราชดำรัสของท้าวเธอแล้ว

ดูกรภิกษุทั้งหลาย แม้บุรุษอีกคนหนึ่งก็ได้ขโมยทรัพย์ของคนอื่นไป เขาช่วยกันจับบุรุษ
นั้นได้แล้ว จึงแสดงแก่ท้าวเธอพร้อมด้วยกราบทูลว่า พระพุทธเจ้าข้า บุรุษผู้นี้ขโมยทรัพย์ของคนอื่น
ไป

ดูกรภิกษุทั้งหลาย เมื่อเขาพากันกราบทูลอย่างนี้แล้ว ท้าวเธอจึงตรัสค้ำนี้กะบุรุษนั้นว่า
พ่อบุรุษ ได้ยินว่า เธอขโมยเอาทรัพย์ของคนอื่นไปจริงหรือ

บุรุษ กราบทูลว่า จริงพระพุทธเจ้าข้า

พระราชสา ตรัสถามว่า เพราะเหตุไร บุรุษ เพราะข้าพระพุทธเจ้าไม่มีอะไรจะเลี้ยงชีพ

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ลำดับนั้น ท้าวเธอจึงพระราชทานทรัพย์ให้แก่เขาแล้วรับสั่งว่า พ่อ
บุรุษ เธอจงเลี้ยงชีพ จงเลี้ยงมารดาบิดา จงเลี้ยงบุตรภรรยา จงประกอบกิจการงานทั้งหลาย จงตั้ง
ทักษิณาทันมีผล ในเบื้องต้น อันเกื้อกูลแก่สวรรค์ มีสุขเป็นผล เป็นไปเพื่อสวรรค์ ในสมณพราหมณ์
ทั้งหลายด้วยทรัพย์นี้เกิด

ดูกรภิกษุทั้งหลาย เขาได้สนองพระราชดำรัสของท้าวเธอแล้ว

ดูกรภิกษุทั้งหลาย มนุษย์ทั้งหลายได้ฟังมาว่า ดูกรท่านผู้เจริญทั้งหลาย ได้ยินมาว่า
คนขโมยทรัพย์ของคนพวกอื่นไป พระเจ้าแผ่นดินยังทรงพระราชทานทรัพย์ให้อีก เขาได้ยินมา จึง
พากันคิดเห็นอย่างนี้ว่า ออย่างกระนั้นเลย แม้เราทั้งหลายก็ควรขโมยเอาทรัพย์ของคนอื่นบ้าง

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ลำดับนั้น บุรุษคนหนึ่งขโมยทรัพย์ของคนอื่นไป เขาช่วยกันจับบุรุษ
นั้นได้แล้ว จึงแสดงแก่ท้าวเธอพร้อมด้วยกราบทูลว่า พระพุทธเจ้าข้า บุรุษผู้นี้ขโมยเอาทรัพย์ของคน
อื่นไป

ดูกรภิกษุทั้งหลาย เมื่อเขาพากันกราบทูลอย่างนี้แล้ว ท้าวเธอจึงตรัสค้ำนี้กะบุรุษนั้นว่า
พ่อบุรุษ ได้ยินว่า เธอขโมยเอาทรัพย์ของคนอื่นไปจริงหรือ

บุรุษ กราบทูลว่า จริงพระพุทธเจ้าข้า

พระราชสา ตรัสถามว่า เพราะเหตุไร บุรุษ เพราะข้าพระพุทธเจ้าไม่มีอะไรจะเลี้ยงชีพ

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ลำดับนั้น ท้าวเธอจึงทรงดำริอย่างนี้ว่า ถ้าเราจักให้ทรัพย์แก่คนที่ขโมยเอาทรัพย์ของคนอื่นเสมอไป อทินนาทานนี้จักเจริญทวีขึ้นด้วยประการอย่างนี้ อയാกระนั้นเลย เราจะให้กุมตัวบุรุษนี้ให้แข็งแรง จะทำการตัดต้นคอ ตัดศีรษะของบุรุษนั้นเสีย

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ลำดับนั้น ท้าวเธอตรัสสั่งบังคับราชบุรุษทั้งหลายว่า แนะพนาย ถ้าเช่นนั้น ทานจงเอาเชือกเหนียว ๆ มัดบุรุษนี้ให้มือไหลหลังให้แน่น เขามัดโกน โกนศีรษะให้โล้นพาตระเวนตามถนน ตามตรอก ด้วยมัดเขาะว่ เสียงกร้าว ออกทางประตูด้านทักษิณ จงคุมตัวให้แข็งแรง ทำการตัดต้นคอ ตัดศีรษะบุรุษนั้นเสีย นอกพระนครทิศทักษิณ ราชบุรุษทั้งหลายรับพระดำรัสของท้าวเธอแล้ว จึงเอาเชือกเหนียวมัดบุรุษนั้นให้มือไหลหลังให้แน่น เขามัดโกน โกนศีรษะให้โล้นแล้วพาตระเวนตามถนน ตามตรอก ด้วยมัดเขาะว่เสียงกร้าว ออกทางประตูด้านทักษิณ คุมตัวให้แข็งแรง ทำการตัดต้นคอ ตัดศีรษะบุรุษนั้น นอกพระนครทิศทักษิณแล้ว

ดูกรภิกษุทั้งหลาย มนุษย์ทั้งหลายได้ฟังมาว่า ดูกรท่านผู้เจริญทั้งหลาย ได้ยินมาว่าพระเจ้าแผ่นดินให้คุมตัวบุคคลผู้ขโมยเอาทรัพย์ของคนอื่นอย่างแข็งแรง ทำการตัดต้นคอ ตัดศีรษะพวกเขาเสีย เพราะได้ฟังมา พวกเขาจึงมีความคิดเห็นอย่างนี้ว่า อയാกระนั้นเลย แม้พวกเราควรให้ช่างทำคัสตราอย่างคม ครั้นแล้วจะคุมตัวบุรุษที่เราจักขโมยเอาทรัพย์ให้แข็งแรง จักทำการตัดต้นคอ ตัดศีรษะพวกมันเสีย พวกเขาจึงให้ช่างทำคัสตราอย่างคม ครั้นแล้ว จึงเริ่มทำการปล้นบ้านบ้าง ปล้นนิคมบ้าง ปล้นพระนครบ้าง ปล้นตามถนนบ้าง คุมตัวบุคคลที่พวกเขาขโมยเอาทรัพย์ไว้อย่างแข็งแรง ทำการตัดต้นคอ ตัดศีรษะบุคคลนั้นเสีย”^{๑๗}

นอกจากนี้แล้วอทินนาทานยังเป็นมูลเหตุของการเกิดปาณาติบาต และมุสาวาท ซึ่งตามกันมาเป็นห่วงโซ่ของปัญหาทั้งหลายอย่างต่อเนื่อง ในจกกวัตติสูตร พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย ด้วยประการดังพรรณามานี้ เมื่อพระมหากษัตริย์ไม่พระราชทานทรัพย์ให้แก่คนที่ไม่มีทรัพย์ ความขัดสนก็ได้ถึงความแพร่หลาย เมื่อความขัดสนถึงความแพร่หลาย อทินนาทานก็ได้ถึงความแพร่หลาย เมื่ออทินนาทานก็ได้ถึงความแพร่หลาย คัสตราก็ได้ถึงความแพร่หลาย เมื่อคัสตราได้ถึงความแพร่หลาย ปาณาติบาตก็ได้ถึงความแพร่หลาย เมื่อปาณาติบาตได้ถึงความแพร่หลาย มุสาวาทก็ได้ถึงความแพร่หลาย เมื่อมุสาวาทได้ถึงความแพร่หลาย ปิสุณวาจาก็ได้ถึงความแพร่หลาย เมื่อปิสุณวาจาได้ถึงความแพร่หลาย กามสุมิจจาจารก็ได้ถึงความแพร่หลาย เมื่อกามสุมิจจาจารได้ถึงความแพร่หลาย ธรรม ๒ ประการ คือ ผรุสวาจาและสัมผัปปลาปะก็ได้ถึงความ

๑๗ กรมการศาสนา, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง, ๒๕๒๑, เล่มที่ ๑๑, ข้อที่ ๓๙-๔๑, หน้า ๕๗-๕๙.

แพรหลาย เมื่อธรรม ๒ ประการถึงความแพรหลาย อภิขณาและพยาบาทก็ได้ถึงความแพรหลาย เมื่ออภิขณาและพยาบาทก็ได้ถึงความแพรหลาย มิจฉาทิฏฐิก็ได้ถึงความแพรหลาย เมื่อมิจฉาทิฏฐิถึงความแพรหลาย ธรรม ๓ ประการ คือ ๑.อธรรมราคะ ๒.วิสมโลกะ ๓.มิจฉาธรรม ก็ได้ถึงความแพรหลาย เมื่อธรรม ๓ ประการถึงความแพรหลาย ธรรมเหล่านี้ คือ ความไม่ปฏิบัติชอบในมารดา ความไม่ปฏิบัติชอบในบิดา ความไม่ปฏิบัติชอบในสมณะ ความไม่ปฏิบัติชอบในพราหมณ์ ความไม่อ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูล ก็ได้ถึงความแพรหลาย เมื่อธรรมเหล่านี้ถึงความแพรหลาย

แม้อายุสังขารของสัตว์เหล่านั้นเสื่อมถอยแม้วาระก็เสื่อมถอย..”^{๑๘} จะเห็นได้ว่า อทินนาทานนั้นเป็นมูลแห่งมิดสังญี ซึ่งเป็นการรุกรานความสงบสุขของมวลมนุษยชาติอย่างแท้จริง

ในอัครคัคคณสูตร พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสถึงอทินนาทานไว้ว่า

“ดูกรวาเสฏฐะและภารทวาชะ ครั้งนั้นแล สัตว์ผู้หนึ่งเป็นคนโลก สงวนส่วนของตนไว้ ไปเก็บเอาส่วนอื่นที่เขาไม่ได้ให้มาบริโภค สัตว์ทั้งหลายจึงช่วยกันจับสัตว์ผู้นั้น ครั้นแล้ว ได้ตักเตือนอย่างนี้ว่า แนะสัตว์ผู้เจริญ ก็ท่านกระทำความชั่วช้านัก ที่สงวนส่วนของตนไว้ ไปเก็บเอาส่วนอื่นที่เขาไม่ได้ให้มาบริโภค ท่านอย่ากระทำความชั่วช้าเห็นปานนั้นอีกเลย

ดูกรวาเสฏฐะและภารทวาชะ สัตว์ผู้นั้นแล รับคำของสัตว์เหล่านั้นแล้ว แม้ครั้งที่ ๒ แม้ครั้งที่ ๓ สัตว์นั้นสงวนส่วนของตนไว้ ไปเก็บเอาส่วนอื่นที่เขาไม่ได้ให้มาบริโภค สัตว์เหล่านั้นจึงช่วยกันจับสัตว์ผู้นั้น ครั้นแล้ว ได้ตักเตือนว่า แนะสัตว์ผู้เจริญ ท่านกระทำความชั่วช้านัก ที่สงวนส่วนของตนไว้ ไปเอาส่วนของเขาไม่ได้ให้มาบริโภค ท่านอย่าได้กระทำความอันชั่วช้าเห็นปานนี้อีกเลย สัตว์พวกหนึ่งประหารด้วยฝ่ามือ พวกหนึ่งประหารด้วยก้อนดินบ้าง พวกหนึ่งประหารด้วยท่อนไม้

ดูก่อนวาเสฏฐะและภารทวาชะ ก็นัยเพราะเหตุเช่นนั้นเป็นต้นมา การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้จึงปรากฏ การตีเตียนจึงปรากฏ การกล่าวเท็จจึงปรากฏ การถือท่อนไม้จึง ปรากฏ^{๑๙} นั้นก็หมายความว่าปัญหาทุกอย่างมาจากอทินนาทาน

วิธีการปราบใจ ๓ ประการ

เนื่องจากการรุ่มรวยเพราะการทำอทินนาทานนั่นเอง จึงมีวิธีบูชาญกันเกิดขึ้น เพื่อปกป้องเหตุร้ายต่าง ๆ ตามความเชื่อศาสนาพราหมณ์ในสมัยนั้น ส่วนการแก้ปัญหาตามหลักของ

๑๘ กรมการศาสนา, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง, ๒๕๒๑, เล่มที่ ๑๑, ข้อ ๕๕, หน้า ๖๒.

๑๙ กรมการศาสนา, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง, ๒๕๒๑, เล่มที่ ๑๑ ข้อที่ ๖๒, หน้า ๘๒.

พระพุทธศาสนา ที่พระพุทธเจ้าตรัสแกกฎทันตพราหมณ์ ในกฎทันตสูตร ดังนี้

“... ดูกรพราหมณ์ เรื่องเคยมีมาแล้ว พระเจ้ามหาวชิตราช เป็นผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคสมบัติมาก มีเครื่องใช้สอยอันน่าปลื้มใจมาก มีทรัพย์และข้าวเปลือกมาก มีทองพระคลังและช่างอันบริบูรณ์ ครั้งนั้น พระเจ้ามหาวชิตราช ได้เสด็จเข้าไปสู่ที่ลับเร้นอยู่ ได้เกิดพระปริวิตกอย่างนี้ว่า เราได้ครอบครองสมบัติมนุษย์อย่างไพบูรณ์แล้ว ได้ชำระปกครองดินแดนมากมาย ถ้ากระไร เราพึงบูชาัญญู ที่จะเป็นไปเพื่อประโยชน์และความสุขแก่เราตลอดกาลนาน

ดูกรพราหมณ์ พระเจ้ามหาวชิตราชรับสั่งให้เรียกพราหมณ์ปุโรหิตมาแล้วตรัสว่า วันนี้ เราได้เข้าสู่ที่ลับเร้นอยู่ ได้เกิดปริวิตกอย่างนี้ว่า เราได้ครอบครองสมบัติมนุษย์อย่างไพบูรณ์แล้ว ได้ชำระปกครองดินแดนมากมาย ถ้ากระไร เราพึงบูชาัญญูที่จะเป็นไปเพื่อประโยชน์และความสุขแก่เราตลอดกาลนาน เราปรารถนาจะบูชาัญญู ขอท่านจงชี้แจงวิธีบูชามหาัญญู ที่จะเป็นประโยชน์และความสุขแก่เราตลอดกาลนาน

ดูกรพราหมณ์ เมื่อพระเจ้ามหาวชิตราชรับสั่งอย่างนี้แล้ว ปุโรหิตกราบทูลว่า ชนบทของพระองค์ยังมีเสี้ยนหนาม ยังมีการเบียดเบียนกัน โจรปล้นบ้านก็ดี ปล้นนิคมก็ดี ปล้นเมืองก็ดี ทำร้ายในหนทางเปลี่ยวก็ดี ยังปรากฏอยู่ พระองค์จะโปรดยกภาชีอากร ในเมื่อบ้านเมืองยังมีเสี้ยนหนาม ยังมีการเบียดเบียน ด้วยเหตุที่ยกเสี้ยนนั้น จะพึงชื่อว่าทรงกระทำการมิตสมควร บางคราวพระองค์จะทรงดำริอย่างนี้ว่า เราจักปราบเสี้ยนหนามคือโจรด้วยการประหาร ด้วยการจองจำ ด้วยสินไหม ด้วยการดำนิโทษ หรือเนรเทศ อันการปราบปรามด้วยวิธีเช่นนี้ ไม่ชื่อว่าเป็นการปราบปรามโดยชอบ เพราะว่าโจรบางพวกที่หนีจากถูกกำจัดยังมีอยู่ ภายหลังมันก็จักเบียดเบียนเมืองของพระองค์ แต่ว่าการปราบปรามเสี้ยนหนามคือโจรนั้น จะชื่อว่าเป็นการปราบปรามโดยชอบ เพราะอาศัยวิธีการดังต่อไปนี้

(๑) ผลเมืองเหล่าใด ในบ้านเมืองของพระองค์ ชะมักเขม่นในกสิกรรมและโครักขกรรม ขอพระองค์จงเพิ่มข้าวปลูกและข้าวกินให้แก่ผลเมืองเหล่านั้น ในโอกาสอันสมควร

(๒) ผลเมืองเหล่าใด ในบ้านเมืองของพระองค์ ชะมักเขม่นในพาณิชย์กรรม ขอพระองค์จงเพิ่มทุนให้แก่ผลเมืองเหล่านั้น ในโอกาสอันสมควร

(๓) ข้าราชการเหล่าใด ในบ้านเมืองของพระองค์ขยัน ขอพระองค์จงพระราชทานเบี้ยเลี้ยงและเงินเดือนแก่ราชการเหล่านั้น ในโอกาสอันสมควร

ผลเมืองเหล่านั้นแหละ จักเป็นผู้ชวนช่วยในการงานของตน ๆ จักไม่เบียดเบียนบ้านเมืองของพระองค์ อนึ่ง กองพระราชทรัพย์มีจำนวนมาก จักเกิดแก่พระองค์บ้านเมืองก็ตั้งมั่นอยู่ในความเกษม หาเสี้ยนหนามมิได้ ไม่มีการเบียดเบียนกัน ผลเมืองจักชื่นชมยินดีต่อกัน ยังบุตรให้พ่อนอยู่บนอก จักไม่ปิดประตูเรือนอยู่

ดูกรพราหมณ์ พระเจ้ามหาวิชิตราช ทรงรับคำพราหมณ์ปุโรหิตแล้ว ได้พระราชทานข้าว ปลูกและข้าวสารกินแก่พลเมืองในบ้านเมืองของพระองค์ ที่ระมิกเขมน์ในกสิกรรมและโครักษากรรม พระราชทานทุนแก่พลเมืองในบ้านเมืองของพระองค์ ที่ระมิกเขมน์ในพาณิชย์กรรม พระราชทานเบี้ยเลี้ยงและเงินเดือนแก่ข้าราชการในบ้านเมืองของพระองค์ที่ขยัน พลเมืองเหล่านั้นนั้นแหละ ได้เป็นผู้ชวนชวรายในการงานตามหน้าที่ของตน ๆ ไม่ได้เบียดเบียนบ้านเมืองของพระองค์ อนึ่ง กองพระราชทรัพย์มีจำนวนมาก ได้เกิดมีแล้วแก่พระองค์ บ้านเมืองได้ดำรงอยู่ในความเกษมหาเสี้ยนหนามมิได้ ไม่มีการเบียดเบียนกัน พลเมืองชื่นชมยินดีต่อกัน ยังบุตรให้พ่อนอยู่นอก ไม่ต้องปิดประตูเรือนอยู่แล้ว”^{๒๐} ซึ่งจะเห็นได้ว่าการแก้ปัญหาตามหลักนี้นั้นจะแก้ที่ต้นเหตุของปัญหา โดยการเข้าไปช่วยเหลือและส่งเสริมของแต่ละอาชีพนั้น ๆ เพื่อให้พวกเขาเหล่านั้นดำรงอยู่ได้ตามฐานะและตำแหน่งหน้าที่ของตน ๆ ไม่ให้ผิดเคืองหรือเดือดร้อนในการเลี้ยงชีพอยู่

๓.๔ ความเจริญของอายุ

ความเจริญของอายุ หรืออายุยืนนั้น ต้องดเว้นจากอกุศลกรรมบถ แล้วหันมาบำเพ็ญกุศลกรรมบถ ๑๐ ให้บริบูรณ์ ตามหลักของพระพุทธศาสนาซึ่งการทำอย่างนั้นนั้นเป็นการต่ออายุให้ยืดยาวนานจนถึงอายุขัยของมนุษย์ ไม่ดับสังขารก่อนกาลเวลา

อกุศลกรรมบถ ๑๐

(๑) ปาณาติบาต	การยังสัตว์มีชีวิตให้ตกลงไป
(๒) อทินนาทาน	การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้
(๓) กามเมสุมิจฉาจาร	การประพฤติผิดในกาม
(๔) มุสาวาท	พูดเท็จ
(๕) ปิสุณาวาจา	พูดส่อเสียด
(๖) ผรุสวาจา	พูดคำหยาบ
(๗) สัมผัปปลาป	พูดเพ้อเจ้อ
(๘) อภิชฌา	ความโลภอยากได้ของเขา
(๙) พยาบาท	ความปองร้ายเขา
(๑๐) มิจฉาทิฎฐิ	ความเห็นผิด ^{๒๑}

^{๒๐} กรมการศาสนา, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง, ๒๕๒๑, เล่มที่ ๙, ข้อที่ ๒๐๕-๒๐๖, หน้า ๑๗๔.

^{๒๑} กรมการศาสนา, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง, ๒๕๒๑, เล่มที่ ๑๑, ข้อที่ ๓๕๙, หน้า ๒๘๗.

กุศลกรรมบถ ๑๐

(๑) ปาณาติปาตา เวรมณี	เจตนาเครื่องงดเว้นจากการยั้งสัตว์มีชีวิตให้ตกลงไป
(๒) อทินนาทานา เวรมณี	เจตนาเครื่องงดเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้
(๓) กาเมสุ มิจจาจารา เวรมณี	เจตนาเครื่องงดเว้นจากการประพฤตินิโคตติในกาม
(๔) มุสาวาจา เวรมณี	เจตนาเครื่องงดเว้นจากการพูดเท็จ
(๕) ปิสุณาย วาจา เวรมณี	เจตนาเครื่องงดเว้นจากการพูดล่อเสียด
(๖) ผรุสสาย วาจา เวรมณี	เจตนาเครื่องงดเว้นจากการพูดคำหยาบ
(๗) สัมผัปปลาปา เวรมณี	เจตนาเครื่องงดเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ
(๘) อนภิชณา	ความไม่โลภอยากได้ของเขา
(๙) อัพยาบาท	ความไม่ปองร้ายเขา
(๑๐) สัมมาทิฏฐิ	ความเห็นชอบ ^{๒๒}

ความเดือดร้อนอันเกิดมาจากการประพฤติดังกุศลกรรมบถ ๑๐ จึงมีบุคคลกลุ่มหนึ่งว่าพวกเราสร้างบาปอกุศลอย่างมาก จึงทำให้อายุสั้นเหลือเพียง ๑๐ ปี ซึ่งจากอายุเดิมถึง ๘๐๐,๐๐๐ ปี ควรที่พวกเราบำเพ็ญเพื่อยังอายุให้ยาวนานต่อไป ความฉุกฉิบจึงได้เกิดขึ้นกับบุคคลกลุ่มนั้น ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในจักกวัตตสูตรว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ในเมื่อมนุษย์มีอายุ ๑๐ ปี จักมีสันถนรตรกับ สิ้น ๗ วัน มนุษย์เหล่านั้นจักสำคัญกันและกันว่าเป็นเนื้อ ศัสตราทั้งหลายอันคม จักปรากฏมีในมือของพวกเขา พวกเขาจะฆ่ากันเองด้วยศัสตราอันคมนั้นโดยสำคัญว่า เนื้อ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ครั้งนั้น สัตว์เหล่านั้น บางพวกมีความคิดเห็นอย่างนี้ว่า พวกเราอย่าฆ่าใคร ๆ และใคร ๆ ก็อย่าฆ่าเรา อย่ากระนั้นเลย เราควรเข้าไปตามป่าหน้ำสุ่มทุมป่าไม้ระหว่างเกาะ หรือชอกเขา มีรากไม้และผลไม้ในป่าเป็นอาหารเลี้ยงชีวิต ๗ วัน พวกเขาพากันเข้าไปตามป่าหน้ำสุ่มทุมไม้ ระหว่างเกาะหรือชอกเขา มีรากไม้และผลไม้ป่าเป็นอาหารเลี้ยงชีวิตอยู่ตลอด ๗ วัน เมื่อล่วง ๗ วันไป เขาพากันออกมาจากป่าหน้ำสุ่มทุมป่าไม้ ระหว่างเกาะชอกเขา แล้วต่างสวมกอดกันและจักขับร้องปลอบใจกันในที่ประชุมว่า สัตว์ผู้เจริญ เราพบเห็นกันแล้ว ท่านยังมีชีวิตอยู่หรือ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ลำดับนั้น สัตว์เหล่านั้น จักมีความคิดอย่างนี้ว่า เราถึงความสิ้น

๒๒ กรมการศาสนา, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง, ๒๕๒๑, เล่มที่ ๙, ข้อที่ ๒๐๕-๒๐๖, หน้า ๑๗๔.

ญาติอย่างใหญ่เห็นปานนี้ เหตุเพราะสมათานุสเถรที่เป็นอกุศล อยากระนั้นเลย เราควรทำกุศล ควรทำกุศลอะไร เราควรงดเว้นปาณาติบาต ควรสมათานุสเถรนี้แล้วประพฤติ เขาจักงดเว้น จากปาณาติบาต จักสมათานุสเถรนี้แล้วประพฤติ เพราะเหตุที่สมათานุสเถร พวก เขาจักเจริญด้วยอายุบ้าง เจริญด้วยวรรณะบ้าง เมื่อเขาเจริญด้วยอายุบ้าง เจริญด้วยวรรณะบ้าง บุตรของมนุษย์ทั้งหลายที่มีอายุ ๑๐ ปี จักมีอายุเจริญขึ้นถึง ๒๐ ปี

ดูกอนภิกษุทั้งหลาย ลำดับนั้น สัตว์เหล่านั้น จักมีความคิดอย่างนี้ว่า พวกเราเจริญด้วย อายุบ้าง เจริญด้วยวรรณะบ้าง เพราะเหตุที่สมათานุสเถร อยากระนั้นเลย พวกเราควรทำ กุศลยิ่งขึ้นไป ควรทำกุศลอะไร พวกเราควรงดเว้นจากอกุศลนาทาน ควรงดเว้นจากกาเมสุมิฉา- จาร ควรงดเว้นจากมุสาวาท ควรงดเว้นจากปิสฺสนวาจา ควรงดเว้นจากมฺรฺสวาจา ควรงดเว้นจาก สัมผัสฺปฺลาปะ ควรละอภิขณา ควรละพยาบาท ควรละมิฉาภิฏฐิ ควรละธรรม ๓ ประการ คือ

(๑) อธรรมวาทะ

(๒) วิสมโลภะ

(๓) มิฉาธรรม

อยากระนั้นเลย พวกเราควรปฏิบัติชอบในท่านเหล่านี้

-ควรปฏิบัติชอบในมารดา

-ควรปฏิบัติชอบในบิดา

-ควรปฏิบัติชอบในสมณะ

-ควรปฏิบัติชอบในพราหมณ์

-ควรประพฤติก่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูล

-ควรสมათานุสเถรนี้แล้วประพฤติ

เขาเหล่านั้น จักปฏิบัติชอบในมารดา จักปฏิบัติชอบในบิดา จักปฏิบัติชอบในสมณะ จักปฏิบัติชอบในพราหมณ์ ประพฤติก่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูล จักสมათานุสเถรนี้แล้วประ- พฤติ เพราะเหตุที่สมათานุสเถรเหล่านั้น เขาเหล่านั้นจักเจริญด้วยอายุบ้าง จักเจริญด้วย วรรณะบ้าง เมื่อเขาเหล่านั้นเจริญด้วยอายุบ้าง เจริญด้วยวรรณะบ้าง บุตรของคนผู้มีอายุ ๒๐ ปี จักมีอายุเจริญถึง ๔๐ ปี บุตรของคนผู้มีอายุ ๔๐ ปี จักมีอายุเจริญขึ้นถึง ๘๐ ปี บุตรของคนผู้มี อายุ ๘๐ ปี จักมีอายุเจริญขึ้นถึง ๑๖๐ ปี บุตรของคนผู้มีอายุ ๑๖๐ ปี จักมีอายุเจริญขึ้นถึง ๓๒๐ ปี บุตรของคนผู้มีอายุ ๓๒๐ ปี จักมีอายุเจริญขึ้นถึง ๖๔๐ ปี บุตรของคนผู้มีอายุ ๖๔๐ ปี จักมี

อายุเจริญขึ้นถึง ๒.๐๐๐ ปี บุตรของคนผู้มีอายุ ๒.๐๐๐ ปี จักมีอายุเจริญขึ้นถึง ๔.๐๐๐ ปี บุตร
ของคนผู้มีอายุ ๔.๐๐๐ ปี จักมีอายุเจริญขึ้นถึง ๘.๐๐๐ ปี บุตรของคนผู้มีอายุ ๘.๐๐๐ ปี จักมี
อายุเจริญขึ้นถึง ๒๐.๐๐๐ ปี บุตรของคนผู้มีอายุ ๒๐.๐๐๐ ปี จักมีอายุเจริญขึ้นถึง ๔๐.๐๐๐ ปี
บุตรของคนผู้มีอายุ ๔๐.๐๐๐ ปี จักมีอายุเจริญขึ้นถึง ๘๐.๐๐๐ ปี”^{๒๓}

นอกจากนี้ในอรรถกถา ปรมัตถโชติกา กล่าวถึงศีลข้อปาณาติบาตว่า

“ปาณาติปาตา เวรมณี มีผลเป็นต้นอย่างนี้คือ ความมีอวัยวะใหญ่ น้อย สมบูรณ์ ความ
มีสมบัติคือความสูงใหญ่ ความมีสมบัติคือเขี้ยวว่องไว ความมีเท้าตั้งอยู่เรียบดี ความงาม ความ
นูนนวล ความสะอาด ความกล้า ความมีกำลังมาก ความมีวาจาสะลวย ความเป็นที่รักของชาว
โลก ความมีวาจาไม่มีโทษ ความมีบริษัทไม่แตกกัน ความมีความองอาจ ความมีรูปไม่บกพร่อง
ความเป็นผู้ไม่ตายเพราะศัตรู ความเป็นผู้มีบริวารมาก ความเป็นผู้มีรูปร่างงาม ความเป็นผู้มีทรวดทรง
ดี ความมีโรคน้อย ความไม่เศร้าโศก ความไม่พลัดพรากจากสัตว์สังขารที่รักที่พอใจ ความมี อายุ
ยืน”^{๒๔} ซึ่งในปรมัตถโชติกา นั้นหมายถึงการมีอายุยืนนั้น เพราะผลมาจากการไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต
รวมถึงการไม่กักขังหน่วงเหนี่ยวหรือทรมานสัตว์ใด ๆ ทั้งสิ้น

อีกนัยหนึ่งนั้น พ.อ.ทวิช เปล่งวิทยา กล่าวถึงอานิสงส์ของการรักษาศีลข้อปาณาติ
บาตไว้ว่า

อานิสงส์แห่งการรักษาศีลปาณาติบาต ๒๓ ประการ คือ

(๑) อังคปจฺจกฺคสมนฺนาคตา	บริบูรณ์ด้วยอวัยวะใหญ่
(๒) อารโหปรินาหสมฺปนฺนตา	ประกอบด้วยร่างกายอันสมทรง
(๓) ชวสมฺปฺตติตา	สมบูรณ์ด้วยกำลังกายความว่องไว
(๔) สุปติฏฺฐิตาปาทตา	เป็นผู้มีเท้าประดิษฐานลงด้วยดี
(๕) จารฺตตา	เป็นผู้มีผิวพรรณสดใส รุ่งเรือง
(๖) สุจิตตา	เป็นผู้มีรูปโฉมงาม สะอาดเป็นที่เจริญใจของเทวดาและ
มนุษย์ทั้งหลาย
(๗) มุฑฺตตา	เป็นผู้อ่อนโยน มีผิวพรรณดั่งปุยนุ่น
(๘) สุขิตตา	เป็นผู้มีความสุข
(๙) สุรฺตตา	เป็นผู้แก่กล้า
(๑๐) มหพฺพลตา	เป็นผู้มีกำลังมาก

๒๔ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา, ๒๕๒๕, เล่มที่ ๓๙, หน้า ๔๐.

ดาวตีสานัน เทวานัน กิตตงค์ อายุปุปมาณัน ? ยนิ มานุสสุกัน วสุสสตัน ดาวตีสานัน เทวานัน เอโธ เอโก รตติณทิว, ตาย รตติยา ตีสรตติโย มาโส, เตน มาเสน ทวาทสมาสियो สัจจโร, เตน สัจจเรน ทิพพ วสุสสนสุสัน ดาวตีสานัน เทวานัน อายุปุปมาณัน, มนุสสุกัน คณนาย กิตตงค์ โหติ ? ติสฺโส จ วสุสโกภฺโย สฺฐฐึ จ วสุสสตันสุสัน. (๓)

ยามานัน เทวานัน กิตตงค์ อายุปุปมาณัน ? ยานิ มานุสสุกัน เทว วสุสสตันนิ ยามานัน เทวานัน เอโธ เอโก รตติณทิว, ตาย รตติยา ตีสรตติโย มาโส, เตน มาเสน ทวาทสมาสियो สัจจโร, เตน สัจจเรน ทิพพานิ เทว วสุสสนสุสันนิ ยามานัน เทวานัน อายุปุปมาณัน, มนุสสุกัน คณนาย กิตตงค์ โหติ ? จุทฺทส จ วสุสโกภฺโย จตฺตาสีสนฺจ วสุสสตันสุสัน. (๔)

ตุสฺสิตานัน เทวานัน กิตตงค์ อายุปุปมาณัน ? ยานิ มานุสสุกัน จตฺตาริ วสุสสตันนิ ตุสฺสิตานัน เทวานัน เอโธ เอโก รตติณทิว, ตาย รตติยา ตีสรตติโย มาโส, เตน มาเสน ทวาทสมาสियो สัจจโร, เตน สัจจเรน ทิพพานิ จตฺตาริ วสุสสนสุสันนิ ตุสฺสิตานัน เทวานัน อายุปุปมาณัน, มนุสสุกัน คณนาย กิตตงค์ โหติ ? สตฺตปญฺญาส จ วสุสโกภฺโย สฺฐฐึ จ วสุสสตันสุสัน. (๕)

นิมฺมานรตฺตินัน เทวานัน กิตตงค์ อายุปุปมาณัน ? ยานิ มานุสสุกัน อฏฺฐ วสุสสตันนิ นิมฺมานรตฺตินัน เทวานัน เอโธ เอโก รตติณทิว, ตาย รตติยา ตีสรตติโย มาโส, เตน มาเสน ทวาทสมาสियो สัจจโร, เตน สัจจเรน ทิพพานิ อฏฺฐ วสุสสนสุสันนิ นิมฺมานรตฺตินัน เทวานัน อายุปุปมาณัน, มนุสสุกัน คณนาย กิตตงค์ โหติ ? เทว วสุสโกภฺยฺสตันนิ ตีสฺสนฺจ วสุสโกภฺโย จตฺตาสีสนฺจ วสุสสตันสุสัน. (๖)

ปรนนิมิตวสวตฺตินัน เทวานัน กิตตงค์ อายุปุปมาณัน ? ยานิ มานุสสุกัน โสฬสวสุสสตันนิ ปรนนิมิตวสวตฺตินัน เทวานัน เอโธ เอโก รตติณทิว, ตาย รตติยา ตีสรตติโย มาโส, เตน มาเสน ทวาทสมาสियो สัจจโร, เตน สัจจเรน ทิพพานิ โสฬสวสุสสนสุสันนิ ปรนนิมิตวสวตฺตินัน เทวานัน อายุปุปมาณัน, มนุสสุกัน คณนาย กิตตงค์ โหติ ? นว จ วสุสโกภฺยฺสตันนิ เอกวีสนฺจ วสุสโกภฺโย สฺฐฐึ จ วสุสสตันสุสัน. (๗)

จปี เต กามาจฺจรา	สพฺพกามสมิทฺธิโน
สพฺพเพสฺส เอกสงฺขาโต	อายุ ภาวติ กิตฺติโก
ทวาทสโกภฺยฺสตันนิ เตสฺส	อฏฺฐวีสนฺจ โภภฺโย
ปญฺญาส สตฺสสนฺสุสันนิ	วสุสคฺเคน ปกาสิตฺตาทิ.

ปฐฺมึ ฉานัน ปริตฺตํ ภาเวตฺวา กตฺต อฺปปชฺชนฺติ ? ปฐฺมึ ฉานัน ปริตฺตํ ภาเวตฺวา พุรฺหุมปาริสฺชานัน เทวานัน สหฺพยตฺ อฺปปชฺชนฺติ, เตสฺส กิตตงค์ อายุปุปมาณัน ? กปฺปสฺส ตติโย ภาโค. (๘)

ปฐฺมึ ฉานัน มชฺฌิมึ ภาเวตฺวา กตฺต อฺปปชฺชนฺติ ? พุรฺหุมปฺโรหิตานัน เทวานัน สหฺพยตฺ อฺปปชฺชนฺติ, เตสฺส กิตตงค์ อายุปุปมาณัน ? อฺปกทฺถมกฺปโป. (๙)

ปฐฺมึ ฉานัน ปณฺีตํ ภาเวตฺวา กตฺต อฺปปชฺชนฺติ ? ปฐฺมึ ฉานัน ปณฺีตํ ภาเวตฺวา กตฺต มหาพุรฺหุมาณัน เทวานัน สหฺพยตฺ อฺปปชฺชนฺติ, เตสฺส กิตตงค์ อายุปุปมาณัน ? เอโก กปฺโป. (๑๐)

หุติยฺ ฌมานํ ปริตตํ ภาเวตฺวา กตฺถ อุปฺปชฺชนฺติ ? หุติยฺ ฌมานํ ปริตตํ ภาเวตฺวา ปริตฺตา-
 ภาณํ เทวานํ สหฺพยตํ อุปฺปชฺชนฺติ. เตสํ กิตฺตํ อายุํปฺปมาณํ ? เทว กปฺปา. (๑๑)

หุติยฺ ฌมานํ มชฺฌิมํ ภาเวตฺวา กตฺถ อุปฺปชฺชนฺติ ? หุติยฺ ฌมานํ มชฺฌิมํ ภาเวตฺวา อุ-
 ปฺปมาณาภาณํ เทวานํ สหฺพยตํ อุปฺปชฺชนฺติ. เตสํ กิตฺตํ อายุํปฺปมาณํ ? จตฺตาริ กปฺปา. (๑๒)

หุติยฺ ฌมานํ ปณฺิตํ ภาเวตฺวา กตฺถ อุปฺปชฺชนฺติ ? หุติยฺ ฌมานํ ปณฺิตํ ภาเวตฺวา อาภสฺสุ-
 ธานํ เทวานํ สหฺพยตํ อุปฺปชฺชนฺติ. เตสํ กิตฺตํ อายุํปฺปมาณํ ? อฏฺฐ กปฺปา. (๑๓)

ตติยฺ ฌมานํ ภาเวตฺวา กตฺถ อุปฺปชฺชนฺติ ? ตติยฺ ฌมานํ ปริตตํ ภาเวตฺวา ปริตฺตสุภาณํ เท-
 วานํ สหฺพยตํ อุปฺปชฺชนฺติ. เตสํ กิตฺตํ อายุํปฺปมาณํ ? โสฬส กปฺปา. (๑๔)

ตติยฺ ฌมานํ มชฺฌิมํ ภาเวตฺวา กตฺถ อุปฺปชฺชนฺติ ? ตติยฺ ฌมานํ มชฺฌิมํ ภาเวตฺวา อุปฺป-
 มาณ สุภาณํ เทวานํ สหฺพยตํ อุปฺปชฺชนฺติ. เตสํ กิตฺตํ อายุํปฺปมาณํ ? ทฺวตฺตีส กปฺปา. (๑๕)

ตติยฺ ฌมานํ ปณฺิตํ ภาเวตฺวา กตฺถ อุปฺปชฺชนฺติ ? ตติยฺ ฌมานํ ปณฺิตํ ภาเวตฺวา สุภิกิณฺห-
 ภาณํ เทวานํ สหฺพยตํ อุปฺปชฺชนฺติ. เตสํ กิตฺตํ อายุํปฺปมาณํ ? จตฺตสฺสวฺวํ กปฺปา. (๑๖)

จตฺตุถํ ฌมานํ ภาเวตฺวา อารมฺมณฺนานตฺตตา, มนสิการฺนานตฺตตา, จนฺทนานตฺตตา, ปณฺิธิ-
 -นานตฺตตา, อธิโมกฺขนานตฺตตา, อภินิหารานตฺตตา, ปญฺญานานตฺตตา อุปฺเปกฺจฺเจ อสฺสญฺญสฺตฺตานํ
 เทวานํ สหฺพยตํ อุปฺปชฺชนฺติ, อุปฺเปกฺจฺเจ เวหฺพฺผลานํ เทวานํ สหฺพยตํ อุปฺปชฺชนฺติ, อุปฺเปกฺจฺเจ
 อวิหานํ เทวานํ สหฺพยตํ อุปฺปชฺชนฺติ, อุปฺเปกฺจฺเจ อตฺตปฺปานํ เทวานํ สหฺพยตํ อุปฺปชฺชนฺติ, อุ-
 ปฺเปกฺจฺเจ สฺทสฺสุธานํ เทวานํ สหฺพยตํ อุปฺปชฺชนฺติ, อุปฺเปกฺจฺเจ สฺทสฺสุสินํ เทวานํ สหฺพยตํ อุปฺปชฺชนฺติ,
 อุปฺเปกฺจฺเจ อกนิฏฺฐานํ เทวานํ สหฺพยตํ อุปฺปชฺชนฺติ, อุปฺเปกฺจฺเจ อากาสานญฺจายตฺนุปฺคานํ เท-
 วานํ สหฺพยตํ อุปฺปชฺชนฺติ, อุปฺเปกฺจฺเจ วิญฺญานญฺจายตฺนุปฺคานํ เทวานํ สหฺพยตํ อุปฺปชฺชนฺติ, อุ-
 ปฺเปกฺจฺเจ อากิณฺญญฺจายตฺนุปฺคานํ เทวานํ สหฺพยตํ อุปฺปชฺชนฺติ, อุปฺเปกฺจฺเจ เนวสฺสญฺญา-
 นาสฺสญฺญายตฺนุปฺคานํ เทวานํ สหฺพยตํ อุปฺปชฺชนฺติ,

อสฺสญฺญสฺตฺตานญฺจ เวหฺพฺผลานญฺจ เทวานํ กิตฺตํ อายุํปฺปมาณํ ? ปญฺจกปฺปสฺตานิ.
 (๑๗-๑๘)

- อวิหานํ เทวานํ กิตฺตํ อายุํปฺปมาณํ ? กปฺปสฺทสฺสุ. (๑๙)
- อตฺตปฺปานํ เทวานํ กิตฺตํ อายุํปฺปมาณํ ? เทว กปฺปสฺทสฺสุธานี. (๒๐)
- สฺทสฺสุธานํ เทวานํ กิตฺตํ อายุํปฺปมาณํ ? จตฺตาริ กปฺปสฺทสฺสุธานี. (๒๑)
- สฺทสฺสุสินํ เทวานํ กิตฺตํ อายุํปฺปมาณํ ? อฏฺฐ กปฺปสฺทสฺสุธานี. (๒๒)
- อกนิฏฺฐานํ เทวานํ กิตฺตํ อายุํปฺปมาณํ ? โสฬส กปฺปสฺทสฺสุธานี. (๒๓)

อากาสาณญายตบรูปลคานํ เทวานํ กิตตํ อายุปุปมาณํ ? วิสติ กปฺปสทฺสฺสานิ. (๒๔)
วิญญานณญายตบรูปลคานํ เทวานํ กิตตํ อายุปุปมาณํ ? จตฺตาฬิส กปฺปสทฺสฺสานิ.

(๒๕)

อากิณฺณญายตบรูปลคานํ เทวานํ กิตตํ อายุปุปมาณํ ? สฺฐฐิ กปฺปสทฺสฺสานิ. (๒๖)
เนวสณฺณานาสณฺณายตบรูปลคานํ เทวานํ กิตตํ อายุปุปมาณํ ? จตฺราสิ กปฺปสทฺสฺสานิ

(๒๗)

อุกฺขิตฺตา ปุณฺณเตเชน	กามรูปคฺติ คตฺตา
ภวคฺคํ วาปี สมฺปตฺตา	ปุณฺ คจฺจนฺติ ทฺคฺคฺติ.
ตาวทีชฺมายกา สตฺตา	จวนฺติ อายุสงฺขยา
นตฺถิ โภจิ ภโว นิจฺโจ	อิติ วุตฺตํ มฺहेสิณา.
ตสฺมา หิ อีธา นิปกา	นิปฺนา อตฺถจินฺตกา
ชรามรณโมกฺขาย	ภาเวนฺติ มคฺคมุตฺตมํ.
ภาวยิตฺวา สฺจิจิ มคฺคํ	นิพฺพานนครคฺคามินิ
สพฺพาสเว ปริณฺญาเย	ปรินิพฺพนฺติ อนาสวาทิ." ^{๒๖}

อายุของมนุษย์

อายุของเหล่ามนุษย์ มีประมาณเท่าไร ?

คือ ประมาณ ๑๐๐ ปี ต่ำกว่าบ้าง เกินกว่าบ้างก็มี

อายุของเทวดา

อายุของเหล่าเทวดาชั้นจาตุมหาราช มีประมาณเท่าไร ?

คือ ๕๐ ปี ของมนุษย์ นับเป็นวัน ๑ และคืน ๑ ของเหล่าเทวดาชั้นจาตุมหาราช, ๓๐ รัตรีโดยรัตรีนั้น เป็น ๑ เดือน, ๑๒ เดือนโดยเดือนนั้น เป็น ๑ ปี, ๕๐๐ ปีทิพย์โดยปีนั้น เป็น กำหนดอายุของเหล่าเทวดาชั้นจาตุมหาราช นับอย่างปีมนุษย์ มีประมาณเท่าไร ? มีประมาณ ๙ ล้านปี

อายุของเหล่าเทวดาชั้นดาวดึงส์ มีประมาณเท่าไร ?

คือ ๑๐๐ ปีของมนุษย์ นับเป็นวัน ๑ และคืน ๑ ของเหล่าเทวดาชั้นดาวดึงส์ ๓๐ รัตรี โดยรัตรีนั้น เป็น ๑ เดือน, ๑๒ เดือนโดยเดือนนั้น เป็น ๑ ปี, ๑,๐๐๐ ปีทิพย์โดยปีนั้น เป็น

๒๖ มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อภ.วิ. ๓๕/๑๐๒๒.-๑๐๒๙/๕๑๔-๕๑๙ ฉบับมหจุฬาเดปฏิก. ๒๕๐๐.

กำหนดอายุของเหล่าเทวดาชั้นดาวดึงส์ นับอย่างปีมนุษย์ มีประมาณเท่าไร ? มีประมาณ ๓ โกฎิ ๖ ล้านปี

อายุของเหล่าเทวดาชั้นยามา มีประมาณเท่าไร ?

คือ ๒๐๐ ปีของมนุษย์ นับเป็นวัน ๑ และคืน ๑ ของเหล่าเทวดาชั้นยามา ๓๐ รัตริ โดยรัตรินั้น เป็น ๑ เดือน. ๑๒ เดือนโดยเดือนนั้น เป็น ๑ ปี. ๒.๐๐๐ ปี ทิพย์โดยปีนั้น เป็น กำหนดอายุของเหล่าเทวดาชั้นยามา นับอย่างปีมนุษย์ มีประมาณเท่าไร ? มีประมาณ ๑๔ โกฎิ ๖ ล้านปี

อายุของเหล่าเทวดาชั้นดุสิต มีประมาณเท่าไร ?

คือ ๔๐๐ ปีของมนุษย์ นับเป็นวัน ๑ และคืน ๑ ของเหล่าเทวดาชั้นดุสิต ๓๐ รัตริ โดยรัตรินั้น เป็น ๑ เดือน. ๑๒ เดือนโดยเดือนนั้น เป็น ๑ ปี. ๔.๐๐๐ ปี ทิพย์โดยปีนั้น เป็นกำหนด อายุของเหล่าเทวดาชั้นดุสิต นับอย่างปีมนุษย์ มีประมาณเท่าไร ? มีประมาณ ๕๗ โกฎิ ๖ ล้านปี.

อายุของเหล่าเทวดาชั้นนิมมานรดี มีประมาณเท่าไร ?

คือ ๘๐๐ ปีของมนุษย์ นับเป็นวัน ๑ และคืน ๑ ของเหล่าเทวดาชั้นนิมมานรดี ๓๐ รัตริ โดยรัตรินั้น เป็น ๑ เดือน. ๑๒ เดือนโดยเดือนนั้น เป็น ๑ ปี. ๘.๐๐๐ ปี ทิพย์โดยปีนั้น เป็น กำหนดอายุของเหล่าเทวดาชั้นนิมมานรดี นับอย่างปีมนุษย์ มีประมาณเท่าไร ? มีประมาณ ๒๓๐ โกฎิ ๔ ล้านปี.

อายุของเหล่าเทวดาชั้นปรนิมิตตสวรรค์ มีประมาณเท่าไร ?

คือ ๑,๖๐๐ ปีของมนุษย์ นับเป็นวัน ๑ และคืน ๑ ของเหล่าเทวดาชั้นปรนิมิตตสวรรค์ ๓๐ รัตริ โดยรัตรินั้น เป็น ๑ เดือน. ๑๒ เดือนโดยเดือนนั้น เป็น ๑ ปี. ๑๖,๐๐๐ ปี ทิพย์โดยปีนั้น เป็นกำหนดอายุของเหล่าชั้นปรนิมิตตสวรรค์ นับอย่างปีมนุษย์ มีประมาณเท่าไร ? มีประมาณ ๙๒๑ โกฎิ ๖ ล้านปี.

พวกเทวดากามาวจรสวรรค์ ๖ ชั้น เปรียบพร้อมไปด้วยกามคุณทั้งปวง อายุของพวก เทวดากามาวจรสวรรค์ ๖ ชั้น นับรวมกันทั้งหมดเป็นเท่าไร เป็น ๑,๒๒๔ โกฎิ ๕ ล้านปี โดยนับ อย่างปีมนุษย์.

อายุของรูปพรหม

ผู้เจริญปรุมนานได้อย่างสามัญ ไปเกิดที่ไหน ?

ผู้เจริญปรุมนานได้อย่างสามัญ ไปเกิดเป็นพวกเทวดาชั้นพรหมปาริสัชชา.

อายุของเทวดาเหล่านั้น มีประมาณเท่าไร ?

มีประมาณเท่าส่วนที่ ๓ ที่ ๔ แห่งกับ (คือ ๑ ใน ๓ หรือ ๑ ใน ๔ แห่งกับ).

ผู้เจริญปรุมนานได้อย่างกลาง ไปเกิดที่ไหน ?

ผู้เจริญปรุสมณานได้อย่างกลาง ไปเกิดเป็นพวกเทวดาชั้นพรหมปุโรหิตา.

อายุของเทวดาเหล่านั้น มีประมาณเท่าไร ?

มีประมาณ กึ่งกัป

ผู้เจริญปรุสมณานได้อย่างประณีต ไปเกิดที่ไหน ?

ผู้เจริญปรุสมณานได้อย่างประณีต ไปเกิดเป็นพวกเทวดาชั้นมหาพรหมา.

อายุของเทวดาเหล่านั้น มีประมาณเท่าไร ?

มีประมาณ ๑ กัป.

ผู้เจริญทุติยณานได้อย่างสามัญ ไปเกิดที่ไหน ?

ผู้เจริญทุติยณานได้อย่างสามัญ ไปเกิดเป็นพวกเทวดาชั้นปริตตภา.

อายุของเทวดาเหล่านั้น มีประมาณเท่าไร ?

มีประมาณ ๒ กัป.

ผู้เจริญทุติยณานได้อย่างกลาง ไปเกิดที่ไหน ?

ผู้เจริญทุติยณานได้อย่างกลาง ไปเกิดเป็นพวกเทวดาชั้นอัปมาณภา.

อายุของเทวดาเหล่านั้น มีประมาณเท่าไร ?

มีประมาณ ๔ กัป.

ผู้เจริญทุติยณานได้อย่างประณีต ไปเกิดที่ไหน ?

ผู้เจริญทุติยณานได้อย่างประณีต ไปเกิดเป็นพวกเทวดาชั้นอาภัสสรา.

อายุของเทวดาเหล่านั้น มีประมาณเท่าไร ?

มีประมาณ ๘ กัป.

ผู้เจริญตติยณานได้อย่างสามัญ ไปเกิดที่ไหน ?

ผู้เจริญตติยณานได้อย่างสามัญ ไปเกิดเป็นพวกเทวดาชั้นปริตตสุภา.

อายุของเทวดาเหล่านั้น มีประมาณเท่าไร ?

มีประมาณ ๑๖ กัป.

ผู้เจริญตติยณานได้อย่างกลาง ไปเกิดที่ไหน ?

ผู้เจริญตติยณานได้อย่างกลาง ไปเกิดเป็นพวกเทวดาชั้นอัปมาณสุภา.

อายุของเทวดาเหล่านั้น มีประมาณเท่าไร ?

มีประมาณ ๓๒ กัป.

ผู้เจริญตติยณานได้อย่างประณีต ไปเกิดที่ไหน ?

ผู้เจริญตติยณานได้อย่างประณีต ไปเกิดเป็นพวกเทวดาชั้นสุภกัณหา.

อายุของเทวดาเหล่านั้น มีประมาณเท่าไร ?

มีประมาณ ๖๔ กัป.

ผู้เจริญสุดถณาน บางคนไปเกิดเป็นพวกเทวดาเหล่าอัสถัญญสัตว์ บางคนไปเกิดเป็นพวกเทวดาชั้นเวหน์ปผลา บางคนไปเกิดเป็นพวกเทวดาชั้นอวิหา บางคนไปเกิดเป็นพวกเทวดาชั้นอตปปา บางคนไปเกิดเป็นพวกเทวดาชั้นสุทสลา บางคนไปเกิดเป็นพวกเทวดาชั้นสุทสสี บางคนไปเกิดเป็นพวกเทวดาชั้นอกนิฏฐา บางคนไปเกิดเป็นพวกเทวดาผู้เข้าถึงอากาศนัญญาตณภาพ บางคนไปเกิดเป็นพวกเทวดาผู้เข้าถึงวิญญานัญญาตณภาพ บางคนไปเกิดเป็นพวกเทวดาผู้เข้าถึงอภิญญัญญาตณภาพ บางคนไปเกิดเป็นพวกเทวดาผู้เข้าถึงเนวสัญญานาสัญญาตณภาพ เพราะอารมณ์ต่างกัน เพราะมนสิการต่างกัน เพราะฉันทะต่างกัน เพราะปณิธิต่างกัน เพราะอิโมกข์ต่างกัน เพราะอิภินิหารต่างกัน เพราะปัญญาต่างกัน.

อายุของเหล่าเทวดาอัสถัญญสัตว์ และเหล่าเทวดาชั้นเวหน์ปผลา มีประมาณเท่าไร ?

มีประมาณ ๕๐๐ กัป.

อายุของเหล่าเทวดาชั้นอวิหา มีประมาณเท่าไร ?

มีประมาณ ๑,๐๐๐ กัป.

อายุของเหล่าเทวดาชั้นอตปปา มีประมาณเท่าไร ?

มีประมาณ ๒,๐๐๐ กัป.

อายุของเหล่าเทวดาชั้นสุทสลา มีประมาณเท่าไร ?

มีประมาณ ๔,๐๐๐ กัป.

อายุของเหล่าเทวดาชั้นสุทสสี มีประมาณเท่าไร ?

มีประมาณ ๘,๐๐๐ กัป.

อายุของเหล่าเทวดาชั้นอกนิฏฐา มีประมาณเท่าไร ?

มีประมาณ ๑๖,๐๐๐ กัป.

อายุของอรูปพรหม

อายุของเหล่าเทวดาผู้เข้าถึงอากาศนัญญาตณภาพ มีประมาณเท่าไร ?

มีประมาณ ๒๐,๐๐๐ กัป.

อายุของเหล่าเทวดาผู้เข้าถึงวิญญานัญญาตณภาพ มีประมาณเท่าไร ?

มีประมาณ ๔๐,๐๐๐ กัป.

อายุของเหล่าเทวดาผู้เข้าถึงอภิญญัญญาตณภาพ มีประมาณเท่าไร ?

มีประมาณ ๖๐,๐๐๐ กัป.

อายุของเหล่าเทวดาผู้เข้าถึงเนวสัญญานาสัญญาตณภาพ มีประมาณเท่าไร ?

มีประมาณ ๘๔,๐๐๐ กัป.

เหล่าสัตว์ที่มีอำนาจแห่งบุญส่งเสริม ไปแล้วสู่กามภพ และรูปภพ หรือแม้ไปสู่ภวัคค

พรหม ยอมกลับสู่ทุกคติอีกได้ เหล่าสัตว์มีอายุยืนถึงเพียงนั้น ก็ยังจุติเพราะสิ้นอายุ ภาพไหน ๆ ชื่อว่า เทียงไม่มี สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ได้ตรัสไว้อย่างนี้ เพราะฉะนั้นแล เหล่านักปราชญ์ผู้มีปัญญาเฉลียวฉลาดรอบคอบ คำนึงถึงความเจริญชัอนี้ จึงเจริญมรรคอันอุดมเพื่อพ้นจากขรามรณะ ครั้นเจริญมรรคอันบริสุทธิ์สะอาด ซึ่งมีปกติยังสัตว์ให้ยังถึงพระนิพพานแล้ว ยอมเป็นผู้ไม่มีอาสวะแล้วปรินิพพาน เพราะกำหนดรู้อาสวะทั้งปวงแล้ว.

จะเห็นได้ว่าอายุของมนุษย์และเหล่าเทวดาทังหลายทั้งปวงนั้นไม่เท่ากันโดยมีกุศลอกุศลและปาณาติบาต เป็นเครื่องตัดสั้น ชี้อายุของเหล่าสรรพสัตว์แต่ละภพนั้น ๆ ในสัมโมหวิโนทนีอรรถกถาพระอภิธรรม ได้กล่าวถึงอายุของมนุษย์ไว้ว่า

“อายุของเหล่ามนุษย์นั้น ไม่ถึง ๒๐๐ ปี คือว่ามีอายุร้อยปี เกิน ๒๐ ปี หรือว่า ๓๐, ๔๐, ๕๐ ปี หรือว่า ๖๐ ปี เพราะเหตุที่นั่นพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสว่า อปฺปิ (อายุน้อย) เพราะไม่ถึง ๒๐๐ ปี”^{๒๗}

อายุขัยของมนุษย์เรานั้น ตามที่ปรากฏในอายุกัณฑ์ที่ ๑๒ แห่งโลกบัญญัติได้กล่าวถึงอายุของกลุ่มชนดังต่อไปนี้

- “คนชาวชมพูทวีป มีอายุ ๑๐ ปีบ้าง มีอายุถึงสองไชยบ้างกำหนดต่ำสูงอยู่ในระหว่างนี้
- คนชาวทวีปอมรโคยาน มีอายุ ๒๕๐ ปี
- คนชาวทวีปบุพพิทนะ มีอายุ ๕๐๐ ปี
- คนชาวทวีปอุตตรกุรุ มีอายุ ๑,๐๐๐ ปี เป็นกำหนดที่แน่นอน”^{๒๘}

ตามความเป็นจริงมันเป็นอย่างนั้น โดยที่ บางคนอายุสั้น บางคนอายุยืน หากความแน่นอนมิได้เลย ในคัมภีร์จักกกวาททีปนี ได้กล่าวถึงที่มาของอายุมนุษย์ไว้ว่า

“ในฎีกาชีนาลังการได้กล่าวไว้ว่า มนุษย์ชาวชมพูทวีปไม่มีอายุประมาณ บางคราวมีอายุถึงสองไชย, บางคราวมีอายุ ๑๐ ปี เพราะอะไร ? เพราะมนุษย์ชาวชมพูทวีปเหล่านั้น บางคราวเป็นผู้มีศีลดี บางคราวเป็นผู้ทุศีล ในเวลามีศีลดีอายุก็เจริญขึ้น ในเวลาเป็นผู้ทุศีล อายุก็เสื่อมลง มนุษย์ชาวบุพพิทนะทวีป มีอายุ ๗๐๐ ปี มนุษย์ชาวอปรโคยานทวีปมีอายุ ๕๐๐ ปี มนุษย์ชาวอุตตรกุรุทวีปมีอายุ ๑,๐๐๐ ปี เพราะเหตุไร ? เพราะมนุษย์เหล่านั้นเป็นผู้มีศีลดีในกาลทุกเมื่อ ศีล ๕ ย่อมสำเร็จโดยสภาพที่เดียวแก่มนุษย์เหล่านั้นเป็นนิรันดร

ส่วนในฎีกาอภิธัมมัตถสังคหะได้กล่าวไว้โดยทั่วไปแก่มวลมนุษย์ว่า มนุษย์ทั้งหลายไม่-

๒๗ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระจุตรและอรรถกถา, ๒๕๒๕, เล่มที่ ๗๔, หน้า ๑๐๓๔.

๒๘ กรมศิลปากร, โลกบัญญัติ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ, ๒๕๒๔, หน้า ๖๖.

มีกำหนดอายุ เพราะมนุษย์เหล่านั้นเป็นผู้มีอายุถึงอลงไขในกาลบางคราวเป็นผู้มีอายุเพียงสิบปี ในกาลบางคราว... ชีวิตยอมสิ้นไป อายุสั้น, ดูกอนภิกษุทั้งหลาย อายุของมนุษย์ทั้งหลายนั้นน้อย, ต้องไปยังสัมปรายภพ, พึ่งทำกุศลและพึ่งประพฤติพรหมจรรย์, เกิดแล้วจะไม่ตายไม่มี, ผู้ใดเป็นอยู่นานผู้นั้นจะเป็นอยู่ได้ร้อยปี หรือเกินกว่าเล็กน้อย, พวกมนุษย์มีอายุประมาณเท่าไร ? ร้อยปีหรือเกินกว่าเล็กน้อย พึงทราบว่ พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสหมายถึงอายุของชาวชมพูทวีปนั่นเอง”^{๒๙}

สถานการณ์ในโลกในปัจจุบันนี้ มีการเปลี่ยนแปลงไปไม่ซ้ำซาก การทำลายธรรมชาติ ซึ่งเป็นการรบกวนธรรมชาติก็ขยายออกไป สิ่งก็ตามมาก็คือโรคภัยไข้เจ็บสุดท้ายก็ทำให้มนุษย์อายุสั้นลง

๓.๕ ความเสื่อมของอายุ

อายุของสรรพสัตว์ทั้งหลายปวงนั้น มีความเจริญถึงขั้นสูงสุดคือ ๘๐,๐๐๐ ปี ต่อมาก็มีการเสื่อมลงมาเรื่อย ๆ จนถึงขั้นต่ำสุดคือ ๑๐ ปี ซึ่งมูลเหตุหลัก ๆ ที่ทำให้อายุเสื่อมนั้น ก็คือมนุษย์ทำอกุศลกรรมบ้าง ทำปณาทิบาตบ้าง สิ่งที่ทำไปนั้นบั่นทอนตัดรอนชีวิตสัตว์ให้สั้นลง ถ้ามองให้ดี ๆ แล้วยังคือ การมุ่งร้ายชีวิตตัวเอง โดยมือของตนเองแท้ ๆ จะหันไปโทษคนอื่นนั้น เป็นการไม่ถูกต้อง แต่นั่นแหละมนุษย์มักที่จะโทษคนอื่น หรือสิ่งอื่นเสมอ โดยโยนความผิดนั้น ๆ ให้แก่สิ่งอื่นไป อันเป็นการปิดภาวะออกไปจากตัวเอง

ปณาทิบาตทำให้อายุเสื่อม

ในจักกวัตตัตถุตร พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสว่า ปณาทิบาตเป็นมูลเหตุทำให้อายุเสื่อมไว้
ว่า

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย ด้วยประการจะพรรณนามานี้ เมื่อพระมหากษัตริย์ไม่พระราชทานทรัพย์ให้แก่คนที่ไม่มีทรัพย์ ความขัดสนก็ได้ถึงความแพร่หลาย เมื่อความขัดสนถึงความแพร่หลาย อทินนาทานก็ได้ถึงความแพร่หลาย เมื่ออทินนาทานถึงความแพร่หลาย ศัสตราภิกขุก็ได้ถึงความแพร่หลาย เมื่อศัสตราภิกขุถึงความแพร่หลาย ปณาทิบาตก็ได้ถึงความแพร่หลาย เมื่อปณาทิบาตถึงความแพร่หลาย มุสาวาทก็ได้ถึงความแพร่หลาย เมื่อมุสาวาทถึงความแพร่หลาย แม้อายุของสัตว์เหล่านั้นก็เสื่อมถอย แม้วรรณะก็เสื่อมถอย เมื่อพวกเขาเสื่อมถอยจากอายุบ้าง เสื่อมถอยจากวรรณะบ้าง บุตรของมนุษย์ที่มีอายุ ๘๐,๐๐๐ ปี ก็มีอายุถอยลงเหลือ ๘๐,๐๐๐ ปี

๒๙ กรมศิลปากร, จักรกวัตตปิฎก ฉบับหอสมุดแห่งชาติ, กรุงเทพมหานคร: ห.จ.ก.เอ็กซ์เพรสศึกษาการพิมพ์, ๒๕๒๓, หน้า ๑๙๖.

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ในเมื่อมนุษย์มีอายุ ๔๐,๐๐๐ ปี บุรุษหนึ่งขโมยเอาทรัพย์ของคนอื่นไป เขาช่วยกันจับบุรุษนั้นได้แล้ว จึงแสดงแก่พระราชอาญาผู้เป็นกษัตริย์ ซึ่งได้มูรธาภิเษกพร้อมด้วยกราบทูลว่า พระพุทธเจ้าข้า บุรุษนี้ขโมยเอาทรัพย์ของคนอื่นไป ดูกรภิกษุทั้งหลาย เมื่อเขาพากันกราบ ทูลขออย่างนี้แล้ว ท้าวเธอจึงตรัสคำนี้แก่บุรุษนั้นว่า พ่อบุรุษได้ยินว่า เธอขโมยเอาทรัพย์ของคนอื่น จริงหรือ บุรุษนั้น ได้กราบทูลคำเท็จทั้งที่รู้อยู่ว่าไม่จริงเลย พระพุทธเจ้าข้า

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ด้วยประการดังพรรณนามานี้ เมื่อมหากษัตริย์ไม่พระราชทานทรัพย์ให้แก่คนที่ไม่มีทรัพย์ ความขัดสนก็ได้ถึงความแพร่หลาย เมื่อความขัดสนถึงความแพร่หลาย อทินนาทานก็ได้ถึงความแพร่หลาย เมื่ออทินนาทานถึงความแพร่หลาย ศัสตราได้ถึงความแพร่หลาย เมื่อศัสตราถึงความแพร่หลาย ปาณาติบาตก็ได้ถึงความแพร่หลาย เมื่อปาณาติบาตถึงความแพร่หลาย มุสาวาทก็ได้ถึงความแพร่หลาย เมื่อมุสาวาทถึงความแพร่หลาย แม้อายุของสัตว์เหล่านั้นก็เสื่อมถอย แม้วรรณะก็เสื่อมถอย เมื่อพวกเขาเสื่อมถอยจากอายุบ้าง วรรณะบ้าง บุตรของมนุษย์ที่มีอายุ ๔๐,๐๐๐ ปี ก็มีอายุ ๒๐,๐๐๐ ปี

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ในเมื่อมนุษย์มีอายุ ๒๐,๐๐๐ ปี บุรุษคนหนึ่งขโมยเอาทรัพย์ของคนอื่นไป บุรุษอีกคนหนึ่งจึงกราบทูลแก่พระราชอาญาผู้กษัตริย์ซึ่งได้มูรธาภิเษกเป็นการล้อเสียดว่า พระพุทธเจ้าข้า บุรุษชื่อนี้ ขโมยเอาทรัพย์ของคนอื่นไป

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ด้วยประการดังพรรณนามานี้ เมื่อพระมหากษัตริย์ไม่พระราชทานทรัพย์ให้แก่คนที่ไม่มีทรัพย์ ความขัดสนก็ได้ถึงความแพร่หลาย เมื่อความขัดสนถึงความแพร่หลาย ปิสุณาวาจาก็ได้ถึงความแพร่หลาย เมื่อปิสุณาวาจาถึงความแพร่หลายแม้อายุของสัตว์เหล่านั้นก็เสื่อมถอย แม้วรรณะก็เสื่อมถอย เมื่อพวกเขาเสื่อมถอยจากอายุบ้าง เสื่อมถอยจากวรรณะบ้าง บุตรของมนุษย์ที่มีอายุ ๒๐,๐๐๐ ปี ก็มีอายุถอยลงเหลือ ๑๐,๐๐๐ ปี

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ในเมื่อมนุษย์มีอายุ ๑๐,๐๐๐ ปี สัตว์บางพวกมีวรรณะดี สัตว์บางพวกมีวรรณะไม่ดี ในสัตว์ทั้งสองพวกนั้น สัตว์พวกที่มีวรรณะไม่ดี ก็เพ่งเล็งสัตว์พวกที่มีวรรณะดี ถึงความประพฤติล่วงในภรรยาของคนอื่น”^{๓๐}

นอกจากนี้ ผู้ที่ล่วงเกินปาณาติบาต ผลที่ได้รับคือ ตกนรก หรือเมื่อเกิดมาในโลกมนุษย์ ทำให้อายุสั้น ดังที่ท่านกล่าวไว้ใน ปรมัตถโชติกาวา

“บาปกรรมมีปาณาติบาตเป็นต้นเหล่านี้ทั้งหมด ย่อมให้เกิดผลคือทุกข์ และให้เกิดวิบากที่ไม่น่าปรารถนา ไม่น่าใคร ไม่น่าพอใจในทุกข์ ทั้งให้เกิดผลมีความไม่แก่ล้าแก่ล้าเป็นต้น ใน

๓๐ กรมการศาสนา, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง, ๒๕๒๑, เล่มที่ ๑๑, ข้อที่ ๔๒-๔๔, หน้า ๕๙.

ภายภาคหน้าและปัจจุบัน อนึ่ง ในข้อนี้ พึงทราบวินิจฉัย แม้โดยผลตามนัยเป็นอย่างนี้ว่า วิบากของปาณาติบาตอย่างเบาที่สุด เมื่อเกิดเป็นมนุษย์ ก็ทำให้เป็นผู้มีอายุสั้น”^{๑๑} ซึ่งความจริงดังที่กล่าวถึงนั้น เป็นผลการกระทำของมนุษย์เองทั้งสิ้น ซึ่งต้องได้รับทุกภพทุกชาติ แต่ความหนักเบาของผลกรรมแตกต่างกันเพราะสภาวะหรือบุพกรรมที่ตนทำไว้ในชาติปางก่อน ในโลกที่ปณี กล่าวถึงผลของปาณาติบาตไว้ดังนี้

“นรชนใดเคยละเว้นจากปาณาติบาต การฆ่าสัตว์ เขาย่อมจะมีทรวดทรงสัณฐานงดงาม กอรปต์ด้วยกำลังวังชาของไวมีอายุยืนนาน มีอาหารความเจ็บไข้อยู่ มีคนรักใคร่มาก สรรพโพรี่ไม่มีมารบกวน แม้เวลาจะตายก็ตายไปเองโดยไม่มีผู้ใดมาฆ่าให้ตาย ล่วยผู้ที่เคยทำปาณาติบาตฆ่าสัตว์ตัดชีวิตเป็นประจำ ย่อมได้รับผลตรงกันข้าม คือ พอสิ้นชีพตายเป็นไปเสวยกรรมในนรกสิ้นกาลนานแล้ว เมื่อมาถือกำเนิดเกิดเป็นมนุษย์ในโลกนี้ ก็มีอายุสั้นพลันด่วนตายเร็ว เป็นต้น อันเป็นเศษผลของปาณาติบาตกรรม”^{๑๒}

อกุศลกรรมบถทำให้อายุเสื่อม

เมื่อมนุษย์มีอายุลดน้อยถอยลงตามลำดับนั้น คือ ปัญหาที่เกิดขึ้นมาเป็นการเบียดเบียนกัน การไม่เคารพในสิทธิของกันและกัน ก็เกิดขึ้นมาเป็นเงาตามตัว โดยต้นเหตุที่แท้จริงก็คืออกุศลกรรมบถนั่นเอง ดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสไว้ในจกกวัตติสูตรว่า

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย ด้วยประการที่จะพรรณานี้ เมื่อพระมหากษัตริย์ไม่พระราชาทานทรัพย์ให้แก่คนที่ไม่มีทรัพย์ ความขัดสนก็ได้ถึงความแพร่หลาย เมื่อความขัดสนถึงความแพร่หลาย อทินนาทานก็ได้ถึงความแพร่หลาย เมื่ออทินนาทานถึงความแพร่หลาย กาเมสุมิจจาราก็ถึงความแพร่หลาย เมื่อกาเมมิจจารถึงความแพร่หลายแม้อายุสัตว์เหล่านั้นก็เสื่อมถอย แม้วรรณะก็เสื่อมถอย เมื่อพวกเขาเสื่อมถอยจากอายุบ้าง เสื่อมถอยจากวรรณะบ้าง บุตรของมนุษย์ที่มีอายุ ๑๐,๐๐๐ ปี ก็มีอายุเหลือ ๕,๐๐๐ ปี

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ในเมื่อมนุษย์มีอายุ ๕,๐๐๐ ปี ธรรม ๒ ประการ คือ

(๑) ฆรูสาวาจา

(๒) สัมผัสป์ปลาปะ ก็ได้ถึงความแพร่หลาย

เมื่อธรรม ๒ ประการถึงความแพร่หลาย แม้อายุของสัตว์เหล่านั้นก็เสื่อมถอย แม้วรรณะก็เสื่อมถอย เมื่อพวกเขาเสื่อมถอยจากอายุบ้าง เสื่อมถอยจากวรรณะบ้าง

๓๑ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา, ๒๕๒๕, เล่มที่ ๓๙, หน้า ๓๙.

๓๒ พระธรรมธีรราชมหามุนี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ.๙), โลกที่ปณี, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า ๒/๒๕๓๖).

บุตรของมนุษย์ที่มีอายุ ๕,๐๐๐ ปี บางพวกมีอายุ ๒,๕๐๐ ปี บางพวกมีอายุ ๒,๐๐๐ ปี

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ในเมื่อมนุษย์มีอายุ ๒,๕๐๐ ปี อภิชณาและพยาบาลก็ได้ถึงความแพร่หลาย เมื่ออภิชณาและพยาบาลถึงความแพร่หลาย แม้อายุของสัตว์เหล่านั้นก็เสื่อมถอยแม้วรรณะ ก็เสื่อมถอย เมื่อพวกเขาเสื่อมถอยจากอายุบ้าง เสื่อมถอยจากวรรณะบ้าง บุตรของมนุษย์ที่มีอายุ ๒,๕๐๐ ปี ก็มีอายุถอยลงเหลือ ๑,๐๐๐ ปี

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ในเมื่อมนุษย์มีอายุ ๑,๐๐๐ ปี มิจจาทิวฐิก็ได้ถึงความแพร่หลาย เมื่อมิจจาทิวฐิถึงความแพร่หลาย แม้อายุของสัตว์เหล่านั้นก็เสื่อมถอย แม้วรรณะก็เสื่อมถอย เมื่อพวกเขาเสื่อมถอยจากอายุบ้าง เสื่อมถอยจากวรรณะบ้าง บุตรของมนุษย์ที่มีอายุ ๑,๐๐๐ ปี ก็มีอายุถอยลงเหลือ ๕๐๐ ปี

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ในเมื่อมนุษย์มีอายุ ๕๐๐ ปี ธรรม ๓ ประการ คือ

- (๑) อธรรมราคะ (ความกำหนัดในฐานะอันไม่ชอบธรรม)
- (๒) วิสมโลกะ (ความโลกไม่เลือก)
- (๓) มิจจาธรรม (ความกำหนัดด้วยอำนาจความพอใจผิดธรรมดา)

ก็ได้ถึงความแพร่หลาย เมื่อธรรม ๓ ประการถึงความแพร่หลาย แม้อายุของสัตว์เหล่านั้นก็เสื่อมถอย แม้วรรณะก็เสื่อมถอย เมื่อพวกเขาเสื่อมถอยจากอายุบ้างเสื่อมถอยจากวรรณะบ้าง บุตรของมนุษย์ที่มีอายุ ๕๐๐ ปี บางพวกมีอายุ ๒๕๐ ปี บางพวกมีอายุ ๒๐๐ ปี

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ในเมื่อมนุษย์มีอายุ ๒๕๐ ปี ธรรมเหล่านี้ คือ ความไม่ปฏิบัติชอบในมารดา ความไม่ปฏิบัติชอบในบิดา ความไม่ปฏิบัติชอบในสมณะ ความไม่ปฏิบัติชอบในพราหมณ์ ความไม่อ่อนน้อมต่อท่านผู้ใหญ่ในตระกูล ก็ได้ถึงความแพร่หลาย

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ด้วยประการดังพรรณนามานี้ เมื่อมหากษัตริย์ไม่พระราชทานทรัพย์ให้แก่คนที่ไม่มียศ ทรัพย์ ความขัดสนก็ได้ถึงความแพร่หลาย เมื่อความขัดสนถึงความแพร่หลาย อทินนาทานก็ได้ถึงความแพร่หลาย เมื่ออทินนาทานถึงความแพร่หลาย ศัสตราได้ถึงความแพร่หลาย เมื่อศัสตราถึงความแพร่หลาย ปาณาติบาตก็ได้ถึงความแพร่หลาย เมื่อปาณาติบาตถึงความแพร่หลาย มุสสาวาทก็ได้ถึงความแพร่หลาย เมื่อมุสสาวาทถึงความแพร่หลาย ปิสุณาวาจาก็ได้ถึงความแพร่หลาย เมื่อปิสุณาวาจถึงความแพร่หลาย กาเมสุมิจจาจารก็ได้ถึงความแพร่หลาย เมื่อกาเมสุมิจจาจารถึงความแพร่หลาย ธรรม ๒ ประการ คือ ผรุสวาทและสัมผัปปลาปะก็ได้ถึงความแพร่หลาย เมื่อธรรม ๒ ประการถึงความแพร่หลาย อภิชณาและพยาบาลก็ได้ถึงความแพร่หลาย เมื่ออภิชณาและพยาบาลถึงความแพร่หลาย มิจจาทิวฐิก็ได้ถึงความแพร่หลาย เมื่อมิจจาทิวฐิถึงความแพร่หลาย ธรรม ๓ ประการ คือ อธรรมราคะ วิสมโลกะ มิจจาธรรม ก็ได้ถึงความแพร่หลาย เมื่อธรรม ๓ ประการถึงความแพร่หลาย ธรรมเหล่านี้ คือ ความไม่ปฏิบัติชอบในมารดา ความไม่ปฏิบัติชอบในบิดา ความไม่ปฏิบัติชอบในสมณะ ความไม่ปฏิบัติชอบในพราหมณ์ ความ

ไม่อ่อนน้อมต่อท่านผู้ใหญ่ในตระกูล ก็ได้ถึงความแพร่หลาย เมื่อธรรมเหล่านี้ถึงความแพร่หลาย แม้อายุของสัตว์เหล่านั้นก็เสื่อมถอย แม่วรรณะก็เสื่อมถอย เมื่อสัตว์เหล่านั้นเสื่อมถอยจากอายุบ้าง เสื่อมจากวรรณะบ้าง บุตรของมนุษย์ที่มีอายุ ๒๕๐ ปี ก็มีอายุถอยลงเหลือ ๑๐๐ ปี”^{๓๓}

เนื่องจากอายุของมนุษย์เราน้อยหรือสั้นนั่นเอง เรามักจะทำอะไรด้วยความประมาท ขาดสติสัมปชัญญะซึ่งเป็นมูลเหตุบังทอนอายุให้สั้นถอยลงยิ่งไปอีก ในปฐมอายุสูตร พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสว่า

“อุปปมิตฺ ภิกุขเว มนุสฺसानํ อายุ, คมนิโย สมฺปฺราโย, กตฺตพฺพํ กุสฺลํ จริตฺตพฺพํ พุรฺนุมาจฺริยํ, นตฺถิ ชาตฺสฺส อมฺรณํ. โย ภิกุขเว จิรํ ชีวติ, โส วสฺสสฺส ตํ อปฺปํ วา ภิยฺโยติ.”

ดูกรภิกษุทั้งหลาย อายุของมนุษย์ทั้งหลายนี้น้อยนัก จำต้องไปสู่สัมปรายภพควรทำกุศล ควรประพฤติพรหมจรรย์ สัตว์ผู้เกิดมาแล้วจะไม่ตายไม่มี ดูกรภิกษุทั้งหลาย คนที่เป็นอยู่นาน ย่อมเป็นอยู่ได้เพียงร้อยปี หรือจะอยู่เกินไปบ้าง ก็มีน้อย.

“ทิมมายุ มนุสฺसानํ	น นํ ทิเพ สุโปริโส
จเรยฺย ชีรมตฺโตว	นตฺถิ มจฺจฺสฺส อาคโมต.
อุปฺปมายู มนุสฺसानํ	ทิเพยฺยํ นํ สุโปริโส
จเรยฺยาทิตฺตสิโสว	นตฺถิ มจฺจฺสฺส นาคโมติ.” ^{๓๔}

อายุของมนุษย์ทั้งหลายน้อย คนดีควรดูหมิ่นอายุนั้นเสีย ควรประพฤติดูคนที่ถูกไฟไหม้ศีรษะ ฉะนั้น การที่มัจจุไม่มาจะไม่มีเลย

และในทุติยอายุสูตร

“อจฺจนฺติ อโหฺรตฺตา	ชีวิตํ อฺปรฺชฺชฺชฺติ
อายุ ชียติ มจฺจฺจํ	กฺุณฺนทีนํว โอทกฺนฺติ” ^{๓๕}

วันคืนย่อมผ่านพ้นไป ชีวิตย่อมสิ้นเข้า อายุของสัตว์ทั้งหลายย่อมสิ้นไป ดุจน้ำแห่งแม่น้ำน้อย ฉะนั้น.

๓๓ กรมการศาสนา. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง. ๒๕๒๑. เล่มที่ ๑๑. ข้อที่ ๔๕. หน้า ๖๑.
 ๓๔ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ส.ส. ๑๕/๑๔๕/๑๓๐ ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎก. ๒๕๐๐.
 ๓๕ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ส.ส. ๑๕/๑๔๖/๑๓๑ ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎก. ๒๕๐๐.

สวนในอรรถกถาปฐมอายุสูตร วินิจฉัยไว้ว่า

“อุปปี วา กิโย ความว่า คนเมื่อเป็นอยู่เกินก็ไม่อาจเป็นอยู่เกิน ๑๐๐ ปี คือ เป็นอยู่ ๕๐ ปีบ้าง ๖๐ ปีบ้าง”^{๓๖} คัมภีร์จักกวาฬทีปนี กล่าวไว้ดังนี้ “คำว่า เกินกว่าเล็กน้อย อธิบายว่าเป็นอยู่กว่าร้อยปีขึ้นไปเล็กน้อย คือ ๒๐ ปีบ้าง ๓๐ ปีบ้าง ๔๐ ปีบ้าง ๕๐ ปีบ้าง ๖๐ ปีบ้างไม่ถึงอีกร้อยปีหนึ่ง ผู้มีอายุยืนอย่างนี้หายากยิ่งเป็นผู้อันคนทั้งหลายต้องพากันดูในที่นั้น ๆ เมื่อได้ฟังข่าวว่า “ได้ยินว่าคนชื่อโน้นเป็นอยู่นานอย่างนี้” บรรดาผู้มีอายุยืนเหล่านั้น วิสาขาอุบาลิกามีอายุ ๑๒๐ ปี โปกรสาติพราหมณ์ พรหมายุพราหมณ์ โสณพราหมณ์ ปาวரியพราหมณ์ พระอานนท์เถระ พระมหากัสสปเถระ ก็เหมือนกัน ส่วนพระอนุรุทธเถระเป็นอยู่ ๑๕๐ ปี พระพุกุลเถระเป็นอยู่ ๑๖๐ ปี นี้เป็นผู้มีอายุยืนกว่าทุกคน แต่ท่านก็ไม่ได้อยู่ตลอด ๒๐๐ ปี”^{๓๗}

เพื่อจะได้ทำความเข้าใจในเรื่องนี้ดียิ่งขึ้น จะขอนำพุทธพจน์ซึ่งตรัสถึงผลกรรมอันต่อเนื่องจากปัจจุบันไปถึงภพหน้า ซึ่งตามที่ปรากฏในจุฬัมมวิภังคสูตร^{๓๘} มาสรุปใจความแสดงไว้ในที่นี้ดังนี้

“ดูกรรมาณพ สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นที่กำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ทั้งหลายให้เลวและประณีตได้”

ก. (๑) ไม่ว่าบุคคลใดจะเป็นสตรีหรือบุรุษ มักทำปาณาติบาต เป็นคนเหี้ยมโหด มือเปื้อนด้วยเลือด หมกมุ่นอยู่ในการประหารประหาร ไรเมตตปราณี ด้วยกรรมนั้น ซึ่งถือปฏิบัติพร้อมสมบูรณ์แล้ว เมื่อตายไปย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก หรือหากจะเกิดในโลกมนุษย์ จะเกิด ณ ที่ใด ๆ ในภายหลังก็จะเป็นคนมีอายุสั้น

(๒) ไม่ว่าบุคคลใดจะเป็นสตรีหรือบุรุษ มีเมตตปราณี มักเกื้อกูลแก่สรรพสัตว์ เพราะกรรมนั้น ซึ่งถือการปฏิบัติพร้อมถึงที่แล้ว ตายไปย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ หรือถ้าหากมาเกิดเป็นมนุษย์ จะเกิด ณ ที่ใด ๆ ในภายหลัง ก็จะเป็นคนมีอายุยืน

ข (๑) ไม่ว่าบุคคลใดจะเป็นสตรีหรือบุรุษ เป็นผู้มิมีนิสัยชอบเบียดเบียนทำร้ายสัตว์ทั้งหลาย ด้วยมือ ไม้ ศัสตรา เพราะกรรมนั้น ซึ่งถือปฏิบัติพร้อมถึงที่แล้ว ตายไปย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก หรือถ้าหากเกิดมาเป็นมนุษย์ จะเกิด ณ ที่ใด ๆ ในภายหลังก็จะเป็นคน

๓๖ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา, ๒๕๒๕, เล่มที่ ๒๕, หน้า ๒๗.

๓๗ กรมศิลปากร, จักกวาฬทีปนี ฉบับหอสมุดแห่งชาติ, หน้า ๑๙๗.

๓๘ กรมการศาสนา, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง, ๒๕๒๑, เล่มที่ ๑๔, ข้อที่ ๕๔๑, หน้า ๓๒๓-๓๒๔.

มีโรคมามาก

(๒) ไม่ว่าจะบุคคลใดจะเป็นสตรีหรือบุรุษ เป็นผู้ไม่มีนิสัยชอบเบียดเบียนทำร้ายสัตว์ทั้งหลาย ด้วยกรรมนั้น ซึ่งถือการปฏิบัติพร้งพร้อมถึงที่แล้ว ตายไปย่อมเข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์ หรือถ้าหากเกิดมาเป็นมนุษย์ จะเกิด ณ ที่ใด ๆ ในภายหลังก็จะเป็นคนมีโรคน้อย

ค (๑) ไม่ว่าจะบุคคลใดจะเป็นสตรีหรือบุรุษ เป็นผู้มักโกรธ เครียดแค้นง่าย โกรธวาทกล่าว นิดหนอยก็โกรธเคือง พยาบาท แสดงความชิงชังซึ่งเครียดให้ปรากฏ ด้วยกรรมนั้น ซึ่งถือปฏิบัติพร้งพร้อมถึงที่แล้ว ตายไปย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก หรือถ้าหากเกิดมาเป็นมนุษย์ จะเกิด ณ ที่ใด ๆ ในภายหลังก็จะเป็นคนมีผิวพรรณทราม

(๒) ไม่ว่าจะบุคคลใดจะเป็นสตรีหรือบุรุษ เป็นผู้ไม่มักโกรธ ไม่เครียดแค้นง่าย ถูกวาทกล่าวก็ไม่โกรธเคือง พยาบาท แสดงความชิงชังซึ่งเครียดให้ปรากฏ ด้วยกรรมนั้น ซึ่งถือปฏิบัติพร้งพร้อมถึงที่แล้ว ตายไปย่อมเข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์ หรือถ้าหากเกิดมาเป็นมนุษย์ จะเกิด ณ ที่ใด ๆ ในภายหลังก็จะเป็นคนน่าเลื่อมใส

ง (๑) ไม่ว่าจะบุคคลใดจะเป็นสตรีหรือบุรุษ ผู้มีใจริษยา คนอื่นได้ลาภ ได้รับความเคารพนับถือกราบไหว้บูชา ก็ไม่สบายใจทนไม่ได้ ด้วยกรรมนั้น ซึ่งถือปฏิบัติพร้งพร้อมถึงที่แล้ว ตายไปย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก หรือถ้าหากเกิดมาเป็นมนุษย์ จะเกิด ณ ที่ใด ๆ ในภายหลังก็จะเป็นคนมีศักดาน้อย

(๒) ไม่ว่าจะบุคคลใดจะเป็นสตรีหรือบุรุษ เป็นผู้ไม่มีใจริษยา ยินดีในคนอื่นได้ลาภ ได้รับความเคารพนับถือกราบไหว้บูชา ด้วยกรรมนั้น ซึ่งถือปฏิบัติพร้งพร้อมถึงที่แล้ว ตายไปย่อมเข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์ หรือถ้าหากเกิดมาเป็นมนุษย์ จะเกิด ณ ที่ใด ๆ ในภายหลังก็จะเป็นคนมีศักดามาก

จ (๑) ไม่ว่าจะบุคคลใดจะเป็นสตรีหรือบุรุษ ผู้ไม่บำเพ็ญทาน ไม่ให้แบ่งปันข้าว น้ำ ผ้านุ่งหม่ม ดอกไม้ ของหอม เครื่องที่อยู่อาศัย ตลอดจนถึงเครื่องทำแสงสว่าง ด้วยกรรมนั้น ซึ่งถือปฏิบัติพร้งพร้อมถึงที่แล้ว ตายไปย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก หรือถ้าหากเกิดมาเป็นมนุษย์ จะเกิด ณ ที่ใด ๆ ในภายหลังก็จะเป็นคนมีโภคะน้อย

(๒) ไม่ว่าจะบุคคลใดจะเป็นสตรีหรือบุรุษ เป็นผู้บำเพ็ญทาน ให้ข้าว น้ำ ผ้านุ่งหม่ม ดอกไม้ ของหอม ที่อยู่อาศัย เครื่องทำแสงสว่าง ด้วยกรรมนั้น ซึ่งถือปฏิบัติพร้งพร้อมถึงที่แล้ว ตายไปย่อมเข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์ หรือถ้าหากเกิดมาเป็นมนุษย์ จะเกิด ณ ที่ใด ๆ ในภายหลังก็จะเป็นคน มีโภคะมาก

ช (๑) ไม่ว่าจะบุคคลใดจะเป็นสตรีหรือบุรุษ เป็นคนแข็งกระด้าง เย่อหยิ่ง ไม่เคารพนับถือกราบไหว้ ให้ความเชื่อเพื่อแก่ผู้ที่ควรได้รับเช่นนั้น ด้วยกรรมนั้น ซึ่งถือปฏิบัติพร้งพร้อมถึงที่แล้ว

ตายไปย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก หรือถ้าหากเกิดมาเป็นมนุษย์ จะเกิด ณ ที่ใด ๆ ในภายหลังก็จะเป็นคนมีตระกูลต่ำ

(๒) ไม่ว่าบุคคลใดจะเป็นสตรีหรือบุรุษ ไม่เป็นคนแข็งกระด้าง ไม่เย่อหยิ่ง แสดงความเคารพนับถือ กราบไหว้ เลื้อยเพื่อแก่ผู้สมควรเลื้อยเพื่อ ด้วยกรรมนั้น ซึ่งถือปฏิบัติพร้อมถึงที่แล้ว ตายไปย่อมเข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์ หรือถ้าหากเกิดมาเป็นมนุษย์ จะเกิด ณ ที่ใด ๆ ในภายหลังก็จะเป็นคนมีตระกูลสูง

จ (๑) ไม่ว่าบุคคลใดจะเป็นสตรีหรือบุรุษ ไม่เข้าไปหาสมณะหรือพราหมณ์ไม่สอบถามว่า อะไรเป็นกุศล อะไรเป็นอกุศล อะไรมีโทษ อะไรไม่มีโทษ อะไรควรคบ อะไรไม่ควรคบ อะไรเมื่อทำยอมเป็นไปเพื่อทุกขโทษ อะไรเมื่อทำยอมเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขชั่วกาลนาน ด้วยกรรมนั้น ซึ่งถือปฏิบัติพร้อมถึงที่แล้ว ตายไปย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก หรือถ้าหากเกิดมาเป็นมนุษย์ จะเกิด ณ ที่ใด ๆ ในภายหลังก็จะเป็นคนมีปัญญาทึบ

(๒) ไม่ว่าบุคคลใดจะเป็นสตรีหรือบุรุษ รู้จักเข้าไปหาสมณะหรือพราหมณ์ สอบถามว่า อะไรเป็นกุศล อะไรเป็นอกุศล อะไรมีโทษ อะไรไม่มีโทษ อะไรควรคบ อะไรไม่ควรคบ อะไรเมื่อทำยอมเป็นไปเพื่อทุกขโทษ อะไรเมื่อทำยอมเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขชั่วกาลนาน ด้วยกรรมนั้น ซึ่งถือปฏิบัติพร้อมถึงที่แล้ว ตายไปย่อมเข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์ หรือถ้าหากเกิดมาเป็นมนุษย์ จะเกิด ณ ที่ใด ๆ ในภายหลังก็จะเป็นคนมีปัญญาตม

จะเห็นได้ว่า ในพระสูตรนี้นั้น จะเน้นผลแห่งกรรมที่จะต้องได้รับในภพนั้น ๆ ที่ผู้กระทำนั้นไปเกิด ซึ่งจะเรียกได้ว่า กรรมตามให้ทุกภพทุกชาติหนีไม่พ้น ที่กล่าวไว้ในอรรถกถาสถสุต^{๓๘} ว่า

“อุปายุกส์วัตตนิกา เอลา มาณว ปฏิปทา ยทิท ปาณาติปาตี ความว่า กรรมในการยังชีวิตสัตว์ให้ตกลงนี้ใด นั้นปฏิบัติเป็นไปเพื่อมีอายุสั้น ก็ปฏิปทานั้นยอมทำให้อายุสั้น คือกรรมมี ๔ ประเภท ได้แก่ (๑) อุปปีฬกรรม (๒) อุปัจเจกกรรม (๓) ชนกรรม (๔) อุปัตถัมภกรรม ... ในกรรม ๔ ประเภทนั้น กรรม ๒ ประเภทข้างต้น เป็นอกุศลอย่างเดียว ในกรรมเหล่านั้น ปาณาติบาตยอมเป็นไปเพื่อมีอายุสั้น ด้วยความเป็นอุปัจเจกกรรม หรือ อกุศลกรรมที่บุคคลมีปกติยังชีวิตสัตว์ให้ตกลง ย่อมไม่โอฬาร ย่อมไม่อาจเพื่อยังปฏิสนธิที่มีอายุยืนเกิดขึ้น ปาณาติบาตยอมเป็นไปเพื่อให้อายุสั้นด้วยประการฉะนี้ หรือกำหนดปฏิสนธิเท่านั้น ทำให้อายุสั้น หรือยอมเกิดในนรกด้วยสันนิฏฐานเจตนา เป็นเหตุให้มีอายุสั้นโดยนัยที่กล่าวแล้ว ด้วยบุพพเจตนาและปรเจตนา”^{๓๘}

^{๓๘} บาลีว่า จุฬกัมมวิกังคสุต

^{๓๙} มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา, ๒๕๒๕, เล่มที่ ๒๓, หน้า ๒๖๓-๒๖๕.

สภาพมนุษย์สมัยอายุต่ำสุด

ซึ่งเป็นสมัยที่มีความวุ่นวาย มนุษย์มีความสัมพันธ์อันสามิภรรยาขณะที่มีอายุ ๕ ปี ชาติการเคารพให้เกียรติแก่กันและกัน แม้แต่อาหารก็มีการแปรเปลี่ยนรสชาติ และต่อมาจะมีการทำร้ายล้างกันโดยที่มองกันเป็นเนื้อจะต้องฆ่า ดังที่ปรากฏในจกกวัดติสุตรวา

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย จกมีสมัยที่มนุษย์เหล่านี้มีบุตรอายุ ๑๐ ปี ในเมื่อมนุษย์มีอายุ ๑๐ ปี เด็กหญิงมีอายุ ๕ ปี จกสมควรมีสามีได้ ดูกรภิกษุทั้งหลาย ในเมื่อมนุษย์มีอายุ ๑๐ ปี รสเหล่านี้คือ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย เกลือ จกอันตรายนไปสิ้น

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ในเมื่อมนุษย์มีอายุ ๑๐ ปี หนุ่กับแก๊ จกเป็นอาหารอย่างดี เปรียบเหมือนข้าวสาลีสุกกระคนด้วยเนื้อเป็นอาหารอย่างดีในบัดนี้จันใด ดูกรภิกษุทั้งหลาย ในเมื่อมนุษย์มีอายุ ๑๐ ปี หนุ่กับแก๊จกเป็นอาหารอย่างดีจันนั้นเหมือนกัน

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ในเมื่อมนุษย์มีอายุ ๑๐ ปี กุศลกรรมบถ ๑๐ จกอันตรายนไปหมดสิ้น อกุศลกรรมบถ ๑๐ จกรุ่งเรืองเหลือเกิน ดูกรภิกษุทั้งหลาย ในเมื่อมนุษย์มีอายุ ๑๐ ปี แม้แต่ชื่อวากุศลก็จกไม่มี แล้วคนทำกุศลจกมีแต่ที่โทษ ดูกรภิกษุทั้งหลาย ในเมื่อมนุษย์มีอายุ ๑๐ ปี คนทั้งหลายไม่ปฏิบัติชอบในมารดา จกไม่ปฏิบัติชอบในบิดา จกไม่ปฏิบัติชอบในสมณะ จกไม่ปฏิบัติชอบในพราหมณ์ จกไม่ประพฤติอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูล เขาเหล่านั้นก็จกได้รับการบูชา และจกได้รับการสรรเสริญ เหมือนปฏิบัติชอบในมารดา ปฏิบัติชอบในบิดา ปฏิบัติชอบในสมณะ ปฏิบัติชอบในพราหมณ์ ประพฤติอ่อนน้อมต่อท่านผู้ใหญ่ในตระกูล ในบัดนี้

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ในเมื่อมนุษย์มีอายุ ๑๐ ปี เขาจกไม่มีจิตคิดเคารพยำเกรงว่า นี่แม่ นี่น้ำ นี่พ่อ นี่อ่าว นี่ป่า นี่ภรรยาของอาจารย์ หรือว่านี่ภรรยาของท่านที่เคารพทั้งหลาย สัตว์โลกจึงถึงความสมสู่ปะปนกันหมด เปรียบเหมือนแพะ ไก่ สุกร สุนัขบ้าน สุนัขจิ้งจอก ฉะนั้น ดูกรภิกษุทั้งหลาย ในเมื่อมนุษย์มีอายุ ๑๐ ปี สัตว์เหล่านี้ต่างก็จกเกิดความอาฆาต ความพยาบาท ความคิดร้าย ความคิดจะฆ่าอย่างแรงกล้าในกันและกัน มารดากับบุตรก็ดี บุตรกับมารดาก็ดี บิดากับบุตรก็ดี บุตรกับบิดาก็ดี พี่ชายกับน้องหญิงก็ดี น้องหญิงกับพี่ชายก็ดี จกเกิดความอาฆาต ความพยาบาท ความคิดร้าย ความคิดจะฆ่ากันอย่างแรงกล้า นายพรานเนื้อเห็นเนื้อเข้าเกิดความอาฆาต ความคิดร้าย ความคิดจะฆ่าอย่างแรงกล้าจันใด จันนั้นเหมือนกัน”^{๔๑}

เห็นสภาพของมนุษย์ในพระสูตรนี้แล้ว เป็นผู้ที่ตกอยู่ในอำนาจของโมหะ เพราะไม่เห็นแจ้งแทงตลอดในสังขาร จึงกลายเป็นคนมีใจแห่งแล้งเนื่องจากถูกไฟ คือ โมหัคคี (ไฟคือโมหะ)

^{๔๑} กรมการศาสนา, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง, ๒๕๒๑, เล่มที่ ๑๑, ข้อที่ ๔๖, หน้า ๖๓-๖๔..

อันเผาผลาญอยู่ จึงไม่รู้จักแม่แต่พอ แม่ ครู อาจารย์มีคุณหาประมาณมิได้ ใจมืดมัวมองไม่เห็นคุณค่าแห่งความเป็นมนุษย์ไร้ศีลธรรม ทำอะไรแบบขวาง ๆ ผิดทำนองคลองธรรม จึงนำพาชีวิตของตนไปสู่ความมีอายุสั้น “พูดถึงผลชั้นในทีเดียว คนไม่ค่อยมอง แต่เป็นผลที่น่าคิด น่าสนใจ และมีค่ามากที่สุดแก่ชีวิตจิตใจของเรา ผลที่ว่ามี คือ เรื่องของการฆ่าสัตว์ที่ว่าฆ่าสัตว์ได้บาปนั้น บาปอย่างไร ? นักศึกษาอมจะเข้าใจอยู่แล้วว่า บาป ก็คือ ความเศร้าหมองแห่งจิต ย้อนต้นนิคหนอย ตัวเราหมดทั้งเนื้อทั้งตัวนี้ สำคัญอยู่ที่จิตใจ ชักจิตออกหึ่งเสียแล้ว ตัวเราก็หมดความหมายที่นี้จิตของเรามีความเป็นไปสืบต่อกันมานาน นานกว่าร่างกาย ร่างกายนี้ทรงตัวอยู่ได้ราว ๔๐ ปี ๑๐๐ ปี เท่านั้น ก็แตกดับ แต่จิตจะต้องเวียนว่ายอยู่ในภพ (ที่เกิด) ต่าง ๆ นับด้วยหมื่นปี แสนปี หรือกว่านั้นเสียด้วยซ้ำ ในระหว่างที่จิตเวียนว่ายอยู่นี้ บางครั้งจิตก็มีสภาพดีขึ้น บางคราวก็เสื่อมลง ต่ำลง”^{๔๑}

๔๑ พ.อ. ปิ่น มุทุกันต์, พุทธศาสตร์ ฉบับฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา ๒๕๑๗), หน้า ๒๔๗.

การแตกสลายของโลก

โลกในปัจจุบันนี้ มีการเปลี่ยนแปลงไปมากไม่ว่าในแง่ของวัตถุหรือจิตใจ อันเป็นไปตามความหมายของคำว่า “โลก” คือ สิ่งที่ต้องแตกสลายไปตามกาลเวลา ซึ่งเป็นไปตามเหตุปัจจัยของมัน จะต้องเป็นอย่างนั้น แต่ถ้า “โลกคือตัวแผ่นดินนั้นก็ไม่มี ความหมายอะไรนัก แต่ว่าสิ่งที่เข้ามากระทบใจ ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ทางใจนั้นแหละคือโลก”^๑ โดยธรรมชาติแล้วมันก็เปลี่ยนแปลง แต่จะเปลี่ยนแปลงมากหรือน้อยอีกสภาวะหนึ่ง “สถานการณ์โลกเปลี่ยนแปลงไม่ช้าชาก การทำลายธรรมชาติ การแก้ไขธรรมชาติ การรบกวนธรรมชาตินี้มันแปลกออกไป มันมากออกไป โรคภัยไข้เจ็บมันก็แปลกออกไป จนเป็นปัญหาอยู่เรื่อย ต้องค้นคว้าวิธีใหม่ ๆ อยู่เรื่อย เพราะฉะนั้นให้ถือว่าความเจ็บไข้นี้ มันเป็นเพราะว่ามีการทรุดโทรมในทางวิญญาณ มีการเจ็บป่วยในทางวิญญาณมากขึ้นทุกที”^๒ ทั้งหมดเหล่านี้เป็นการแตกสลายของโลกในแง่จิตวิญญาณ

๔.๑ มูลเหตุให้เกิดโลกแตกสลาย

ดังที่กล่าวมาแล้วว่าโลกมี ๒ ลักษณะ คือ โลกในแง่ของวัตถุ และโลกในแง่ของจิตใจ การแตกสลายของโลกในแง่ของวัตถุ ในโลกบัญญัติ กล่าวไว้ว่า “อันตรกัป ๒ เป็นดังที่กล่าวมาทั้งหมด อันตรกัป ๔๐ เป็นมหากัป โลกย่อยสลายไปตลอดมหากัป โลกกลับตั้งตลอดกัป โลกสลายไปแล้วตั้งอยู่ตลอดกัป โลกกลับตั้งอยู่ตลอดกัปอสงไขย เป็นระยะกาลนาน กัปสลาย กัปสลายแล้วตั้งอยู่ตลอดระยะกาลนานคืออสงไขย พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสในเรื่องการกลับคืนของโลกอย่างนี้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย อสงไขยของกัป ๔ เหล่านี้ คือ (๑) อสงไขยเป็นระยะกาลนานกัปสลายไป (๒) อสงไขยเป็นระยะกาลนานกัปสลายแล้วดำรงอยู่ (๓) อสงไขยเป็นระยะกาลนานกัปกลับคืน (๔) อสงไขยเป็นระยะกาลนานโลกกลับคืนแล้วดำรงอยู่” ซึ่งเป็นวัฏจักรอย่างนี้

เหตุที่ทำให้โลกแตกสลาย ๓ ประการ

เหตุที่ทำให้โลกแตกสลาย ๓ ประการ คือ

๑. ไฟเป็นเหตุให้โลกแตกสลาย

๑ พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ). ดับไม้เหลือ. (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๖), หน้า ๔๔.

๒ พุทธทาสภิกขุ. บรมธรรม ภาคต้น. (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา ๒๕๒๕), หน้า ๑๙๔.

๒. น้ำเป็นเหตุให้โลกแตกสลาย

๓. ลมเป็นเหตุให้โลกแตกสลาย

ข้อนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เหตุที่ทำให้โลกสลาย ๓ ประการ (๑) ไฟเป็นเหตุให้โลกสลาย (ไฟประลัยกัลป์) (๒) น้ำเป็นเหตุให้โลกสลาย (น้ำประลัยกัลป์) (๓) ลมเป็นเหตุให้โลกสลาย (ลมประลัยกัลป์)”

เขตที่จะต้องสลายมี ๓ เขต คือ

๑. อาภัสสรพรหมโลก

๑. สุภิกขณพรหมโลก

๓. เวหิปผลพรหมโลก

ข้อนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เขต ๓ เขต เหล่านี้เป็นแดนสลาย คือ (๑) อาภัสสรพรหมโลก (๒) สุภิกขณพรหมโลก (๓) เวหิปผลพรหมโลก ตอนที่โลกสลายด้วยไฟ สัตว์ทั้งหลายย่อมเข้าถึงหมู่พรหมอาภัสระ ด้วยตติยฌาน ตอนที่โลกสลายด้วยน้ำ สัตว์ทั้งหลายย่อมเข้าถึงหมู่พรหมสุภิกขณะ ด้วยตติยฌาน ตอนที่โลกสลายด้วยลม สัตว์ทั้งหลายย่อมเข้าถึงหมู่พรหมเวหิปผละ ด้วยจตุตถฌาน

การสลายอีก ๒ ประการ คือ

๑. การสลายของสัตว์มี ๑๐ อันตรกัป

๒. การสลายของธาตุ มี ๑๐ อันตรกัป”^๓

นอกจากนี้แล้วในโลกที่ปกสาร ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ว่า “ในเรื่องของกัปนั้น นับตั้งแต่มหาเมฆที่ยังกัปให้พินาศ จนถึงเพลิงดับ ตอนนี้เป็นอสงไขยที่ ๑ เรียกว่า สังวัฏฏะ นับแต่เพลิงบรรลัยกัลป์ดับไป จนถึงฝนตกหนัก น้ำเต็มเปี่ยมแสนโกฏิจักรวาล ตอนนี้เป็นอสงไขยที่ ๒ เรียกว่า สังวัฏฏฐายี นับตั้งแต่ฝนตกหนักจนถึงดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ปรากฏ ตอนนี้เป็นอสงไขยที่ ๓ เรียกว่า วิวัฏฏะ นับตั้งแต่การปรากฏแห่งดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ ไปจนถึงมหาเมฆอันจะยังกัปให้พินาศอีก ตอนนี้เป็นอสงไขยที่ ๔ เรียกว่า วิวัฏฏฐายี วิวัฏฏฐานียอสงไขยสงเคราะห์ (ประมวล) อันตรกัป ๖๔ อันตรกัป อาจารย์บางพวกกล่าวว่า สงเคราะห์อันตรกัป 20 อันตรกัป อสงไขยที่เหลือมีประมาณเท่ากับอสงไขยที่ ๔ นั้น โดยกาละ อสงไขย ๔ เหล่านี้รวมเป็นมหากัป ๑ ความ

๓ กรมศิลปากร, โลกบัญญัติ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อักษรไทย (น.ส.พ.ฟ้าเมืองไทย) ๒๕๒๔), หน้า ๑๔๗.

พินาศด้วยไฟและการก่อตัวขึ้นใหม่ของโลก

ในสมัยที่กัปพินาศด้วยน้ำ นักปราชญ์พึงขยายความให้พิสดารโดยนัยที่ได้กล่าวแล้วในตอนต้นว่า เริ่มต้นมหาเมฆที่ยังกัปให้พินาศก่อตัวขึ้นแล้ว ดังนี้เป็นต้น เรื่อง ที่ต่างกันมีดังต่อไปนี้ในตอนที่มีดวงอาทิตย์ดวงที่ ๒ ปรากฏ ในคราวที่กัปพินาศด้วยน้ำนี้ มหาเมฆอันมีน้ำกรดจะก่อตัวขึ้น เริ่มต้นมหาเมฆนั้นจะยังฝนละเอียด ๆ ให้อตกลงมาจนกระทั่งหลังเป็นมหาธาร ท่วมแสนโกฏิจักรวาลแผ่นดินและภูเขาเป็นต้นที่ถูกน้ำกรดแล้ว ย่อมละลายไป อาจารย์บางพวกกล่าวว่า น้ำที่ลมห่อหุ้มไว้โดยรอบท่วม จะเกิดแต่ส่วนที่อยู่ภายใต้สุดของแผ่นดิน จนถึงภูมิแห่งทุติยฉาน เพราะแผ่นดินและภูเขาเป็นต้นที่ถูกน้ำกรदनั้นแล้ว ย่อมละลายหมดไป เหมือนก้อนเกลือที่โยนได้ในน้ำจะนั้น เพราะเหตุนี้ น้ำนั้นแหละมีรวมกับน้ำรองแผ่นดิน อาจารย์อีกพวกหนึ่ง กล่าวว่า น้ำกรดทำลายน้ำรองแผ่นดิน และกระแสลมอันอุ้มน้ำนั้นให้พินาศไป ดำรงเป็นแผ่นดินเดียวกับตนเองนั้นแล ดังนี้ คำนั้นถูกต้องแล้ว อนึ่ง น้ำกรदनั้นทำให้พรหมโลกเบื้องบนละลายไปจากพรหมโลกชั้นสุภกัณฑะ จึงหยุด เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าวไว้ว่า ยามใดโลกสลายด้วยน้ำที่กำเริบแล้ว ยามนั้นแสนโกฏิจักรวาลหนึ่งละลายไป น้ำกรदनั้นจะไม่สงบราบเท่าที่สิ่งที่เป็นสังขารแม้มีขนาดเท่าอนุภักยังมีอยู่ อนึ่ง น้ำกรदनั้นครอบงำสิ่งที่เป็นสังขารลอยไปตามน้ำ สลายไปโดยจับพลัง อากาศเบื้องบนกับอากาศเบื้องต่ำ จนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีดมนันธการ เรื่องต่อไปจากนั้นทั้งหมดเหมือนกับที่กล่าวไว้แล้ว แต่มีข้อนี้ตอนเดียวเท่านั้นที่พึงทราบ โลกจะปรากฏเริ่มต้นที่พรหมโลกอาภัสรา หมู่สัตว์จติจากพรหมโลกชั้นสุภกัณฑะ บังเกิดสถานแห่งพรหมโลกชั้นอาภัสรา ในตอนที่สลายด้วยน้ำบรรลัยกัณฑ์นั้น ระยะนี้ตั้งแต่มหาเมฆที่ทำให้กัปพินาศ จนถึงน้ำกรดที่ทำให้กัปพินาศ ชาติหายไปเป็นอสงไขยที่ ๑ ตั้งแต่ น้ำกรดชาติหายไปจนถึงมหาเมฆที่เป็นสมบัติ (คือน้ำฝนที่ตกกรรมดา) ระยะนี้เป็นอสงไขยที่ ๒ ตั้งแต่มหาเมฆที่เป็นสมบัติจนถึงความปรากฏแห่งดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ ระยะนี้เป็นอสงไขยที่ ๓ ตั้งแต่ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ปรากฏ จนถึงมหาเมฆที่ยังกัปให้พินาศ ระยะนี้เป็นอสงไขยที่ ๔ อสงไขยที่ ๔ เหล่านี้เป็นมหากัป ความพินาศด้วยน้ำบรรลัยกัป และกลับตั้งใหม่เป็นอย่างนี้

สมัยที่กัปพินาศด้วยลม พึงขยายความตอนที่มีคำว่า เริ่มต้นทีเดียว มหาเมฆที่เป็นสิ่งทำลายโลกก่อตัวขึ้น เป็นอาทิ ตามนัยที่กล่าวแล้วในตอนก่อนนั้นแหละ ความที่แปลกกันมีดังต่อไปนี้ ดวงอาทิตย์ที่ ๒ ในตอนนั้นจันใด ในตอนนี้ก็จันนั้น ลมก่อตัว ขึ้นเพื่อทำลายกัป ลมนั้นพัดให้ฝุ่นหยาบฟุ้งขึ้นตอนแรก ต่อจากนั้นก็พัดให้ธุลีทรายละเอียด ทรายหยาบ ก้อนกรวด ก้อนหิน เป็นต้น จนถึงขนาดแผ่นหินเรื้อนยอด และต้นไม้ใหญ่ที่ขึ้นอยู่ ณ ที่ดอนลอยขึ้นไป สังขารเหล่านั้นปลิวขึ้นไปจากแผ่นดินขึ้นท้องฟ้า ไม่ตกลงมาอีกละเอียดเป็นจุดวิจุนไปในท้องฟ้านั้นแล ถึงความไม่มีเลย ต่อจากนั้นลมก็ก่อตัวขึ้นจากภายใต้ปฐพีโดยลำดับ พลิกแผ่นดิน กลับข้างล่างขึ้นข้าง

บน พัดปลิวขึ้นไปในอากาศ ส่วนของแผ่นดิน แม้มี่ประมาณ ๑๐๐ โยชน์ แม้มี่ประมาณ ๒๐๐ โยชน์ ๓๐๐ โยชน์ ๔๐๐ โยชน์ ๕๐๐ โยชน์ จะต้องแตกกระจายถูกกำหลังลมพัดขึ้นเป็นจุดวิจุด ในอากาศที่ เดียว ถึงความไม่มีลมจะยกแมงภูเขาจักรวาล แมงภูเขาสิเนรุ ขวางไปในอากาศ ภูเขา เหล่านั้นกระทบกระแทกกันแหลกกลายเป็นจุดวิจุด ลมนั้นทำลายวิมานของเทวดาสกิด ณ ภาค พื้นดินและวิมานของเทวดาที่สถิตในอากาศให้พินาศไปด้วยอุบายนี้ ทำลายเทวโลกชั้นกามาวจรทั้ง ๖ ให้พินาศ ทำลายแดนโกฏจักรวาลให้พินาศในตอนนั้น ภูเขาจักรวาลทั้งหลาย ภูเขาหิมพานต์ทั้งหลาย ภูเขาสิเนรุทั้งหลายมาพร้อมกัน พินาศจุดวิจุดไปหมด ลมจะพัดกลับตั้งแต่แผ่นดินถึงตติย ฌานภูมิ ทำลายพรหมโลกแม่ทั้ง ๔ ชั้นให้พินาศจรถึงตชั้นเวห้ปผลาจึงหยุด เพราะเหตุนี้ท่านจึง กล่าวไว้ว่า “ในกาลใด โลกพินาศด้วยความกำเรบแห่งวาโยธาตุ ในกาลนั้น แดนโกฏจักรวาลหนึ่ง ย่อมกระจัดกระจายไป”

ลมนั้นทำลายสิ่งที่เป็นสังขารทุกอย่างพินาศไปพร้อมกับน้ำรองแผ่นดินและลมและที่อุ่มน้ำ นั้น แล้วตัวเองก็สลายตัวไป เพราะไม่มีเหตุที่บังคับให้ตั้งหลักอยู่ได้ อากาศเบื้องบนอากาศเบื้องต่ำ ย่อมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแล เรื่องต่อจากนี้ทั้งหมดเหมือนกับที่ได้กล่าวไว้แล้ว แต่ในที่นี้ โลก ปรากฏเริ่มต้นสุภิกินหาพรหมโลก สัตว์ทั้งหลายจุดจากเวห้ปผลาบังเกิดในสถานมีที่ตั้งของสุภิกิน หา เป็นต้น ในกาลที่กัปปินาศเพราะลมนั้น นับตั้งแต่มหาเมฆอันทำลายกัปป จนถึงความหยุดแห่ง ลมบรรลัยกัปป ระยะนี้เป็นอสงไขยที่ ๑ ตั้งแต่ลมพัดหยุด จนถึงมหาเมฆอันเป็นสมบัตติ ระยะนี้เป็น อสงไขยที่ ๒ ฯลฯ (มีนัยดังที่กล่าวไว้แล้ว) ความพินาศด้วยลม และการตั้งขึ้นใหม่ บัณฑิตพึง ทราบด้วยประการที่กล่าวมาแล้วนี้

หากถามว่า โลกต้องพินาศอย่างนี้มีอะไรเป็นเหตุ เพราะถึงแม้ว่า ความดับพร้อมกิจของ สังขารทั้งหลายเป็นเหตุก็ไม่มีเหตุ เพราะมีความพินาศเป็นสภาพ แต่ความดับของสังขารเว้น จากเหตุไม่มี เหมือนดังในหมู่สัตว์ทั้งหลาย อันความพินาศพร้อมทั้งเหตุแม่ของโลกอันภาชนะก็พึง มี เพราะเหตุนี้ อะไรเล่าเป็นเหตุให้ความพินาศของโลก

พึงทราบเฉลยว่า อุกคัลเป็นเหตุ เหมือนอย่างว่า โลกย่อมกลับคืนเป็นปฐมกาลเพราะ กำลังแห่งบุญของสัตว์ทั้งหลายที่บังเกิดในภพนั้นจันใด โลกย่อมสลายไปเพราะกำลังแห่งบาปของ สัตว์เหล่านั้นจันนั้น เมื่ออุคัลมุลทั้งหลายพอกพูนขึ้นแล้ว โลกย่อมพินาศไปด้วยอาการอย่างนี้ เปรียบเหมือน อันตรกัปป(กัปปแทรก) ๓ ประการเหล่านี้ คือ ไรคันตรกัปป สัตถันตรกัปปและทุพภิกขันตร กัปป ย่อมบังเกิดในอสงไขยกัปป ตามลำดับ เพราะความที่ราคะ โทสะ และโมหะเป็นสภาพที่ยังล้น จันใด สังวัฏฏกัปปทั้ง ๓ ดังที่กล่าวแล้ว ย่อมมีเพราะความที่ราคะเป็นต้นเป็นสภาพยังล้น จันนั้น

ในข้อนี้พึงทราบอธิบายดังนี้ เมื่อราคะพอกพูนยิ่ง โลกย่อมพินาศด้วยเพลิง เมื่อโทสะ พอกพูนยิ่ง โลกย่อมพินาศด้วยน้ำความพินาศด้วยน้ำกรวดอันแรงยิ่งกว่าเป็นการควรแล้ว แต่

อาจารย์บางพวกกล่าวว่า เมื่อโทะสะพอกพูนขึ้น โลกย่อมพินาศด้วยเพลิง เมื่อราคะพอกพูนขึ้น โลกย่อมพินาศด้วยน้ำ ได้ทราบอาจารย์เหล่านั้น อธิบายดังนี้ โทะสะเป็นเหมือนศัตรูที่ปรากฏตัวชัดเหมือนเพลิง ความพินาศด้วยเพลิง ราคะเป็นเหมือนศัตรูที่ไม่ปรากฏตัว เหมือนน้ำกรด ควรพินาศด้วยน้ำ แต่เมื่อโทะสะพอกพูนขึ้นโลกย่อมพินาศด้วยลม อนึ่ง โลกแม้พินาศอยู่อย่างนี้ ย่อมพินาศด้วยเพลิง ๗ วาระติดต่อกันไปในวาระที่ ๘ เมื่อกลับพินาศด้วยไฟราคะ ๗ วาระ ในวาระที่ ๘ พินาศด้วยน้ำ ทั้งนี้เป็นกำหนดของความพินาศของโลก เมื่อพินาศในวาระที่ ๘ ครั้นพินาศด้วยน้ำ ๗ ครั้งแล้ว ย่อมพินาศด้วยน้ำ ๗ วาระ พินาศด้วยไฟ ๗ วาระ อีก ด้วยกาลกำหนดนี้ ๖๓ กัปล่วงไปแล้ว ในระหว่างนี้ลมห้ำหวนวาระที่โลกพินาศด้วยน้ำเสีย ได้โอกาส พัดพรมโลกชั้นสุภกนิหาอันมีอายุ ๖๔ กัป ให้ระจัดกระจาย ทำลายโลกให้พินาศไป ก็แลในโลกนี้ราคะย่อมเป็นไปมากแก่สัตว์ทั้งหลาย เพราะเหตุนั้น ความพินาศของโลกโดยมาก ด้วยอำนาจแห่งราคะพึงทราบ เพราะเหตุนี้พระโบราณจารย์จึงกล่าวไว้ว่า

“วาระที่โลกพินาศด้วยไฟ ๗ ครั้ง ๗ หน ในวาระที่ ๘ โลกพินาศด้วยน้ำ เมื่อใดครบ ๖๔ กัป เมื่อนั้นก็เป็นวาระของลมคราวหนึ่ง โลกพินาศด้วยไฟภายใต้พรมโลกชั้นอาภัสสราลงมา พินาศด้วยน้ำ ภายใต้สุภกนิหาลงมา พินาศด้วยลมภายใต้เวฬุผลาลงมา โลก ย่อมพินาศด้วยอากาศอย่างนี้”

ในความพินาศในโลกสันนิวาสนี้ที่พินาศไปด้วยเหตุ ๓ ประการนี้แล้ว กลับตั้งคืนด้วยอากาศอย่างนี้ในวันทีดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ปรากฏ ภูเขาสิเนรุ ภูเขาจักรวาล ภูเขาหิมพานต์ ทวีปและสมุทร ย่อมปรากฏ ประเทศเหล่านั้นย่อมปรากฏในวันเพ็ญ ฝัคคุณะ ไม่ก่อนไม่หลังกัน เพราะท่านกล่าวไว้ดังนี้^๔ ส่วนที่มีการกล่าวไว้ในคัมภีร์โลกุปัตติและจักรวาททีปนีนั้น ก็กล่าวไว้เช่นเดียวกันนี้

อีกประการหนึ่งที่กล่าวไว้ใน สूरียสูตร^๕ จะขอสรุปใจความไว้ดังต่อไปนี้

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย ขุนเขาสิเนรุ โดยยาว ๔๔,๐๐๐ โยชน์ โดยกว้าง ๔๔,๐๐๐ โยชน์ หยั่งลงในมหาสมุทร ๔๔,๐๐๐ โยชน์ สูงจากมหาสมุทรขึ้นไป ๔๔,๐๐๐ โยชน์ มีกาลบางครั้งที่ฝนไม่ตกหลายปี หลายร้อยปี หลายพันปี หลายหมื่นปี เมื่อฝนไม่ตกพืชคาม ภูตคาม และดินชาติที่ไ้เข้ายา ป่าไม้ใหญ่ ย่อมเฉา เหี่ยวแห้ง เป็นอยู่ไม่ได้...

ในกาลบางครั้งบางครั้ง โดยล่องไปแห่งกาลนาน ดวงอาทิตย์ดวงที่ ๒ ปรากฏ เพราะดวงอาทิตย์ดวงที่ ๒ ปรากฏ แม่น้ำลำคลองทั้งหมด ย่อมงวดแห้งไปไม่มีน้ำ

^๔ กรมศิลปากร, โลกที่ปกสาร ฉบับหอสมุดแห่งชาติ, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดนิติบุคคล

สหประชาพานิชย์, ๒๕๒๗), หน้า ๑๖๔-๑๖๗.

^๕ กรมการศาสนา, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง, ๒๕๒๑, เล่มที่ ๒๓, ข้อที่ ๖๓, หน้า ๑๐๑-๑๐๓.

สายใหญ่ ๆ คือ แม่น้ำคงคา ยมุนา อจิรวดี สรรภู มหิ ทั้งหมดยวมงวด ย่อมไม่มีน้ำ

ในกาลบางครั้งบางคราว โดยล่องไปแห่งกาลนาน ดวงอาทิตย์ดวงที่ ๔ ปรากฏ แม่น้ำสายใหญ่ ๆ ที่ไหลมารวมกันเป็นแม่น้ำใหญ่ คือ แม่น้ำคงคา ยมุนา อจิรวดี สรรภู มหิ ทั้งหมดยวมงวดแห่งไม่มีน้ำ

ในกาลบางครั้งบางคราว โดยล่องไปแห่งกาลนาน ดวงอาทิตย์ดวงที่ ๕ ปรากฏ น้ำในมหาสมุทรลึก ๑๐๐ โยชน์กิติ ๒๐๐ โยชน์กิติ ๓๐๐ โยชน์กิติ ๔๐๐ โยชน์กิติ ๕๐๐ โยชน์กิติ ๖๐๐ โยชน์กิติ ๗๐๐ โยชน์กิติ ย่อมงวดลง เหลืออยู่เพียง ๗ ชั้วตันตาลกิมิ ๖ ชั้วตันตาลกิมิ ๕ ชั้วตันตาลกิมิ ๔ ชั้วตันตาลกิมิ ๓ ชั้วตันตาลกิมิ ๒ ชั้วตันตาลกิมิ ชั้วตันตาลเดียวกิมิ แล้วยังจะเหลืออยู่ ๗ ชั้วคน ๖ ชั้วคน ๕ ชั้วคน ๔ ชั้วคน ๓ ชั้วคน ๒ ชั้วคน ชั้วคนเดียว ครึ่งชั้วคน เพียงเวย เพียงเวย เพียงแค่ช้อเท้า เพียงในรอยเท้าโค น้ำในมหาสมุทรยังเหลืออยู่เพียงในรอยเท้าโคในที่นั้น ๆ เปรียบเหมือนในฤดูแล้ง เมื่อฝนเม็ดใหญ่ ๆ ตกลงมา น้ำเหลือในรอยเท้าโคในที่นั้น ๆ น้ำในมหาสมุทรแม้เพียงช้อนิ้วก็ไม่มี

ในกาลบางครั้งบางคราว โดยล่องไปแห่งกาลนาน ดวงอาทิตย์ดวงที่ ๖ ปรากฏ แผ่นดินใหญ่นี้และขุนเขาสิเนรุ ย่อมมีกลุ่มควันพุ่งขึ้น เปรียบเหมือนนายช่างหม้อเผาหม้อที่ปั้นดีแล้ว ย่อมมีกลุ่มควันพุ่งขึ้น

ในกาลบางครั้งบางคราว โดยล่องไปแห่งกาลนาน ดวงอาทิตย์ดวงที่ ๗ ปรากฏ แผ่นดินใหญ่นี้และขุนเขาสิเนรุ ไฟจะติดทั่วลูกโชติช่วง มีแสงเพลิงเป็นอันเดียวกัน เมื่อดินใหญ่ขุนเขาสิเนรุไฟเผาลูกโชน ลมหอบเอาเปลวไฟพุ่งไปจนถึงพรหมโลก เมื่อขุนเขาสิเนรุถูกไฟเผาลูกโชนกำลังทลาย ถูกกองเพลิงใหญ่ท่วมตลอดแล้วยอดเขาแม้ขนาด ๑๐๐ โยชน์ ๒๐๐ โยชน์ ๓๐๐ โยชน์ ๔๐๐ โยชน์ ๕๐๐ โยชน์ ย่อมพังทลาย เมื่อแผ่นดินใหญ่และขุนเขาสิเนรุไฟเผาผลาญอยู่ ย่อมไม่ปรากฏขี้เถ้าและเขม่า เปรียบเหมือนเนยใสหรือน้ำมันถูกไฟเผาผลาญอยู่ไม่ปรากฏเถ้าและเขม่า

จะเห็นได้ว่า เมื่อศึกษาวิเคราะห์สุริยสูตรโดยสรุปมานี้ โลกที่เราอาศัยอยู่นี้จะแตกสลายด้วยธาตุทั้ง ๔ คือ

(๑) ธาตุดิน (ปฐวีธาตุ)	(๒) ธาตุน้ำ (อาโปธาตุ)
(๓) ธาตุลม (วาโยธาตุ)	(๔) ธาตุไฟ (เตโชธาตุ)

เมื่อโลกประกอบด้วยองค์ประกอบดังที่กล่าวแล้วนั้น จึงกลับมาสู่สภาพเดิมซึ่งเป็นองค์ประกอบเดิมของโลก จะต้องแตกสลายไปตามกาลเวลา ไม่มีอะไรจะมายับยั้งได้ มันเป็นวัฏจักรของมันอย่างนั้นเอง นี่คือการแตกสลายของโลกในแง่ของวัตถุ

ส่วนในแง่ของจิตใจ หรือความรู้สึกนั้น เมื่อโลกแตกสลายนั้น จะมองว่ามูลเหตุมาจากภายในโดยตรง เพราะว่าจิตนั้นเป็นนามธรรม ซึ่งไม่สามารถจับต้องได้เหมือนรูปธรรม จึงมีคำพูดว่า จิต

มนุษย์นั้นไซ้ร่ ยากแท้ยังถึง เนื่องจากการชิมชั้บเอาความรู้สึก ที่เกิดจากจักขุไปสัมผัสกับรูป จึงทำให้เกิดความรู้สึกและเป็นเหตุปัจจัยต่อกันดังในโลกสูตร พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถึงความดับแห่งโลกไว้ ดังนี้

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็ความดับแห่งโลกเป็นไฉน ความดับแห่งโลกนั้นคือ อาศัยจักขุและรูป เกิดจักขุวิญญาณ รวมธรรม ๓ ประการเป็นผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัยจึงเกิดเวทนา เพราะเวทนาเป็นปัจจัยจึงเกิดตัณหา เพราะตัณหานั้นแลดับเพราะสำรอกโดยไม่เหลือ อุปาทานจึงดับ เพราะอุปาทานดับ ภพจึงดับ เพราะภพดับชาติจึงดับ เพราะชาติดับ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสจึงดับ ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้ นี้เป็นความดับแห่งโลก...”^๖ ในความเป็นจริงแล้ว การดับของตัณหาก็คือการดับของโลก โลกจึงกลายเป็นช่องว่างเปล่า ไร้ตัวตน ไม่มีใคร หรืออะไรมาคุกคาม เพราะความเป็นจริงสิ่งที่จะมาควบคุม และสิ่งที่จะถูกควบคุมมันไม่มี เนื่องจากต้นตอหรือมูลเหตุดับหมดแล้ว

นายแพทย์ประสาน ต่างใจ ได้รวบรวมแนวความคิดเห็นในทัศนะของนักวิทยาศาสตร์ฝ่ายตะวันตก ซึ่งได้เสนอทัศนคติเกี่ยวกับโลกพินาศไว้ ดังนี้

“ความพินาศของโลกเริ่มขึ้นครั้งแรกในสมัย ออโดวิเซียน (ORDOVICIAN) เมื่อ ๔๔๐ ล้านปีมาแล้ว สมัยที่ตอนเหนือของอเมริกาและยุโรปกับเอเชียเหนือ(LOURUSSIN) ยังต่อเนื่องกันเหมือนเศษริบิ้นเต็มไปด้วยภูเขาไฟ ลอยในอ่างน้ำ โลกที่บริเวณเส้นศูนย์สูตร สมัยของหอยยักษ์ และบรมทวดของปลาหมึกกล้วยที่มีความยาวถึง ๒๐ ฟุต ครั้งที่ ๒ เกิดสมัยในเดโวเนียน (DEVONIAN) ประมาณ ๓๖๕ ล้านปี ที่ปลาชนิดต่าง ๆ โดยมากมีเกราะที่หัวสู้กับสัตว์คล้ายแมง ดาทะเล ที่เรียกว่า ไตรโลไบท์ ที่มีหนามแหลมยาวกลางหลัง แมงยังมีแมงป่องยักษ์อยู่ในน้ำด้ว ยาวถึง ๑๐ ฟุต ความพินาศที่เชื่อว่ารุนแรงที่สุดในประวัติศาสตร์โลกที่แทบจะทำลายสิ่งมีชีวิตทุก เผ่าพันธุ์ ไม่ว่าจะเป็นพืชหรือสัตว์ เกิดขึ้นในสมัยเพอร์เมียน (PERMIAN) ๒๔๕ ล้านปีมาแล้ว ซึ่งเป็น สมัยที่ทวีปต่าง ๆ เริ่มแยกตัวออกจากกันเคลื่อนตัวทางเหนือและตะวันออกอย่างรวดเร็ว นักวิทยาศาสตร์คำนวณไว้ว่า ความพินาศครั้งนั้นทำให้สิ่งมีชีวิตทั้งพืชและสัตว์ถูกทำลายไป ระหว่าง ๗๗ ถึง ๙๖ เปอร์เซ็นต์ของสิ่งมีชีวิตทั้งมวลที่อาศัยอยู่ในโลกขณะนั้นแทบจะพูดได้ว่าเกือบจะทำให้โลกกลายเป็นโลกร้าง ชีวิตที่ไม่แตกต่างจากดาวเคราะห์อื่น ๆ ของสุริยจักรวาล ความพินาศระดับโลกครั้งต่อมาเกิดในสมัยไตรแอสสิก (TRIASSIC) ที่ใกล้รอยต่อสมัย จูราสสิก(JURASSIC) เมื่อ ๒๑๐ ล้านปี (T-J BOUNDARY) ทำลายล้างสัตว์เลื้อยคลานแทบจะทุกเผ่าพันธุ์ให้หมดสิ้นไป

^๖ กรมการศาสนา, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง, ๒๕๒๑, เล่มที่ ๑๘, ข้อที่ ๑๕๗, หน้าที่ ๑๐๙.

เป็นการปูทางให้ไดโนเสาร์ที่เกิดขึ้นมาใหม่ได้วิวัฒนาการอย่างรวดเร็วและยิ่งใหญ่ครองโลกอย่างยาวนานถึง ๑๕๐ ล้านปี และแล้ววาระสุดท้ายของพวกยักษ์ดึกดำบรรพ์ก็ได้มาถึงพวกมัน อย่างไรก็ตามมีสิ่งใดสิ่งหนึ่งกำหนดให้เป็นเช่นนั้น นั่นคือความพินาศที่เกิดขึ้นในสมัยครีตาเชียส (CRETACEOUS) เมื่อ ๖๕ ล้านปีที่แล้ว (K-T BOUNDARY) ที่ทำให้ไดโนเสาร์แทบจะทุกชนิดถูกระงับและเผ่าพันธุ์ ต่างพากันล้มหายตายจากไปจนหมดสิ้น แทบจะโดยพร้อมเพรียงกัน

ความพินาศหายณะระดับโลกที่เกิดขึ้นหลังมนุษย์ได้ถือกำเนิดเกิดขึ้นมาบนโลกแล้วมีที่สำคัญอยู่สองครั้ง ครั้งแรกเกิดขึ้นเมื่อ ๗๕,๐๐๐ ปีมาแล้ว เมื่อมีการระเบิดของภูเขาไฟที่ตั้งอยู่บนเกาะสุมาตรา แรงระเบิดครั้งนั้นมีขนาดของความรุนแรงเทียบได้กับระเบิดปรมาณูที่นางาซากิถึง ๓,๐๐๐ ลูก ทำให้ภูเขาใหญ่จมลงกลายเป็นทะเลสาบน้ำจืดที่ชื่อว่าทะเลสาบโตบา (TOBA) ที่กว้าง ๖๕ กิโลเมตรในปัจจุบัน เกิดการเปลี่ยนแปลงในชั้นบรรยากาศจากดิน หินและเถ้าถ่านกว่าสิบล้านล้านตัน ที่พวยพุ่งขึ้นไปถึงชั้นสตราโตสเฟียร์ การกำเนิดน้ำท่วมโลกที่ดึกดำบรรพ์มาแล้ว แม้ว่าไม่ถึงกับยังความพินาศถึงระดับบรรยากาศนอกโลก แต่ก็นับเนื่องได้ว่าเป็นความหายณะที่ยิ่งใหญ่ที่เกิดแก่โลก และมนุษย์ชาติเช่นกัน

มนุษย์เราอาจจะทำเอาหูไปนาเอาตาไปไร่ กับเรื่องทั้งหลายคนมักคิดว่าไม่เป็นเรื่อง คงมีเพียงไม่กี่คนที่นั่งวิตกทุกข์ร้อนกับคำทำนายของนอตราดามุสที่ว่าโลกจะพบกับความพินาศในปี ๑๙๙๙ นี้หรือ ว่าลูกอุกกาบาตจะวิ่งมาชนโลกในปี ๒๐๓๕ ตามที่นักวิทยาศาสตร์บางคนคำนวณไว้... จะมีนักคิด นักวิทยาศาสตร์ ปัญญาชนบ้างหรือไม่ ที่พยายามคิดพยายามหาทางทำความเข้าใจสาเหตุและกลไกที่ทำให้เกิดความพินาศหายณะอย่างร้ายแรงให้แก่โลกและชีวิต ซึ่งบางทีอาจจะมึนหนทางโหดหนทางหนึ่งที่จะรักษามนุษย์ ชีวิต(สัตว์อื่น ๆ) และโลกอยู่ร่วมกันได้อย่างยาวนาน หากไม่แล้วความพินาศครั้งแล้วครั้งเล่าที่เกิดขึ้นมาได้ในอดีต ก็ย่อมต้องเกิดขึ้นมาได้อีกในอนาคต มันเป็นไปได้หรือไม่ว่า จักรวาลอาจจะมีการกำหนดและควบคุมสรรพสิ่งทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต การเสียดสละบางส่วนเพื่อรักษาส่วนใหญ่เพื่อดุลยภาพแห่งธรรมชาติที่เป็นวัฏจักรของการเคลื่อนไหวและแปรเปลี่ยนของสรรพสิ่งทุก ๆ สิ่งในโลกและจักรวาล ซึ่งโดยนามและรูปเกี่ยวเนื่องกันสัมพันธ์กันและไม่มีการแยกจากกันและกัน ดังที่เข้าใจกันจากปรัชญาที่มีมาก่อนศาสนา ที่อ้างรวม ๆ ในคาถาอุปนิษัตที่ “สรรพพุทธันตรธัตมัน (Sarvabhuthantaratan)”^๗

จะเห็นได้ว่าความพินาศของโลกในทัศนะของชาวตะวันตกนั้น ก็กล่าวถึงเช่นกันแต่นั้น เรื่องกาลเวลาที่แน่นอนตายตัวลงไป ส่วนทัศนะของพระพุทธศาสนานั้นไม่กำหนดกาลเวลา แต่ชี้

๗ นายแพทย์ประสาน ต่างใจ, ธรรมวิทยาศาสตร์, (กรุงเทพฯ: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง ๒/๒๕๒๔) หน้า ๘๘-๙๐.

ไปที่เหตุปัจจัยว่าจะสมควรเมื่อไร เพราะโลกของเรานี้มันมีเหตุปัจจัยหลาย ๆ อย่างมาประกอบเข้าด้วยกัน ดังนั้นความพินาศของโลกจึงขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัยนั้น ๆ เป็นส่วนสำคัญเสมอกัน จะเฉพาะแต่อย่างใดอย่างหนึ่งหาได้ไม่

๔.๒ ผลกระทบจากการแตกสลายของโลก

ผลกระทบจากการแตกสลายของโลกนั้น สร้างความสะพรึงกลัวและความหวาดหวั่นพรันพรึงแก่มนุษยชาติทุกชนิด เพราะการเกิดแต่ละครั้งนั้นสร้างความหายนะแก่โลกอย่างหาประมาณมิได้ ดังนั้น การเรียนรู้เรื่องราวที่ถูกจดบันทึกไว้ในนามรูปนี้เอง จึงทำให้สัตว์มีการพัฒนาการเรียนรู้ถึงระบบสัมผัส ซึ่งทำให้ระบบประสาทในส่วนต่าง ๆ มีสมรรถภาพสูงขึ้น นามรูปนี้จะทำหน้าที่สืบต่อระบบสัมผัสและยกระดับวิวัฒนาการ จากระดับหนึ่งสู่อีกระดับหนึ่งโดยการเรียนรู้เข้าใจระบบธรรมชาติความเป็นจริงของกฎธรรมชาติเดิมแท้ ๆ ระบบประสาทสัมผัสนี้เรียกว่า “อายตนะ” อันเป็นจุดเชื่อมต่อการรับรู้ระหว่างสัตว์กับโลกภายนอก ซึ่งมีผลกระทบโดยตรง “เมื่อมีระบบจะรับสิ่งเร้าต่างชนิดกัน โดยมีวิญญานธาตุเป็นผู้รู้เสมอ ดังนี้

ตา	+	แสง	+	วิญญาน	=	ภาพ
หู	+	คลื่นความสั่น	+	วิญญาน	=	เสียง
จมูก	+	อะตอมไฮย	+	วิญญาน	=	กลิ่น
ลิ้น	+	โมเลกุล	+	วิญญาน	=	รส
ผิว	+	สสาร	+	วิญญาน	=	ความถูกต้อง
ใจ	+	จิตสังขาร	+	วิญญาน	=	ความนึกคิด

แต่ละกลุ่มของการกระทบรับรู้ระหว่างสิ่งเร้า ระบบสัมผัสและวิญญานธาตุ เกิดเป็นการรับรู้ขึ้น แต่ละครั้งของการรับรู้เรียกว่า สัมผัสซึ่งแปลว่าการกระทบรับรู้ ในแต่ละกลุ่มสัมผัสนั้นนั้นจะเห็นได้ว่ามีองค์ประกอบอยู่ 3 ประการ คือ

4.2.1 ระบบประสาทหรือระบบสัมผัสเรียกว่า อายตนะภายใน

4.2.2 สิ่งเร้าจากภายนอกเรียกว่า อายตนะภายนอก

4.2.3 วิญญานธาตุเรียกว่า ธาตุรู้รับหรือจิตรู้

ทั้ง 3 องค์ประกอบนี้ทำงานร่วมกันเสมอในทุกสัมผัส หากขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่ง การรับรู้จะไม่ปรากฏขึ้น^๔ ซึ่งเป็นการรับรู้แบบอาศัยซึ่งกันและกันอย่างต่อเนื่องกันไป

^๔ ดร.ไชย ณ พล, พระไตรปิฎกฉบับพิเศษ ธรรมชาติ ธรรมชาติแห่งสรรพสิ่ง, สถาบันธรรมาธิปไตย
ผู้จัดทำ, หน้า ๑๑๕/๑๑๖.

แต่ถ้ามาดูผลกระทบต่อนาคตนั้น จะส่งผลให้มนุษย์ในอนาคตมีการเบี่ยงเบนในทางพฤติกรรม ซึ่งจะก่อความเดือดร้อนให้แก่สังคม เช่นเห็นผิดว่าถูก เห็นชั่วว่าดี ซึ่งขัดต่อความเป็นจริงที่สังคมจะยอมรับได้ ในที่สุดก็ก่อปัญหาให้ไม่รู้จักจบสิ้นกลายเป็นปัญหาเป็นวัฏจักร หา ความสงบสุขไม่ได้เลย เพราะมีปัญหา มารบเร้าตลอดเวลา ไม่ว่าจะปัญหาด้านเศรษฐกิจ มลภาวะเป็นพิษ สังคมขาดศีลธรรม คุณธรรม และจริยธรรม ดังที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ เป็นปัญหาพื้นฐานทั้งสิ้น สุดท้ายก็อยู่กันแบบอกสันชวัญหายตลอดไป ในพุทธทำนาย พระพุทธเจ้าได้ตรัสทำนายนิมิตของพระเจ้าปิตถเวณ ๑๖ ข้อ แต่ในที่นี้จะนำมากล่าวเฉพาะบางข้อเท่านั้น อาทิเช่น

ข้อที่ ๑	ฝันว่าโคทั้งสี่มีกำลัง
จะชนกันแล้วหันห่างกระเด็น
ทรงอภิปรายทายว่าฤดูฝน
ตั้งจะปรายสายพิรุณชุ่มเขียวม้ว	แล่นประดังมาโดยทิศนิมิตเห็น
ต่างหลักลี้หนีเร้นไปหายตัว
เมฆหมอกมณมิตมิตทุกทิศทั่ว
วายุพัดกลัดกลิ้งละลายไป
	จะลำบากยากเย็นกับไพร่พล
ทั้งต้นข้าวเต่าแดงเหี่ยวแห้งไป
เกิดข้าวชากหมากแพงทุกแหล่งหล้า
ด้วยมนตรีโมหาปัญญาเยาว์	ด้วยฟ้าฝนไม่ตกมาในนาไร
ผลไม่ม่วงปรางจะบางเบา
ฝูงประชาแคนคืบจะอับเฉา
ลำเอียงเอาอามิสไม่คิดธรรม์
ข้อที่ ๒	ฝันว่าไม้รุ่นเจริญผล
พระทรงลัดยัตริศทายทำนายพลัน
จะคบขู่สู่หาสมาคม
กุมารี่จะมีบุตรแต่รุ่นราว	ดูทิวกลเหมือนไม้ในไพร่สันต์
ภายหน้านั้นชายหญิงจะทิ้งเหล่า
จะเลพลมกันแต่แรกฟุ้งรุ่นสาว
ไม่ยืนยาวยากเย็นด้วยเงินมี
ข้อที่ ๑๐	ฝันว่าเห็นคนนั่งหุงข้าว
บ้างดิบสุขคลุกระคนปนกันไป
พระแยมโษษฐุโปรดพุทธฎีกา
พระเลื้อเมืองทรงเมืองเรื่องฤทธิ	หม้อเดียวชาวหลากลันพันวิสัย
บ้างก็เปียกบ้างก็ไหม้ไม่มีดี
ว่าเทพาที่รักษานูริศรี
ประเพณีพลาดเปลี่ยงไม่เที่ยงพรรณ
	เทวัญอันอารักษ์ศาสนา จะรักษาแต่คนที่อาศัยจ้
ผู้ถือศีลสิกขาศีลาวัตร มิตรที่รักจักตัดความรักตน
ฝูงราษฎรจะอาพาธเจ็บไข้
ประเพณีปีเดือนก็เปื้อนปน	เกิดมรณภัยทุกแห่งหน
ฤดูฝนหนาวร้อนก็ผ่นไป
ข้อที่ ๑๑	ฝันว่าอันแก่นจันทน์แดง
ขายเขลาเอาพอแรงไม่แจ้งใจ	ราคาแพงเลิศล้ำในตำได้
ก็เอาไปแลกนมโคเลี้ยงง่ายตาย

ทรงพระพุทธานายกิปรายโปรด	ภายหลังโศคนมุสงฆ์สิ้นทั้งหลาย
จะแนะนำพระธรรมอันเพริศพราย	เที่ยวแร่ขายแลกทรัพย์มาซื้อกิน
ไม่อดสูดูร้ายละอายบาป	นิยมหยาบเมื่ออาจประมาทหมิ่น
กอกกรรมกระทำตนให้มลทิน	เหมือนอย่างกินยาตายไม่หมายเป็น
ข้อที่ ๑๒ ผันเห็นน้ำเต้านั้นจมชด	ดูพิกลไม่เคยพบประสบเห็น
จะเกิดความยากล้ำเหลือล้ำเคียด	สิ่งที่เย็นกลับจะร้อนทั่วธานี
คือนักปราชญ์ผู้รู้ธรรมจะต่ำด้อย	พาลาลอยเพื่องฟูชูศักดิ์ศรี
ผู้พงศาตระกูลประยูรมี	จะลับลิ้ล้อมสูญประยูรยศ
คนพาลจะราญเริงบันเทิงหนา	เจรจาผิดธรรมไม่กำหนด
ใครปลอกปลิ้นลี้มลมเป็นคมคต	รู้ไปปดกลกกลับจึงนับกัน ^๙

ในพุทธานายกนั้น เป็นการบอกถึงความเสื่อมทรมของสังคม ในแง่ของการกระทำและความโลกเห็นแก่ตัวของผู้มีอำนาจจะเหนือกว่า ในเชิงฉกฉวยโอกาสที่เข้าครอบงำจิตใจ ความเดือดร้อนจึงเกิดขึ้นทุกหนทุกแห่ง จะเรียกว่า “การรแตกสลายของโลก เกิดขึ้นจากกิเลส ตัณหาของมนุษย์ก็ว่าได้ ผลกระทบระยะยาวนั้นอาจส่งผลกระทบต่อไปถึงภพชาติต่าง ๆ อีกด้วย หลังจากโลกแตกสลายแล้วมนุษย์บางพวกไปเกิดเป็นพรหม บางพวกไปเกิดเป็นเดรัจฉาน บางพวกไปเกิดในนรกนั้นแล้วแต่ละ ๆ คนก่อกรรมกันเอาไว้ในปัจจุบันนี้ ดังที่ปรากฏในสุมังคลวิลาสินีซึ่งได้กล่าวไว้ว่า

“สตถุบุตรกูปิ ความว่า กัปที่พินาศในระหว่างศาตรา คือยังไม่ถึงสังวิวัฏฏกัป โลกก็พินาศเสียในระหว่าง ก็ชื่อว่า อันตรกัป อันตรกัปนี้มี ๓ อย่างคือ

๑. ทุพภิกขันตรกัป กัปที่โลกพินาศในระหว่างด้วยทุพภิกขภัย
๒. โรคันตรกัป กัปที่โลกพินาศในระหว่างด้วยโรค
๓. สัตถันตรกัป กัปที่โลกพินาศในระหว่างด้วยศาตรา

ในกัปเหล่านั้นทุพภิกขันตรกัป มีขึ้นได้แก่หมู่สัตว์ที่หนาด้วยโลก โรคันตรกัป มีขึ้นได้แก่หมู่สัตว์ที่หนาด้วยโมหะ สัตถันตรกัป มีขึ้นได้แก่หมู่สัตว์ที่หนาด้วยโทสะ

ในกัปเหล่านั้น เหล่าสัตว์ที่ฉิบหาย เพราะทุพภิกขันตรกัป ย่อมเกิดขึ้นในปิตติวิสัย วิสัยแห่งเปรตเสียโดยมาก เพราะมีความอยากในอาหารเป็นกำลัง เหล่าสัตว์ที่ฉิบหาย

^๙ พระมหาโพธิวงศาจารย์, ออกพระเมรุพระราชทานเพลิงศพพระวิสุทธาธิบดี (ไสว รุติวีโร, กรุงเทพมหานคร: บริษัท จี.เอ., โรงพิมพ์กราฟิควารด์, ๒๕๓๒), หน้า ๒๒๖-๒๒๘.

เพราะโรคันตรกับ บังเกิดในสวรรค์โดยมาก เพราะสัตว์เหล่านั้นเกิดเมตตาคิดขึ้นว่าโอหนอ โรคเห็นปานนี้ไม่พียงมีแก่สัตว์เหล่านี้ เหล่าสัตว์ที่ฉิบหายเพราะสัตว์กันตรกับ ย่อมเกิดในนรกโดยมาก เพราะมีความอาฆาตต่อกันและกันอย่างรุนแรง”^{๑๐}

ผลกระทบที่เกิดจากการแตกสลายของโลกนั้นเรียกว่าไฟบรรลัยกัลป์ ที่ว่าจะมีไฟบรรลัยกัลป์เกิดขึ้นมานั้น เพราะว่ามีมนุษย์เราจิตใจไม่บริสุทธิ์มีบาปอกุศลมาก แม้แต่ศีล ๕ ก็ปฏิบัติตามได้ไม่ครบ เช่น ข้อปาณาติบาตเป็นต้น อายุมันก็จะน้อยลงทุกที จนกระทั่งอายุเหลือ ๑๐ ปี ที่เป็นอายุขัยของมนุษย์ ตอนนั้นก็เกิดมิคสัญญี ไม่มีการเคารพสิทธิซึ่งกันและกัน จนมีการรบราฆ่าฟันกัน ดวงอาทิตย์ดวงที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ก็ปรากฏขึ้นมา จนสรรพสัตว์ทั้งหลายก็จะตายหมด พอดวงอาทิตย์ดวงที่ ๗ ปรากฏขึ้นมา น้ำในมหาสมุทรก็แห้ง ต้นไม้แห่งกรอบ ผลที่สุดก็ลุกเป็นไฟลุกขึ้น โดยอาศัยน้ำแห้ง ต้นไม้แห่งกรอบเต็มที่ ความร้อนหนักอันเป็นเชื้อเพลิงได้อย่างดีจึงลุกไหม้ลุกขึ้นเท่ากับเป็นการล้างโลก ในคัมภีร์โลกุปตติกล่าวไว้ว่า “.....สัตว์ทั้งหลาย ทั้งปวง ย่อมดำรงอยู่ในฐานะ ๓๑ ประการ คือ ภูมิเหล่านี้ คือ กามภูมิ ๑๑ รูปภูมิ ๑๖ อรูปภูมิ ๔ รวมเป็น ๓๑ โลกเห็นปานนี้ ไม่เพียง ย่อมพินาศไป พระปัจเจกพุทธเจ้า กล่าวไว้ว่า สัตว์โลกทั้งปวง ย่อมพินาศไป ดังนั้นโบราณอาจารย์ท่านจึงกล่าวว่า

วาระที่โลกพินาศด้วยไฟ มี ๗ ครั้ง ๗ หน ในวาระที่ ๘ โลกพินาศด้วยน้ำ
เมื่อใดครบ ๖๔ กัป เมื่อนั้น ก็เป็นวาระลมคราวหนึ่ง โลกพินาศด้วย
ไฟ ภายใต้อพรมโลกชั้นอาภัสสรลงมา พินาศด้วยน้ำ ภายใต้อพรมโลก
ชั้นสุภกิตนกลงมา พินาศด้วยลม ภายใต้อพรมโลกชั้นเวฬุผลกลงมา
โลกย่อมพินาศด้วยอาการอย่างนี้

ในสมัยใดกัปพินาศด้วยไฟ ในสมัยนั้น เมื่อเริ่มต้นที่เดียวมหาเมฆอันเป็นสิ่งที่จะทำให้กัปพินาศ ก่อตัวขึ้นยังฝนหาใหญ่หาหนึ่งให้ตกลงในแดนโกฏิจักรวาล เพราะเหตุดังนั้น พวกมนุษย์พากันรำเริงดีใจ นำพืชทั้งปวงออกมาหว่าน ก็แลเมื่อข้าวกล้าทั้งหลายเกิดขึ้น เป็นเพียงดังว่าโคลิม เมฆคำรามลั่นอยู่ ดุจเสียงฟ้าร้องไม่ยั้งฝนให้ตกเลยแม้หยุดเดียวในคราวนั้น ฝนก็ทิ้งช่วงขาดหายไปเลย พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงหมายถึงเรื่องนี้ได้ตรัสไว้ว่า มีอยู่ภิกษุทั้งหลาย ในสมัยที่ฝนไม่ตกเลยตลอดปีเป็นอันมาก ตลอด ๑๐๐ ปีเป็นอันมาก ตลอด ๑,๐๐๐ปีเป็นอันมาก สัตว์ทั้งหลายที่ต้องอาศัยฝนเลี้ยงชีวิต จึงเป็นอยู่ได้ ต่างพากันล้มตาย แล้วบังเกิดในพรหมโลก ส่วนเทวดาทั้งหลายที่ต้องอาศัยดอกไม้ ผลไม้เลี้ยงชีวิต ต่างพากันจุติไปบังเกิดใน

๑๐ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ฉบับพระสูตรและอรรถกถา, ๒๕๒๕, เล่มที่ ๑๕, หน้า ๑๓๘.

พรหมโลก ครั้นกาลยืดยาวนานล่วงผ่านพ้นไปด้วยอาการอย่างนี้ นำในสถานที่ต่าง ๆ นั้น ก็ถึงความงวดแห่งแล้งหมดสิ้นไป ลำดับนั้น ผุ่ปลาและเต่าเป็นต้น ก็ได้ตายลงโดยลำดับ แล้วไปบังเกิดในพรหมโลก

อาจารย์บางพวกกล่าวไว้ว่า แม้วพวกสัตว์นรก ก็พากันพินาศในนรกนั้น ในตอนที่ดวงอาทิตย์ดวงที่ ๗ ปรากฏ มีคำถามสอดเข้ามาว่า สัตว์นรกเหล่านั้น แม้อานก็ไม่ได้อะไร จะไปบังเกิดในพรหมโลกได้หรือ อนึ่ง บรรดาสัตว์เหล่านั้น บางพวกก็ถูกภาวะอดอยากบีบคั้น บางพวกก็ไม่สมควรจะได้ฌาน พวกสัตว์นรกเหล่านั้น จะพากันไปบังเกิดในพรหมโลกนั้นอย่างไร เฉลยว่า เกิดได้ ด้วยอำนาจของฌานที่ได้แล้วในเทวโลก จริงอยู่ในครั้งนั้น จักมีการบ้นป่วนแห่งกัปโดยกาลล่วงไปประมาณ ๑๐๐,๐๐๐ ปี กัปก็จะบ้นป่วนใกล้จะพินาศ เทวดาชั้นกามาวจร ชื่อว่าโลกพยุหะสยาม มีเส้นผมกรงรัง มีดวงหน้าเศร้าหมอง เขามือทั้งสองเช็ดน้ำตา นุ่งผ้าแดง ทรงเพศอันผิดรูป ท่องเที่ยวไปในแดนดินถิ่นมนุษย์ ป่าวร้องประกาศอย่างนี้ว่า ท่านผู้เฒ่าทั้งหลาย โดยล่วงไปจากนี้อีก ๑๐๐,๐๐๐ ปี ความบ้นป่วนของกัปจักมี โลกนี้จักพินาศ มหาสมุทร จักเหือดแห้งผาก มหาปฐพีนี้ และขุนเขาสิเนรุ จักถูกเพลิงเผาผลาญ จักพินาศอดวาย ความพินาศของโลกนี้จักมีจนกระทั่งถึงพรหมโลก ท่านผู้เฒ่าทั้งหลายเอ๋ย เชิญพวกท่านร่วมใจกันเจริญเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขาเกิด

ภาวนาทั้ง ๔ เหล่านี้ คือ

สาธุ เป็นการดีแท้ ขอสัตว์ทั้งหลาย ที่มีลมปราณ จงอยู่เป็นสุข จงพ้นทุกข์

โหนอ สัตว์ทั้งหลาย ที่ถึงสุขแล้ว จงได้สิ่งที่ตนปรารถนาเกิด

ชื่อว่าพรหมวิหารี ท่านทั้งหลาย จงเจริญเมตตาบ่อย ๆ เกิด เพราะว่า ผู้เจริญเมตตาดีแล้วจักบังเกิดในพรหมโลก ท่านทั้งหลาย จงบำรุงมารดาบิดา จงเคารพนบนอบต่อบุคคลผู้ใหญ่ในสกุลทั่วกันเกิด สัตว์ทั้งหลายทั้งปวง บำเพ็ญบุญมีการเจริญเมตตาเป็นต้น แล้วยอมบังเกิดในพรหมโลก พวกมนุษย์ก็ดี พวกเทพก็ดี ได้ฟังคำของเทวดาพวกนั้นแล้วโดยมากเกิดความสุขใจ มีจิตอ่อนโยนต่อกันและกัน ต่างเจริญเมตตาภาวนา บำเพ็ญบุญมีการแผ่เมตตาเป็นต้น พากันบังเกิดในเทวโลก พากันบริโภคน้ำทิพย์เป็นทิพย์ในเทวโลกนั้น ต่างกระทำบริกรรมในวาโยกสิณ แล้วต่างก็ได้ฌาน ส่วนสัตว์ที่บังเกิดในอบายอื่น ๆ นอกจากนั้น ย่อมบังเกิดในเทวโลกด้วยอุปการปริยเวทนิยกรรม เพราะธรรมดาว่าสัตว์ที่ยังท่องเที่ยวอยู่ในวิญญูสงสาร จะปราศจากอุปการปริยเวทนิยกรรม ย่อมไม่มี แม้วพวกสัตว์เหล่านั้น ก็พากันประสบในเทวโลกนั้น ๆ นั้นแล สัตว์ทั้งหมด ย่อมบังเกิดในพรหมโลก ด้วยอำนาจแห่งฌานที่ตนได้แล้วในเทวโลกด้วยอาการอย่างนี้

ต่อจากการขาดฝน ล่วงไปชั่วระยะกาลยาวนาน ดวงอาทิตย์ดวงที่ ๒ ก็จักปรากฏขึ้น สมดังพระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า สมัยมีอยู่ภิกษุทั้งหลาย บัณฑิตพึงทราบ

ดวงอาทิตย์ ดวงที่ ๗ นั้นปรากฏแล้ว การกำหนดว่ากลางวันกลางคืน ก็ไม่ปรากฏเลย ดวงอาทิตย์ดวงหนึ่งขึ้น ดวงหนึ่งตก โลกจะมีความร้อนระอุจากดวงอาทิตย์ขึ้นติดต่อกันไป ไม่ขาดตอนเลย อนึ่ง ดวงอาทิตย์ตามปกติ ย่อมมีสุริยเทพบุตร(ประจำอยู่) ฉั้นไค ดวงอาทิตย์ที่จะยังกับให้พินาศ ย่อมไม่มีสุริยเทพบุตรประจำอยู่ ฉั้นนั้น ดวงอาทิตย์ตามปกติ เมื่อโคจรไปในนภาภาคนั้น วลาหกบ้าง กลุ่มหมอกควันบ้าง ก็ย่อมลอยไปในนภาอากาศ เมื่อดวงอาทิตย์ที่ยังกับให้พินาศ โคจรไปอยู่ ท้องฟ้าก็ปราศจากวลาหกและหมอกควัน ปราศจากมลทิน ใสเหมือนแผ่นกระจก น้ำในลำน้ำมีแม่น้ำน้อยเป็นต้นที่ไหลแยกแวงแม่น้ำใหญ่ ๕ สาย ย่อมเหือดแห้งไปหมด ต่อจากนั้นล่วงไประยะเวลาแสนนาน ดวงอาทิตย์ดวงที่ ๓ ก็ปรากฏ เพราะดวงอาทิตย์เหล่านั้นปรากฏ แม่น้ำทั้งหลายก็เหือดแห้งไป ต่อจากนั้น ล่วงไปชั่วกาลนานแสนนาน ดวงอาทิตย์ดวงที่ ๔ ก็ย่อมปรากฏ เพราะดวงอาทิตย์ดวงที่ ๔ ปรากฏ สระใหญ่ ๗ สระ เหล่านี้ คือ

๑. สระอินดาต	๒. สระกัณณมุนทะ
๓. สระรถการะ	๔. สระฉัททันตะ
๕. สระกุนาละ	๖. สระมันตะ
๗. สระสีหปปาตะ	

อันเป็นต้นเค้าเดิมของแม่น้ำใหญ่ในป่าหิมพานต์ ย่อมเหือดแห้งไป แม้ต่อจากนั้น ล่วงไปชั่วระยะเวลาแสนนาน ดวงอาทิตย์ดวงที่ ๕ ย่อมปรากฏ เพราะความปรากฏแห่งดวงอาทิตย์ที่ ๕ นั้น ตามลำดับ แม่น้ำที่พอจะเปียกนิ้วมือทั้งหมด ก็จะไม่เหลือติดอยู่ในมหาสมุทร แม้ต่อจากนั้น ล่วงไปกาลนานแสนนาน ดวงอาทิตย์ดวงที่ ๖ ย่อมปรากฏ เพราะความปรากฏแห่งดวงอาทิตย์ดวงที่ ๖ นั้น จักวาลทั้งสิ้นจะมีคคลิ้มเป็นหมอกควันคลุมเป็นอันเดียวกัน เป็นเหมือนยางเหนียวอันเป็นสิ่งที่ยึดเกาะติดรวมตัวกันเข้าเป็นกลุ่มเป็นก้อน จักรวาลนี้ ฉั้นไค แม้แสนโกฏิจักรวาล ก็ฉั้นนั้น แม้ต่อจากนั้น ล่วงไปอีกชั่วระยะเวลาแสนนาน ดวงอาทิตย์ดวงที่ ๗ ก็ย่อมปรากฏ เพราะความปรากฏแห่งดวงอาทิตย์ดวงที่ ๗ นั้น จักรวาลทั้งสิ้น ย่อมมีเพลิงโชติช่วงเป็นอันเดียวกันกับแสนโกฏิจักรวาล ยอดภูเขาสิเนรุอันมีประภาสูงประมาณได้ ๑๐๐ โยชน์เป็นต้น ก็ละลาย หายไปในอากาศนั้นแล เปลวเพลิงนั้น พวยพุ่งขึ้นถึงเทวโลกชั้นจาตุมหาราชเผาผลาญวิมานทอง วิมานเงินในเทวโลกนั้น ถึงพบชั้นดาวดึงส์ต่อจากนั้น ก็ถึงภพชั้นยามา ต่อจากนั้น ก็ถึงภพชั้นดุสิต ต่อจากนั้นก็ถึงภพชั้นนิมมานรดี ต่อจากนั้น ก็ถึงภพชั้นปรนิมมิตวสวัตติ ต่อจากนั้น เปลวไฟก็พวยพุ่งขึ้นไปในท้องฟ้า จนถึงภูมิแห่งปฐมฉาน เผาไหม้พรหมโลกชั้นพรหมปาริสาชชา ต่อจากนั้นก็ไหม้ พรหมโลกชั้นพรหมปริตตาภา แล้วตั้งจรดพรหมโลกชั้นอภิสสรา พวยพุ่งขึ้นไปจนถึงพรหม โลกชั้นมหาพรหม

สิ่งที่เป็นวัตถุดิบปัจจัยปรุงแต่ง แม้มีขนาดเท่าอณูหนึ่ง ไม่มีอยู่ตราบใด เปลวเพลิง ก็ยอมดับไปตรานั้น ต่อสิ่งที่เป็นวัตถุดิบปัจจัยปรุงแต่งทั้งหมด ถึงความหมดสิ้นไป เพลิงนั้น จึงดับไปไม่มีเหลือไว้แม้จนกระทั่งเถาถ่าน เหมือนเปลวเพลิง เเผาไหม้เนยใสและน้ำมันจะนั้น อากาศเบื้องบนกับอากาศเบื้องล่าง ย่อมเป็นอันเดียวกัน มีความมีตมอันธการอันยิ่งใหญ่... ”^{๑๑} จะเห็นได้ว่า ไฟไหม้ล้างโลกครั้งนี้นั้น เป็นธรรมชาติที่ปรับความสมดุลย์ของมันเองเพื่อให้สรรพสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงหันมามองพฤติกรรมของตน ซึ่งจะได้ลดละความมัวเมาประมาทในโลกอยู่อย่างขาดสติสัมปชัญญะ แล้วให้รู้เท่าทันโลก จะได้ยอมรับถึงการเปลี่ยนแปลงของโลกตามความเป็นจริงของมัน ไม่อย่างนั้นแล้วก็จะเป็นคนอยู่แบบอมทุกข์ตลอดเวลา หากความสุขไม่ได้เลย เมื่อหลังจากกึ่งพุทธกาลไปแล้ว ๔,๐๐๐ ปี จะเกิดไฟไหม้ล้างโลก ล้างเฉพาะแต่โลกมนุษย์เท่านั้น ไม่ลุกลามไปถึงเทวโลก ซึ่งเริ่มร้อนตั้งแต่ก่อนกึ่งพุทธกาล ๑๕ ปีแล้ว ต่อจากนั้นไปพวกอธรรมก็เกิดมากขึ้น มีอำนาจวาสนามาก ทำให้ความสงบสุขในโลกไม่มี เพราะพวกอธรรมเหล่านั้นเป็นพวกเห็นแก่ตัวมากกว่าเห็นแก่ส่วนรวม โลกจะร้างไม่มีต้นหญ้า กอไม้แม้แต่ต้นไม้มหาสมุทรก็ไม่มี จนกว่าจะครบ ๑,๐๐๐ ปี หลังจากนั้นแล้วจะมีฝนใหญ่ตกลงในมนุษย์โลก แม่น้ำและมหาสมุทรจะเต็มไปด้วยน้ำ พื้นโลกจะชุ่มชื้น ต้นไม้ต้นหญ้าก็จะเริ่มงอกงามและเจริญเติบโตเป็นลำดับ จนโลกทั้งโลกกลายเป็นป่าไม้อย่างสมบูรณ์.

๔.๓ พระพุทธศาสนาได้ชี้แนะทางออกจากปัญหาให้แก่มนุษย์

ทางออกหรือวิธีแก้ปัญหามนุษย์เรานั้น จะมีทางออกเสมอ ซึ่งความเป็นจริงเบื้องต้นก็คือ เราต้องรู้ปัญหาที่เราจะต้องแก้เสียก่อนว่าปัญหาที่ว่านั้น เกิดจากอะไร อะไรเป็นต้นเหตุของปัญหา ไม่อย่างนั้นแล้วก็จะเป็นการแก้ปัญหาไม่ถูกทางหรือหาทางออกที่ไม่ถูกต้อง เพราะไม่รู้ต้นเหตุของปัญหา วิธีที่ได้ผลตามหลักพระพุทธศาสนานั้น ต้องรู้ก่อนจึงจะแก้คือแก้ตามเรื่องที่มีความเป็นจริง ถ้าเราจะทำอะไรโดยที่ไม่รู้จักสิ่งนั้นที่คิดจะแก้มัน อาจจะเป็นการเพิ่มปัญหามากยิ่งขึ้นก็ได้ พลตรี หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้เสนอแนวความคิดไว้ในโลกพระพุทธศาสนาว่า “สังฆารต่าง ๆ เหล่านี้ ตลอดจนผลแห่งสังฆารต่าง ๆ เหล่านี้ว่า มักจะมีผลดีผลร้ายอย่างใดก็ตาม ก็เป็นมาเพราะปัจจัยที่ปรุงแต่งทำให้เกิดเป็นสังฆารขึ้น เมื่อเกิดขึ้นแล้วไม่ว่าจะเป็นสังฆารเช่นใด ก็ต้องอยู่เพียงชั่วคราว ไม่มีที่จะยั่งยืนตลอดไปได้ อยู่เพียง

๑๑ กรมศิลปากร, โลกูปปัตติ ฉบับอสมุตแห่งชาติ, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๓๓).

ชั่วคราวเร็วบ้างหรือช้าบ้างตามกำลังของเหตุที่มีมาก่อนที่จะมีการปรุงแต่งขึ้น และตามกำลังของเหตุภายหลังช่วยสงเคราะห์ให้อยู่ต่อไปได้ หรือในทางตัดรอนหมายความว่า เหตุที่อาจจะทำให้ถูกทำลายลงเร็วเข้า ยกตัวอย่าง เช่น ภูเขา ปัจจัยที่ทำให้เกิดภูเขานั้นคือความร้อนข้างในภิกขุของเรานี้ ในสมัยหนึ่งที่โลกยังขุ่นตัวเหลวมีความร้อนอยู่ภายใน เกิดระเบิด เกิดแผ่นดินไหว หิมะละลายขึ้นมาจากภายในพิภพถูกความร้อนเย็นภายนอกก็แข็งตัวเป็นแกนออกงวยขึ้นมาเป็นภูเขา นี่เป็นปัจจัยเป็นเหตุเบื้องต้น ต่อมา มีฝุ่นดินมาจับและก็มีต้นไม้งอกขึ้นบนภูเขาเหล่านี้เป็นเหตุอุปถัมภ์ภายหลัง ทรายโคลนที่ยังมีดินมาจับภูเขาเรื่อย ๆ ยังมีต้นไม้อยู่เรื่อย ๆ ภูเขาจะมีอายุอยู่ไปนาน ทั้ง ๆ ที่เป็นของชั่วคราว แต่ก็เป็ชั่วคราวอย่างนาน อยู่ไปได้เรื่อย ๆ ก่อน แต่ถ้ามีคนมาตัดต้นไม้ลงหรือทำการอื่น ๆ บนภูเขาในทางทำลาย แผ่นดินบนภูเขา ก็จะเกิดรั่วไหลไปที่ฝรั่งเรียกว่า Erosion คือแผ่นดินจะหมดไป ผิวของภูเขาก็ค่อย ๆ ทลาย หรือถ้ามีคนมาระเบิดภูเขาเพื่อเอาไปทำถนน หรือถมทะเล หรือไปทำอื่น ๆ ตามแต่ประโยชน์ของตน ภูเขานั้นก็จะอยู่ได้ไม่นาน ย่อมจะหมดไปในที่สุด การตัดต้นไม้บนภูเขานี้เรียกว่า “เหตุตัดรอน” เพราะฉะนั้น สังขารที่เกิดขึ้นนั้นก็เกิดขึ้นได้ด้วยปัจจัยนี้ ภูเขานี้ก็มีปัจจัยมาจากความร้อน การละลายของหินแผ่นดินไหว เมื่อสมัยยุคแรกเมื่อโลกเกิดขึ้นใหม่ ๆ ทำให้เกิดเป็นภูเขาทิวเขาเป็นเทือกเขาขึ้นมาและอยู่ต่อมาด้วยเหตุอุปถัมภ์ต่าง ๆ ถ้าเหตุอุปถัมภ์ไม่หมดไปก็จะมีอยู่ต่อไปอีก

แต่ถ้ามีเหตุตัดรอนมา เช่น คนขึ้นไปตัดไม้บนภูเขาหรือระเบิดภูเขา ภูเขาก็มียุอายุอยู่ต่อไปไม่ได้ ผลของภูเขาก็เช่นเดียวกัน เมื่อมีภูเขาแล้ว ภูเขาก็มีย่อมเป็นต้นแม่น้ำลำธาร น้ำที่ไหลลงมาจากภูเขาเป็นประโยชน์แก่คนทั้งปวงเป็นผลของสังขารที่เรียกว่าภูเขา

ผลที่เกิดขึ้นมานั้นก็มาจากปัจจัยเดียวกันที่ปรุงแต่งภูเขาขึ้น และผลนั้นจะมีต่อไปจะช้าหรือเร็วอย่างไร ก็อยู่ที่เหตุอุปถัมภ์และเหตุตัดรอน อย่างที่ได้กล่าวมาแล้ว ถ้าคนไปตัดต้นไม้บนภูเขามาก ๆ ภูเขาก็มีย่อมเป็นภูเขาหัวโล้น น้ำก็จะแห้ง นี่ก็เป็นเหตุตัดรอน ถ้าคนช่วยกันปลูกต้นไม้บนภูเขามาก ๆ หรือต้นไม้ที่อยู่ไม่ไปตัดลง ผลคือลำธารก็จะมีอยู่เรื่อยไป”^{๑๒}

ในลักษณะเดียวกันนี้ เมื่อเราแก้ปัญหาได้ถูกต้องแล้ว ปัญหา ก็จะหมดไป เพราะเหตุปัจจัยหมด ผลจะหมดด้วย นี่เป็นธรรมอยู่เอง จะมีจะปรากฏสภาพความเป็นจริงอย่างนั้นทั้งหมดที่กล่าวมานี้เป็นลักษณะของการแก้ปัญหาของพระพุทธศาสนา ในหนังสือพุทธธรรม พระธรรมปิฎก ได้กล่าวไว้ว่า

๑๒ พลตรี หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช, โลกในพระพุทธศาสนา, คม คำทับณี, สยามรัฐ, วันเสาร์ที่ ๑๔ มกราคม พ.ศ.๒๕๔๐, หน้า ๑๐.

“บางครั้งมีผู้ตั้งข้อสังเกตว่า พุทธศาสนาให้แก่ปัญหาทุกอย่างแม้แต่ปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคม ที่ภายในจิตใจเท่านั้น ซึ่งน่าจะไม่เป็นวิธีการแก้ปัญหาที่เพียงพอหรือได้ผลแท้จริง สำหรับข้อสังเกตนี้ควรทำความเข้าใจกันแยกเป็น ๒ ส่วน คือ

๑. ว่าโดยหลักการอย่างหนึ่ง
 ๒. ว่าโดยแก่นคำสอนหรือแง่ที่มีเนื้อหาคำสอนมากกว่า เด่นกว่าอย่างหนึ่ง
- ว่าโดยหลักการ วิธีการแก้ปัญหาแบบพุทธ มีลักษณะสำคัญ ๒ อย่าง คือ
- ๑.๑ เป็นการแก้ปัญหาที่เหตุปัจจัยอย่างหนึ่ง
 - ๑.๒ เป็นการแก้ปัญหาของมนุษย์โดยฝีมือของมนุษย์เองอย่างหนึ่ง

หรืออาจพูดรวมว่า -เป็นการแก้ปัญหาของมนุษย์โดยมนุษย์เอง ที่ตรงตัวเหตุปัจจัยที่ว่าแก้ตรงเหตุปัจจัย ก็ว่าเป็นกลาง ๆ ไม่จำกัดเฉพาะข้างนอกหรือข้างในและที่ว่าแก้ปัญหาของมนุษย์โดยมนุษย์เอง ก็จะได้จากการที่พระพุทธเจ้าทรงชี้ให้มนุษย์มองปัญหาของตนที่ตัวมนุษย์เอง ไม่ใช่มองหาเหตุและมองหาทางแก้ไขที่บนฟ้าหรือชัดทอดโชครະตา และให้แก้ไขด้วยการลงมือทำด้วยความเพียรพยายามตามเหตุผล ไม่ใช่หวังพึ่งการอ่อนวอนหรืออนรอกอยโชครະตาเป็นต้น

ว่าโดยแง่ที่เน้นคำสอน หรือส่วนที่มีเนื้อหามากกว่า เด่นกว่า ควรจะย้ำไว้ก่อนว่า พระพุทธศาสนาสอนให้แก่ปัญหาทั้งด้านนอกและด้านใน ทั้งทางสังคมและจิตใจของบุคคล คือมีคน สอนชั้นศีล เป็นด้านนอก และชั้นจิตและปัญญาด้านใน จากนั้นจึงมาทำความเข้าใจกันต่อไปว่า เมื่อกล่าวตามแก่นของคำสอนเท่าที่มีอยู่ เนื้อหาคำสอนที่บันทึกอยู่ในคัมภีร์ ส่วนที่ว่าด้วยการแก้ปัญหาด้านนอก หรือปัญหาทางสังคมเป็นต้น พูดอีกอย่างหนึ่งว่าเนื้อหา คำสอนเน้นด้าน แก้ปัญหาทางจิตใจมากกว่าปัญหาสังคม หรือด้านภายนอกอย่างอื่นที่เป็น เช่นนี้เป็นเรื่องธรรมดา โดยเหตุผลควรจะเป็นเช่นนั้น ขอแสดงเหตุผลบางอย่าง เช่น

-โดยความคงตัวแห่งธรรมชาติของมนุษย์ ปัญหาเกี่ยวกับชีวิตด้านในหรือปัญหาทางจิตใจเป็นเรื่องเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ล้วน ๆ มากที่สุด คือมนุษย์ทุกถิ่นฐานกาลสมัย มีธรรมชาติของปัญหาทางจิตใจเหมือน ๆ กัน ถึงจะต่างสังคมหรือจะต่างยุคสมัย ธรรมชาติทางจิตปัญญาของมนุษย์ก็ยิ่งเป็นอย่างเดิม คือมนุษย์ก็ยังมีโลก โกรธ หลง รักสุขเกลียดทุกข์ เป็นต้น อย่างเดียวกัน ส่วนปัญหาด้านนอกเกี่ยวกับสังคมมีส่วนหนึ่งเกี่ยวข้องกับธรรมชาติของมนุษย์ก็จะมีลักษณะ ปัญหาเช่นนั้น แต่ส่วนอื่น ๆ นอกจากนั้นเกี่ยวข้องกับปัจจัยอื่น ๆ ในสภาพแวดล้อมซึ่งแตกต่างกันไปในส่วนรายละเอียดได้อย่างมากมายตามภาวะพิเศษโดยความเป็นจริงอย่างนี้ จึงเป็นธรรมดาอยู่เองและเป็นอย่างที่ควรจะเป็นว่า พระพุทธเจ้าทรงสอนเกี่ยวกับการแก้ปัญหภายในทางด้านจิตปัญญาเป็นหลัก และมีคำสอนด้านนี้

มากมาย ส่วนการแก้ปัญหาภายนอก ด้านคำสอนระดับศีล ทรงสอนแต่หลักกลาง ๆ ที่เนื่องด้วยธรรมชาติของมนุษย์ เช่น การไม่ควรทำร้ายเบียดเบียนกันทั้งทางชีวิตร่างกาย ทรัพย์สิน สิ่งหวงแหน ด้วยกายหรือด้วยวาจา และการช่วยเหลือเกื้อกูลกันเป็นต้น... แต่ส่วนเรื่องภายนอก ด้านสังคม พระองค์นำคำสอนที่เป็นกลาง ๆ มาตั้งเป็นหลักแล้วทรงจัดวางระบบแบบแผน วิธีการปกครองและดำเนินกิจการต่าง ๆ ขึ้นมาใหม่ให้ได้ผลสำหรับยุคสมัยนั้น หรืออย่างในประเทศไทยเรา ตามชาติตยราชประเพณีในทางการปกครอง นำเอาคำสอนทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับหน้าที่และคุณธรรมของพระมหากษัตริย์ส่วนที่เป็นกลาง ๆ คือ ทศพิธราชธรรม (๑๐) จักรวรรดิวัตร (๑๒) สังคหวัตถุ (๔) และพลังของพระมหากษัตริย์ (๕) มาวางเป็นหลักและแปลความหมายให้เข้ากับยุคสมัย ส่วนระบบบริหารราชการเป็นต้น ก็จัดวางขึ้นให้เหมาะสมกับท้องถิ่นและยุคสมัยนั้น ๆ

-โดยความเนื่องถึงกันแห่งสังคมด้านของชีวิต ความจริงปัญหาของมนุษย์ไม่ว่าด้านนอกหรือด้านใน ก็กระเทือนถึงกันทั้งหมด และในการแก้ปัญหาแต่ละอย่างไม่ว่านอกว่าใน ชีวิตทุกด้านของมนุษย์ก็ต้องเข้าเกี่ยวข้องด้วยทั้งหมดนั้น ยิ่งมาคำนึงว่าชีวิตด้านในของมนุษย์เป็นหลักยืนอยู่ และเป็นพื้นฐานสำคัญอยู่ในส่วนลึก มีอิทธิพลต่อการแก้ปัญหาภายนอกอย่างมาก เช่นเมื่อจิตใจลุ่มหลงมัวเมา ก็มองปัญหาไม่ตรงตามความเป็นจริง เมื่อกระแสความคิดและปัญญาถูกอิทธิพลของอวิชชาตันหาครอบงำ หรือถูกตันหามาณะทิฏฐิบิดเบือน ชักให้เอนเอียง ก็ไม่อาจพิจารณาปัญหาอย่างถูกต้อง นอกจากแก้ข้อผิดพลาดแล้ว บางทีอาจขยายปัญหาหรือเพิ่มปัญหาใหม่ขึ้นมาอีกก็ได้ ดังนั้น การชำระจิตและการทำปัญญาให้บริสุทธิ์ ไม่บิดเบือน ไม่เอนเอียง จึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการแก้ปัญหาทุกอย่างทั้งภายนอกและภายในทุกถิ่นทุกสมัย ถ้ามนุษย์แก้ปัญหาไม่ถึงระดับนี้ ไม่มีทางจะแก้ปัญหาแม้แต่ระดับสังคมหรือภายนอกให้ได้ผลแท้จริงได้ ถ้าแก้ปัญหาพื้นฐานระดับจิตปัญญานี้ได้ การแก้ปัญหาภายนอกก็จะง่ายขึ้นอย่างมากมาย มนุษย์จะมีความพร้อมในการแก้ปัญหาขึ้นอีกมาก พระพุทธศาสนาเน้นปัญหาถึงขั้นพื้น คือ ถึงระดับแห่งจิตปัญญาดังที่กล่าวมาแล้ว ^{๑๓}

จะเห็นได้ว่าความจริงเท่านั้นที่จะแก้ปัญหาของสังคมได้ เพราะปัญหามันเกิดจากความจริง ที่มนุษย์ก่อขึ้นมาเองแทบทั้งสิ้น แต่ที่เกิดตามธรรมชาติมีน้อย พระพุทธศาสนาชี้ว่าต้องแก้ที่ต้นเหตุของปัญหา ปัญหาจึงจะหมด ดังนั้น ทางออกของมนุษย์ที่ต้องยอมรับสภาพที่เกิดขึ้นไม่ยึดติดในสิ่งใด ๆ ที่ปรากฏขึ้นมาตามเหตุปัจจัยปรุงแต่งนั้น ๆ นี้แหละทาง

๑๓ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,

ออกที่แท้จริงของสังคม ศ.น.พ.ประเวศ วะสี ได้กล่าวไว้ในพุทธธรรมกับสังคมว่า

พุทธธรรมมีลักษณะดังนี้

๑. ธรรมะก็คือธรรมชาติ หรือความเป็นไปอย่างธรรมชาติ หรือกฎธรรมชาติ
๒. ธรรมชาติเป็นของที่มีเหตุผล จึงเป็นอย่างนั้น ดังที่เรียกว่า เป็นธรรมชาติ
๓. ธรรมชาติของสรรพสิ่งทั้งหลายเป็นอนิจจัง คือล้วนเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงไม่

มีอะไร อยู่กับที่

๔. การเปลี่ยนแปลงขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัยที่หนุนเนื่อง(อิทัปปัจจัยตา) สิ่งทั้งหลายย่อมสัมพันธ์กันหนุนเนื่องกัน ไม่มีอะไรอยู่โดด ๆ เกิดขึ้นลอย ไม่มีเหตุผล พุทธธรรมเน้นที่เหตุผล

๕. พุทธธรรมเน้นที่ปัญญา ให้ความเห็นสิ่งทั้งหลายตามที่เป็นจริง ไม่มุงมาย

๖. ไม่เป็นผู้เชื่ออะไรง่าย ๆ (กาลามสูตร) เพราะถ้าเชื่อง่าย ๆ อาจขาดปัญญา

ในเมื่อธรรมชาติของสรรพสิ่งทั้งหลายล้วนเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง หากเราติดอยู่กับที่ ย่อมทำให้เกิดช่องว่างระหว่างความเป็นจริงกับสิ่งที่เรายึดติด... การยึดติดหรือการยึดมั่นเป็นปัญหาที่ยิ่งใหญ่ของมนุษย์ ก่อให้เกิดความทุกข์เป็นส่วนตนในครอบครัว ในสังคม และก่อให้เกิดปัญหาระหว่างชาติไปทั่วโลก มนุษย์พากันไปยึดติดนานาชนิด ไม่ว่าจะติดในความคิดของตน ติดในข้อวัตรปฏิบัติบางอย่าง ติดในวิธีการ ติดในอุดมการณ์ ฯลฯ เช่นว่า

- จะต้องคิดอย่างนี้ อย่างอื่นไม่ดี
- จะต้องเป็นอย่างนี้ อย่างอื่นผิด
- จะต้องทำอย่างนี้ อย่างอื่นใช้ไม่ได้
- จะต้องมีอุดมการณ์อย่างนี้ อย่างอื่นแล้ว

นอกจากนี้ ทางออกที่ดีคือการป้องกันไม่ให้เหตุร้ายเกิดขึ้น เช่น ป้องกันไม่ให้มีโจรผู้ร้าย ในพระไตรปิฎกกล่าวถึงวิธีป้องกันโจรไว้ตอนหนึ่ง ซึ่งมีข้อความน่าศึกษาว่า “การจงจำกิติ การประหารชีวิตกิติ หาทำให้โจรผู้ร้ายหมดไปจากแผ่นดินไม่ แต่ถ้าหากทำให้ทุกคน มีอาชีพเลี้ยงชีวิตพอกินพอใช้ โจรผู้ร้ายก็จะหมดไปจากแผ่นดินเอง” ซึ่งความเป็นจริงน่าจะเป็นเช่นนั้น ถ้าทุกคนมีอาชีพพอเลี้ยงชีวิตอยู่ได้ก็คงไม่มีใครอยากจะเป็นโจรผู้ร้าย เพราะมันไม่ใช่สิ่งที่ทุกคนปรารถนาเลย และการอยู่ดีกินดีของคนเรานั้นบ่งบอกว่านั้นเศรษฐกิจดี และถือว่่าเป็นเครื่องวัดทางเศรษฐกิจอีกด้วยว่าเป็นอย่างไร ในกฎทนต์สูตร พระผู้มีพระภาคตรัสเล่า

๑๔ ศ.น.พ.ประเวศ วะสี, พุทธธรรมกับสังคม, (กรุงเทพมหานคร: เอช.เอ็น.การพิมพ์), ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์, หน้า ๕๓-๕๔.

ถึงพระเจ้ามหาวิฆิตราชผู้สมบูรณด้วยสมบัติ แต่ประชาชนเดือดร้อนโดยใจผู้ร้ายต่าง ๆ เรียกว่าเสี้ยน

“ดูก่อนพราหมณ์ เมื่อพระเจ้ามหาวิฆิตราช รับสั่งอย่างนี้แล้ว พราหมณ์ปุโรหิตกราบทูลว่า ชนบทของพระองค์ยังมีเสี้ยนหนาม ยังมีการเบียดเบียนกัน ใจปล้นบ้านก็ดี ปล้นนิคมก็ดี ปล้นเมืองก็ดี ทำการปล้นในหนทางเปลี่ยวก็ดี ยังปรากฏอยู่ พระองค์โปรดยกภาชีอากรในเมื่อบ้านเมืองยังมีเสี้ยนหนาม ยังมีการเบียดเบียนกัน ด้วยเหตุที่ยกเสี้ยนนั้น จะพึงชื่อว่าทรงกระทำการมิสมควร บางคราวพระองค์ทรงดำริอย่างนี้ว่า เราจักปราบปรามเสี้ยนหนามคือใจด้วยการประหาร ด้วยการจองจำ ด้วยการปรับไหม ด้วยการตำหนิ หรือกำจัดเนรเทศ อันการปราบปรามด้วยวิธีเช่นนี้ ไม่ชื่อว่าการปราบปรามโดยชอบ เพราะว่าใจบางคนที่เหลือจากถูกกำจัดจักมีอยู่ ภายหลังมันก็จักเบียดเบียนบ้านเมืองของพระองค์ แต่ว่าการปราบปรามเสี้ยนหนามคือใจนั้น จะชื่อว่าเป็นการปราบปรามโดยชอบ เพราะอาศัยวิธีการดังต่อไปนี้

๑. พลเมืองเหล่าใดในบ้านเมืองของพระองค์ ชะมักเขม่นในกสิกรรมและโครัทกกรรม ของพระองค์จงเพิ่มข้าวปลูกและข้าวกินให้แก่พลเมืองเหล่านั้น ในโอกาสอันสมควร

๒. พลเมืองเหล่าใดในบ้านเมืองของพระองค์ ชะมักเขม่นในพาณิชย์กรรม ขอพระองค์จงเพิ่มทุนให้แก่พลเมืองเหล่านั้น ในโอกาสอันสมควร

๓. ข้าราชการเหล่าใด ในบ้านเมืองของพระองค์ขยัน ขอพระองค์จงพระราชทานเบี้ยเลี้ยง และเงินเดือนแก่ข้าราชการเหล่านั้น ในโอกาสอันสมควร

พลเมืองเหล่านั้นนั้นแหละ จักเป็นผู้ชวนชวายในกิจการงานของตน ๆ จักไม่เบียดเบียนบ้านเมืองของพระองค์ อนึ่ง กองพระราชทรัพย์มีจำนวนมาก จักเกิดแก่พระองค์ บ้านเมืองก็จะตั้งมั่นอยู่ในความเกษมหาเสี้ยนหนามมิได้ ไม่มีการเบียดเบียนกัน พลเมืองจักชื่นชมยินดีต่อกันยังบุตรให้พ่อนอยู่บนอก จักไม่ต้องปิดประตูเรือนอยู่ พระเจ้ามหาวิฆิตราชทรงรับคำพราหมณ์ปุโรหิตแล้ว ก็ได้พระราชทานข้าวปลูกและข้าวกินแก่พลเมืองในบ้านเมืองของพระองค์ที่ชะมักเขม่นในพาณิชย์กรรม พระราชทานเบี้ยเลี้ยง และเงินเดือนแก่ข้าราชการในบ้านเมืองของพระองค์ที่ขยัน พลเมืองเหล่านั้นนั้นแหละ ได้เป็น ผู้ชวนชวายในกิจการงานของ ตน ๆ ตามหน้าที่ของตน ๆ ไม่ได้เบียดเบียนกัน อนึ่ง กองพระราชสมบัติมีจำนวนมาก ได้เกิดมีแล้วแก่พระองค์ บ้านเมืองได้ดำรงอยู่ในความเกษม หาเสี้ยนหนามมิได้ ไม่มีการเบียดเบียนกัน พลเมืองชื่นชมยินดีต่อกัน ยังบุตรให้พ่อนอยู่บนอก ไม่ต้องปิดประตูเรือนอยู่แล้ว”^{๑๕}

๑๕ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ฉบับพระสูตรและอรรถกถา, ๒๕๒๕, เล่มที่ ๑๒, ข้อที่ ๒๐๖, หน้า ๔๘.

ทั้งหมดที่กล่าวมาข้างต้นนั้นเป็นการบริหารคนและเศรษฐกิจตามแนวทางของพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะคนเป็นแกนกลางในการดำเนินงานทุก ๆ อย่าง ถ้าบริหารคนได้ทุกอย่างก็จะตามมา เพราะคนนั้นสำคัญที่สุด เมื่อไม่หลงระเห็จในอบายมุข ปัญหาทุกอย่างก็จะไม่มี โดยเฉพาะทุกข์โทษจากอบายมุข คือทางแห่งความเสื่อมหรือความฉิบหายนั้น ผู้ใดก้าวเท้าในทางนี้ ย่อมมีความฉิบหายรออยู่ในเบื้องหน้า ดำรงชีวิตอยู่ด้วยความแร้นแค้น ถ้าเป็นคนมีทรัพย์สมบัติ ทรัพย์สมบัตินั้นย่อมสิ้นไป ในสังคาลกสูตร พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถึงอบายมุขไว้ว่า

“กตมานิ จ โภคานิ อปายมุขานิ น เสวติ ? สุราเมรยมชฺชุปมาทฐฎานานุโยโค โชคหปติปฺปุตต โภคานิ อปายมุขํ, วิกาลวิสิชาจริยานุโยโค โภคานิ อปายมุขํ, สมชฺชชากิจจณฺเณ โภคานิ อปายมุขํ. ชุตปฺปมาทฐฎานานุโยโค โภคานิ อปายมุขํ, ปาปมิตตานุโยโค โภคานิ อปายมุขํ, อาลสฺยานุโยโค โภคานิ อปายมุขํ.”^{๑๖}

อริยสาวกย่อมไม่เสททางเสื่อมแห่งโภคะ ๖ เป็นไฉน ? ดูกรคฤหบดีบุตร

๑. การประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งการดื่มเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท เป็นทางเสื่อมแห่งโภคะ

๒. การประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งการเที่ยวไปในตรอกต่าง ๆ ในกลางคืน เป็นทางเสื่อมแห่งโภคะ

๓. การเที่ยวดูมหรสพเป็นทางเสื่อมแห่งโภคะ

๔. การประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งการพนันอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท เป็นทางเสื่อมแห่งโภคะ

๕. การประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งการคบคนชั่วเป็นมิตร เป็นทางเสื่อมแห่งโภคะ

๖. การประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งเป็นความเกียจคร้าน เป็นทางเสื่อมแห่งโภคะ

ถ้าเราไม่ก้าวเข้าไปสู่ปากแห่งความเสื่อมแล้ว นั่นก็เป็นทางออกที่ดีของสังคมแล้ว ดังนั้น ควรหลีกเลี่ยงทางที่จะพาไปสู่ความเสื่อมต่าง ๆ เหล่านี้ ชีวิตของเราก็จะพบแต่ความสุขในการดำเนินชีวิตตลอดไป

๔.๔ ความสุขและความทุกข์ที่เกี่ยวข้องกับโลกหรือโลกธรรม ๘ ประการ

โลกธรรม เป็นธรรมที่ครอบงำโลก หรือชักพาสัตว์โลกให้เป็นไปตามอำนาจของมัน

^{๑๖} มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ที.ปา. ๑๑/๒๔๗/๑๕๔ ฉบับมหาจุฬาฯเดปิกฎ. ๒๕๐๐.

ซึ่งเป็นของประจำโลกอยู่อย่างนี้ สรรพสัตว์ที่เกิดมาบนโลกนี้จำต้องประสบ ทั้งในส่วนที่พึงน่า
ปรารถนาน่าพอใจบ้าง ทั้งในส่วนที่ไม่น่าพึงปรารถนาน่าพอใจบ้าง ไม่มีใคร และจักไม่มีใครที่
หลีกเลี่ยง ที่จะไม่ถูกครอบงำโดยธรรมเหล่านี้ เสมือนเรือที่แล่นลงไปในมหาสมุทรอันกว้างใหญ่
ไพศาลจะต้องถูกคลื่นลมใหญ่บ้าง เล็กบ้าง มากบ้าง น้อยบ้าง มาปะทะเรือซึ่งเป็นเรื่องธรรม
ดาของทะเล จะไม่ให้โดนคลื่นเลยเป็นไปได้ยาก หรือเหมือนคนเดินทางไปในที่ไหน ๆ ก็ย่อมได้
พบเจออะเจอะสิ่งต่าง ๆ นานา ในระหว่างของการเดินทางนั้น และสิ่งที่พบปะเจออะเจอะต่าง ๆ นั้น
เป็นสิ่งที่น่าดูน่าชมบ้าง ไม่น่าดูน่าชมบ้าง คละเคล้ากันไป แต่สิ่งต่าง ๆ ที่ปรากฏนั้น ไม่เที่ยง
แท้แน่นอน มันเป็นทุกข์ คือมีความแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา และก็ไม่ได้อยู่ได้
อาณัติของใคร ๆ ทั้งสิ้น เหล่านี้เรียกว่า “โลกธรรม” ในพุทธนิรุกติธรรมสูตร* พระผู้มีพระภาค
เจ้าตรัสถึงโลกธรรม ๘ ไว้ว่า

ลาโภ อลาโภ จ ยสายโส จ

นินทา ปัสสสา จ สุขํ ทุกขญฺจ

เอเต อนิจฺจา มนุเสสุ ธมฺมา

อสสฺสตา วิปริณามธมฺมา.

เอเต จ ญตฺวา สติมา สุขเมโร

อเวกฺขติ วิปริณามธมฺเม

อิฏฺฐุสฺส ธมฺมา น มถเนติ จิตฺตํ

อนิฏฺฐโต โน ปฏิมาทเมติ.

ตสฺसानุโรธา อถ วา วิโรธา

วิฐฺปิตา อตุณฺคตา น สนฺติ

ปทญฺจ ญตฺวา วิรชํ อโลกํ

สมฺมปฺปชานาติ ภวสฺส ปารคฺติ.^{๑๗}

ธรรมในหมู่มนุษย์เหล่านี้ คือ ลาภ ๑ ความเสื่อมมลาภ ๑

ยศ ๑ ความเสื่อมยศ ๑ นินทา ๑ สรรเสริญ ๑ สุข ๑ ทุกข์ ๑

เป็นสภาพไม่เที่ยง ไม่แน่นอน มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา

แต่ท่านผู้เป็นนักปราชญ์ มีสติ ทราบธรรมเหล่านั้นแล้ว

* พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง เล่มที่ ๒๓ พ.ศ.๒๕๒๑, หน้า ๔๘ เรียกพระสูตรนี้ว่า โลกวิบัติสูตร.

๑๗ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, อ.อ.อ.อ.อ. ๒๓/๖/๑๓๓ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๐.

พิจารณาเห็นว่า มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ธรรมอันน่า
ปรารถนา ย่อมย้ายจิตของท่านไม่ได้ ท่านยอมไม่ยินร้ายต่อ
อนิฏฐารมณ์ ท่านขจัดความยินดีและยินร้ายเสียได้จนไม่เหลือ
อนึ่ง ท่านทราบทางนิพพานอันปราศจากธุลี ไม่มีความเศร้าโศก
เป็นผู้ถึงฝั่งแห่งภพ ย่อมทราบได้อย่างถูกต้องฯ

จะเห็นได้ว่า ถ้าเรามีสติสัมปชัญญะ รู้จักทำจิตใจไม่ให้ลุ่มหลงและไม่ให้ตกไปใน
ภายใต้ความหลอกลวงของสิ่งเหล่านั้นแล้ว เราก็รู้จักโลกแบบมีสติสัมปชัญญะ เป็นโลกที่นำ
อยู่ไม่มีทุกข์ ไม่ทรมาน แต่ถ้ารู้ไม่ทัน มีแต่อวิชชา โลกธรรมเหล่านี้ก็จะเข้ามาทำให้เกิดกิเลส
ตัณหา และเป็นทุกข์ตามมา โลกธรรมทั้ง ๔ นั้น คือ

๑. ลภ	๒. ความเสื่อมลาภ
๓. ยศ	๔. ความเสื่อมยศ
๕. นินทา	๖. สรรเสริญ
๗. สุข	๘. ทุกข์

ในโลกธรรมทั้ง ๘ ประการนั้น แบ่งออกได้เป็น ๒ ประเภท คือ

๑. อិฏฐารมณ์ อารมณ์ที่น่าปรารถนา น่าพอใจ และเป็นเครื่องฟูใจ ได้แก่ ลภ ยศ
เสริญ และสุข (ความสบายกายสบายใจ) ซึ่งทำให้เกิดความยินดี ความเพลิดเพลินได้เป็นบาง
ครั้งบางครั้ง

๒. อนิฏฐารมณ์ อารมณ์ที่ไม่น่าปรารถนา ไม่น่าพอใจ และความเศร้าหมองแห่ง
จิต ได้แก่ ความเสื่อมลาภ ความเสื่อมยศ นินทา และทุกข์ (ความไม่สบายกายไม่สบายใจ) ซึ่ง
ทำให้เกิดความหม่นหมอง เศร้าโศกเสียใจได้เป็นบางครั้งบางครั้ง

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ได้นิพนธ์ต่างเรื่องไว้ว่า

“... เพราะส่วนที่น่าปรารถนาและไม่น่าปรารถนาทั้ง ๒ นั้นเป็นคู่กันไป ใครจะ ปรารถนาให้มีแต่ส่วนเดียวไม่ได้เป็นอันขาด เพราะเป็นธรรมดาของโลก เช่นกับมีเกิดแล้ว จะไม่ให้มีตายไม่ได้ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้เป็นยอดนักปราชญ์ จึงได้ทรงแสดงไว้ว่า ส่วนที่น่าปรารถนา คือ ลภ ยศ สรรเสริญ สุข และส่วนที่ไม่น่าปรารถนา คือ ไม่ใช่ลภ ไม่ใช่ยศ นินทา ทุกข์ ซึ่งเรียกว่าโลกธรรม ย่อมมีแก่สัตว์โลกทั่วหน้า ทั้งแก่ปุถุชนผู้ไม่ได้สติบรรพทั้ง ทั้งแก่อริยสาวกผู้ ได้สติแล้ว แต่ปุถุชนผู้ไม่เคยได้ฟัง ย่อมไม่รู้สึกรู้ตามเป็นจริงว่า ส่วนนั้น ๆ ที่ได้เกิดขึ้น ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา จึงยินดีในส่วนที่น่าปรารถนา และยินร้ายในส่วนที่ไม่น่าปรารถนา เมื่อยังประกอบด้วยการยินดีและยินร้ายอยู่ เขาจึงไม่พ้นจากทุกข์ ส่วนอริยสาวกผู้ ได้เคยฟังย่อมรู้สึกรู้ตามเป็นจริงว่า ส่วนนั้นที่ได้เกิดขึ้น ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวน

เป็นธรรมดา จึงมิได้ยินดีในส่วนที่น่าปรารถนา และไม่ยินร้ายในส่วนที่ไม่น่าปรารถนา เมื่อไม่ประกอบด้วยความยินดีและยินร้ายแล้ว ท่านจึงพ้นจากทุกข์ได้”^{๑๘}

ส่วนประกอบอีกอย่างหนึ่ง ของผู้อยู่กับโลกที่จะต้องพบปะเจอะเจอ คือมิตรหรือเพื่อน เพราะมิตรนั้นจะช่วยผลักดันให้ประสบความสำเร็จ หรือล้มเหลวในชีวิต มิตรมี ๒ ประเภท คือ

๑. กัลยาณมิตร มิตรแท้หรือเพื่อนดี

๒. ปาปมิตร มิตรเทียมหรือเพื่อนไม่ดี

พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสถึงคนเทียมมิตรไว้ในสังคาลกสูตรว่า

“ดูกรคฤหบดีบุตร คน ๔ จำพวกเหล่านี้ คือ

๑. คนนำสิ่งของเพื่อนไปถ่ายเดียว(คนปอกลอก)

๒. คนดีแต่พูด

๓. คนหัวประจบ

๔. คนชักชวนในทางฉิบหาย

ท่านพึงทราบว่ามีมิตร เป็นแต่คนเทียมมิตร”^{๑๙}

พระมหาโพธิวงศาจารย์ ได้ร้อยเป็นคำกลอนและอธิบายที่ละเอียด ๗ ลักษณะของมิตรต่าง ๆ ดังนี้

“มิตรปฏิรูป คือ คนเทียมมิตร ๔ จำพวก”

หนึ่ง- “คนปอก-	ลอก”เลว	ลวนเหลวไหล
มีน้ำใจ	ไม่ทาง	คิดล้างผลาญ
คอยพูดจา	หวานล่อม	พร้อมหลักพาล
มีสันดาน	เอาแต่ได้	ใช้เล่ห์หลวง
สอง “คนดี-	แต่พูด”	พูดอวดไม้
ปากคุยโว	เรื่องเล็กนิด	ผลิตใหญ่หลวง
แบบ-”ข้างนอก	สุกใส	ข้างในกลวง
พูดเป็นไฟ	แยบยล	มีมนต์ขลัง
พูดหายห่วง	กลอกกลิ้ง	ไม่จริงจิ่ง

๑๘ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์, พระนิพนธ์ต่างเรื่อง, (นครหลวง กรุงเทพมหานคร: พุทธอุปกัมภีการพิมพ์ ๒๕๑๕), หน้า ๑๗.

๑๙ กรมการศาสนา, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง, ๒๕๒๑, เล่มที่ ๑๑, ข้อที่ ๑๘๖, หน้า ๑๖๗.

มักทำให้	ปั่นป่วน	ควรระวัง
หน้าเป็นหลัง	กิริยา	เหมือนวานร
สี่- "คนชวน	ทุกอย่าง	ทางเสียหาย
มีอุปบาย	ต่างต่าง	ทางหลอกลวง
พูดให้หลง	เคลิ้มไป	ได้ทุกตอน
ล้วนเดือดร้อน	ทุกผู้	อยู่ร่วมเรือน

“ลักษณะคนปอกลอกมีลักษณะ 4 อย่าง”

หนึ่ง-“คิดเอา	แต่ได้	ฝ่ายเดียว”ตริก
นั่งนอนนึก	เอาเปรียบไว้	ใครมิเหมือน
ประโยชน์ตน	ผลได้	ไม่ลืมเลือน
เสียให้เพื่อน	สุขตนเอา	โลกเหมายาย
สอง- “เสียน้อย	คิดละโมภ	โลกเอามาก”
เป็นทาสอยาก	ปากหวาน	หวานล่อมหลาย
ขึ้นเคลิ้มฟัง	นั่งงง	หลงน้ำลาย
ผลสุดท้าย	ขาดทุน	พรุณหมดตัว
สาม- “เมื่อมี	ภัยพันพัว	ถึงตัวรับ
กระทำสรรพ-	กิจเพื่อน	กลาดเคลื่อนทั่ว”
แมนไม่มี	ภัยมา	กินากลัว
แม้งาหัว	หมายมอง	ก็พองพาน
สี่- “คบเพื่อน	เพราะเห็น	เป็นประโยชน์
แก้ตัว”โปรด	ผูกมิตร	จิตสมาณ
แมนไม่มี	ประโยชน์	ไม่โปรดปราน
เป็นคิดอ่าน	ออกห่าง	นอทางตน

“คนดีแต่พูด มีลักษณะ 4 อย่าง”

หนึ่ง- “เก็บของ	ลวงแล้วมา	เอยปราศัย”
นานเท่าใด	ใฝ่มุ่ง	ฝอยฟุ้งพัน
พูดตะบอย	พล่อยตะบัน	มันเหลือทน
นี้แหละคน	ดีแต่พูด	ปุดโป่งไป

สอง- “อ้างของ	อยู่ไกล	ไม่มีพูด
ขึ้นพิสุจน์		เวียนวน พนพลามาใหญ่
แปลว่าอ้าง	สงเดช	สังเวชใจ
เอาสิ่งใด		สักอย่าง อ้างไม่มี
สาม- “สงเคราะห์	สิ่งใด	ไร้ประโยชน์
แถมเกิดโทษ	มากกว่า	น่าบัดสี
ครั้งต่อว่า		ต่อخان พานลันดี
ทำต่อยตี		ไปเลย เคยมีมา
สี่- “ออกปาก	ฟังมิได้”	ไปทุกอย่าง
มักจะอ้าง		โน้น นั้น นึกสรรหา
อ้างร้อยแปด	แหวดล้อม	พร้อมนานา
ชักแม่น้ำ		ทั้งห้า สาธยาย

“คนหัวประจบ มีลักษณะ 4 อย่าง”

หนึ่ง- “จะทำ-	ชั่วก็คล้อย	ตาม”ต้อยติด
ขาดความคิด	เหตุผล	ค้นจุดหมาย
คอยคล้อยตาม	แต่ตน	จนถึงปลาย
เรื่องเสียหาย	อย่างไร	ไม่คำนึง
สอง- “จะทำ-	ดีก็คล้อย	ตาม”รอยคิด
อยู่ไกลซิด		ติดกาย ออกมายฝั่ง
นกหรือกา		ว่างาม ตามตะบึง
คอยคล้อยคลึง	เคล้าเคลีย	นิ้วเนยไป
สาม- “ต่อหน้า	สรรเสริญ”	เย็นยอก
เอมอ้มอก	พูดจา	น่าเลื่อมใส
ยอหลายอย่าง	ฟังเพลิน	เจริญใจ
เคลิ้มหลงไหล	ปลาบปล้ม	แทบลืมน
สี่- “ลับหลัง	ตั้งหน้า	นินทา”ทั่ว
ไม่เกรงกลัว	กล้าแสดง	ทุกแห่งหน
ทำทำรู้	ลึก, ตื้น	พื้นล่าง, บน
ผิด, ถูกต้น	เดาสิ้น	ตั้งนินทา

“คนชักชวนในทางฉิบหายมีลักษณะ 4 อย่าง”

หนึ่ง- “ชวนดื่ม	น้ำเมา	เฝ้าโอ้อวด
ได้ดื่มดวด	จิตคร่ำ	ปล้ำมหรราช
ใจเคยขลาด	อาจหาญ	การนানা
แม่ข้างงา	ไม่ท้อ	ขอสู้มัน
สอง- “ชวนเที่ยว	กลางคืน”	ว่าชื่นชุ่ม
แก่จะหนุ่ม	จะสาว	พราวสุขสันต์
พนบรยาย	โฆษณา	สารพัน
เป็นสวรรค์	สราญแสน	บนแดนดิน
สาม- “ชวนให้	มัวเมา	เหล่าการเล่น”
ตัวอย่างเช่น	เดินรำ	ร้องคำศิลป์
การฟ้อนชุด	เถิดเทิง ฯลฯ	สำเร็จจินต์
มักใช้ลิ้น	แรงเสน่ห์	เล่ห์ชวนชม
สี่- “ชวนเล่น	การพนัน”	เกมขันต่อ
ใช้เลศล่อ	ลวงว่าชื่น	ปราศชื่นชม
รวยทางลัด	หัดเล่นเพลิน	เงินไม่จม
“ชื่นหลงลม	เล่นฉิบหาย	ตายทั้งเป็น” ^{๒๐}

ในแง่ของกัลยาณมิตรนั้น ซึ่งเป็นแรงผลักดันช่วยส่งเสริมให้ประสบความสำเร็จก้าวหน้าในหน้าที่การงาน ดังนั้น การคบเพื่อนจึงเป็นสิ่งสำคัญมีอิทธิพลและมีผลต่อความสำเร็จต่อการทำหน้าที่อย่างมาก ในสังคาลงสูตร พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า

“ดูกรคฤหบดีบุตร มิตรอุปการะ ท่านพึงทราบว่าเป็นมิตรแท้โดยสถาน ๔ คือ

๑. รักษาเพื่อนผู้ประมาทแล้ว
๒. รักษาทรัพย์สมบัติของเพื่อนผู้ประมาทแล้ว
๓. เมื่อมีภัยเป็นที่พึ่งพากันได้
๔. เมื่อกิจที่จำต้องเกิดขึ้นเพิ่มทรัพย์ให้เป็นสองเท่า (เมื่อมีฐานะช่วยออกทรัพย์ให้มากกว่าที่ออกไป)^{๒๑} ด้วยคุณสมบัติของมิตรแท้นี้เอง ท่านพระมหาโพธิวงศาจารย์ จึงได้ร้อย

กรองเป็นคำกลอนในเชิงอธิบายลักษณะมิตรแท้ไว้ดังนี้

๒๐ พระมหาโพธิวงศาจารย์. ออกเมรุพระราชทานเพลิงศพพระวิสุทธาธิบดี(ไสว ฐิตวีโร), หน้า ๑๙๓/๑๙๖.

๒๑ กรมการศาสนา, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง, ๑๕๒๑, เล่มที่ ๑๑, ข้อที่ ๑๙๓, หน้า ๖๘.

“มิตรแท้มี ๔ จำพวก”

หนึ่ง- “มิตรมี-	อุปการะ”	สนับสนุน
คอยจนเจือ	ทุกอย่าง	ให้ห่างเข็ญ
เมื่อร้อนมา	พึ่งเขา	เราเริ่มเย็น
ทุกประเด็น	เดือดร้อน	ช่วยผ่อนคลาย
สอง- “มิตรรวม-	สุขร่วมมทุกข์”	ปลุกปล้มใจ
ยามสุขคร้ม	ครึกครื้น	ขึ้นสมหมาย
ยามทุกข์ร้อน	ปลอบใจ	ให้สบาย
เป็นเรือนตาย	ร่วมเรียง	อยู่เคียงกาย
สาม- “มิตรแนะ-	ประโยชน์”	โปรดบิดเป่า
เมื่อเห็นเรา	ประพฤติผิด	เตือนคิดหัน
มาประพฤติ	ถูกทำนอง	แห่งคลองธรรม
เราคิดสั้น	แนะไกล	ไม่เฉื่อยชา
สี่- “มิตร-	ความรักใคร่”	ใจจดจ่อ
เพียรพนอ	เอาใจ	ให้บรรหา
เผ้าดูแล	ทุกข์, สุข	ทุกเวลา
เจ็บไข้มา	ช่วยบำบัด	บัดเป่าพลัน

“มิตรมีอุปการะมีลักษณะ ๔ อย่าง”

หนึ่ง- “ป้องกัน	เพื่อนพลาต	ประมาทแล้ว
ให้ห่างแนว	ความทุกข์	สมสุขสันต์
บอกให้เห็น	ทางสู้	รู้เท่าทัน
ก่อนพบอัน-	ตราย	กล้ากรายเรา
สอง- “ป้องกัน	ทรัพย์สมบัติ	พัสดาน
ก่อนเพื่อนผลาญ	ทุกทาง	อย่างไร้เขลา”
เช่นหลงเล่น	การพนัน	ชั้นมัวเมา
เหมือนผีเข้า	สิงใจ	ไผ่ตามเตือน
สาม- “เมื่อเกิด	ภัยย้าย	เป็นที่พึ่ง
เป็นประหนึ่ง	ร่วมไทร	ทุกข์ไม่เขื่อน
ที่อยู่ไร	ให้พักพิง	อิงร่วมเรือน
ถือเสมือน	พี่น้อง	ท้องเดียวกัน

สี่- “เมื่อมี	ธุระ	ปะบงบอก
เป็นชายออก	ทรัพย์ให้	ไม่บิดผัน
เกินกว่าที่	ออกปาก”	มากมายครั้น
มุ่งหมายมัน	ช่วยเรา	ไม่เอาคืน

“มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์มีลักษณะ ๔ อย่าง”

หนึ่ง- “ขยาย	ความลับผอง	ของตนนั้น
แก่เพื่อนพ้อง	หมดใจ	ไม่มีฝืน
ด้วยสนิท	สนม	เกลียวกลมกลืน
เรื่องขมขื่น	อย่างใด	ไม่ปิดบัง
สอง- “ปิด	ความลับทั้งผอง	ของเพื่อนหมาย
มิแพร่พราย	มิดจริต	สนิทหวัง
ทุกเรื่องไว้	ไม่พูด	เปิดปิดดัง
ดุจตีครั้ง	ฉีกปิด	สนิทตาย
สาม- “ไม่ละ	ทั้งติดตาม	ยามวิบัติ”
ช่วยเป่าปิด	ปลอมปลุก	ทุกข์สลาย
ตนเดือดร้อน	อย่างไร	ไม่ยอมคลาย
ช่วยเหลือหมาย	เพื่อนสุข	ทุกประการ
สี่- “แม้ชีพ	ตนอาจจะ	สละให้
ทดแทนได้”	ทุกเวลา	อย่างกล้าหาญ
เช่นเพื่อนตก	แม่น้ำ	ลำสายธาร
ไม่รอนาน	โดดพลัน	ช่วยทันที

“มิตรณะประโยชน์มีลักษณะ ๔ อย่าง”

หนึ่ง- “พยายาม	ห้ามไม่	ให้ทำชั่ว
ให้เกรงกลัว	บาปกรรม	ทำบัดสี
เมืองนรก	ตกไป	มันไม่ดี
บาปเพียรชี้	ทุกทาง	พึงห่างไกล
สอง- “แนะนำ	ทำดี	ศรีชีวิต
สุจริต	กิจการ	งานสดใส
ทำประโยชน์	โปรดตน	คนอื่นไป

วันหนึ่งไซ้	ชีวิต	กอบปรกิจงาม
สาม- “พึงพาก	เพียรเล่า	เรื่องเก่าใหม่
แบบรู้ไว้	ไซ้ว่า	ใส่บาฬาม”
สิ่งยังไม่	เคยฟังมา	พยายาม
ให้ฟังตาม	โอกาส	สามารถมี
สี่- “บอกทาง	สวรรค์	วิมานให้”
เพื่อรู้ไว้	ได้ยึด	ประพฤติศรี
เพราะเหตุว่า	ผู้ทำ	ซึ่งกรรมดี
เป็นผลที่	ทุกข์ห่าง	สว่างใจ

“มิตรมีความรักใคร่มีลักษณะ ๔ อย่าง”

หนึ่ง- “มีทุกข์	ทุกข์ด้วย	ช่วยกันทุกข์
กอดคอกปลุก	จิตกัน	มิหวั่นไหว
นึกเป็นกรรม	รวมกัน	ทนมันไป
ทำอย่างไร	ก็มีพัน	ผลของกรรม
สอง- “มีสุข	สุขด้วย”	ช่วยกันสุข
ร่วมปลื้มปลุก	ปรีดีเปรม	เอมอ้อมหน้า
แต่อย่า “ลืมน	ตน”ประมาท	เหลิงพลาตพลา
โชคดีจำ	อนิจจัง	ยังขึ้น,ลง
สาม- “ได้เตียง	บุคคล	วนพุดเบื่อน
ดีเตียงเพื่อน”	ใส่ไฟ	อย่างไหลหลง
พบตอหน้า	ลับหลัง	หวังพะวง
ทั้งทางตรง	ทางอ้อม	พร้อมโต้ปล้น
สี่- “รับรอง	คนดี	ที่พุดเกลื่อน
สรรเสริญเพื่อน”	ทุกคน	สนใจมัน
ด้วยศรัทธา	ปลาทะ	คุณอนันต์
เกิดสุขสันต์	ปลื้มปลุก	ทุกวันคืน ^{๒๒}

๒๒ พระมหาโพธิวงศาจารย์, ออกเมรุพระราชทานเพลิงศพ พระวิสุทธาธิปัตย์(ไสว รุติวีโร), หน้า ๑๙๖-

ถ้าเราได้พิจารณาแล้วจะเห็นว่า “มิตร” จะเกี้ยวโยงทำให้มีลาภ มียศ มีสรรเสริญ และมีสุข และมีมิตรอีกนั้นแหละทำให้เสื่อมลาภ เสื่อมยศ นินทา และทุกข์ จะเกิดขึ้นได้ทั้งสองประการเท่า ๆ กัน

๔.๕ วัฏจักรของจักรวาลตามหลักของพระพุทธศาสนา

วัฏจักรของจักรวาลนั้น โดยความเป็นจริงของธรรมชาติหรือจักรวาลนั้น มีการแผ่กระจายแทรกซึมเคลื่อนไหวในจักรวาล และในสรรพสิ่งทุกชนิด ที่สามารถรับรู้และมีการตอบสนองโดยจิตวิญญาณ ซึ่งมีสติสัมปชัญญะเป็นแดนเกิด และเคลื่อนไหวต่อเนื่องกันอย่างไม่สามารถที่จะแยกหรือย่ส่วนออกจากกันได้ โดยพื้นฐานของความจริงในด้านแห่งความคิดของจิตวิญญาณในแง่ศาสนา ที่มีมนุษย์เป็นกลางและนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิต ทุกชีวิตและทุกสังคมโลก ที่อยู่ในโลกจักรวาลเดียวกัน ในคัมภีร์โลกบัญญัติกล่าวไว้ว่า

“กัปที่กำหนดลงแล้ว คือ อันตรกัป สังวัฏฏกัป กัปที่โลกกำลังสลาย วิวัฏฏกัป กัปที่โลกกำลังกลับคืน กัปที่โลกสลายแล้วกำลังดำรงอยู่ กัปที่โลกกลับคืนแล้วกำลังตั้งอยู่ โลกอันตรกัปส่วนหนึ่งกำลังสลาย โลกมีอันตรกัปส่วนหนึ่งกำลังกลับคืน โลกมีอันตรกัปส่วนหนึ่งสลายแล้วกำลังตั้งอยู่ โลกมีอันตรกัปส่วนหนึ่งกลับคืนแล้วกำลังตั้งอยู่ ระยะเวลาตั้งกัปย่อยเป็นที่ ๙ โดยกำหนดพิเศษของระยะเวลานั้น คือ ๗๐๐ ที่เหลืออยู่ อันตรกัป(กัปแทรก) ที่เนื่องกับสังวัฏฏกัป ด้วยโรค (โรคนันตรกัป) ด้วยศีลตรา (สัตถันตรกัป) ด้วยข้าวยากมากแพง (ทุพภิกขันตรกัป) ก็แลอันตรกัปที่เนื่องด้วยสังวัฏฏกัปนี้ จักมีด้วยข้าวยากมากแพง

สมัยกาลที่อันตรกัปที่ ๑ ที่โลกจะสูญสลาย ปรากฏด้วยโลกมีอยู่ ความเจ็บไข้ได้ทุกข์ทั้งปวงจะแผ่คลุมไปในแผ่นดินทุกส่วน สมัยนั้นหมู่มนุษย์จะมีอายุน้อยประมาณ ๑๐ ปี ไม่ดำรงในธรรมมีความกำหนดคล้ายนิ่ง ถูกความโลภอันปราศจากความสมควรครอบงำ มีธรรมที่ผิดจริงไปข้างหน้า ทำแต่กรรมอันเป็นบาปหยาบเข้าชั่วร้าย ไม่กระทำคุณงามความดี ไม่มีความหวาดกลัวต่อบาปทุจริต ประกอบด้วยกรรมอันเป็นบาปอกุศลต่าง ๆ ไม่งดเว้นจากกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต ไม่งดเว้นจากปาณาติบาต จากอทินนาทานาทาน จากกาเมสุมิชฉาจาร จากมุสาวาท จากปิสุณาวาจา จากมรสุวาจา จากสัมผัปปลาปะ มีความเพ่งเล็งสมบัติของผู้อื่นมองมูลในจิต มีจิตคิดพยาบาท มีความเห็นผิด ไม่เลียงดูมารดาบิดา ไม่เกื้อกูลแก่สมณชีพราหมณ์ ไม่อ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในสกุลเพียบพร้อมด้วยกรรมอันเป็นบาปอกุศล กรรมเหล่าใดที่จะอำนวยผลให้มีอายุน้อย ให้มีโรครมาก ให้มีผิวพรรณทราม ให้มีศักดิ์น้อย ให้เกิดในสกุลต่ำ ให้มีโภคะน้อย ให้มีปัญญาทราม ก็ประกอบด้วยกรรมเหล่านั้น เมื่อมนุษย์ประกอบพร้อมแล้วด้วยกรรมเช่นนั้น ลมก็จะพัดไม่สม่ำเสมอ ฝนก็จะไม่ตกต้องตามฤดูกาล เมื่อฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล พืชพันธุ์ธัญญาหารโอสถ ไม้เจ้าป่า ก็จะให้พืชผลทราม พืช

พันธุ์เหล่านั้น จะเสื่อมสี่เสื่อมรส เสื่อมความเติบโต มีไอชนะน้อย มีรสน้อย ไม่เพิ่มพูน กำลัง หมู่มนุษย์บริโภคอาหารอันมีไอชนะน้อยเหล่านั้น ก็จะพากันเสื่อมอายุ วรรณะ ความเติบโตแข็งแรง แม้ในร่างกายของมนุษย์เหล่านั้นก็จะเกิดโรคภัยไข้เจ็บที่ร้ายแรงต่าง ๆ คือ โรคเรื้อน โรคกลาก โรคมือครว โรคลมบ้าหมู โรคฝี โลหิตเสีย ดีซ่าน รีดสีดวง เบาหวาน โรคไอ โรคหืด หัวดี ไข้พิษ ไข้ซึ่ม หิดคัน หิดเปื่อย คุดทะราด ละลอก ลงราก และเป็นโรคต่าง ๆ อย่างใดอย่างหนึ่ง คนเหล่านั้นถูกโรคอันร้ายแรงนั้นกระทบแล้ว ก็จะถูกอมมนุษย์ทั้งหลายเบียดเบียน จะพากันอาศัยความคิดเห็นที่ประกอบด้วยเรื่องมงคลตื่นข่าวต่าง ๆ ซ้ำสัตว์มีชีวิตประเภทต่าง ๆ นูชา ยัญ ต้องการความไม่มีโรค ตามที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า “อาโรคยา ประมา ลาภา” ลาภทั้งหลายมีความไม่มีโรคเป็นยอดเยี่ยม เพราะเหตุนั้น แต่ละวันแต่ละคืน ปาณาติ หลายร้อยหลายพัน หลายแสน พากันตายไป นี่เป็นโทษย่อมบังเกิดแก่หมู่มนุษย์ที่เกิดในอंतरกัปโดยธาตุ ข้อนั้นเป็นเพราะเหตุไร ข้อนั้นเป็นผลแห่งการประพฤดิธรรม ประพฤติไม่สมควร ก็แลสมัยนั้น ธรรมจริยา สมจริยา กุศลจริยา จะเป็นเรื่องหาได้โดยง่ายไม่มีเลย ความสลายไปแห่งกัป ย่อมเป็นไปแก่หมู่มนุษย์ที่เกิดในอंतरกัปโดยธาตุ มนุษย์เหล่านั้นประสบแต่เรื่องที่ไม่ไช่บุญ เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตกย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก โดยมากก็จะมีแต่นรก กำเนิดดิรัจฉาน แดนเปรต”^{๒๓}

จะเห็นได้ว่า ช่วงการเปลี่ยนแปลงของกัปโลกจักรวาลจะวุ่นวายมากไม่ว่าในด้านเศรษฐกิจ ด้านสุขภาพจิตสุขภาพกาย จะมีการปั่นป่วนมีปัญหา จนสรรพสัตว์ทั้งหลายทนไม่ไหวพากันล้มตายไปเรื่อย ๆ แทบจะสูญพันธุ์ไปเลยก็มี ต้นเหตุต่าง ๆ มันเกิดมาจากกิเลสคล้ายคลึงกันกับอดีต คือ ในสมัยที่กัปแตกสลายและกลับคืนขึ้นมาใหม่เรียกว่า “ช่องว่างระหว่างกัป” ช่วงนี้จะมีปัญหามาก ซึ่งเรียกว่าวัฏจักรของจักรวาล ที่มีการหมุนเวียนเปลี่ยนแปลงไปเรื่อย ๆ ไม่มีการหยุดยั้งซึ่งมันเป็นไปอย่างนั้นเองตามเหตุปัจจัย หรือกฎของธรรมชาติที่วางไว้อย่างเป็นระบบ เป็นระเบียบ เป็นแบบแผน ใครจะหยุด จะยกเลิก หรือเพิ่มเติมให้มาก หรือจะลดให้น้อยลงก็ไม่ได้ เพราะมันเป็นกฎของธรรมชาติหรือกฎของจักรวาล แต่เราควรศึกษาให้เข้าใจถึงกฎของธรรมชาติเพราะไม่อย่างนั้นแล้ว ตัวเราจะสร้างปัญหาเพิ่มให้กับธรรมชาติและปัญหานั้นจะย้อนมาส่งผลให้กับเราโดยไม่รู้จักรจบ ซึ่งจะเป็นวัฏจักรวนเวียนกันอยู่อย่างนี้ เรื่องวัฏฏะ (วน) นี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ในอถัมมมัตถ สังกหะ เรียกว่า “วัฏฏะ (วน) ๓ ประการ คือ

^{๒๓} กรมศิลปากร, โลกบัญญัติ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ, หน้า ๑๓๗.

๑. กิเลสวัฏฏะ วน คือ กิเลส
๒. กัมมวัฏฏะ วน คือ กรรม
๓. วิปากวัฏฏะ วน คือ วิปาก”^{๒๔}

“วัฏฏะ ที่แปลว่า วน นั้น หมายถึงการหมุนเวียนกันไปไม่มีที่สิ้นสุด เพราะมีมูลเหตุคือกิเลสเกิดขึ้น เมื่อกิเลสเกิดขึ้นจึงทำกรรม ครั้นทำกรรมแล้ว ก็ย่อมได้รับผลแห่งกรรมนั้น ๆ ครั้นได้รับผลแล้ว กิเลสก็เกิดขึ้นมาอีก วนกันไปอย่างนี้เรื่อย ๆ จนกว่าจะได้บรรลुพระอรหันต์ จึงจะละวัฏฏะวนนี้ได้เด็ดขาด พันเอก ทวิช เปล่งวิทยา กล่าวไว้ในคบธรรม ว่า

วัฏฏะ ๓ (ไตรวัฏฏ์) คือสภาพที่วนเวียนในปัจจุสมุปบาท ได้แก่

๑. กิเลสวัฏฏะ คือวนเวียนในเครื่องเศร้าหมอง เร่าร้อน ได้แก่ อวิชชา ตัณหา และอุปาทาน เมื่อเกิดกิเลสขึ้นแล้วย่อมเป็นเหตุให้ทำกรรม

๒. กัมมวัฏฏะ คือวนเวียนในการกระทำตามอำนาจของกิเลส ได้แก่กัมมภพและสังขาร อันหมายถึงตัวเจตนา ซึ่งเมื่อได้กระทำกรรมแล้ว ย่อมเป็นเหตุให้เกิดวิปาก คือ ได้รับผลของกรรมที่ได้กระทำนั้น

๓. วิปากวัฏฏะ คือวนเวียนในวิปากที่เป็นผลของกรรม ได้แก่ วิญญาน นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา อุปัตติภพ ชาติและชรามรณะ อันเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดกิเลสต่อไปอีก หมุนเวียนอย่างนี้ไม่มีสิ้นสุด”^{๒๕}

วัฏฏะวนนั้น เมื่อเราศึกษาจากผลไปหาเหตุเรียกว่าอนุโลมนั้น จะมีลักษณะดังนี้ วิปากวัฏฏะเป็นผลของกัมมวัฏฏะ กัมมวัฏฏะเป็นผลของกิเลสวัฏฏะ กิเลสจึงเป็นต้นเหตุดั้งเดิม ที่ก่อผลและเหตุสืบสายต่อไป เมื่อปฏิบัติตัดกิเลสวัฏฏะได้อื่น ๆ ก็เป็นอันตัดขาดหมดไปตามกันทุกสิ่งทุกอย่าง เมื่อตัดต้นเหตุแล้วก็เป็นอันตัดผลไปในตัว จะตัดผลเป็นปลายเหตุไม่ได้ ฉัน ไต่กันนั้น”^{๒๖}

^{๒๔} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, ธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๓๘/๒๕๓๗), หน้า ๒๙.

^{๒๕} พ.อ.ทวิช เปล่งวิทยา, คบธรรม (คลังปริยัติธรรม ๑-๒-๓) อัมมานุกรม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์

เสียงเชียงใหม่เจริญ, ๒๕๑๘), หน้า ๕๕๑.

^{๒๖} โรงพิมพ์เสียงเชียงใหม่, ธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เสียงเชียงใหม่, หน้า ๙๑.

(ตั้งคำกลอนร้อยกรองต่อไปนี้)

“กิเลสเกิด	เพราะใจติด	อวิชชา
กรรมชั่วมา	เพิ่มอาเพศ	เป็นเหตุผล
ประดุจคลื่น	กระทบฝั่ง	กลับวังวน
ผลของคน	ทำชั่ว	คือตัวเลว ^{๒๗}

การปรากฏขึ้นของกลางคืนและกลางวัน

การปรากฏขึ้นลงของดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ จึงทำให้มีการกำหนดกลางคืนและกลางวัน เพราะยึดหลักว่า กลางคืนคือการมืดมนโดยมีดวงจันทร์ส่องสว่างบ้างเล็กน้อย ส่วนกลางวันยึดการส่องสว่างของดวงอาทิตย์เป็นหลัก ซึ่งในคัมภีร์โลกุปตติ กล่าวไว้ว่า

“เมื่อพระจันทร์และพระอาทิตย์เกิดขึ้นมาแล้วอย่างนี้ หมุดาวนักษัตรฤกษ์ทั้งหลายก็เกิดขึ้นมา ตั้งแต่นั้นมา ก็ปรากฏมีกลางคืนและกลางวัน เดือน ฤดู ปี ก็มีขึ้นมาโดยลำดับ บรรดากาลเหล่านั้น นับตั้งแต่พระอาทิตย์ขึ้นจนถึงรุ่งอรุณอีก จัดเป็นคืน และวันหนึ่ง, ๓๐ วัน เป็น ๑ เดือน, ๔ เดือนเป็น ๑ ฤดู, ๓ ฤดู เป็น ๑ ปี, อีกประการหนึ่ง ๒ เดือนเป็น ๑ ฤดู ๖ ฤดูเป็น ๑ ปี, ๑ ปีมี ๑๒ เดือน

อนึ่งในวันที่พระจันทร์และพระอาทิตย์ปรากฏขึ้นมานั้น ภูเขาสิเนรุ ภูเขาจักรวาล ภูเขาหิมพานต์ เกาะและสมุทร ก็จะปรากฏขึ้น เปรียบเหมือนเมื่อเขาหุงข้าว ฟองข้าว จะพุ่งขึ้นด้วยการกระทบครั้งเดียว พื้นที่แห่งหนึ่งจะเป็นเนินสูงชัน แห่งหนึ่งหลุมลึก อีกแห่งหนึ่งราบเรียบ อันใดก็ดี ณ ที่สูงก็จะเป็นภูเขา ที่ลุ่มลึกก็จะเป็นทะเล ที่ราบก็จะเป็นทวีปไป อนึ่งสิ่งเหล่านั้นนั้น จะปรากฏมีขึ้นพร้อมกันไม่ก่อนไม่หลังกันในวันเพ็ญนักษัตรฤกษ์นั่นเอง ก็เวลานั้น พระอาทิตย์เสวยนักษัตรฤกษ์เดือน ๑๐ ทางทิศอุดร มีศูนย์กลางอยู่ที่บุพวิเทหทวีป ขึ้นมาทางทวีปอันประเสริฐนี้ ไม่ปรากฏในราตรี ในวันอาทิตย์ แม้พระจันทร์ก็เสวยนักษัตรฤกษ์เดือน ๔ ด้านทิศอุดร ในเวลาที่เหมือนกันกับดวงอาทิตย์นั้น ขึ้นมาปรากฏตรงอมรโคยานทวีปตอนครึ่งราตรี แม้ เวลานั้นทวีปทั้ง ๔ ก็เกิดมีแสงสว่างด้วยการกระทบครั้งเดียว บุพวิเทหทวีปและชมพูทวีป ได้รับแสงสว่างจากดวงอาทิตย์ อมรโคยานทวีปและอุตตรกรูทวีป ได้รับแสงสว่าง

๒๗ โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, ธรรมวิภาค ปริจเฉทที่ ๒, หน้า ๙๐.

จากดวงจันทร์ บรรดาเดือนทั้ง ๑๒ เดือนนั้น เดือน ๕ จะปรากฏก่อนทุกเดือนในวัฏจักรสุริย อลงไขยกัป ด้วยประการอย่างนี้ บรรดาฤกษ์ ๓ ฤกษ์ คือ ฤกษ์ร้อน ๑ ฤกษ์ฝน ๑ ฤกษ์หนาว ๑ ทั้ง ๑๒ เดือนนั้น มีปรากฏก่อนอื่นทั้งหมด ก็ในพระศาสนา พอถึงวันเพ็ญเดือน ๔ ก็จะเป็นเดือน ๕ ต่อจากเดือน ๕ นั้นไป ก็จะ ถึงวิสาขมาส (เพ็ญเดือน ๖) มีการกำหนดนับเดือนด้วยอำนาจวัน เพ็ญพระจันทร์เต็มดวง ต่อจากวันเพ็ญเดือน ๔ ไป ถึงวันเพ็ญเดือน ๘ ก็เป็นฤกษ์ร้อน ต่อจาก นั้นจนถึงวันเพ็ญเดือน ๑๐ จะเป็นฤกษ์ฝน ถัดจากนั้นไปจนถึงวันเพ็ญเดือน ๑๒ ก็จะเป็นฤกษ์ ร้อน ถัดจากนั้นจนถึงวันเพ็ญเดือนยี่ จะเป็นฤกษ์น้ำค้าง ถัดจากนั้นไปจนถึงวันเพ็ญเดือน ๔ ก็ จะเป็นฤกษ์หนาว”^{๒๔}

การนับวัน เดือน ปี และฤกษ์ต่าง ๆ นั้น ต้องอาศัยการปรากฏขึ้นของดวงจันทร์และ ดวงอาทิตย์ ที่โคจรมาตามวิถีของมันอันเป็นเครื่องวัดระยะเวลา “... ดวงอาทิตย์ ทำแสง สว่างให้ปรากฏ จึงชื่อว่า ดวงดาวเพราะตั้งแต่ดวงอาทิตย์ตก จนกระทั่งอรุณขึ้น ชื่อว่า กลาง ค่ำ ตั้งแต่อรุณขึ้น จนถึงดวงอาทิตย์ตก ชื่อว่า กลางวัน กลางคืนและกลางวันปรากฏแล้วอย่าง นี้ เพราะเหตุนั้น พระโบราณจารย์ทั้งหลายจึงกล่าวว่า

๑๐ อักขระ	เป็น	๑ ปราณ
๖	ปราณา	เป็น ๑ พินาทิกา
๑๕	พินาทิกา	เป็น ๑ บาท
๔	บาท	เป็น ๑ นาฬิกา
๖๐	นาฬิกา	เป็น ๑ ค่ำและวัน
๓๐	วัน	เป็น ๑ เดือน
๑๒ เดือน	เป็น	๑ ปี” ^{๒๕}

ส่วนทางโลกนั้น ในปัจจุบันนี้ เขาไม่นับเริ่มต้นครึ่งเดือนเหมือนในอดีต เพราะ อาศัย ดวงอาทิตย์ไปสู่ซซราศี คือ นับตั้งแต่ วันที่ ๑ เดือนมกราคม กุมภาพันธ์ ไปเรื่อย ๆ จนถึงเดือนธันวาคม นับเป็น ๑ ปี แล้วก็เริ่มต้นใหม่อีก วนกันไปอย่างนี้ วิธีนับอย่างนี้ เรียกว่า สมัยนิยม หรือเรียกว่า นับตามยุคตามสมัย

^{๒๔} กรมศิลปากร, โลกูปปตติ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ, หน้า ๓๔.

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน หน้า ๔๕.

บทที่ ๕ สรูปและข้อเสนอนณะ

๕.๑ สรูป

ผลจากการศึกษาวิจัยเรื่องโลกในทัศนะของพระพุทธศาสนา ซึ่งพอจะเห็นได้ว่าโลกในทัศนะของพระพุทธศาสนา ที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในพระสูตรต่าง ๆ เช่น โลกสูตร โลกธัมมสูตร และจักรวัตติสูตร เป็นต้น ซึ่งสรุปได้ ๓ ประการคือ

๕.๑.๑ การเกิดขึ้นของโลกนั้น มีวิวัฒนาการมาเรื่อย ๆ เช่น วิวัฒนาการจากงวันดิน จับกันเป็นก้อน จากก้อนเล็ก ๆ เป็นก้อนใหญ่ ต่อจากนั้นก็มัตันไม้งอกขึ้นมา และก็เจริญเติบโตมาเรื่อย ๆ ซึ่งประกอบเป็นโลกที่สมบูรณ์ เป็นการเกิดของโลกทัศน์ ตามในปฏิจจสมุปบาทโดยอาศัยกันและกันเกิดขึ้น อันเป็นการตบแต่งให้เกิดความสวยงามอยู่บนโลก เป็นเครื่องผูกมัดสรรพสัตว์ทั้งหลายให้หลงไหล จนลืมนึกถึงความเปลี่ยนแปลงของโลก พระพุทธองค์ได้ชี้ให้เห็นโลกในทัศนะของศาสนาที่เน้นเกี่ยวกับจิตใจและร่างกายมนุษย์ เพราะมนุษย์เป็นผู้อาศัยอยู่ในโลกซึ่งนั่นถือว่าเป็นเรื่องสำคัญ และโลกมนุษย์ เป็นแกนกลางของโลก ในโลกทั้ง ๓ คือ ๑)โลกนรก ๒)โลกมนุษย์ ๓)โลกสวรรค์

แต่ถ้ามองในแง่ความหมายแล้ว หมายถึง การแตกสลายตามกาลเวลา โดยเหตุนี้ พระพุทธองค์จึงเน้นมาที่ผู้อยู่อาศัย และโลกที่เราอาศัยอยู่นี้เป็นศูนย์กลางของเอกภพ ดังที่พระพุทธองค์ตรัสแสดงปรากฏการณ์ของจักรวาล หรือเรียกตามสมัยนิยมว่า ห้วงอวกาศ ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกความว่า ภิกษุทั้งหลาย ความมืดอยู่ในอวกาศระหว่างดาราจักรเป็นความมืดสนิท ไม่มีแสงดวงจันทร์และแสงดวงอาทิตย์ใด ๆ ผ่านเข้าไปได้เลย ถ้าจะเปรียบเทียบกับความคิดของนักดาราศาสตร์ในปัจจุบันนี้ ก็น่าจะได้แก่ กรณีเรื่อง หลุมดำ (BLACK HOLES) โดยมีปรากฏการณ์เกิดขึ้นในเอกภพ ในหลาย ๆ ลักษณะ หรือในบางครั้งโลกเกิดแสงสว่างโชติช่วงอันเกิดจากไฟไหม้โลก มูลเหตุมาจากฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล เป็นเวลาหลาย ๆ ปี หลายร้อยปี หลายพันปี สิ่งที่อยู่บนโลก เช่น สรรพสัตว์ทั้งหลาย พืชคาม ภูตคาม ดินชาติต่าง ๆ รวมทั้งป่าไม้ทั้งหลายก็จะพากันเฉาเหี่ยวแห้ง และตายไปในที่สุด จนกลายเป็นเขืออย่างดี และประการสำคัญที่สุด คือ ดวงอาทิตย์ดวงที่ ๗ ปรากฏขึ้นมา โลกจึงกลายเป็นทะเลเพลิงลุกโชติช่วงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ซึ่งไม่ปรากฏขี้เถ้าและควันใด ๆ แลย

๕.๑.๒ เมื่อความแปรปรวนเกิดขึ้นบนโลกอย่างนี้ จึงกลายเป็นมูลเหตุให้เกิดแผ่นดินไหว เพราะว่าโลกตั้งอยู่บนน้ำ น้ำตั้งอยู่บนลม และลมได้พัดพาน้ำ ทำให้เกิดกระแส น้ำมีการเปลี่ยนแปลงทิศทาง จึงให้แผ่นดินไหว ดังที่ปรากฏในมหาปริณิพพานสูตร พระพุทธเจ้าตรัสถึงเหตุให้เกิดแผ่นดินไหว ๘ ประการ โดยเฉพาะประการแรกนั้นตรัสว่า ปฐพีตั้งอยู่บนน้ำ น้ำตั้งอยู่บนลม ลมตั้ง

อยู่บนอากาศ ซึ่งสอดคล้องกับเหตุการณ์ในปัจจุบันนี้มาก และถ้าได้ศึกษาวิเคราะห์อย่างลึกซึ้งลงไป ในพระดำรัสนั้นก็จะเป็นประโยชน์อย่างมาก

๕.๑.๓ การแตกสลายของโลกนั้น เกิดมาจากแผ่นดินไหวและประการสำคัญอีกประการหนึ่ง คือ ธรรมชาติเปลี่ยนแปลงตามเหตุปัจจัยของสภาวะโลก ซึ่งเกิดการผิปกติโดยธรรมชาติ ด้วยตัวมันเอง และเกิดจากกิเลสตัณหาของมนุษย์ที่ก่อขึ้นมาด้วย ดังนั้น มูลเหตุแห่งการแตกสลายของโลกจึงแบ่งออกเป็น ๓ ประการ คือ

๕.๑.๓.๑ ไฟเป็นเหตุให้โลกสลาย

๕.๑.๓.๒ น้ำเป็นเหตุให้โลกสลาย

๕.๑.๓.๓ ลมเป็นเหตุให้โลกสลาย

ปัจจัยอันเป็นมูลเหตุเหล่านี้ เรียกว่า “ไฟบรรลัยกัลป์” เพราะก่อความเดือดร้อนให้แก่โลกจักรวาลตลอดกาล

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่องโลกในทัศนะของพระพุทธศาสนานั้น จะต้องศึกษาเนื้อหาสาระจากพระดำรัสของพระพุทธเจ้า ที่พระองค์ได้ตรัสไว้ในพระสูตรต่าง ๆ ซึ่งมีวิธีศึกษา ดังต่อไปนี้

๕.๒.๑ ศึกษาเนื้อหาสาระแท้ ๆ จากพระสูตรต่าง ๆ เช่น โลกสูตร โลกธัมมสูตร จักวัตติสูตร อัคคัณฺณสูตร และมหาปริณิพพานสูตร เป็นต้น โดยศึกษาอย่างลึกซึ้งถึงคำสอนของพระพุทธเจ้า จะพบความจริงในพระดำรัสที่ตรัส

๕.๒.๒ นำเนื้อหาสาระที่พระอรรถกถาจารย์ และพระคณาจารย์รุ่นหลัง ๆ ซึ่งได้ศึกษาวิเคราะห์มาแล้วในอดีตอย่างถูกต้อง โดยศึกษาวิเคราะห์ห้ล้จจรรรมตามแนวความคิดของพระอรรถกถาจารย์เหล่านั้นอย่างถ่องแท้

๕.๒.๓ วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ศึกษาเฉพาะกรณีเรื่องโลกในทัศนะของพระพุทธศาสนาเท่านั้น ถ้าต้องการจะศึกษาเรื่องโลกในทัศนะของพระพุทธศาสนา ในเชิงเปรียบเทียบกับโลกทางตะวันตกแล้วจะเป็นประโยชน์ไม่ใช่น้อย

บรรณานุกรม

เอกสารปฐมภูมิ

กรมการศาสนา. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา.

๒๕๒๑.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลง

กรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๐.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระสูตรและอรรถกถา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราช

วิทยาลัย. ๒๕๒๕.

สุชีพ ปัญญาภาพ. พระไตรปิฎก สำหรับประชาชน พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๖.

เอกสารทุติยภูมิ

กรมศิลปากร. จักรวาทปิณี, ฉบับหอสมุดแห่งชาติ, กรุงเทพมหานคร: หจก.เซ็นทรัลเอ็กซ์เพรส

ศึกษาการพิมพ์, ๒๕๒๓.

กรมศิลปากร. โลกที่ปกสาร, ฉบับหอสมุดแห่งชาติ, กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดสามัญ

นิติบุคคลสหประชาพาณิชย์, ๒๕๒๙.

กรมศิลปากร. โลกบัญญัติ, ฉบับหอสมุดแห่งชาติ, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อักษรไทย

(น.ส.พ.ฟ้าเมืองไทย), ๒๕๒๘.

กรมศิลปากร. โลกูปัตติ, ฉบับหอสมุดแห่งชาติ, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา,

๒๕๓๓.

กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า. นวโกวาท พิมพ์ครั้งที่ ๗๓,

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๗.

กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า. ธรรมวิจารณ์ พิมพ์ครั้งที่ ๒๖,

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

กรมหลวงวชิรญาณวงศ์, สมเด็จพระสังฆราชเจ้า. พระนิพนธ์ต่างเรื่อง, นครหลวง กรุงเทพมหานครบุรี

: พุทธอุปถัมภ์การพิมพ์, ๒๕๑๕.

จอห์นไนซ์ บิตต์. อภินวนิยมโลก ๒๐๐๐, แปลโดย สันติ ตั้งรพีพากร, กรุงเทพมหานคร: บริษัท

นานมี จำกัด, ๒๕๓๔.

ไชย ณ พล,ดร..พระไตรปิฎกฉบับพิเศษ ธรรมธาตุ ธรรมชาติแห่งสรรพสิ่ง, คณะสังคม

ศาสตร์เพื่อความผาสุกของสังคม, เคล็ดไทย, ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์และ พ.ศ..

- ทวิช เปล่งวิทยา, พ.อ., คบธรรม (คลังปริยัติธรรม ๑-๒-๓), ธรรมานุกรม, กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์เลียงเชียงจงเจริญ, ๒๕๑๘.
- เทพเวที, พระ (ประยูทธ์ ปยุตโต), พระพุทธศาสนาในฐานะเป็นรากฐานของวิทยาศาสตร์,
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.
- เทพเวที, พระ (ประยูทธ์ ปยุตโต), ธรรมนุญชีวิต, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.
- ธรรมปิฎก, พระ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์,
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.
- ธรรมปิฎก, พระ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.
- ธรรมโกศอาจารย์, พระ (พุทธทาสภิกขุ), ดับไม้เหลือ, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา,
๒๕๓๖.
- ธรรมธีรราชหมานูณี, พระ (วิลาส ญาณวโร ป.ธ.๙), โลกที่ป็นี่, กรุงเทพมหานคร: บริษัทธรรมสาร,
๒๕๑๓.
- ธรรมธีรราชหมานูณี, พระ (วิลาส ญาณวโร ป.ธ.๙), โลกนาถที่ป็นี่, กรุงเทพมหานคร: บริษัท
ธรรมสาร, ๒๕๓๘.
- นายแพทย์ประสาน ต่างใจ, ธรรมวิทยาศาสตร์, กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้ง
แอนด์ พับลิชชิ่ง, ๒๕๓๘.
- บริษัท จี.เอ.กราฟิค จำกัด, ออกพระเมรุพระราชทานทานเพลิงศพ พระวิสุทธาธิบดี (ไสว
ฐิตวีโร), กรุงเทพมหานคร: ๒๕๓๒.
- ประเวศ วะสี, ศ.น.พ., พุทธธรรมกับสังคม, กรุงเทพมหานคร: เอช.เอน.การพิมพ์
ไม่ปรากฏ พ.ศ..
- ปิ่น มุกข์นิต, พ.อ., พุทธศาสตร์, กรุงเทพมหานคร: อมรการพิมพ์, ๒๕๑๗.
- ปิ่น มุกข์นิต, พันเอก, แนวการสอนธรรมะตามหลักสูตรนักธรรมตรี, กรุงเทพมหานคร:
กมลการพิมพ์, ๒๕๑๔.
- พญาลีไท, ไตรภูมิภคตา หรือ ไตรภูมิพระร่วง, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว,
๒๕๓๕.
- พร รัตนสุวรรณ, สัพพัญญู, พิมพ์ครั้งที่ ๔, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญูญาณ, ๒๕๓๘.
- พุทธทาสภิกขุ, บรมธรรม ภาคต้น, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๒๕.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **ปรัชญาการศึกษาไทย**, ออกพระเมรุพระราชดำเนินพระราชนิพนธ์ พระธรรมวรานายก (สมบุรณ์ จันทกเถร). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **มิลินปัญหา**, ออกพระเมรุพระราชดำเนินพระราชนิพนธ์ พระธรรมวรานายก (สูง ธัญญาโก). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **วิสุทธิมรรคแปล ภาคมที่ ๑ ตอนที่ ๒**, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

มหาวงศ์ ชาญบาลี. **พระวิสุทธิมรรคเล่มเดียวจบ**, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมบรรณาการ, ๒๕๒๗.

ระวี ภาวิไล. **ศาสตราจารย์ ดร., อเนกอนันตภพ**, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๒๕**, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๕.

เลียงเชียง. **ธรรมวิภาคและคิปปิปฏิบัติ ฉบับมาตรฐาน**, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๓๕.

เลียงเชียง. **ธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๒**, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๓๖.

สมภาร พรหมทา. **พุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์**, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

สุชีพ ปัญญาภาพ. **สารัตถะแห่งศาสนธรรม**, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑.

จุลสาร

พลตรี หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช. **“โลกในพระพุทธศาสนา”**, คม คำทัพน์, สยามรัฐ, วันเสาร์ที่ ๑๘ มกราคม พ.ศ. ๒๕๔๐.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พุทธจักร (๙ กันยายน ๒๕๓๘)**, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พุทธจักร (๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๓๘)**, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ : พระมหาอุไร อาตาศาปโก (มั่งมี)
- เกิด : วันอาทิตย์ ที่ ๑๐ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๐๐
- สถานที่เกิด : บ้านเลขที่ ๙๑ หมู่ที่ ๕ ต.จวนแสนไชย อ.ห้วยทับทัน จ.ศรีสะเกษ
- การศึกษา : จบเปรียญธรรม ๓ ประโยค พ.ศ. ๒๕๒๖ สำนักเรียนวัดชัยมงคล อ. บางมูลนาค จ. พิจิตร
- : จบพุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) รุ่นที่ ๓๗ ปี พ.ศ. ๒๕๓๕ จากมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์
- ปัจจุบัน : อยู่วัดท้ายเหมือง ต.สวนใหญ่ อ.เมือง จ.นนทบุรี
- หน้าที่การงาน : เป็นอาจารย์พิเศษสอนวิชาพระพุทธศาสนาที่โรงเรียนเทศบาล ๑ อ.เมือง จ.นนทบุรี
- : เป็นอาจารย์พิเศษอบรมจิตภาวนานักโทษที่เรือนจำกลางบางขวาง อ.เมือง จ.นนทบุรี
- : เข้าศึกษาต่อปริญญาโทที่บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ เมื่อวันที่ ๑๖ มิถุนายน ๒๕๓๕.